Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

Vývoj ruských antroponym a procesy jejich apelativizace v literárním textu

Rigorózní práce

Vypracoval: Mgr. Jaroslav Šaroch
Obor: anglický jazyk - ruský jazyk
Vedoucí práce: PhDr. Vasilij N. Spiridonov
Praha 2006

Poděkování

Rád bych tímto upřímně poděkoval PhDr. Vasiliji N. Spiridonovi za cenné rady, podporu a pomoc při vzniku této práce.

Prohlášení o původnosti práce

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

V Praze dne 27. 6. 2006

Nomen est omen.

Имя - это предзнаменование.

„Выражается сильно российский народ! И если наградит кого словцом, то пойдёт оно ему в род и потомство, утащит он его с собою и на службу, и в отставку, и в Петербург, и на край света. И как уж потом ни хитри и ни облагораживай своё прозвище, хоть заставь пишущих людишек выводить его за наемную плату от древнекняжеского рода, ничто не поможет: кракнет само за себя прозвище во всё свое воронье горло и скажет ясно, откуда вылетела птица.“

(Гоголь, Н. В. *Мёртвые души.* Художественная литература, Москва 1956, стр. 88)

Úvod 1

I. Vlastní jména v systému jazyka a literárním textu

1. Lingvistika a onomastika 6
1.1 Antroponomastika 9
2. Literární text a literární jméno 13
2.1 Literární text 13
2.2 Literární jméno 14
2.3 Funkce a realizace proprií v literárních textech 14
2.3.1 Funkce proprií v textu 14
2.3.2 Literární onomastika a propriální funkce 15
3. Antroponyma v ruské literatuře 17
3.1 Srovnání antroponym ve společnosti a v literatuře 17
3.2 Způsoby výběru a použití antroponym v literatuře 19
3.2.1 Příklady jednotlivých typů antroponym v ruské literatuře 21
4. Shrnutí 30

II. Etapy vývoje vlastních jmen na území dnešní Ruské federace

1. Systém ruských antroponym 33
2. Předkřesťanská Rus 35
2.1 Historické a sociální pozadí vzniku vlastních jmen v této etapě vývoje 36
2.2 Druhy vlastních jmen na Rusi a způsoby jejich tvoření 36
2.2.1 Rodná vlastní jména 37
2.2.2 Pozadí vzniku a vývoje přezdívek 41
2.2.3 Vymezení jmen knížecích 42
2.2.4 Historické a sociální pozadí vývoje jména po otci 43
2.3 Příklady všech druhů dobových jmen, frekvence používání 45
3. Křesťanská Rus 46
3.1. Historické a sociální pozadí vzniku a vývoje jmen v 10.-14. století 46
3.1.1 Původ církevněslovanských křestních jmen a způsob jejich asimilace na Rusi 48
3.1.2 Vztah církve k staroruským vlastním jménům 49
3.1.3 Varianty kalendářních jmen spojené s vnitřními jazykovými změnami podle dobových norem 50
3.2 Historické a sociální pozadí vzniku a vývoje jmen v 14. - 16. století 54
3.2.1 Rozbor zápisů na březové kůře se zřetelem k vlastním jménům 55
3.2.2 Rozdělení vlastních jmen do konce 16. století 57
3.3 Historické a sociální pozadí vzniku a vývoje jmen v 17. - 18 .století 58
3.3.1 Rozdělení vlastních jmen po Nikonově reformě církve 59
3.3.2 Vztah mezi rozkolníky a Nikonovými reformátory z hlediska vlastních jmen 60
3.3.3 Rozporuplnost reforem se zřetelem k antroponymům 61
3.3.4 Pravopis vlastních jmen v období reforem 62
3.4 Historické a sociální pozadí vzniku a vývoje jmen v 18. století - 19 .století 64
3.4.1 Pravopis křestních jmen v 19. století 65
3.5 Frekvence a statistika užívání jmen 66
3.5.1 Sociální hledisko frekvence používání mužských a ženských vlastních jmen 66

3.5.2 Méně frekventovaná vlastní jména v soupisech jmen konce 19. století 67
3.6 Neoficiální, zdrobnělé a domácké formy oslovení 68
3.6.1 Vývoj a příklady tvoření zkrácených tvarů křestních jmen 69
3.7 Historické a sociální pozadí vývoje jmen po otci do konce 19. století 74
3.8 Historické, sociální a etymologické pozadí vzniku a vývoje příjmení v Rusku 77
3.8.1 Vymezení pojmu příjmení (фамилия) 77
3.8.2 Vznik a vývoj příjmení ve světě 79
3.8.3 Vznik příjmení v Rusku a specifika jeho vývoje do konce 18. století 80
3.8.4 Způsoby tvoření příjmení 82
3.8.5 Vývoj příjmení v Rusku do konce 19. století 89
3.8.6 Důvody pomalého šíření příjmení v Rusku 91
4. Sovětský svaz a současnost 93
4.1.Historické a sociální pozadí reformy roku 1918 93
4.2 Způsoby tvoření nových křestních jmen vzniklých po reformě 94
4.3 Problematika frekvence používání jmen ve 20. století 96
4.4 Současná ruská křestní jména 98
4.4.1 Sociální a historické důvody používání či opomíjení některých jmen 100
4.5 Současné trendy v oblasti vlastních jmen s oporou na jména křestní 101
4.5.1 Porovnání období po přijetí křesťanství se současností z hlediska způsobu přejímání cizojazyčných vlastních jmen 102
4.5.2 Původ současných ruských křestních jmen 103
4.5.3 Pravopis současných ruských křestních jmen a souhrn jeho pravidel 104
4.6 Vývoj jmen po otci ve 20. století 106
4.6.1 Historické a sociální změny ve vztahu k jménům po otci 106
4.6.2 Současné trendy ve výslovnosti a používání jmen po otci 107
4.6.3 Komolení současných tvarů jmen po otci 108
4.7 Pozadí vývoje příjmení ve 20. století 108
4.7.1 Příjmení používaná v současnosti a jejich původ a rozdělení 109
4.7.2 Metody etymologického rozboru příjmení 112
4.8 Zkomolené tvary příjmení 115
4.9 Shrnutí původu a vývoje příjmení 116

III. Literárně onomastická analýza antroponym ve vybraných dílech ruské literatury

1.1 Tajemství Taťjány a Oněgina (А. С. Пушкин – *Евгений Онегин*) 119
1.1 L. N. Tolstoj - přesný obraz doby (Л. Н. Толстой – *Война и мир*) 130
1.2 Gribojedův Čackij (А. С. Грибоедов – *Горе от ума*) 139
1.3 Živí mrtví (Н. В. Гоголь – *Мёртвые души*) 148
1.4 Antroponymikon V. Vysockého (В. С. Высоцкий – *Четыре тевертн пути*) 161
1.5 Sergej Lukjaněnko – antroponyma ve fantasy a vědeckofantastickém žánru (С. В. Лукьяненко – *Неделя неудач*) 180

IV. Slovníček vlastních jmen z vybraných ruských literárních textů 190
Závěry 228
Resumé 230
Použitá literatura 233
Přílohy 239

Úvod

Hlavním důvodem pro výběr tohoto tématu je můj velký zájem o ruská vlastní jména používaná v literárním textu. Antroponyma - tedy jinými slovy jména vlastní, která zahrnují jak jména křestní, tak i příjmení, v ruském jazyce pak i jméno po otci, jsou nedílnou součástí života každé lidské bytosti, která se tak ve společnosti zviditelňuje, a byla tudíž pro autory literárních děl nesčetněkrát i ideálním zdrojem inspirace, v mnoha případech pak i pomocným prostředkem k vyjádření charakterových či jiných rysů postav, což jistě platí i pro literaturu ruskou. Čtenáři, kteří však mnohdy nemají pojem o vzniku a vývoji vlastních jmen použitých v dílech zahraničních autorů, navíc pak mnohokrát ještě více ochuzeni důsledkem špatného překladu, přicházejí často svou nevědomostí o významné informace o postavách, popřípadě se nepochopením některého ‚nomen omen' (z lat. jméno s nápovědí), které může být základním kamenem fabule díla, v díle ztrácejí, jelikož některé narážky vůbec nepochopí.

Vzhledem k tomu, že jsem nebyl spokojen s tím, že jsem k takovým čtenářům v mnoha ohledech patřil, jsem se rozhodl ještě ve své diplomové práci provést analýzu, která by mi pomohla lépe pochopit vztah mezi vlastním jménem a postavou takovým jménem pojmenovanou.

Tento zájem o vlastní jména se od prosté snahy pochopit důvody užití určitých vlastních jmen v dílech ruské literatury rozšířil až ke studiu vývoje ruských antroponym a jejich funkcí v jazyce, společnosti a v literárním textu obecně. Logicky se pak toto mé studium dále prohloubilo o procesy, ke kterým dochází v této vrstvě slovní zásoby, tedy o vzájemné působení jmen vlastních a obecných. Těmito procesy se tedy hlavně bude zabývat i tato rigorózní práce, která primárně vychází z již zmíněné práce diplomové, jejíž teoretickou část jsem výrazně rozšířil, abych tak přispěl lepšímu pochopení a komplexnějšímu zohlednění procesů proprializace a apelativizace v ruské slovní zásobě se zaměřením na literární text. Výběr literárního textu k potřebám této práce

vychází z mého zájmu o literární jména a rovněž z premisy, že je to právě literární text, ve kterém je proces apelativizace antroponym velmi rozšířený a nejlépe doložitelný.

Stejně jako v práci diplomové, bude pak hlavním výstupem rovněž i této práce slovníček jmen literárních postav z vybraných ruských literárních děl, který by měl pomoci i dalším čtenářům těchto a jiných ruských děl hlouběji chápat významnou roli vlastních jmen, a to nejen v literárním textu, ale i v jazyce a ve společnosti.

Pro svou rigorózní práci jsem si stanovil tyto cíle :

1. V první části se pokusím definovat termíny onomastika a antroponymum (respektive proprium), popsat jejich vznik, význam a místo ve studiu jazyka. Dalším cílem této části bude charakterizovat pojmy literární text a literární jméno a vymezit funkce proprií s ohledem na literární antroponomastiku, což by mělo dále pomoci při analýze konkrétních vlastních jmen v literárních dílech. Naznačím rozdílnost mezi proprii v literárním textu a v obecném jazyce a budu se snažit ozřejmit metody výběru a použití antroponym v ruské literatuře s ohledem na jejich funkce v literárním textu.
2. Ve druhé části se pokusím o komplexní popis vývoje ruských antroponym, pomocí kterého se budu snažit odhalit hlavní rysy procesu proprializace jmen obecných.
3. Ve třetí části pak provedu literárně onomastickou analýzu antroponym v několika dílech ruské literatury, abych v nich vyhledal možné skryté významy v pojmenování postav a tyto významy podložil historickým vývojem toho kterého vlastního jména. V této části pak hlavně půjde o odhalení opačného procesu, ke kterému dochází v jazyce, a sice zpětné apelativizace antroponym.
4. Posledním a nejdůležitějším cílem bude sestavení slovníčku vlastních jmen z vybraných literárních textů na základě srovnávací analýzy vlastních jmen

vycházející z prvních tří částí této rigorózní práce. Tento slovníček by pak měl být nejen logickým završením této práce, ale i možným vodítkem pro čtenáře ruských literárních textů v originálu, kteří projeví zájem o funkce a význam vlastních jmen v těchto literárních textech.

Po prostudování příslušné odborné a krásné literatury jsem zformuloval následující hypotézu:

Je možné se domnívat, že všechna ruská vlastní jména původně vznikla z jmen obecných procesem jejich proprializace a že během vývoje antroponym docházelo k vzájemnému ovlivňování těchto vrstev lexika. Rovněž je možné se domnívat, že ruští spisovatelé používají ve svých dílech pro postavy nejen antroponyma, která jsou etymologicky spojená s určitou etapou historického a sociálního vývoje společnosti, ať už dobovou pro autora či popisovanou v ději, ale i celou škálu druhů vlastních jmen používaných jako. takzvané 'nomen omen', vlastní jméno vyjadřující určitou typickou skutečnost týkající se nositele jména. Patří sem i domněnka, že některá jména byla, právě pro tyto literární účely, záměrně vymyšlena či přetvořena. Předpokládám, že všechny typy antroponym, ke kterým patří pojmenování používaná již před přijetím křesťanství (rodná jména či přezdívky tvořená od plnovýznamových ruských slov), stejně jako jména křesťanská, jména po otci a příjmení, pak jsou v ruských literárních textech použity tak, aby dokreslovaly postavy a významem slov, od kterých byly odvozeny, poodhalily některé vnější (fyzické) či povahové rysy postav, jejich společenské postavení, vztah takto pojmenovaných osob k ostatním osobám, jakož i vztah opačný, druh náplně jejich práce. Jedná se mi tedy o potvrzení hypotézy, že mnohá antroponyma plní v literárním textu nejen funkce základní (nominační a diferencující), ale i funkce speciální (estetickou, expresivní, charakterizační, asociativní, sociálně klasifikující a honorifikující), s čímž souvisí proces apelativizace proprií v jazyce, v tomto případě v literárním textu.

Metodami pro dosažení cíle a podložení zmíněných hypotéz mi budou:

1. Studium odborné onomastické literatury.
2. Diachronní kvalitativní analýza vývoje ruských antroponym na základě prostudované literatury zabývající se jejich vznikem a vývojem.
3. Kvalitativní analýza antroponym vyskytujících se v ruské literatuře na základě:
    a) excerpce a studia literárních antroponym z vybraných děl ruské literatury, jejichž výběr souvisí s frekvencí různorodých vlastních jmen a jejich různými literárně onomastickými funkcemi,
    b) studia prací zabývajících se rozborem a výkladem těchto děl, zvláště pak těch, které se týkají vlastních jmen použitých v těchto dílech,
    c) studia slovníků vlastních jmen.
4. Srovnávací analýza antroponym na základě předešlých dvou bodů.

Tyto metody mi dovolí následně zařadit jména vypsaná z vybraných děl ruské klasické literatury do vlastního vytvořeného slovníku, a to podle následujících kritérií:

a) rozbor vlastního jména z hlediska jeho vzniku a vývoje (způsob vzniku, možné změny tvaru během jednotlivých etap vývoje a, pokud je to možné, i uvedení jazyka, ze kterého bylo převzato a jazyka, ve kterém původně vzniklo) - (na základě analýzy viz metody bod č.2)
b) původní význam vlastního jména - (na základě analýzy viz metody bod č.2)

c) porovnání charakterových vlastností či jiných rysů postavy s původním významem jejího vlastního jména (na základě analýz viz metody body č. 3, 4)

d) závěry vyvozené z porovnání

Svou rigorózní práci dělím, kromě úvodu a závěrů, na čtyři části.

První část pojednává ve svých kapitolách o pojmech onomastika, antroponymum, jejich vzniku, významu a místě ve studiu jazyka, dále o pojmech literární text a literární jméno, o funkcích proprií a jejich realizacích v literárním textu. Tato kapitola vychází ze studia české i ruské onomastické literatury a je převážně teoretická.

Druhá část se zabývá diachronní analýzou ruských vlastních jmen (proprií), tedy jejich vznikem a vývojem na území dnešní Ruské federace od doby prvních osídlení Slovany až po současnost.

Ve třetí části se pokouším vyložit použití toho kterého vlastního jména pro postavy v dílech vybraných spisovatelů ruské literatury 19. století a 20. století. Tyto mé závěry jsou v této části podloženy kvalitativní analýzou historického vývoje ruských antroponym, popřípadě studiem dostupných materiálů zabývajících se výkladem těchto děl.

Čtvrtou část pak tvoří slovníček vlastních jmen literárních postav, vzniklý na základě kvalitativní a srovnávací analýzy. Tento slovníček je napsán v ruském jazyce, jelikož je určen těm čtenářům, kteří čtou díla ruské literatury v originále. Ruský jazyk byl vybrán rovněž proto, že je pro pozdější další možné analýzy praktičtější. Nejdůležitější slova jsou pak, pro lepší pochopení, přeložena do českého jazyka.

Shrnutí a zobecnění mých zjištění pak uvedu v závěru své práce.

I. Vlastní jména v systému jazyka a literárním textu

1. Lingvistika a onomastika

V každém jazyce existují stovky tisíc slov, tedy jednotek, které jsou v rámci vědy o jazyce středem zájmu nauky o slovní zásobě (lexikologie). Kromě tzv. obecných jmen, jichž je většina a slouží k označení předmětů a jejich vlastností, jevů a procesů, které jsou součástí našeho života, existuje i významná skupina slov, které objekty výrazněji identifikují a specifikují. Jedná se o nejrůznější pojmenování a názvy souhrnně nazývané - vlastní jména: *Petr, Milada, Praha, Univerzita Karlova, Baník Ostrava, Velký Vůz, Poseidon, Červený kříž*, v ruštině pak například *Александр Сергеевич, Петька, Петр Первый, Есенин, Воронеж, Московский государственный университет, улица Нахимова, Млечный Путь, Кащей Бессмертный* apod. Základní funkcí jmen jak obecných, tak vlastních je **nominace** – funkce pojmenovávací.

Od jmen obecných se pak vlastní jména odlišují svými dvěma funkcemi:

1) funkce **klasifikující** – tedy schopnost zařadit pojmenované do třídy, skupiny, k určitému typu objektů (a to například i z hlediska národnostního – „využívá se i typologie jmen jako znaku příslušnosti k určitému jazyku či národu <...> místní jména *Lhotka*, *Újezd* odkazují na české prostředí, naopak jména zakončená na *–heim*, či *–hausen* na oblast německou...“ /Knappová, 1992, s. 14/)

2) funkce **individualizační** – schopnost jednoznačně identifikovat objekt a odlišit ho tak od jiných podobných objektů (přičemž stejně tak můžeme individualizovat i pomocí apelativ – *muži s klikou, nemocnice v centru*)

V stručné příručce současného ruského jazyka se uvádí, že vlastní jména slouží k bližšímu určení objektu z řady jiných, jim podobných. M. Gorbaněvskij pak říká *„..собственные имена..выполняют фунцию выделения, индивидуализации...“*. (Горбаневский, 1987, s. 3)

I. A. Petrovová se pak o funkci vlastních jmen v jazyce vyjadřuje následovně: *„Под именами собственными <...> мы понимаем „универсальную функционально-семантическую категорию имен существительных, особый тип словесных знаков, предназначенный для выделения и идентификации единичных объектов (одушевлённых и неодушевлённых), выражающих единичные понятия и общие предстaлвения об этих объектах в языке, речи и культуре народа.“* (Петрова, 2001, s. 3)

Vzhledem k těmto funkcím se vlastní jména často dávají přímo do protikladu ke jménům obecným, tedy apelativům (‘nomen apellativum‘ - z lat. jméno obecné). Důvodem je, že lexikální význam vlastních jmen je, na rozdíl od apelativ, spojen s jedinečným konkrétním objektem (denotátem). Jednoduše řečeno, slova jako lev, stůl, půvab konotují, tj. zahrnují informaci o vlastnostech označovaných objektů a jevů (např. lev – masožravé zvíře + 4 nohy + hříva + dravec atd.), čehož nejsou vlastní jména až na výjimky schopna.

Nicméně původně všechna vlastní jména vzešla právě z apelativ: např. *Andrej* (z řec. *andreios* – chrabrost, statečnost), *Karel* (ze starogerm. *karl* – mužnost), *Miriam* (buď 1. z hebrej. *mariam* – tvrdošíjnost, houževnatost, či hořkost utrpení, popřípadě 2. z arabštiny, původem z Egypta *mry* - milovaný /-á/), v ruštině např. *Лев* (od přezdívky lev) či *Ждан* (od rodného jména v původním významu očekáván). Tato slova dnes již nenazývají objekty obecně, ale konkretizují je, zbavují je konotací tj. prošla procesem tzv. proprializace.

Vlastní jména odedávna přitahovala všeobecnou pozornost, zvláště pak se jimi zabývali filozofové a později profesionální jazykovědci. Dnes studují

vlastní jména představitelé nejrůznějších oborů - kromě lingvistů jsou to rovněž etnografové, zeměpisci, historikové, sociologové, literární vědci a dokonce i psychologové. Nicméně, jsou to právě jazykovědci, kteří mají k vlastním jménům nejblíže, a to proto, že jakýkoliv název, nehledě na to k jakému objektu či jevu se vztahuje (ať je to člověk a jeho vnímání, vesmírná tělesa, popřípadě názvy ulic, měst, vesnic, knih atd.), je v první řadě slovem, které se nachází v systému jazyka a je podle jeho pravidel tvořen a přetvářen.

V jazykovědě pak existuje zvláštní obor, který představuje celý směr lingvistického bádání zabývající se jmény, názvy a pojmenováními. Tímto oborem je **onomastika** (z řec. *onomastikós* – související s pojmenováním, *onomastiké* – umění dávat jména, od kmene *onoma* – jméno). V encyklopedii Universum se dočteme, že onomastika, popřípadě onomatologie, je jazykovědná disciplína studující vznik, tvoření, rozšíření a povahu vlastních jmen. Jedná se tedy o komplexní hraniční vědu, která zkoumá jak vývoj vlastních jmen, tedy jejich etymologii, tak i soudobý stav proprií, a to jak z hlediska fonologického, morfologického, syntaktického, sémantického, pragmatického (jejich funkce v diskursu), kromě toho jí využívají další pomezní disciplíny jako například sociolingvistika.

Hlavními oblastmi onomastiky, které se tradičně rozdělují podle povahy pojmenovávaných objektů, jsou: **antroponomastika** – jména lidských bytostí, **toponomastika** (místní názvy – *Říčany, Москва*), **chrononomastika** (názvy spojené s nějakou historickou událostí – *Bitva u Lipan, эпоха Возрождения*), **hydronomastika** (jména vodstev – *Vltava, Обь*), **chrématonomastika** (lidské výtvory – *zvon Zikmund, Царь-пушка*), **literární onomastika** (*Rumcajs, Švejk, Собакевич, Степан Головлев*), z ostatních oblastí můžeme uvést ještě vědu o názvech rostlin, což je **fytonomastika** (názvy rostlin), dále pak **zoonomastika** (názvy zvířat), **oronomastika** (pojmenování členitosti zemského povrchu) atd.

Vědu o vlastních jménech můžeme rozdělit podle aspektů, na které se zaměřuje, následovně: 1) **popisná** onomastika vytváří pevný základ veškerého

zkoumání vlastních jmen a předkládá obecnou filologickou analýzu a lingvistickou interpretaci shromážděného materiálu; 2) **teoretická** onomastika studuje obecné zákonitosti vývoje a fungování systémů vlastních jmen; 3) **aplikovaná** onomastika je přímo spjata se samotným pojmenováváním, s fungováním jmen v běžné řeči a zabývá se problematikou pojmenovávání a přejmenovávání, přičemž dává konkrétní praktické rady kartografům, bibliografům, životopiscům, právníkům, sociologům apod.; 4) **literární** onomastika, kterou lze chápat široce, tedy nejen jako vědu o vlastních jménech v literárních textech, ale i jako *„...onomastiku stylistickou, zkoumající využití rozmanitých vlastních jmen v různých funkčních stylech a směrech...“* (Knappová, 1992, s. 12); 5) **historická** onomastika se zabývá vznikem vlastních jmen a tím, jak se tato jména odrážela v dějinách; 6) onomastika **etnik** (etnická onomastika) studuje vznik pojmenování etnik a jejich částí vzhledem k historii těchto etnik, vztah etnonym s jinými typy jmen, evoluci etnonym vedoucí k vytvoření toponym, antroponym, zoonym, vztah etnonym s názvy jazyků (lingvonym).

1.1 Antroponomastika

Vlastní jména, kupříkladu - *Petr*, *Johana*, *Honza*, *Miluška*, *Vávra*, v ruštině pak *Иван*, *Петровна*, *Ася*, *Никитин*, patří ke zvláštní skupině proprií, která se používají pro označování lidských bytostí. Studiem těchto jmen, tedy antroponym, se v rámci onomastiky zabývá tzv. **antroponomastika**. Pojem antroponymum pak původně vznikl spojením dvou řeckých slov - *anthropos* (člověk) a *onoma* (jméno).

Mezi výše uvedenými příklady jsou nejrůznější druhy těchto antroponym – **křestní (rodné) jméno** - *Иван*, **patronymum** (jméno po otci) - *Петровна*, **příjmení** – *Никитин*, ale nejen těmito se antroponomastika zabývá, jsou to i **kryptonyma** (skrývaná/utajovaná jména), **pseudonyma** (individuální a

skupinová vymyšlená jména), **přezdívky** a **literární jména**, kam patří jména používaná ve folklóru, frázích, mýtech, pohádkách a literárních dílech.

Antroponomastika rozlišuje lidová od kalendářních jmen, která mohou být dále dělena podle tvaru na plná a zkrácená (včetně domáckých tvarů oslovení – **hypokoristik,** např. *Míla*, *Péťa*, v ruštině pak *Саша*, *Маша*, *Алёша* apod.), spisovná a dialektová, oficiální a neoficiální.

Vlastní jména lidských bytostí, jichž je omezené množství, jsou jedním z neoddělitelných sociokulturních aspektů lidského společenství. Každá civilizace a každé etnikum v historii měly a mají svůj ‚antroponymikon', tedy rejstřík jmen.

Antroponymum, zvláště pak rodné jméno, se pak nejvýrazněji liší od ostatních vlastních jmen hlavně způsobem individualizace objektu, kdy všechny objekty procesu nominace (lidé) jsou pojmenovány právě z takového omezeného rejstříku. Rodná jména se opakují, pročež se musí doplňovat dalšími typy vlastních jmen. Kompletní oficiální pojmenování člověka pak v rozvinuté společnosti sestává hned z několika antroponym, která si zachovávají určitou posloupnost. Někdy jsou antroponyma ještě doplněna apelativy označujícími obor jmenovaného, kvalifikaci a její úroveň, postavení ve společnosti apod. Dokonce už v antickém Římě byla známa taková pevná posloupnost několika jmen – *praenomen* (rodné jméno, které bylo dáno při obřadu pojmenování novorozence) + *nomen* (jméno rodu) + *cognomen* (původem přezdívka, která se stala pojmenováním konkrétní větve rodu, později příjmení) + *agnomen* (doplňkové jméno, kterého se užívalo jen výjimečně, a to buď u vojáků po vítězném tažení, u občanů po nějakém význačném činu, po dosažení vysokého postu, popřípadě k dalšímu specifikování rodového kmenu). Konkrétní jména pak vypadala takto: *Titus Licinius Silvanus Germanicus*, popřípadě *Marcus Cornelius Clavus Censor.*

Jak je vidět, tak z historického hlediska je antroponymum ve své podstatě slovo, které někdo tak často používal k pojmenování osoby, až se toto slovo

postupně s danou osobou stále více spojovalo a stalo se jejím vlastním jménem neboli *propriem* (od lat. **proprios** – vlastní, charakteristický, stálý, zvláštní, jediněčný). Antroponymem se tudíž mohlo stát jakékoliv slovo vystihující některý z rysů lidské bytosti, popřípadě nějakou její podobnost s již pojmenovanou věcí či jevem, které si její okolí všimlo.

Vlastní jméno - **личное имя** (ve staroruském jazyce - *рекло*, *назвище*, *прозвище*, *название*, *прозвание*, *проименование*) - je tedy speciální slovo, používané k označení jednoho každého člověka, které je mu dáno individuálně proto, aby ho bylo možné oslovit přímo, případně si o něm promluvit s jinými lidmi a bylo jasné, že jde právě a jen o toho určitého jednotlivce a nikoho jiného.

Role vlastního jména v životě člověka je tudíž obrovská. Jméno člověka do společnosti na jednu stranu zařazuje, na druhou stranu z něj zpětně dělá jednotlivce, který tak musí veřejně zodpovídat za své vlastní a svobodné, ať už dobré nebo špatné, činy. Jeho špatné i dobré skutky jsou pak ve společnosti připisovány právě k jeho jménu, což mimo jiné vedlo i k přenesení významu slova 'jméno' v mnoha jazycích, včetně ruského - *у него доброе имя*, *не позорь моего имени* ve významu *je to dobrý člověk*, *nedělej mi (mému/našemu jménu) ostudu.*

Vlastní jména jsou používána v nejrůznějších dokumentech, jakož i v právnické praxi, kde i ta nejmenší chybička v napsání může mít nepředvídatelné důsledky. Na druhou stranu, pokud se například rodiče rozhodnou dát svému dítěti nezvyklé křestní jméno, které ještě navíc v rodném listě špatně napíší, může tak vzniknout jméno zcela nové, které, ačkoliv je jen špatnou obdobou již v jazyce existujícího jména, jakožto právnicky potvrzené dostává právo na existenci.

Antroponomastika vznikla jako věda v rámci onomastiky v první polovině našeho století. K významným světovým jazykovědcům v oboru onomastiky, kteří jsou považováni rovněž i za jeho zakladatele patří A. Bach (SRN), W. Taszycki (Polsko). Naši jazykovědci mluví o dovršení přesunu české

onomastiky z vědy historické do jazykovědné v 50-60 letech našeho století (Šrámek, 1999, s. 3). K významným českým jazykovědcům v tomto oboru pak patří M. Dokulil, R. Šrámek a jiní.

Ruskou onomastikou a antroponomastikou se již na začátku století zabývali významní jazykovědci jako například A. I. Sobolevský, N. M. Tupikov, A. A. Fomin. Za první impuls ve vývoji této vědy v Rusku je pak považována konference, která se konala v roce 1968 - tzv. *Первое Всесоюзное антропонимическое совещание*, na které se význační ruští jazykovědci snažili vymezit termín vlastní jméno, tedy antroponymum.

Antroponomastika tedy studuje lidské jméno od původního apelativa, na jehož základě vzniklo, přes všechny formanty, kterými se přetváří až po systémy antroponym, neboli posloupnosti jmen a co každé z nich v řadě vyjadřuje. Studuje rovněž funkci antroponym v lidské řeči – nominaci, identifikaci, diferenciaci objektů, proces jejich přejmenovávání, jeho důvody a důsledky, jazykové změny s ohledem na sociální skupinu atd.

Teoretická antroponomastika studuje vznik a vývoj antroponym, jejich strukturu, antroponomastický systém, modely antroponym v tom kterém etniku, vzájemné vztahy a vlivy různých jazyků během historie a situaci v současnosti, universálie. Metodami se neliší od teoretické onomastiky, pouze se více zaměřuje na sociální vlivy pojmenování – společenské podmínky, obyčeje, vlivy módy, politiky, náboženství.

Aplikovaná antroponomastika pak studuje problematiku norem v pojmenování, způsoby přenosu jmen mezi jazyky, díky ní vznikají slovníky antroponym. Specialisté na antroponyma pomáhají u sporných případů matrice, v právní praxi apod.

Antroponomastika spolupracuje s mnohými disciplínami, jako jsou například historie, genealogie, hagiografie, literární věda, kulturologie, antropologie, sociologie, etnografie, zkrátka všude tam, kde je středem zkoumání lidská bytost, která se neobejde bez svého označení – antroponyma.

Jména lidí jsou součástí dějin všech národů. Odráží se v nich vše to, co nějakým způsobem souviselo a souvisí se životem lidí ve společenství (národě) - od stávající životní úrovně, přes víru až po historické kontakty s okolními společnostmi. Proto, aby se nějaké nové jméno objevilo v běžném použití, jsou nutné konkrétní kulturní a historické okolnosti. Mnohá jména tak často nesou jasné stopy odpovídající době, ve které vznikla, a zcela nová jména vznikají již jen sporadicky, buď odvozením od stávajícího ať mužského nebo ženského jména, či převzetím jména z cizího jazyka.

Stejně tak jako měl a stále má na nás vliv jazyk německý a jazyky a kultury okolních zemí, měly na národy žijící na území dnešní Ruské federace stejný vliv národy a kultury obklopující je, zvláště pak ty národy, které se do ní nějakým způsobem během historie integrovaly a dnes do ní patří. Mnohonárodnostní Rusko se proto, pro svou polohu, rozlohu a počet nejrůznějších národů žijících na jeho území, může pochlubit tím, že se na jeho území mísí mnoho kultur a s tím i nepřeberné množství vlastních jmen.

2. Literární text a literární jméno

2.1 Literární text

Při definici pojmu literární text vycházím z vymezení M. Knappové (1992), která literární text neomezuje jen na literární umělecké texty (romány, poezii aj.), ale řadí k němu prakticky všechny funkční styly spisovného jazyka, a to včetně publicistického a akademického stylu a dokonce i lidovou slovesnost včetně frazémů. Chápe tedy literární onomastiku široce jako onomastiku stylistickou. Přičemž dodává, že *„v rámci stylistické onomastiky jde vždy o funkční využití vlastních jmen v apelativním, nikoli onymickém kontextu.“* (Knappová, 1992, s. 2)

2.2 Literární jméno

V pojetí pojmu **literární jméno** se M. Knappová shoduje s K. Gutschmitdem (1984) v tom, že za skutečně literární jména je možné považovat pouze ta, která jsou bezprostředně spjata s literárním textem. Jsou to jména zvolená autorem. Patří sem tedy i lidová slovesnost, jelikož i tam je možné hovořit o záměrně zvolených jménech. M. Knappová pak z této skupiny zcela vylučuje ta jména v publicistických (či odborných) textech, která jejich autor nevolí, ale jako autentická je přebírá z reálného světa. Naopak uvádí humoristické časopisy, kreslené vtipy, televizní a rozhlasovou publicistiku jako příklad zvláštního druhu publicistických textů, v nichž autor jména rovněž může volit sám a považuje je tudíž rovněž za onyma literární.

2.3 Funkce a realizace proprií v literárních textech

2.3.1 Funkce proprií v textu

Kromě nominace, klasifikace a individualizace (srovnatelné termíny diferenciace a identifikace) jako primárních funkcí, či v souladu s R. Šrámkem (1999) funkcí obecně onymických, existují i funkce vlastních jmen, které spíše souvisejí s textovými vlastnostmi komunikačního aktu, a sice:

a) funkce deiktická a apelová;
b) funkce asociační, evokační, konotativní, které R. Šrámek (1999) označuje jako pasivní v protikladu k základním funkcím aktivním;
c) funkce ideologizující, mytizující a honorifikující, které uvádí k již zmíněným M. Knappová (1992);

d) funkce sociálně klasifikující pak zařazuje pojmenované do dalších souvislostí, včetně času, místa, aspektů národnostního a sociálního;
e) funkce expresivní či emociální, popřípadě estetická, pak zvláště v literárním textu doznávají značné důležitosti. Podle R. Šrámka tyto funkce vyplývají valnou většinou ze začlenění jména do rozmanitých druhů komunikace, ale rovněž se mohou účastnit procesu vzniku, a to právě například při pojmenování literární postavy;
f) funkce charakterizační pak zahrnuje takzvaná ‚jména s nápovědí', či podle M. Knappové ‚jména mluvící', tedy jména, která si zachovávají apelativní sémantiku.

Na rozdíl od honorifikující či ideologické funkce, která může být podle M. Knappové přítomna již v momentu vzniku jména (tyto znaky však nenese samo jméno, ale zvolený motiv, který funkcím odpovídá), funkce asociační, evokační a konotativní aktivují sémantické nebo emociální prvky ve vztahu jméno – pojmenovaný objekt, které nejsou součástí propriálního obsahu vlastního jména ani pojmenovacího procesu

2.3.2 Literární onomastika a propriální funkce

Pokud jde o literární onomastiku, je její východisko obecně onomastické (tedy na rozdíl od literární vědy, jde hlavně o propriální nominační akt). Literární stránka použití jmen proniká do antroponomastické analýzy literárního díla prostřednictvím textologických vlastností jmen, a to zejména jejich funkce v textu.

V této souvislosti přejímám rozdělení propriálně relevantních funkcí K. Gutschmitda (1984), a to sice do dvou skupin:

a) funkce týkající se literárních postav,
b) funkce týkající se postavení a úlohy proprií v textu.

F. Debus (1993) pak Gutschmidtovu skupinu b) rozpracovává připodobněním funkcí k soustředným kruhům. Středem je základní a obecná funkce proprií. Tady F. Debus vychází z onomastického, nikoliv literárního základu. Všechny ostatní specifikující funkce nazývá hyperfunkcemi. Což nejsou jen otevřené řady funkcí, ale i znaků, které tyto funkce vyjadřují. Jeho pojem **iluzionizace** může mít komponenty konotativní, asociační a sociální se znaky např. v pozměněné posloupnosti hlásek existujícího jména (např. Л. Н. Толстой *Война и мир – Болконский* místo *Волконский*). Popřípadě u takzvané **fikcionalizace** (viz bod 2.3.1 funkce charakterizační) je možné uvést ‚nomen omen', tedy vymyšlené vlastní jméno vyjadřující určitou typickou skutečnost týkající se nositele jména, kde je znakem apelativnost (např. А. С. Грибоедов *Горе от ума – Молчалин* – mlčenlivý, úslužný úředníček). R. Šrámek pak udává příklad **akcentování**, které může mít komponenty sociální, ideologické a psychologické, jehož odpovídajícími znaky mohou být hypokoristika (tedy domácká oslovení), zvláštní zvukové stránky jména, různé druhy vztahů mezi jmény literárních hrdinů (srov. Н. В. Гоголь *Ревизор – Добчинский* a *Бобчинский*) atd.

Je zde uplatněn obecně lingvistický princip centra a periferie. Přičemž v centru leží ‚propriálnost', což znamená, že F. Debus postupuje onomasticky, a na periferii je pak ‚literárnost' zkoumaného. Z hlediska literárně onomastického se pak tato periferie stává centrem zkoumaného. R. Šrámek z toho usuzuje, že je pro analýzu proprií v literárním díle nutné, aby obsahovala oba momenty – obecně onomastický a literárně onomastický. Každé vlastní jméno představuje jednotu obecného a zvláštního a analýzou antroponym v literárních textech je tedy možné přispět k potvrzení této teze. Nositelem propriality jsou tedy obecné funkce, nicméně konkrétní jméno realizuje nejen obecnou funkci, ale v jednotě s ní i záměrně specifické propriální funkce. Šrámek přímo uvádí, že funkce obecně onymická *„se realizuje prostřednictvím funkce onymicky specifikující. Jedna bez druhé nemůže být."* (Šrámek, 1999, s. 27)

3. Antroponyma v ruské literatuře

3.1 Srovnání antroponym ve společnosti a v literatuře

O vlastních jménech používaných v jazyce bylo řečeno, že jejich základním úkolem je osobu pojmenovat, tedy dát jí konkrétní jméno, které by ji vyčleňovalo ze společnosti, aby tak bylo možné o ní mluvit a aby odpovídala za své skutky. Člověk by se měl stát svým pojmenováním pro své okolí neopakovatelným. Záměrně vkládám ‚pro své okolí', jelikož je jasné, že Petrů, Ivanů, Katek je mnoho. Velmi tedy záleží na nejbližším okolí pojmenovaného, ke kterému, co se týká literárního textu, patří i čtenář. S tím spisovatelé počítají, pročež je důležité pochopit důvody, které je vedou k výběru toho či onoho jména. Tedy to, jaké funkce vlastní jména v literárním textu mohou mít.

Co se týká vlastních jmen v jazyce, jediným možným vývojem bylo postupné oddělení vlastního jména od plnovýznamového slova, od kterého bylo původně vytvořeno, tedy změna přezdívky na jméno.

V důsledku toho má dnes běžně používané křestní jméno či příjmení jen velice omezenou významovou složku, jelikož slouží hlavně k pojmenování. V každodenním životě je ve všech svých tvarech tedy pouze jakýmsi přesným kódem osoby, sloužícím jak pro oficiální, tak i s drobnými obměnami (hypokoristika, deminutiva), pro sociální účely. Přezdívka pak v jazyce zůstala a používá se dál, avšak již jako zvláštní, od oficiálních typů antroponym oddělený, způsob pojmenování.

Z tohoto bývalého vztahu mezi vlastními jmény a plnovýznamovými slovy těží dnes, stejně jako dříve, mnozí spisovatelé a literární text jako takový. Spisovatelé se nechávají inspirovat obdobím, kdy jméno nemělo jen omezené a jasně dané funkce, ale bylo spíše přezdívkou a vymýšlejí na tomto základě jména nová.

Na druhou stranu jsou dnes jména jako významově oproštěné přezdívky náchylná k tomu, že si k nim člověk zpětně připojuje své, ať pozitivní či negativní, konotace. Paradoxně k tomu dochází právě při styku s jinými lidmi, kdy jde opět o náhled na jejich chování, vzhled atd. Původně tuto funkci zastávala, otevřeně a bez dnešního jakéhosi pokrytectví, právě přezdívka. K připojování těchto negativních konotací dochází ve všech sociálních skupinách, jak v rámci celé civilizace – *Nero, Caligula, Adolf*, tak i jednoho národa - *Ivan* se pro Čechy stal dokonce jakýmsi druhem negativně pojaté metonymie pro celé Rusko; podobnou funkci má v Rusku německé jméno *Fritz* (*Фриц*). Toto nakonec platí i pro mikroprostředí a mezzoprostředí, kde se v rámci rodiny, školy, pracovního prostředí opět přisuzují jménům lehké konotace, popřípadě přímo skryté významy. A. Bem k tomu uvádí výmluvný příklad: *„Всё же нужно иметь в виду, что за наименованием скрыт родовой признак, т.е. его отнесённость к известной категории смысловых знаков: Жучка, Фиделька – собаки; Иванов, Петров – люди. Отсюда возможность обратного процесса – отпадения наименования в слово-смыслы: жучка – собака, ванька – извозчик.“* (Бем, 1972, s. 245)

K tomu je možné dodat, že právě takto vznikají nové přezdívky (jména získávají nový význam, a to nejen samotná, ale i v rámci frází) – *Caligula* (římský imperátor) – zvrácený člověk, *Pyrrhos* (epirský král) – odtud Pyrrhovo vítězství, *Малюта Скуратов* (opričnik) – vrah, surový člověk.

Ke stejnému procesu dochází i v literatuře, ale v daleko vyšší míře. Výběr jmen použitých v literatuře je tedy na jedné straně ovlivněn dobovými jazykovými pravidly a sociálními a historickými souvislostmi. Zpětně však jména postav, která pak často v souladu s autorovým záměrem znovu získávají význam, působí na rozvoj apelativní slovní zásoby, čímž se v určité společnosti jméno literární postavy či toponymum, v té souvislosti, ve které bylo použito, stává pojmem. Například jsou to jména: *Julie* a *Romeo* - věčná dvojice romantických milenců, z bible pak *Adam* a *Eva*, *donchuán*, *kocourkov*, v ruském

prostředí jsou pak často používány termíny vytvořené od jmen hlavních hrdinů literárních děl - *oblomovština* (*обломовщина*) - označující obecně lenost a slabošství (И. А. Гончаров *Обломов*), *chlestakovština* (*хлестаковщина*) - drzé, otevřené vychloubání se (Н. В. Гоголь *Ревизор*).

V souvislosti s výše uvedeným se hodí citovat srovnání vlastních jmen v jazyce a literatuře, jak o něm píší L. A. Avtenjevová a T. V. Bakastovová: *„Имена собственные, не имеющие в языке своего предметно-логического или коннотативного значения, в художественном тексте приобретают семантический и эмоциональный потенциял, который накапливается в процессе разворота текста через авторские и персонажные характеристики обозначаемого объекта – носителя имени.“* (Автеньева - Бакастова, 1988, s. 163)

Akademik V. V. Vinogradov pak o antroponymech v literatuře píše: *„Вопрос о подборе имен, фамилий, прозвищ в художественной литературе, о структурных их своеобразиях в разных жанрах и стилях, об их образцах, характеристических функциях и т. п. не может быть проиллюстрирован немногими примерами. Это очень большая и сложная тема стилистики художественной литературы.“* (Виноградов, 1963, s. 38)

3.2 Způsoby výběru a použití antroponym v literatuře

Vlastní jména jsou základním prvkem fabule každého literárního díla, jedním z prostředků, které spisovatel používá k dotváření svých postav. Mohou tedy mít jak vyjádřený význam v případě jejich záměrného tvoření od plnovýznamových slov (popřípadě prostřednictvím přezdívek), tak i do značné míry skrytý asociativní charakter (jedná se o pozměněná původní jména), popřípadě výraznou melodičnost či rytmičnost. Jména jsou schopna předávat jak celonárodní, tak i místní kolorit, sociální a politický podtext dějinné epochy, do které je zasazen děj románu, povídky či díla jiného žánru.

Každý spisovatel, který ve svém díle popisuje životy lidí v určitém časovém úseku, kam patří i sociální podmínky a vztahy, potřebuje jména k odlišení postav. Zmíněné dobové sociální vztahy a podmínky, stejně jako původní a současné ‚postavení' jména či jmen, pak autora do značné míry ve výběru jmen omezují. Případy, kdy by spisovatel jmen nepoužíval jsou spíše výjimečné. Všechny typy antroponym musí být stylisticky správně použité a musí odpovídat cílům a myšlenkám díla, jakož i již zmíněnému místu a časovému úseku. J. Tyňanov v této souvislosti píše: *„В художественном произведении нет неговорящих имен... Каждое имя, названное в произведении, есть уже обозначение, играющее всеми красками, на которые только оно способно. Оно с максимальной силой развивает оттенки, мимо которых мы проходим в жизни.“* (Тынянов, 1929, s. 27)

Obecně je možné metody, které ruští spisovatelé používali a používají při tvorbě či výběru antroponym, rozdělit na několik základních, které se však navzájem mnohdy doplňovaly:

a) použití původního jména pro dokumentární či jiné účely. M. Knappová uvádí příklad z románů 19. a 20. století, kde se vyskytují dobová venkovská jména jako *Pepík, Tonička* u A. Staška *O ševci Matoušovi*, na rozdíl od jmen příslušníků městských středních vrstev jako *Žanynka, Matylda* (stejné jako viz 2.3.1 klasifikační funkce);
b) použití původního, často tvarově částečně pozměněného jména, kterého mohlo být použito pro parodování nositele jména. Pozměnění tvaru však mohlo být zaměřeno na ochranu skutečné, existující osoby, a to v tom případě, kdy autor použil jméno jako zdroj inspirace a mnohých asociací jak pro sebe, tak hlavně pro své čtenáře - tedy jako jakýsi prototyp pro svou postavu či postavy. Patří sem i jména z frazémů, jiných literárních děl, bájí apod. (srovnatelné s viz 2.3.1 funkce evokační, asociační funkce);

c) použití či vytvoření nomen omen - tedy jména s více či méně skrytým významem, tvořeného od plnovýznamových slov. Patří sem i použití přezdívky či již existujícího pojmu - tedy jména, které bylo určitým způsobem použito u jiného autora (stejné jako viz 2.3.1 charakterizační funkce);
d) použití či vytvoření jména s určitým rytmickým či zvukovým potenciálem (viz 2.3.1 estetická, expresivní funkce).

Podle těchto základních typů lze někdy odlišit i jednotlivé autory. Některý typ jména je pak zastoupen v určitých žánrech častěji než v jiných.

Dokonce i tam, kde na první pohled vybral autor první jméno, které ho napadlo, je nutné si uvědomit, že byl v tomto výběru značně omezen. Autor je vždy ohraničen jazykem díla, stylem, původním historickým a sociálním pozadím doby a momentálním sémantickým ‚nábojem' jména.

Každé jméno bylo tedy vybráno záměrně a je nutné k němu podle toho přistupovat.

Srovnejme například díla anglického spisovatele Ch. Dickense, který sice rovněž používal zdánlivě běžná anglická jména, ale díky historikům a jazykovědcům vyšlo najevo, že všechna jména v jeho dílech jsou spojená s místem jeho bydliště, což byl jeden z obvodů Londýna - Holborn. On rovněž potřeboval svůj prototyp, časový úsek a místo, aby mohl své postavy, tedy základ fabule díla, vytvořit. Kromě těchto zdánlivě významově neutrálních jmen se i v jeho dílech často objevuje nomen omen.

3.2.1 Příklady jednotlivých typů antroponym v ruské literatuře

Použití původních jmen v literárním textu je rozšířeno u většiny spisovatelů. Bez takových jmen je obecně velmi těžké vystavět děj a navíc jej ještě úspěšně sociálně a historicky zařadit. Výběr se pak logicky liší podle doby,

která je popisována v ději a kdy byl literární text vytvořen. Z mnou vybraných autorů pak nejvíce používají těchto jmen L. N. Tolstoj a V. S. Vysockij. U Vysockého je pak možné uvést velké množství takových jmen, za všechny pak jméno *Марина*, tedy nepozměněné křestní jméno jeho ženy Mariny Vlady, které se objevuje v několika jeho lyrických dílech.

Нет рядом никого, как ни дыши.
Давай с тобой, организуем встречу!
Марина, ты письмо мне напиши –
По телефону я тебе отвечу. (Vysockij, 1988, s. 222)

Jak je dále zmíněno v minulém bodě, někteří autoři pracují s jakýmsi ‚prototypem' jména, který jim pomáhá si pro sebe představit postavu v určité situaci a prostředí, které popisují. Toto je jasný rys asociativního pojímání existujících jmen, což je možné vidět u M. J. Saltykova-Ščedrina. Ten pro své gubernské črty ve značné míře používal upravená skutečná příjmení vjatských úředníků, například: *Фейер* - сарапульский городничий *Дрейер; Живновский* - исправник *Животский; Ижбурдин* - сарапульский купец *Ижболдин*, přičemž je v případě posledního příkladu vidět, že se Ščedrin nebránil ani použití i plnovýznamového slova - místo *бурда* (hov. břečka, brynda) používá v kmeni *болда* (*балда* - hov. hlupák).

Stejný přístup ke jménům měl, kromě použití původních jmen, i L. N. Tolstoj, kdy jméno *Марья Дмитриевна Ахросимова* mělo svůj vzor ve skutečném *Настасья Дмитриевна Афросимова.* U Tolstého se rovněž, v knize *Декабристы*, objevuje jméno *П. И. Лабазов*, které B. M. Eichenbaum považuje za změněné jméno jednoho z děkabristů - *Д. И. Завалишин.* Eichenbaum o tom dále píše: *„В таком случае и самая фамилия героя могла образоваться из обратного чтения и осмысления начальных букв фамилии Завалашина: лаваз - лабаз. Толстому важно было для себя сохранить*

какую-нибудь ассоциацию с подлинной фамилией (как это всегда у него), а метод перемены фамилий путём обратного чтения был тогда распространённым и известным именно в дворянской среде: так из фамилии Suchard - Николай I сочинил фамилию Драшусов, и фамилия Шубин превратилась у внебрачных потомков в Нибуш.<....> Надо было изменить фамилию, чтобы для читателя она была совершенно непонятной, а для автора сохраняла бы связь с подлинной фамилией и не звучала бы как совсем придуманная.“ (Эйхенбаум, 1931, s. 138)

F. M. Dostojevský podle A. Bema tento postup příliš nepoužíval. Přesto je možné takové použití antroponyma najít v Dostojevského *Zločinu a trestu* (*Преступление и наказание*), a to ve jméně advokáta, který předává Raskolnikovovi žalobu od domácí. Jméno advokáta je *Чебаров* a vzniklo od jména žijícího člověka, nepříjemného Dostojevskému - *Бочаров*, pročež i postava patří spíše k těm záporným. To, že mají něco společného pak dokazuje i hodnost, kterou oba advokáti, skutečný i vymyšlený, mají - *надворный советник*. (Бем, 1972, s. 248)

Na jeden zajímavý příklad toho, jak může být tento postup ještě složitější, poukazuje A. Altman, který hovoří ve své knize o tom, že jméno hrdiny z knihy Dostojevského *Бесы* - *Семён Яковлевич* vzniklo spojením dvou jmen jurodivých - *Иван Яковлевич* a *Семён Митрич*. (Альтман, 1931, s. 70)

Tuto metodu při výběru jmen, kterou Alfréd Bem nazývá ‚mnemonickou metodou' (Бем, 1972, s. 249), M. Knappová pak funkcí evokační, tedy často ve svých románech používali L. N. Tolstoj a M. J. Saltykov-Ščedrin. Tento asociativní typ antroponym byl u těchto autorů oblíbený nejen proto, že umožňoval autorovi zachovat spojení s předobrazem jeho postav, ale navíc pozměněná jména nikoho neurážela.

Podobný, poněkud pozměněný postup, používají spisovatelé, kteří chtějí zprostředkovat takový předobraz postavy čtenářům. Buď sami použijí známé

jméno své postavy v dalším díle, čímž na ni přenášejí i pocity a vztah, které si k ní utvořili čtenáři, popřípadě použijí jméno postavy od jiného autora (viz postavy z románu N. V. Gogola *Mrtvé duše* u F. M. Dostojevského).

Současným příkladem použití jména postavy z díla jiného autora nám může z mnoha jiných posloužit jméno *Александр Привалов*, které použili někteří autoři vědeckofantastického žánru jako ‚prototypu' pro své postavy. Jedná se o jednu z hlavních postav románu *Понедельник начинается в субботу* - А. и Б. Стругацкие. Nejlépe to pak vyjadřuje v předmluvě své povídky, kterou analyzuji ve druhé kapitole druhé části této práce, S. Lukjanenko: *„Андрей Чертков, придумавший и осуществивший эту идею, Борис Стругацкий, разрешивший воплотить её в жизнь, подарили нам удивительное право – говорить за чужих героев. Хотя какие они чужие – Быков, Румата, Рэд Шухарт, Александр Привалов... Они давным давно с нами, без них мы были бы совсем другими. И всегда хотелось встретиться с ними ещё раз."* (Лукьяненко, 1998, s. 1)

Dalším typem antroponyma používaným v krásné literatuře je takzvané nomen omen, které si rovněž můžeme ilustrovat na příkladu z Dostojevského, který velice často používal jména s nápovědí. Sentimentálně laděný román *Бедные люди* obsahuje mnohé příklady takových jmen. V. V. Vinogradov k tomu říká: *„Общая сентиментальная канва романа определяет и названия действующих лиц."* (Виноградов, 1929, s. 339)

Tudíž i žánr a jeho umělecké pojetí měly a mají zásadní vliv na výběr jmen. V tomto románu to jsou jména jako *Макар Девушкин* (*девушка* - dívka) - v tomto případě jde opravdu o neskutečně milého a jemného člověka, *Варенька Доброселова* - domácký, hypokoristický způsob oslovení, který se v sentimentálně laděných literárních dílech objevoval často.

Vlastních jmen se ‚špatně skrývaným' významem je však u Dostojevského mnohem více. Za všechny vezměme ještě jeden příklad z díla nazvaného

Двойник. Hrdina tohoto díla Goljadkyn ve slabé chvilce rozmlouvá sám se sebou a říká: *„Эх ты, фигурант ты этакой!" - сказал господин Голядкин, ущипнув себя окоченевшею рукой за окоченевшую щеку: „Дурашка ты этакой, Голядка ты этакой - фамилия твоя такова."*

Je zde patrná narážka na kmen *гол - голый* a *глад - гладкий*. N. E. Osipov se domnívá, že tu jsou možné další asociace *кляд, ляжка, ляг, лягаться*. Zcela jinak by se pak totiž mohla pojímat slova v některých pasážích díla týkajících se Goljadkyna, jako například: *„**лягнул** своей коротенькой ножкой"*, popřípadě *„как будто бы собирался кого-то **лягать**"* (Осипов, 1926, s. 51-52).

Téměř stejný přístup má N. V. Gogol v *Ženitbě* (*Женитьба*), a to například v případě příjmení *Яичница*. Toto příjmení je tématem hovoru, který mezi sebou mají *Агафья Тихоновна* a *Фёкла*:

Агафья Тихоновна: „Это такая фамилия?"

Фёкла: *„Фамилия."*

Агафья Тихоновна: „Ах боже мой, какая фамилия! Послушай, Феклуша, как же это, если я выйду за него замуж, и друг буду называться Агафья Яичница? Бог знает что такое!

Фёкла: *„И, мать моя, да на Руси есть такие прозвища, что только плюнешь и перекрестишься, коли услышиш..."* (Гоголь, 1983, s.10)

Z hlediska tvarů jmen je pak zajímavé i domácké až familiární *Феклуша*. V této komedii je však zajímavých vlastních jmen daleko více. *Жевакин* v jedné pasáži říká: *„...вся третья эскадра была со странными фамилиями:*

Помойкин, Ярыжин, Перепреев, лейтенант, а один мичман, и даже хороший мичман, был по фамилии просто Дырка." (Бем, 1972, s. 255)

Dokonce s natolik podivným, až směšným, příjmením mohl být člověk dobrým poddůstojníkem.

V každém případě se N. V. Gogol výběrem těchto ‚podivných jmen' držel své osobité koncepce komedie, kterou tolikrát používá i v jiných dílech, čímž nemám na mysli jen další jeho úspěšnou komedii *Ревизор*, kde jsou na jedné straně v kmenech vlastních jmen použita slova z dialektu (*Хлестаков* - patrně od slova *хлест* - drzoun, opovážlivec) a na druhé straně zcela typické příklady jmen s nápovědí (*Городничий - городничий* - starosta), ale hlavně jeho román *Mrtvé duše* (*Мёртвые души*), který je rozebrán ve třetí části této práce . Gogol se vždy snaží upoutat pozornost čtenářů a diváků významovou stránkou vlastních jmen postav, na čemž je ve valné většině jeho významnějších děl založena celá fabule a syžet díla.

S tímto typem literárních jmen se můžeme setkat i v současné literatuře, respektive v literatuře 20. století. Například u M. A. Bulgakova v díle *Mistr a Markétka* (*Мастер и Маргарита*) je mnoho takových apelativizovaných vlastních jmen právě ve stylu N. V. Gogola: *Сладкий, Богохульский* (tvořeno příponou přídavného jména *-ск* od zastaralého slova *богохульствовать, богохульство* – rouhat se, rouhačství), *Босой, Бездомный, Лиходеев* (tvořeno příponou patronym *–ев* od slova *лиходей* – kriminálník; doslova ten, kdo dělá zlé věci) a mnoho dalších. (Булгаков, 2004) Některá charakterizující vlastní jména je možné nalézt i v tvorbě současných ruských spisovatelů, včetně S. Lukjanenka, jehož jednu povídku rovněž analyzuji ve třetí části této práce.

Další metodu při výběru jmen použil A. P. Čechov v povídce *Страшная ночь*. Čechov používá jména, která souvisejí hlavně s myšlenkou díla a žánrem. Jedná se o příběh člověka, který se všude setkává s hroby. V jednotě se syžetem, který je postaven na parodii vánočních povídek, se setkáváme s původními jmény. Zde je však způsob výběru vlastních jmen poněkud odlišný, jelikož se

jedná o jakési seskupení tematicky odpovídajících jmen. Sám hlavní hrdina se jmenuje *Панихидин*, což je jméno původně tvořené od slova *панихида* ve významu zádušní mše. Tato postava pak bydlí v místě zvaném *Успенье на Могильцах*, v domě úředníka se jménem *Трупов* (*труп* - mrtvé tělo). Jeho přítel se jmenuje *Упокоев* a žije v pokojích kupce *Черепова* (*череп* - lebka), v ulici s výmluvným názvem *Мёртвый переулок*. (Шкловский, 1929, s. 76) Podle rozdělení M. Knappové (viz bod 2.3.1) by se mohlo jednat o jakýsi druh jmen mluvících, která si zachovávají prvky apelativ, ale není v tomto případě vyloučena zároveň i funkce estetická.

I. S. Turgeněv, z hlediska přístupu k vlastním jménům, podtrhuje vnitřní vztah mezi jménem a postavou. *„Пелагея Фёдоровна, по описанию, также не отличалась красотою, да и сверх того, при одной мысли, что женщину, виденную мною в Сорренто, могли звать Пелагеей, да ещё Бадаевой, я пожимал плечами и зловно смеялся.“* (Тургенев, 1898, s. 251)

Zde je vidět, že neobvyklé a neznámé, ale vcelku neutrální příjmení je odsouzeno k tomu, aby si pod ním čtenář představoval rysy, které vykreslil autor. Nejde tu o žádný skrytý význam a přece toto jméno nebylo Turgeněvem vybráno náhodně.

Podobně je použito i jméno *Ежевикин* v Dostojevského díle *Село Степанчиково*:

Обноскин: „.....все я забываю вашу фамилию...как бишь вас?...“

*Ежевикин: „Ах батюшка! Да фамилия то моя, пожалуй, что и Ежевикин, да что в этом толку? Вот уж девятый год без места сижу - так и живу себе, **по законам природы**. А детей-то у меня, просто семейство Холмских! Точно как по пословице: у богатого телята, а у бедного ребята.“* (Достоевский, 2004, s. 278)

Ani zde se nejedná o symbolické použití jména, avšak je tu možné pocítit jistou harmonii při srovnání osudu postavy a jejího jména.

Mnohdy je těžké postihnout hranici mezi vlastním jménem použitým ‚harmonicky' vzhledem k ději a postavám a skutečným nomen omen, spojeným těsně s určitou postavou a jejími rysy.

A. Bem zobecňuje použití vlastních jmen v literatuře následovně: *„...установить грань перехода от простого гармонического подбора к настоящей смысловой ассоциации между образом и его именем бывает очень трудно. Но уже сейчас мы вправе сказать, что в отличие от разговорного языка поэтика личного имени в художественном произведении связана с оживлением смысловых сторон имени. <...> Голая форма вновь заполняется содержанием, сквозь имя начинают просвечивать смысловые оттенки.*" (Бем, 1972, s. 257)

Dalším velice často používaným postupem při dotváření postavy díla je výběr či vymyšlení jména, které má výrazný zvukový či rytmický potenciál, což se navzájem nemusí vylučovat. Eufonické či kakofonické znění vlastního jména postavy je pak často spojeno i s výše zmíněným skrytým významem.

Příkladem mohou být následující jména: u F. M. Dostojevského - *Александра Аделаида Аглая,* N. V. Gogol používá jména - *Перерепенко (пе-ре-ре-пе), Кокубенко (ко-ку-ко), Макогоненко (ко-го-ко).*

Na spojení zvukové a významové složky jména pak poukazuje Bem následovně: *„Самое обычное использование наименования в направлении оживления связи между его звуковой оболочкой и смысловой стороной идёт по линии восстановления генетической связи. К этой категории относится генетическая связь между именем и национальностью именуемого лица. При этом художник опирается не столько на*

семантически значимые части имени, сколько на общую звуковую структуру имён у данного народа." (Бем, 1972, s. 260)

Velice často se v této souvislosti v dílech ruské literatury 19. století objevují německá či francouzská jména, často upravená tak, aby připomínala ruská, ale i cizojazyčná plnovýznamová slova. Například v povídce Turgeněva „*Бреттер*" se hlavní hrdina snaží urazit postavu, původně německé národnosti, se jménem *Фёдор Фёдорович Кистер*:

„*Здравствуйте, г. Кнастер.*"
Кистер взглянул на него с недоумением.
„*Моё почтение, г. Кнастер,*" *повторил Лужков.*
„*Меня зовут Кистер, милостивый государь.*"
„*Вот как-с, г. Кнастер...*"

Druhý den ho opět oslovil:

„*Ну как поживаете, г. Киндербальзам?*"
(Тургенев, 1898, s. 38)

To, že vysoká frekvence výskytu určitého vlastního jména ve spojitosti s nějakým jevem, profesí, věcí znovu obohacuje jeho sémantickou stránku bylo zmíněno výše. Příklady takových jmen, obecně známých pro čtenáře, je možné najít téměř u všech spisovatelů 19. století, velice často pak i u Dostojevského: *кухарка Марфа* (*Идиот*), *извощик Ваня* (*Бесы*).

Z hlediska profesí Dostojevský pro lékaře nejčastěji používá německá jména, což ovšem platí i o ostatních spisovatelích. U Dostojevského je to například *Гранц* (*Подросток*), *Рутеншпиц* (*Двойник*), z nich je pak nejzajímavější vlastní jméno *Лихтен, Эдмунд Карлович*, jelikož složením počátečních písmen

příjmení a křestního jména a tří prvních písmen jména po otci vznikne slovo *лекар* (*лекарь* - lékař, doktor).

4.0 Shnutí

Je jasné, že spisovatel jen zřídka přímo vysvětluje, proč dal té či jiné postavě právě to křestní jméno, jméno po otci či příjmení, a žádné jiné. V každém případě je na mnohých uvedených příkladech v předešlých bodech vidět, že většina ruských spisovatelů si nevybírá antroponyma náhodně. Ať už někteří z nich pojímají jména historicky a asociativně jako L. N. Tolstoj, či jako přezdívky, či jde o typ nomen omen v případě F. M. Dostojevského, N. V. Gogola a A. P. Čechova, popřípadě dávají přednost jejich melodičnosti a zvučnosti nebo rytmice (ať eufonii, či kakofonii), vždy má jméno nějakou souvislost s vnějšími či vnitřními rysy postavy, s dobou, momentálními společenskými podmínkami a místem, kde se děj, ve kterém postava vystupuje, odehrává. M. Knappová o podmíněném používání vlastních jmen v literárních textech píše, že *„je to celá řada činitelů jak formálně jazykových, tak i obsahově sémantických.“* (Knappová, 1992, s. 13) L. M. Buštjan pak velmi přesně vystihuje v této části práce zmíněné rozdíly mezi vlastními jmény a jmény literárními a nejlépe tak shrnuje i má zjištění takto: *„Для литературных онимов, в отличие от ономастики общеязыковой, коннотативное значение становится обязательным и часто выходит на первый план, обусловливая особый аспект функционирования имен собственных в художественной литературе.“* (Буштян, 1984, s. 119)

Každý spisovatel se vždy opírá o tradici, která se v literatuře vytvořila, což platí i v případě antroponym. V ruské literatuře se pak způsob pojímání vlastního jména mění od 18. století a oprošťuje se postupně od alegorie, přičemž se během 19. století stále více objevují jména, která tvarově připomínají ta

běžná, popřípadě skutečně takovými jsou. Je do nich však většinou vložena a skryta symbolika, ale to jen do té míry, aby byl čtenář při důsledném čtení schopen tento symbol objevit a plně si ho uvědomit. Tento způsob užití vlastních jmen v literárním textu pak pokračoval v různých žánrech i ve 20. století a pokračuje dodnes. Je nepochybné, že původci a prvními ‚průkopníky' takového pojímání antroponym byli A. S. Puškin, N.V. Gogol a A. S. Gribojedov. L. N. Tolstoj používal vlastní jména poněkud odlišně, jelikož jeho ‚kosmetické' změny skutečných jmen v sobě, až na výjimky, žádný skrytý symbolický význam neměly. V. Vysockij a S. Lukjanenko, jejichž díla jsem si pro analýzu v druhé části rovněž vybral, ze zmíněné tradice pochopitelně také vycházejí, ačkoliv v jejich případě jde často o kombinaci několika způsobů výběru a užití vlastních jmen. A. Bem pak dva základní postupy při výběru jména jasně odlišuje: *„Личное имя в художественной литературе <...> является „намёком на содержание" произведения. Это только намёк, но он будет тем поэтически действенней, чем удачнее такой намёк. Имя в поэтическом произведении, как кличка - прилипнет и не отлипнет. Как и в кличке, часто нельзя объяснить, чем вызвана такая удача, в чём её смысл. Правда, нельзя всегда ссылаться на необъяснимость связи между лицом и его наименованием. Очень часто эта неразрывная ассоциация образуется задним числом и мы на имя, вернее, в имя вкладываем то, что заключено было первоначально только в образе. Так* ***ошибочно*** *думать, что имена кн. Андрея Болконского, Левина, Рудина, Лаврецкого находятся в какой-то внутренней связи с их содержанием. Но, если и не всегда отчётливо можно себе это уяснить, всё же несомненно в таких именах как Чичиков, Обломов, Тентетников, Манилов, Коробочка такая связь существует."* (Бем, 1972, s. 272)

Kvalitativní analýzou antroponym v jednom díle od každého ze zmíněných autorů se tedy budu zabývat ve třetí části této rigorózní práce, abych tak pokud možno organicky navázal na diachronní analýzu ruských vlastních jmen v následující části a oběma analýzami a vytvořeným slovníčkem literárních jmen podpořil pravdivost mé hypotézy.

Již zde však, na základě výše zmíněného, je možné souhlasit s Debusovým pojetím vlastního jména (viz 2.3.2) jako jednotou obecného a zvláštního, tedy jako spojením obecných pravidel onomastiky se zmíněnými obecnými onymickými funkcemi a konkrétní realizací nejen obecné funkce, ale i jeho takzvaných hyperfunkcí, které R. Šrámek a M. Knappová nazývají funkcemi speciálními. Analýzu literárních jmen tedy není možné realizovat bez obou momentů – obecně onomastického a literárně onomastického. Již na několika příkladech z ruské literatury v předešlém bodě bylo možné nalézt většinu zmíněných speciálních funkcí proprií, bez kterých by literární text nebyl kompletní, mnohdy jsem se pak dotkl samotné hranice, přechodového pásu, podle R. Šrámka velmi širokého, mezi apelativní a onymickou sférou a viděli jsme, že apelativizace (deproprializace) je procesem v této oblasti značně progresivním.

II. Etapy vývoje vlastních jmen na území dnešní Ruské federace

1. Systém ruských antroponym

V ruském systému antroponym patří k vlastním jménům jméno křestní, jméno po otci, příjmení, přezdívka, pseudonym, přičemž prvá tři jmenovaná jsou v ruském prostředí označována za jména povinná (oficiální).

Křestní jméno (Личное имя) - základní jméno, dané člověku při narození, řidčeji pak vybrané dospělým člověkem. Stejně jako v jiných jazycích, i v ruštině existují neoficiální tvary těchto jmen (zkrácené, s příponou i bez přípony). Z ženských: *Антонина - Тоня, Тонечка; Анна - Аня, Анюта.*
Z mužských: *Алексей - Алёша, Лёша; Михаил - Миша; Николай - Коля, Николка* atd.

Jinak ruský systému rozlišuje mezi ‚pohanskými jmény' (starými slovanskými) - *Добромысль, Мирогость, Ждан* atd. - a ‚kalendářními' (kanonickými), která obsahuje pravoslavný církevní kalendář - *Мария, Владимир, Михаил* - a nová - *Гелий, Ревмира.*

Jméno po otci (Отчество) - pojmenování člověka, vytvořené od jména otce, které může mít tvar jak mužského, tak i ženského rodu - *Ильич - Ильинична.* Jméno po otci se obvykle používá společně s křestním jménem - *Надежда Васильевна.* V hovorové ruštině se však používá i zvlášť - *Сергеич.* Jména po otci nemusí být tvořena od tradičních ruských jmen, ale i od jmen převzatých. V minulosti pak funkci tohoto typu jména mohly plnit i formy přivlastňovacích přídavných jmen s koncovkami *-ов, -ин*, odvozené od křestního jména otce: *Иван Петров (syn Petra).* Tato jména se ještě uchovala v dialektech a hovorovém jazyce.

Příjmení (Фамилия) - následné pojmenování, které odkazuje na příslušnost člověka (nebo skupiny lidí) ke konkrétní rodině. Např.: *Вознесенский, Кулик.* Příjmení se ke křestnímu jménu připojuje pro lepší identifikaci jmenované

osoby. Historicky je křestní jméno prvořadé a příjmení druhořadé. Většina ruských příjmení má tvary ženského i mužského rodu *(Розов, Розова)*. Tvar množného čísla přitom může označovat dvě nebo více osob, celou rodinu, nebo všechny toho jména *(Толстые)*.

Přezdívka (Прозвище) - dodatečné jméno, které může být dáno člověku lidmi, kteří ho obklopují, z nejrůznějších důvodů. Nejčastěji kvůli nějakému charakterovému rysu, okolnostem doprovázejícím jeho život nebo na základě podobnosti. Například: *Маша Разиня, Ольга с Фарфорового* atd.

Pseudonym (Псевдоним) - vymyšlené jméno, existující ve společenském životě člověka společně se skutečným jménem či místo něj. Pseudonym může být používán místo příjmení, křestního jména a příjmení a řídce pak místo jména po otci či kompletního jména. Pseudonymy jsou nejvíce rozšířeny v umělecké sféře: *Антоша Чехонте (А. П. Чехов), Максим Горький (А. М. Пешков)*. Pseudonym může být skupinový *(Кукрыниксы)*.

Jména mohou být tedy jak individuální, tak i skupinová. K individuálním patří všechna jména výše jmenovaná, ta skupinová pak v ruském jazyce mají podobnou formu jako v jazyce českém - *Петровские пришли, Погодины в полном сборе*. Mohou sem patřit jak skupinově pojatá příjmení, tak i pseudonymy.

Skupinové jméno rodu se na území Ruska používá u takových národů jako například - Altajů, Chakasů. Zde se nejedná o příjmení, ale starověké označení kmene, které sloužilo i jako skupinové jméno pro všechny, kteří do této skupiny patřili.

Kromě skupinových a rodových jmen se u mnoha národů žijících na území Ruské federace používají různá doplňující jména či přezdívky, sloužící k oslavování vážených osob, jména vyjadřující přání a jména-jinotaje. U některých národů je jméno všeobecně známé, u jiných se drží v tajnosti.

Většina národů, včetně ruského, se drží tradice, která velí zanechat si své jméno, získané při narození, po celý život. Jsou však společenství, ve kterých se po dosažení určitého věku jméno, získané v dětství, mění na jiné.

Historii vývoje ruských vlastních jmen je pak možné rozdělit na tři základní etapy, podle kterých je rozdělena rovněž tato část rigorózní práce.

Za tu první je považována etapa předkřesťanská, kdy se na východoslovanském území používala svébytná jména, vznikající na tomto území prostředky staroruského jazyka.

Další etapa začíná přijetím křesťanství na Rusi, kdy se stala církev (např. při církevních obřadech) prostředníkem zavádění nových cizojazyčných jmen, která pocházela hlavně z Byzance či přišla na ruské území jejím prostřednictvím.

Začátek třetí etapy patří na počátek 20.století, kdy se po revoluci 1917 do ruského jazyka přejímají mnohá cizojazyčná jména, a kdy je i tvorba čistě ruských jmen v Rusku, zajisté spojená s tamními zásadními společenskými změnami, na vzestupu.

2. Předkřesťanská Rus

2.1 Historické a sociální pozadí vzniku vlastních jmen v této etapě vývoje

Před přijetím křesťanství byla vlastní jména na Rusi podobná přezdívkám, které se dávaly z nejrůznějších důvodů. V té době lidé pojímali jména hmotně, jako neoddělitelnou součást člověka. Skrývali je před nepřáteli, protože měli za to, že i samotná znalost jejich jména by mohla stačit k tomu, aby jim někdo ublížil.

Staroruská jména ukazují na velkou fantazii jejich tvůrců, bohatost jazyka národa, pozorovatelskou schopnost a důvtip tehdejších obyvatel Rusi. Na jedné straně se ve jménech projevuje dobrota a přátelskost, na druhé pak až hrubost a jízlivost, hlavně co se týče charakterových či fyzických nedostatků.

Spisovatel L. V. Uspenskij cituje ve své knize krátkou zmínku o tvorbě prvních jmen na Rusi z jednoho dochovaného letopisu: *„Первых родов и времен человеци... до некоего времени даяху*[1] *детем своим имена, якоже отец и мать отрочати*[2] *изволят: или от взора и естества*[3]*, или от вещи, или от притчи. Такоджде и словене прежде их крещения даяху имена детем своим сице: Богдан, Божен, Первой, Второй, Любим и ина такова.“* (Успенский, 1962, s. 409)

2.2 Druhy vlastních jmen na Rusi a způsoby jejich tvoření

Prvním druhem vlastního jména bylo jméno křestní. Tento název, pod kterým si v české společnosti obecně představujeme první složku pojmenování osoby, však nezcela odpovídá svému ruskému ekvivalentu **внутрисемейное имя**, jelikož o obřad křtu do roku 988 na Rusi nešlo. Přesnější proto bude název - **rodná jména**[4]. Jedná se tedy o jména, která novorozeňata dostala od svých rodičů.

Dalším druhem jména byla **přezdívka**, kterou dostávali většinou až dospělé osoby. Byla to tedy jména, která se, po vstupu člověka do společnosti, k rodinnému jménu připojila či zcela převzala jeho místo.

Ve slovníku vlastních jmen N. A. Petrovského je uveden ještě jeden druh předkřesťanských vlastních jmen, a sice jména **knížecí**, která mohou být původem jak praslovanská, tak i staroruská. (Петровский, 1996, s. 10)

---

[1] даяху - давали
[2] отрочати - ребёнка
[3] от взора и естества - по виду и природным свойствам ребёнка
[4] Takto ve své knize označuje vlastní jména, u kterých se nejednalo o pojmenování získané po křtu, avšak ani o příjmení, S. Šrámek. Šrámek, S. *Úvod do obecné onomastiky.* MU, Brno 1999, s. 164.

2.2.1 Rodná vlastní jména

Při narození dítě od rodičů dostávalo jméno hlavně podle jeho vzezření, skutečných citů, které k němu chovali, popřípadě podle počasí či ročního období, za kterého se narodilo, dále pak i na základě jinotaje, pohanských zvyků, a s nimi spojené pověrčivosti. Staroruská jména byla proto celkově velice rozmanitá.

2.2.1.1 Jména tvořená od číslovek

Například jen jmen s číslovkou byla kompletní řada od jedné do desíti: *Перва и Первой, Второй, Вторак, Третьяк* (jedno z nejrozšířenějších), *Четвертак, Чатвертуня, Пятой и Пятак, Шестой и Шестак, Семой и Семак, Осьмой и Осьмак, Девятой и Девяток, Десятой.* S různými odvozeninami těchto křestních jmen se dnes setkáváme jen v případě příjmení: *Первов, Третьяк и Третьяков, Четвертак и Четвертаков* atd. V současné ruštině pak není zaregistrováno ani jediné rodné (dnes křestní) jméno tohoto typu.

2.2.1.2 Jména tvořená od slov vyjadřujících popis vzhledu a rysů charakteru dítěte

Velice populárními byla ve své době jména, daná podle barvy vlasů a kůže: *Черныш, Черняй, Чернява, Чернавка, Бел, Беляй, Беляк, Белой, Белуха* a jiná. Od kořene -бел- je tvořen vysoký počet rodných jmen i příjmení, což je možné doložit záznamem ve slovníku N. M. Tupikova, kde je zmíněno 30 křestních jmen a 41 příjmení. (Тупиков, 1903, s. 298) K dnešnímu dni je pak, podle střízlivějších odhadů, v Rusku běžně používáno několik stovek příjmení tvořených od tohoto kořene.

Jména se dávala i podle jiných vnějších znaků, jako byly například výška či zvláštnosti v tělesné konstrukci: *Сухой, Толстой, Долгой, Мал, Малыш, Малютя, Малой, Малуша, Заяц, Губа, Беспалой, Голова, Головач, Лобан.*

Kromě jmen, která vyjadřovala vnější rysy člověka tu byla i taková, která se dávala podle charakteru a chování dítěte: *Бессон, Булгак* (беспокойный), *Забава, Крик, Истома, Молчан, Неулыба, Смеяна, Несмеяна, Смирной.*

2.2.1.3 Jména vyjadřující vztah rodičů k dítěti, období narození, pověrčivost

V některých jménech se dokonce objevovalo přání nebo naopak nechuť týkající se objevení nového dítěte v rodině či jiné důvody: *Богдан/Богдана, Бажен* (желанный, милый), *Голуба, Любим, Любава, Ждан/Неждан, Чаян/Нечай, Милава, Поздей, Поспел, Хотен* a jiná.

Některá jména měla souvislost s obdobím, ve kterém se dítě narodilo: *Вешняк* (весной), *Зима, Мороз* (зимой).

Byla tu však i jména zcela jiného druhu, která souvisela se starými pověstmi. Tato ‚špatná' jména měla patrně mít schopnost odhánět zlé duchy, nemoci, smrt: *Горяин, Немил, Некрас, Нелюба, Неустрой, Злоба, Старой, Тугарин* (туга - печаль).

2.2.1.4 Jména přejatá od sousedních národů a vyjařující vztah k takovým národům

Podle jmen lze mnohé zjistit i o sousedech, vedle kterých Rusové žili: *Козарин* (хазарин), *Чудин* (представитель финно-угорского племени чудь), *Оттоман* (турок - оттоман или атаман - главарь, волевой человек), *Карел, Татарин* a jiná. Není zcela jasné proč dávali Rusové svými dětem podobná jména (buď mělo jméno ochrannou funkci, aby nedocházelo ke přím se sousedními národy, nebo vyjadřovalo přání, aby bylo dítě něčím podobné

členům těchto národů). Je však možné, že byla tato jména dávána dětem, které se narodily ve smíšených rodinách.

K přejatým rodným jménum v této etapě patří i dnes velmi rozšířená jména: *Игорь* – což je ruská adaptace skandinávského *Ingvar*, složeniny dvou slov *Ingvio* (jméno boha skandinávských národů) a *varr* (slovesný kmen s významem ochraňovat); *Олег, Ольга* původně vznikla ze staroskandinávského přídavného jména *helgi* (v původním významu svatý), objevujícího se v nejvýznamějších skandinávských ságách z 5-7. století našeho letopočtu již jako jméno mýtického hrdiny. (Суперанская, 2003, s. 21)

2.2.1.5 Jména tvořená od názvů živočichů a rostlin

Velice zajímavá jsou jména spojená s živočišným nebo rostlinným světem: *Волк, Кот, Жеребец, Корова, Трава, Пырей, Щавей* (щавель), *Ветка* atd. Na vznik a vývoj těchto jmen měla asi největší vliv ještě jedna stránka života prvních Slovanů: totemizmus, víra v božskost jednotlivých zvířat a rostlin. Ten největší vliv pak měla očividně ta zvířata a rostliny, která se v jejich životě vyskytovala nejvíce. Jelikož nejsou k dispozici jiná přímá svědectví této stránky duchovního života Slovanů, mohou pro tyto účely posloužit právě jména.

Jména, patřící do tohoto bodu, se častěji než všechna ostatní dávala při různých příležitostech až dospělým; například se mohly názvy zvířat dávat lidem na základě jejich podobnosti se zvířetem: *Бык, Корова* - lidem při těle, nepohyblivým lidem; *Волк, Щука* - lstivým, úskočným nebo chamtivým lidem.

2.2.1.6 Shrnutí

Mnohá rodná jména, získaná v dětství, zůstávala lidem po celý život. Příkladem mohou být údaje o dávných ruských řemeslných mistrech, o kterých mimo jiné píše ve své knize *Русская техника* V. V. Danilevskij - *Богдан*

Ковырин, Ждан Обрамов - stavitelé; *Третьяк Астафьев, Некрас Михайлов* - stříbrníci; *Пятой Богданов, Булгак Новгородов* - kožešníci; *Вихорко Иванов* - kovář. V této souvislosti je jistě zajímavé, že názvy těchto profesí byly dříve rovněž vlastními jmény, o čemž svědčí dnešní ruská příjmení - *Пушечниковы, Медниковы, Серебряниковы.* (Данилевский, 1949, s. 57) Těchto vlastních jmen se týká bod 2.2.2.

2.2.1.7 Zdrobněliny a jiné tvary tvořené od kmene rodných jmen

Právě rodná jména, která byla velmi rozšířena až do XVI. století, dala vzniknout různým doplňujícím formám oslovení, jako byly například zkráceniny, zdrobněliny, lichotivé tvary (tzv. hypokoristické), což byly tvary, které se hlavně v rodině používaly častěji než jejich plné znění.

Od jmen uvedených v bodě 2.3 a všech jejich doplňujících forem, včetně těch jmen, která se tak často nepoužívala, v určité fázi vývoje vznikla ruská příjmení. Analýza těchto příjmení a rekonstrukce jejich kmene dovolily poodhalit doplňující tvary staroruských vlastních jmen, které ve své době existovaly. Tyto tvary jsou analogické k podobných současným tvarům (více o zkrácených tvarech a zdrobnělinách bod 3.6). Například, zdrobněliny *Баранчик* a *Барашёнок* byly tvořeny od jména *Баран*; *Бычко - Бык*; *Вешнячко - Вешняк*; *Волчко -Волк*; *Ждан - Жданко*; *Кот - Коток*; *Медвежонок - Медведь*; *Сопля – Соплёнок* (Веселовский, 1974, s. 168)[5].

Rozbor některých starých dokumentů prokázal, že vedle funkce zdrobňující, měly tvary *Баранчик* nebo *Барашек* ukazovat i na vztah mezi mladším a starším, tedy na vztah mezi synem a otcem či vnukem a dědem: *Баранчик* - mohl tedy stejně tak být i syn člověka se jménem *Баран.*

[5] Je zde příklad z druhé poloviny 16. století, kdy se muž jmenoval *Иван Матвеевич Сопля* a jeho syn měl přezdívku *Соплёнок.*

Některá jména, zvláště pak ta rozšířenější, měla množství doplňujících tvarů. Od kmene *-бел-* bylo objeveno v různých příjmeních 18 tvarů - *Бела, Белка, Белава, Белой, Белоня, Беляй, Беляш* a jiná. Od kmene *-черн-* bylo tvarů 13, včetně: *Черней, Черныш, Черняй, Черняйка*; od kmene *-мен-ь-ш-* 10: *Меншик/Меншутка, Меншой, Мень, Меньшик/Меньшутка*; od kmene *-миз-* 12: *Мизей, Мизин, Мизуля, Мизуха, Мизяй* (všechny ve významu malý). Mnoho tvarů bylo objeveno od tzv. ‚číselných' jmen: s kmenem *-перв-* 18, *-втор-* 9, *-четв-* 15, *-пят-* 26, *-сем-* 33. Od ostatních jmen tohoto typu je doplňujících tvarů méně. Soudě podle tvarů dnešních příjmení zněla tato jména pravděpodobně následovně: *Первей, Первёнок, Первуня, Втора, Второец, Вторуня, Вторуша, Вторушка, Четвертуня, Пятец, Шестеря, Семейка, Осьмак, Девятко, Девятень, Десятко.*

Koncovky, tvořící taková jména, jsou nejrůznější povahy, což je možné ukázat na příkladě jmen s kmenem *-мал-* : *Мала, Малей, Малёна, Маленя, Малец, Малея, Малёк, Малёнок, Малик, Малина, Малко, Малой, Малуха, Малуша, Малый, Малыга, Малыш, Малышка, Маль, Малько, Малюга, Малюк, Малюсь, Малюта, Малява, Малявка.*

Pokud jde o příjmení, tak ta se začala objevovat až kolem 15. století, a to právě na základě výše zmíněných rodných jmen či jejich domáckých tvarů a přezdívek, popřípadě na základě jmen po otci, jejichž vymezením a vývojem se zabývá bod 2.2.4.

2.2.2 Pozadí vzniku a vývoje přezdívek

V bodě 2.2.1 uvedená vlastní jména, vzniklá a používaná častěji jen pro potřeby uvnitř rodin, se často doplňovala přezdívkami, která byla člověku dána až když samostatně vstoupil do společnosti, popřípadě při změně bydliště či zaměření jeho práce (řemesla). Velká část slovníku Tupikova, podle kterého si lze udělat celkový obrázek o jménech na Rusi, obsahuje právě tyto přezdívky,

související s životním stylem člověka a jeho místem ve společnosti. Je jasné, že důvodů pro přisvojení nějakého jména dospělým bylo víc, a proto jak počtem, tak i různorodostí převyšují rodná jména.

2.2.2.1 Způsoby a důvody tvoření přezdívek

Přezdívky se rovněž dávaly podle nejrůznějších lidských rysů: podle vnějšího vzhledu - *Большой, Безнос*; podle rysů charakteru - *Блоха* (malý, neposedný, popřípadě i zlý člověk), *Правда* (pravdomluvný), *Ворона* (roztržitý); podle společenského postavení - *Князь, Барышник, Кузнец* nebo původu - *Француз, Тула.*

Velký počet přezdívek se dával na základě konkrétních důvodů a v konkrétních situacích, které již není možné zpětně dohledat, jiné mohly vzniknout společně s obrovským počtem řemesel, která se již v předkřesťanské Rusi provozovala, a to například: *Дула, Ложка, Шуба* atd.

V mnohých případech se však přezdívka objevovala bez ohledu na její původní význam o čemž svědčí původní zápisy v knize N. M. Tupikova *Словарь древнерусских личных собственных имён* - *Алексей Царевич* (крестьянин, 1687 г.), *Васко Князь/Прохно Князь* (крестьяне, 1495, 1489 годы).

2.2.3 Vymezení jmen knížecích

Jak je již zmíněno v bodě 2.2, N. A. Petrovskij, ale i A. V. Superanskaja a A. V. Suslovová nazývají jména jako například *Ярослав, Всеволод, Владимир, Будимир* jmény knížecími - **княжеские имена**.

Ve skutečnosti se původně jednalo o jména praslovanská, tvořená od dvou kmenů - ve jméně *Ярослав* je to tedy *яр-* (*ярый* - vášnivý, zuřivý) a *-слав* (*слава* - sláva) (Petrovskij, 1996, s. 308), *Всеволод* je pak tvořen od *все-*

(staroruské *вьсь ´весь´* - celý, úplný) a *-волод* (staroruské *володети ´владеть´* - vládnout) (Petrovskij, 1996, s. 91).

Tato jména nebyla patrně používána výlučně pro pojmenování členů knížecích rodů, na druhou stranu byla jediná, která pro pojmenování takové osoby byla přijatelná.

2.2.4 Historické a sociální pozadí vývoje jména po otci

2.2.4.1 Vymezení jména po otci

Jméno po otci je další pevnou součástí současných ruských vlastních jmen, která má, podle většiny jazykovědců, své počátky již v předkřesťanském Rusku. Oslovení křestním jménem a jménem po otci dnes vyjadřuje zdvořilost a úctu k oslovenému. Ruské slovo *величать* znamená někoho oslavovat, uctívat a rovněž i oslovovat jménem po otci. *„Как тебя звать-величать?“* - tento výraz se často používal v lidové mluvě a bylinách, kde jsou všichni bohatýři a bojovníci nazýváni podle svých křestních jmen a jmen po otci *Алёша Попович, Вольга Святославич*. Jak jsem se již zmínil v bodě 2.2.2, který se týká původu přezdívek, bylo i jméno po otci připojeno ke křestnímu jménu až když člověk dospěl a získal váhu ve společnosti, založil rodinu, avšak nikdy ne v mládí[6]. Dokonce i v práci byl mladý člověk oslovován pouze jménem rodným (později křestním), popřípadě přezdívkou.

Jméno po otci jak ho známe dnes, tedy s konečným *-ич, -на*, se utvořilo postupně a nebylo tedy vždy součástí tohoto přivlastňovacího zájmena. L. N. Uspenskij, ve své knize *Ты и твоё имя*, věnoval historii vývoje, jakož i

[6] V 18. století byla v tomto ohledu situace jiná, a to díky jiným sociálním podmínkám. Statkářské a šlechtické děti se tehdy pojmenovávaly křestním jménem a jménem po otci již od narození, ale dětem nevolníků zůstávala po celý život jen jména křestní, navíc pak tvořená příponou vyjadřující opovržení *-ка* (více o těchto příponách viz. 3.6.1.1). Příklad této situace můžeme najít v románu I. A. Gončarova *Oblomov* (*Обломов*), kde není malému Iljovi Iljičovi (*Илья Ильич*) dovoleno, aby cokoliv dělal sám, s odůvodněním, že na práci jsou nevolníci Peťka, Vaska a Zacharka (*Петька, Васька, Захарка*).

sociálnímu podtextu tohoto oslovení celou kapitolu, kde o tomto typu antroponym říká, že nejde o nic jiného než o poukázání na sounáležitost pojmenované osoby s blízkými příbuznými a její místo v rodině, jejíž hlavou je osoba se jménem, od kterého je toto jméno odvozeno (*Сын Петра - Петрович, Петрова дочь - Петровна*). Tímto způsobem přetvořené jméno otce, které se následně stalo součástí vlastního jména syna nebo dcery, bylo odedávna specifickým pojmenováním pouze pro Rusy.

2.2.4.2 Vznik a vývoj jmen po otci

Dostupné informace o vzniku a vývoji jmen po otci ještě před přijetím křesťanství jsou velice kusé. Můžeme se tudíž opírat pouze o daleko pozdější zápisy v letopisech, které se však týkají většinou knížecích jmen. Druhým zdrojem nám mohou být již zmíněné byliny, které však byly rovněž sepsány až mnohem později. Jména po otci pak byla zákonitě tvořena od jmen praslovanských a staroruských, pro které platí, že byla spojena s pohanskými zvyky a plnovýznamovými slovy, jejichž tvoření a význam jsou zmíněny v předešlých bodech. Třetím a nejobsáhlejším zdrojem jsou příjmení, která odvozením od jmen po otci ve většině případů vznikla.

V seznamech ruských vyslanců z roku 945, sepsaných později právě v letopisech, byla u jmen některých z nich použita jména po otci. Stará ruská knížata pak byla oslovována nejen jménem po otci, ale i po dědovi a pradědovi, jelikož členové knížecích rodů byli na svou genealogii vždy velice hrdí, např. velkého knížete kyjevského Vladimíra, který vládl přibližně od roku 980, oslovovali: *князь Владимер Святославичь, внук Всеволожь, правнук Олгов, праправнук Святославль, препраправнук Ярославль, пращур великого Владимера*. (Суслова - Суперанская, 1991, s. 153)

V historii se tedy jména po otci netvořila jen od pozdějších kalendářních jmen, ale již i od rodných jmen, která byla v době před křesťanstvím velice rozšířena.

Dalším vývojem jmen po otci a vznikem, od nich odvozených, příjmení, včetně pravidel jejich tvoření, výslovnosti a ortografie se zabývají další dvě kapitoly (konkrétně to jsou body 3.7, 3.8, 4.6 a 4.7)

2.3 Příklady všech druhů dobových jmen, frekvence používání

Ke staroruským jménům patří taková, která se dochovala až do naší doby: *Вадим, Всеволод*, jiná, dlouho opomíjená, se teprve nyní znovu objevují: *Добрыня, Ждан, Любава, Рогволод.*

Z několika tisíců původních staroruských jmen, vzniklých na základě ruského a slovanského lexika spojeného s životním stylem, bylo široce rozšířeno jen několik desítek. Mezi nimi: *Бажен, Баран, Белка, Белой, Беляк, Воин, Волк, Воробей, Ворон, Второй, Гневаш, Голова, Горяин, Губа, Девятой, Добрыня, Долгой, Дружина, Красной, Курбат, Лобан, Любим, Малыш, Меньшой, Молчан, Мороз, Неклюд, Некрас, Неустрой, Нехорошей, Нечай, Онтоман, Первой, Посник (Постник), Поспел, Путило, Пятой, Русин, Семой, Сокол, Суботa (Суббота), Смирной, Суморок, Сухой, Старой, Толстой, Томило, Третьяк, Ушак, Черной, Чудин, Шарап, Шестой, Ширяй, Шумило, Ярец, Ярослав.* Zde jsou zastoupeny téměř všechny kategorie původních ruských jmen, která se dávala podle vzhledu pojmenovaného, jeho chování, jména na jeho ochranu, jména vyjadřující přání a ‚číselná' jména, rovněž jsou zde zastoupena i jména knížecí, což potvrzuje dohad, že tato jména nebyla omezena jen na nejvyšší přestavitele Rusi. Knížecí se asi nazývají proto, že jména od dvou kmenů byla pro mužské členy šlechty považovaná za jediná přijatelná.

Jména po otci však byla před přijetím křesťanství používána téměř výlučně členy knížecích rodů, popřípadě vyššími úředníky a diplomaty, patří sem: *Владислав Ярославович, Владимер Святославовичь*. Je zajímavé v této spojitosti podotknout, že jména po otci byla téměř ve všech případech tvořena od knížecích jmen, což potvrzuje správnost výběru názvu **княжеские** pro tato ‚elitní' vlastní jména.

3. Křesťanská Rus

3.1. Historické a sociální pozadí vzniku a vývoje jmen v 10.-14. století

Druhá, velice rozsáhlá, etapa začíná ihned po přijetí křesťanství na Rusi v roce 988. Spolu s křesťanstvím vešla do běžného používání křestní jména - **календарные имена**. Okamžitě po přijetí křesťanství se stala pevnou součástí ruského jazyka a ruské historie a kultury.

Ruským pojmem *календарные имена* se tato jména v ruštině nazývají proto, že se během dlouhé doby jejich existence dávala ruským dětem podle církevních kalendářů, ve kterých ke každému dni patřilo jedno, častěji však více, jmen svatých (např. 5. srpna /podle juliánského kalendáře 18. srpna/ - *день мученика Евсигния, святого Евфимия, святого Максимилиана, праведной Нонны, святой Христины* /Петровский, 1996, s. 702/). Český název ‚křestní jména' pak odkazuje na církevní obřad při kterém bylo jméno dáno (křest).

Historie ruských křestních jmen není o nic méně zajímavá než historie jmen předešlé etapy vývoje vlastních jmen. V této etapě jde hlavně o vztah a vzájemné působení mezi národním jazykem a jazykem církevněslovanským, tedy oficiálním jazykem ruské pravoslavné církve. Toto působení se projevilo v mnohých ortografických změnách vlastních jmen, stejně tak jako v boji

staroruských ‚pohanských' jmen za svou existenci a v přizpůsobování ‚křesťanských' jmen podmínkám ruského prostředí a jazyku.

Je však nutné zmínit, že jak tvary křesťanských, tak i pohanských jmen byly výtvorem prostých lidí nejrůznějších národností, kteří si brali jména ze slovní zásoby jazyka, kterou používali ke komunikaci. Je jasné, že křesťanské náboženství, stejně jako islám a židovství, vytvářely určité směry co se týče tvorby jmen a jejich pojímání, ale původcem samotných jmen nebylo náboženství, ale právě národní jazyk. Příkladem může být jméno *Евстолия*, které v překladu z řeckého jazyka znamená ‚dobře oděná' - v dávnověku být dobře oděným znamenalo být významný a mít moc; *Дивим* – ‚dvojče', stejně jako starožidovské *Фома*, což je spojeno se zvláštním kultem dvojčat. Nic zvlášť ‚křesťanského' v tom není. Ba co víc, v křesťanských kalendářích (tzv. *святцы*) se nachází mnoho jmen tvořených od označení dávných pohanských bohů ‚svrhnutých' prvními křesťany: *Бакх, Аполлон, Ермоген, Ермий* (od *Гермес*) a jiná.

Křesťanská jména byla, podle nejrůznějších církevních zdrojů, jmény mučedníků a pravověrných hrdinů, kteří zemřeli při obraně náboženství. Avšak úplně stejná jména patřila již mnoho set let nejen podobným osobnostem či bytostem, ať již skutečným či mýtickým, ale i tisícům jiných lidí - představitelům těch národů, od kterých byla tato jména posléze převzata.

To samé je třeba říci i o ‚pohanských' jménech: staroruská jména *Вячеслав, Всемил, Доманег* byla považována za oslovení těch, kteří se klaněli pohanským bohům, ačkoliv sama jména v běžném používání neměla s pohanstvím nic společného.

3.1.1 Původ církevněslovanských křestních jmen a způsoby jejich asimilace na Rusi

Jak již bylo zmíněno výše, přijetí křesťanství, jako oficiálního náboženství na Rusi, se uskutečnilo za vlády knížete Vladimíra Svjatoslaviče v roce 988. Christianizaci obyvatel Rusi provázelo pojmenování obyvatel novými křesťanskými vlastními jmény, s čímž byl spojený obřad křtu. Soupisy těchto nových církevních jmen byly předány byzantskou křesťanskou církví společně s popisy náboženských obřadů. Nedostaly se tedy do staroruského jazyka překladem, ale v původním cizojazyčném znění, zcela nepochopitelném a cizím pro obyvatele Rusi.

Mnohá ‚pohanská' jména tehdejších Rusů přitom přesně odpovídala v překladu těm jménům, která přišla z Byzance, a byla považována za církevní: řec. *Агафон* (v překladu dobrý) odpovídá ruskému *Добрыня*, lat. *Павел* (v překladu malý) - ruskému *Мал, Малой, Малыш,* řec. *Агапий* a staražid. *Давид* ruskému *Любим*, řec. *Пётр* a sibiřské *Кифа* ruskému *Камень* (od něho pak bylo vytvořeno například příjmení *Каменев*).

Přijetí nových jmen ruským obyvatelstvem bylo značně pomalé. Většina Rusů i po křtu nazývala své děti tradičním způsobem, tedy staroruskými přezdívkami, a to téměř až do 16. století. Křestní jméno se v této době na Rusi nazývalo *крещеное, крестное, имя-рекло* a bylo dáváno podle světců, tedy v souvislosti s tím, které jméno svatého patřilo buď k tomu kterému dni křtu nebo dni narození (někdy jeden z dní mezi těmito daty). Příliš možností výběru však rodiče neměli.

Všeobecně přijatá křestní jména, která se na území dnešní Ruské federace běžně používají, se tedy dostala na toto území na počátku druhého tisíciletí skrze kazatele křesťanské víry, mezi kterými bylo mimo Řeků i hodně jižních Slovanů. Právě v Bulharsku či Srbsku bylo totiž křesťanství přijato mnohem dříve než na Rusi, ale stejně jako v těchto zemích, i na Rusi došlo k posunu

tvarů těchto církevněslovanských jmen vzhledem k tomu kterému jazyku a jeho normám. Konkrétní změny, ke kterým v jazyce docházelo, jsou uvedeny v bodě 3.1.3.

3.1.2 Vztah církve k staroruským vlastním jménům

Staroruská jména (stejně jako knížecí či bohatýrská používaná v eposech, tvořená od dvou kmenů, jako například *Владислав, Святогор*) církev neuznávala, když je ve své době všechna nazvala pohanskými. Právě proto bylo velkému knížeti kyjevskému Vladimíru Svjatoslavičovi (*Владимир Святославович*) při křtu dáno jméno *Василий*. Podobně byla přejmenována i kyjevská kněžna Olga (*Ольга*), která ve své době jela do Byzance podepsat smlouvu a byla tudíž jednou z prvních, kteří křesťanství přijali. Při křtu v roce 957 ji bylo dáno jméno *Елена*. Mladší synové knížete Vladimíra Boris (*Борис*) a Gleb (*Глеб*) byli při křtu přejmenováni na *Роман* a *Давид*, ačkoliv v dějinách se udržela pouze jejich předkřesťanská jména, což platí i o ostatních významných osobnostech. Kníže Vsevolod (*Всеволод*) dostal jméno *Гавриил*; kníže Mstislav Rastislavovič (*Мстислав Ростиславович*), pravnuk Vladimíra Monomacha, dostal jméno *Георгий*; novgorodský starosta (посадник) Ostromir (*Остромир*), pro kterého bylo napsáno tzv. *Остромирого Евангелие*, znamenité svou historickou a literární hodnotou, a zvláště pak tím, že se dochovalo v originále, byl překřtěn na jméno *Иосиф*.

Nehledě na to, že se původní jména knížat nejčastěji nestávala součástí kalendářů, a pokud ano, tak vždy s poznámkou (po svatém křtu se jmenoval...), a přesto, že při křtu se vždy znovu opakovalo, že to pravé jméno je to, kterým je člověk pokřtěn, přece jen se některá staroruská jména uchovala až do dnešního dne a to nejen v Rusku, ale i v jiných středo a východoevropských státech, například: *Ярослав, Вячеслав, Всеволод*. Bohužel, jména prostých lidí je dnes možné najít jen v kmeni příjmení. Do kalendářů se dostalo jen velmi málo

skutečně ruských jmen (*Вадим, Гораздо* a jiná). Tato a mnohá jiná jména jsou opět k nalezení u N. A. Petrovského.

3.1.3 Varianty ‚kalendářních' jmen spojené s vnitřními jazykovými změnami podle dobových norem

3.1.3.1 Změny ve tvarech slov s použitím původních jazykových slovotvorných elementů

Jména se zbavovala dvojhláskových a trojhláskových spojení - *Аким* přetvořen z *Иоаким, Ульяна* z *Иулиания, Семён* z *Симеон* atd.

Za příklad původně latinského jména, které se postupnými změnami dostalo až do ruského jazyka, nám může posloužit jméno *Klement* od přídavných jmen *Klementis*, *Klemens* (milostivý, shovívavý). Při přejímání tohoto jména do řečtiny bylo latinské dlouhé /e/ zapsáno pomocí písmene /eta/. O několik století později se výslovnost řeckých slov podstatně změnila a písmeno /eta/ bylo vyslovováno jako /i/ a začalo se nazývat /ita/. V této době bylo toto jméno přejato z řečtiny do ruštiny s výslovností a pravopisem *Климент*. V tomto jméně se objevila dnes již neexistující staroruská nosová hláska *юс малый*, pročež toto jméno ve druhém pádě znělo podobně jako staroruská jména *Нежата, Путята, Любята*. Z toho vyplývá další osud tohoto jména, ve kterém se zanedlouho místo spojení hlásek *-ен* psal „*юс малый*", a později ho skutečně zaměnilo písmeno *я*. Vznikl tak tvar *Климята*, podobný tvaru *Димята* od *Дементий* (Суслова – Суперанская, 1991, s. 98).

Avšak tři poslední hlásky *-ята* se časem staly příponou tvořící slova zdrobnělá. Proto se tehdy pro jména s touto příponou hledaly nejrůznější jiné tvary, ke kmenům jmen *Твердята, Путята* byl připojen další, tentokrát staroruský, kmen *-слав* - *Твердислав, Путислав*. Tento proces byl ve své době

velice produktivní. Ke jménu *Климент* se rovněž hledala nezdrobnělá varianta, nakonec byla přípona odtržena a vznikl tvar *Клим.*

V některých lidových nářečích pak byla ke jménu *Климент* připojena koncovka *-ий*, vznikl tak tvar podle vzoru již existujících jmen *Лаврентий, Дементий.* V současné ruštině existují, na základě všech výše uvedených vnitřních jazykových změn, hned tři varianty tohoto jména - *Клим - Климент - Климентий*, přičemž všechny tvary jsou používány jako samostatná, oficiální (**паспортные**) vlastní jména.

K dalším variantám stejných jmen patří - *Ирина - Арина, Юрий - Георгий, Анастасия - Настасья, Екатерина - Катерина, Елена - Алёна.* Některá jména nejsou považována za varianty stejných jmen, ale za jména samostatná, ačkoliv původně byla odvozena od stejného pojmenování - *Олесь* (od *Александр*), *Олеся* (od *Александра*), *Ганна* (od *Анна*), která byla do ruského jazyka přejata z ukrajinštiny.

V minulosti závisely tvary jmen v mnohém na těch, kteří je podle různých knih či sluchu zapisovali a dále přepisovali. Tehdy vznikly, nejčastěji právě chybou zapisujícího, mnohé novotvary. Na vesnicích šel však tento ‚tvůrčí proces' ještě dál, což ovšem bylo spojeno jen a jen s všeobecnou negramotností (více o pravopisu viz 3.1.3.2).

Složitým procesem přeměny procházely také přípony a koncovky mnohých jmen. Jako v případě výše uvedeného jména *Климент -ий*, i u jiných mužských jmen se začalo používat stejné koncovky *-ий*. Tato koncovka se lišila i podle toho, zda byla poslední samohláska ve jméně přízvučná či nikoliv - *-ей Гордéй, -ий Терентий.* Ovšem ani toto nelze považovat za směrodatné pravidlo, jelikož v církevních knihách je koncovka *-ий* používána i jako přízvučná - *Гордúй, Алексúй*, a naopak v lidové mluvě se často používala i nepřízvučná koncovka - *ей - Василей, Зиновей.* Během těchto dlouhodobých vnitřních procesů v jazyce, při kterých se jak původní, tak i cizojazyčná vlastní jména přizpůsobovala,

docházelo k tomu, že bylo současně používáno několik variant stejného jména. Šlo tedy jen o to, který se ujme a bude se nadále používat.

Na jedné straně se tedy k mužským jménům připojovaly koncovky (např. -*ий*), ke kterým podle tradice nepatřily. Na druhé straně docházelo i k opačnému procesu, a sice, že jménům, ke kterým tyto koncovky historicky patřily, byly odejmuty. Patří sem jména jako *Влас* od *Власий, Протас* od *Протасий, Ипат* od *Ипатий*. Podle, pro ruské obyvatelstvo lehko vyslovitelné, skupiny souhlásek *ндр* (*Александр*) byla některá jména rovněž pozměněna *Андриян* (*Адриян*).

Na základě uvedených příkladů je možné říci, že proces přizpůsobování církevních jmen neměl své kořeny jen v nutnosti přetvořit jména vzhledem k stávajícím normám v jazyce, ale byly tu rovněž i zcela praktické důvody. Jména se měla během tohoto procesu zkrátit a lépe vyslovovat při církevních obřadech (včetně chvalozpěvů). Další srovnání původních tvarů jmen církevněslovanských a tvarů, které prošly asimilací, viz reforma Nikona bod 3.3.

Co se týče variantnosti jmen, pak nám může jako výborný příklad posloužit jméno *Даниил*, které dnes má čtyři aktivně používané tvary - *Данил*, který vznikl zkrácením na základě výše vyložených procesů; *Даниил* (původní v církevním kalendáři); *Данила* a *Данило*. Tvary, zmíněné jako poslední, jsou možné i u dalších jmen, ale již nejsou tak frekventované, co se týče jejich aktivního používání - *Измайло, Михайло, Самойло*.

Zde se dostáváme k dalšímu typu tvoření tvarů vlastních jmen, a sice na základě místních dialektů, jsou to koncová *-о* a *-а* (*Данило - Данила, Гаврило - Гаврила, Измайло - Измайла*). Ačkoliv jsou koncová *-о* a *-а* považována, z hlediska spisovného jazyka, za vzájemně rovnocenná, přesto není jejich role v různých dialektech stejná. Například v těch dialektech, kde se výrazněji vyslovuje hláska /a/ **акание** se patrně vytvořil a současně se tam i používá tvar *Данила*. V dialektech s výrazným vyslovováním hlásky /o/ **окание** se naopak

usadil tvar s koncovým *-o* (*Данило*), jelikož *-a* by v tomto prostředí připomínalo neobvyklé femininum.

Pak také docházelo k tomu, že se tvar jména během změn v jazyce přiblížil ke zcela jinému jménu tak, že byl dále připisován jako jeho odvozenina. Takový příklad je staré křestní jméno *Кондрат*, které vzniklo podle některých ruských jazykovědců z řeckého *конторатос* (válečník, ozbrojený kopím), později během 17. a 18. století se však změnilo na *Кодрат*, a ještě později, v 19. století, během dalších změn na *Квадрат* a bylo interpretováno jako jméno původně latinské. Ovšem i v tomto případě se původní tvar *Кондрат* udržel v lidové mluvě, a to hlavně proto, že měl daleko více pout s historií a životem prostých lidí, kteří se ve své době skutečně s řeckými bojovníky z 9. a 10. století setkávali (to je možné si ověřit v památnících ruského písemnictví - letopisech *Повесть временных лет*, konkrétně v textu nazvaném *Поход Олега на Царьград* /907/ nebo *Поход Игоря в Грецию* /944/). Později (v 15. století) se od kmene tohoto jména tvořila i příjmení - *Кондратовы, Кондратьевы*. Oficiální tvar se tedy neuchytil a stal se archaizmem.

3.1.3.2 Změny v písemných tvarech jmen na základě jejich diferencovaného pravopisu v církevních kalendářích

Podle starých kalendářů obsahujících seznamy svatých na každý měsíc (минеи), které byly opětovně vydány v polovině 19. století I. I. Srezněvským, byl překlad do církevněslovanského a přepisování knih bohoslužeb na Rusi prováděn sečtělými mnichy (книжники), kteří byli dostatečně vzdělaní na to, aby mohli zaregistrovat nejlepší a nejpřijatelnější varianty jmen s takovým pravopisem, který odpovídal jejich skutečnému znění: *Катерина, Нестер, Измаил, Демьян, Куприян*, tedy ne za pomoci tvarů, kterými byla tato jména zapsána v pozdějších církevních knihách (viz Nikonova reforma bod 3.3): *Екатерина, Нестор, Исмаил, Дамиан, Киприан*. V těchto původních knihách

(минеях) není napsáno *Даниил*, ale *Данил*, *Маманm*, ale *Мамонт* (srovnejme s příjmením *Мамонтовы*).

Během 12., 13. a 14. století pokračoval proces asimilace cizojazyčných jmen. Během 14. století pak mnohá z převzatých jmen již mají tvary, se kterými se setkáváme i v dnešním jazyce. Postupně se cizojazyčná jména stávala běžnými, lidé je přijali za svá.

Vliv pravopisu jmen ve starých kalendářích na další vývoj tvarů byl opravdu velký. Vznikaly zcela nové tvary křesťanských jmen, jelikož často docházelo k chybám vinou těch, kteří jména přepisovali, ale hlavně proto, že jednotlivé místní kalendáře se po dlouhou dobu vyvíjely samostatně a téměř zcela nezávisle (hlavně v době feudální roztříštěnosti Rusi). Lidé, kteří se pak stěhovali z jednoho místa na druhé, si s sebou brali svá jména, čímž se tyto nesprávné tvary dále rozšiřovaly.

3.2 Historické a sociální pozadí vzniku a vývoje jmen ve 14. až 16. století

14. století se stává pro antroponyma na Rusi v určitém smyslu stoletím zlomovým. Začíná proces sjednocování ruských zemí a založení centralizovaného státu. Tehdy také rostl vliv církve na všechny sféry politického a společenského života, tedy i na antroponyma. Díky tomu se již ruská knížata nemohla nazývat jmény tvořenými dvěma kmeny, jelikož církevní normy toto nepředpokládaly, a kníže, jako oficiální představitel státu a církve, se jimi musel řídit. V této době se každý ruský kníže tudíž musel rozloučit se svým ‚pohanským' jménem, jako například *Святополк, Мстислав, Ярополк* a to dokonce i v nejužším kruhu rodinném.

U představitelů knížecích rodů s nižší hodností, či v nižších vrstvách se tato ‚pohanská' jména tvořená dvěma kmeny udržela i během 15. a 16. století. To dosvědčují současná příjmení jako *Путилов, Радимов, Твердилов*, tvořená od zkrácených tvarů staroruských jmen *Путислав, Путимир, Твердислав,*

Твердимир, Радимир a jiná. Jelikož tato příjmení se podle všeho neobjevila dříve než v 16. století, je tímto možné dokázat domněnku, že si prostí lidé tato svá jména uchovali právě až do 16. století.

Od 14. století do oficiálních záznamů stále více pronikala pojmenování, která byla tvořena ze dvou částí - jedné převzaté a druhé původní: *Карп Губа, Прокопий Горбун, Амвросий Ковязин, Федка Большой, Сидорко Литвин*. V 15. století se pak začalo používat tohoto spojení běžně. Nešlo však o příjmení, jako spíše o návrat plnovýznamových slov jako součásti vlastního jména osoby, která vyjadřovala totéž, co první předkřesťanská jména (přezdívku ve společnosti spojenou s některým rysem osobnosti či vzhledu viz bod 3.8.4.3). Vznik tohoto jména by rovněž mohl podpořit názor, že lidé sice byli donuceni užívat církevní jméno, ovšem nedali se ochudit o svou přezdívku a nadále jí používali jako doplňující jméno, díky čemu se později mohla přetvořit do plnohodnotného příjmení, které pak bylo přenášeno na další generace.

3.2.1 Rozbor zápisů na březové kůře se zřetelem k vlastním jménům

Nejrůznější tvary jmen se uchovaly také v takzvaných listinách či nápisech na březové kůře (*берестяные грамоты*). Kůra z břízy byla až do 16. století, kdy se na Rusi začal vyrábět papír, jediným dostupným materiálem na psaní a kresby pro nižší vrstvy obyvatel, sloužila však i pro korespondenci mezi drobnými obchodníky či rodinami i pro zapisování výsledků produkce a financí drobného hospodáře. Tento druh materiálu byl nejdříve používán v Novgorodském knížectví, z kterého pocházejí dále uvedené příklady, a až později se rozšířil do dalších větších měst a na vesnici, o čemž svědčí nové archeologické nálezy na místech původních osídlení (Дубов, 1990, s. 102).

Březová kůra se odřezávala z kmene stromu, vařila se ve slané vodě a nechávala se po určitou dobu odstát pod zátěží. Zápisy na kůře byly používány velice často a proto se na nich, při oslovení toho, komu byly určeny, dochovala

nejrůznější jména. I co se týče bodů týkajících se pravopisu cizojazyčných jmen jsou pro nás cenným materiálem.

I. V. Dubov ve své knize *Новые источники по истории древней Руси* a L. N. Čerepinin *Новгородские берестяные грамоты как исторический источник* uvádějí mnoho příkladů komolení jak církevněslovanských jmen, tak i jmen převzatých z jiných jazyků právě v zápiscích na březové kůře.

Грамота №17 - „Поклон от Михаилu к осподину своему Тимофию. Земля готова, надобе семена...“ (Черепинин, 1965, s. 157)

Zde se komolí jak genitiv jména *Михаил*, tak i samohláska v kmeni jména *Тимофей*.

Грамота №32 - „Фешке Юрьгию целом (бью)...соле наборзи не была от тебя соль по 2 года...“ (Черепинин, 1965, s. 292)

Podle V. L. Janina jde patrně o zkomolené rusifikované použití jména jednoho z německých obchodníků, kteří obchodovali s Novgorodem, jehož správné napsání by bylo *Гильдебрант Фекингузен* (Янин, 1965, s. 46).

„Кто-либо из приказчиков или посредников Г.Фекингузена мог встретиться на деловой почве в Новгороде или в Прибалтике с кем-нибудь из новгородских купцов. Грамота №32 с упоминанием Фешки Юрьгия, возможно, и представляет собой письмо некоего новгородца одному из этих приказчиков или посредников.“

Zápisky na březové kůře jsou, až na samotná dnes používaná příjmení, jediným zdrojem hovorového jazyka, například starých obyvatel Novgorodu a

jejich jmen, která jsou zbavena kánonu a oficiálních církevních dogmat (příklad - příloha č. 1 s. 240).

V těchto zápiscích se nacházejí jména, která tehdejší obyvatelé Rusi skutečně používali, a jsou tedy nezkreslenou ukázkou právě té přechodné doby, kdy se sice podle církevních zákonů měli již všechny děti křtít jmény vybranými z kalendářů, v domácím prostředí všech vrstev obyvatel však byly přesto stále používány tvary lidové či jména ‚pohanská' spojená s mýty, řemesly a rodinou či rodem. Některá z těchto jmen jsou pak jen těžko zařaditelná, jelikož je možné, že byla odvozena buď od jmen světců (tedy církevních, křestních), nebo od jmen ‚pohanských'. A. V. Suslovová a A. V. Superanskaja uvádějí například jméno *Данша* se specificky novgorodskou příponou *-ша*, které mohlo být zkrácenou formou jak církevního jména *Даниил*, tak i staroruského *Данислав* (opět od dvou kmenů).

3.2.2 Rozdělení vlastních jmen do konce 16. století

Jak je vidět i podle zápisů na březové kůře, existovaly tedy tři typy tvarů ‚křestních' jmen – **církevní kanonizované** tvary jmen, které byly spojeny s církevním kalendářem (dostávali je mniši při vysvěcení, vysocí úředníci, velmožové, ale i prostí lidé při křtu, avšak, jak jsem se zmínil výše, poslední jmenovaní je příliš nepoužívali) - např. *Иоанникий, Азария*. Poté to byly tvary považované za **spisovné** - *Аникий, Азарий* a nakonec tzv. *мирские* nebo *народные*, v překladu **světské** či **národní** tvary - *Аникей* a *Аника, Азар*.

Někdy měly tvary světských jmen (*Антипа, Власий*) blíže k církevním než ke spisovným (*Антип, Влас*). Jindy si byly blízké, popřípadě zcela totožné, tvary spisovné a světské (*Иван, Сидор* ve srovnání s církevními - *Иоанн, Исидор*). Některé spisovné tvary pak měly blíže k církevním (*Феофан* ve srovnání s lidovým tvarem *Фофан*). Tyto rozdíly mezi tvary jsou pak dány

historickým vývojem společnosti, stejně jako polohou měst a vesnic, či tradicí jednotlivých národů Ruska.

Pokud se vrátíme ke jménu Ivan, pak v době vlády posledních Rjurikovců (Ivanů), byli oba oslovování *Иван*, a ne *Иоанн*. Což neplatilo pro literaturu 19. století, kde se používaly kanonizované tvary těchto jmen (*Иоанн*), které se spíše hodily k tehdejšímu vysokému stylu. Jedním z takových děl, kde již v samotném názvu tento církevní tvar vystupuje, je drama A. K. Tolstého *Царь Фёдор Иоаннович*.

Různorodost tvarů ruských jmen svědčí, jak jsem již zmínil v úvodní kapitole o antroponymech, o dějinných otřesech ve společnosti. S trochou nadsázky je v případě Ruska možné říci, že sama jména měla na tyto společenské změny určitý vliv.

3.3 Historické a sociální pozadí vzniku a vývoje jmen v 17. - 18 .století

V 17. století došlo za patriarchy Nikona k mnohým církevním změnám, které se týkaly sjednocení církve a církevních obřadů, což se logicky dotklo i církevních kalendářů. Byl to vlastně jakýsi návrat k původním byzantským textům a jejich opětovný překlad z řečtiny, a to hlavně z toho důvodu, že stávající texty se v různých eparchiích[7] (ruských církevních krajích) lišily svým obsahem a interpretací spojenou s místní tradicí. Neustálé a mnohdy neumělé, ale hlavně několikanásobné, přepisování těchto náboženských textů vedlo až k situaci, kdy některé jejich části bylo jen těžké interpretovat.

Reforma tedy zasáhla, spolu s těmito texty, i pravopis a výslovnost jmen. Zde však přílišného úspěchu Nikon, co se týče jednoty, nedosáhl, jelikož se překládalo v různou dobu na různých místech a hlavně, opět různě vzdělanými lidmi. Proto, když byly nové a ‚opravené' knihy vydány v Moskvě v roce 1654, došlo k paradoxní situaci, kdy měly tyto knihy daleko blíže k tradicím

[7] Eparchie - původně šlo o správní územní jednotku v byzantské říši.

jihozápadní Rusi, než Byzance. Vydání se nevyhnulo ani mnohým pravopisným chybám.

Vydáním těchto nových kalendářů a obřadních knih byl narušen celý proces trvající staletí, během kterého si lidé pomalu zvykali na výslovnost a pravopis národním jazykem asimilovaných církevních jmen. V 17. století si tedy prostí lidé podle nového pravoslavného ritu měli povinně zvyknout na ‚vylepšený model' pravopisu a výslovnosti jmen, který měl stejně daleko, možná ještě dál, k prostým lidem a jejich jazyku, než ten původní při samém přijetí křesťanství. Nakonec došlo k tomu, že se jména tvarově dále rozvrstvila, místo toho, aby došlo k jejich, původně zamýšlenému, sjednocení a skloubení.

3.3.1 Rozdělení vlastních jmen po Nikonově reformě církve

Vzniklo další rozdělení, a to na tvary jmen považované za **neoficiální**, odrážející tendence přetvářet převzatá jména, která pronikla do ruského jazyka (všechny typy uvedené v bodě 3.2.2), a pak to byly formy **oficiální**, které odpovídaly přijaté reformě. Oficiální tvary se staly, pod nátlakem církve, součástí spisovného jazyka, který však jen ztěží mohl přehlížet tvary stejných jmen daleko rozšířenější v lidového mluvě. Například jméno *Георгий*, se v tomto svém knižním tvaru dostalo do obecného povědomí a používání až po 16. století, a i to jen mezi vzdělanci. Mezi lidmi byly stále, i později v 19. století, používány tvary *Егорий* a *Егор*, které jasně ukazují jakým způsobem proběhl proces přizpůsobení kalendářních jmen. V tomto případě hraje hlavní roli výslovnost, a sice spojení měkkého *г* se samohláskou *е* (*Георгий*), které bylo, pro svou složitost výslovnosti, prostým ruským lidem cizí. Tvar *Юрий*, který se objevil v ruském jazyce daleko dříve, zůstával po 16. století v církevních knihách již jen jako jméno některých prvních ruských knížat. Reformátoři Nikona v tuto dobu zavedli opět jako povinný tvar *Георгий*.

3.3.2 Vztah mezi rozkolníky a Nikonovými reformátory z hlediska vlastních jmen

Ruské obyvatelstvo, společně s některými nižšími církevními představiteli, protestovalo proti Nikonovým reformám. Tito duchovní označili nově ustavený systém za nesprávný a neuznávali nově přeložené a vydané knihy. Tento protest, který přerostl v mnohá vzbouření obyvatelstva, dostal v dějinách název rozkol (*раскол*). Odpůrci reformy byli nazváni rozkolníky (*раскольники*), a byli prakticky postaveni mimo zákon.

Mnozí z nich byli vyhnáni, jiní pak sami utekli, na Sibiř či na sever, kam si s sebou vzali starý ruský způsob života, původní zvyklosti, staré obřady a původní kanonizované tvary ruských jmen, které existovaly před reformou. V ručně psaných kalendářích, které sepsali starověrci (rozkolníci), se tyto původní tvary nacházejí. Tyto kalendáře byly napsány podle norem ruské výslovnosti platných ve 14. století, ve kterých neexistovalo zdvojení samohlásek a souhlásek (*Аврамий, Иван, Исак, Фёдор*), na rozdíl od tvarů vzniklých po reformě (*Авраамий, Иоанн, Исаак, Феодор*). Zásadním způsobem se odlišují kalendáře starověrců a reformátorů tvary těch jmen, ve kterých bylo původně použito písmene *ижица*, jako například ve jménech *Акулина, Анфуса*. V reformovaných textech byla tato jména zapisována - *Акилина, Анфиса*. Právě zde je možné hledat zásadní rozdíl v oficiálních a neoficiálních tvarech jmen. Tvary vzniklé po reformě byly používány po dlouhou dobu pouze v písemné formě a knižním jazyce, kdežto neoficiální formy byly rozšířeny v živém obecném jazyce, zvláště pak v místních a městských dialektech - v ruském jazyce se pak používá pojem **деревенские и городские говоры**.

3.3.3 Rozporuplnost reforem se zřetelem k antroponymům

Velice zajímavé, z tohoto hlediska, jsou zápisy o křtu dětí, při kterých v 16. a dokonce i později v 19. století docházelo k rozporuplným a mnohdy úsměvným situacím, a to právě proto, že bylo nutné při tomto církevním obřadu vybrat tvar jména, který odpovídal ‚opravenému' pravopisu v kalendářích. Je možné najít zmínku o tom, že bylo nemluvně pojmenováno *Феодор*, a obřad prováděl pop *Фёдор*, popřípadě bylo pro dítě vybráno jméno *Иоанн*, přičemž kmotrem byl *Иван Рыбников*. Na těchto příkladech je možné vidět, že celá reforma byla provedena ve značném rozporu s tradicemi ruského jazyka, hlavně pak s jeho pravidly pravopisu a výslovnosti, v rozporu s jazykem, který se po staletí vyvíjel v těsném sepjetí s vývojem sociálních vztahů ve společnosti, kulturou a způsobem života všech vrstev a obzvláště pak, z hlediska frekvence jeho používání, vrstev nižších.

Ačkoliv se o to reformátoři za Nikona snažili, nepodařilo se jim vrátit ruským jménům řecký charakter, který vlastně ani nikdy skutečně neměla. Proces, který se reformátoři pokoušeli zvrátit, byl vlastně postupnou přirozenou asimilací těchto jmen do ruského prostředí - jejich přizpůsobení ruštině jako východoslovanskému jazyku. Suslovová a Superanskaja tento proces nazývají *ославянение* (Суслова – Суперанская, 1991, s. 58). Vrátit se tedy zcela na začátek bylo pro živou hovorovou ruštinu a její nositele nemožné. Právě ty tvary, které se během staletí přizpůsobily ruské výslovnosti a jejím normám, lehce vnikaly do běžného života lidí a i přes reformu byly i nadále používány (viz příloha č. 4, s. 245). Nikonovské reformy dosáhly pouze jednoho - většího oddělení oficiální psané a zvukové formy od té, která byla již dlouho zakořeněna v národě. Místo jakéhosi skloubení, což původně bylo cílem celé reformy, došlo k tomu, co vlastně postihlo reformu jako celek, a sice vzdálení se a další rozdělení, a to ať již šlo o církev, obyvatelstvo nebo ‚pouze' tvary jmen.

3.3.4 Pravopis vlastních jmen v období církevních reforem

Pravopis je jistě spojen s rozdílem mezi oficiálními a neoficiálními tvary jmen. Nemám nyní na mysli nové rozdělení jmen po Nikonově reformě, kterého se týká bod 3.3.1, ačkoliv to s tím do jisté míry souvisí, jde o rozdělení na tvary církevní (tvary kanonizovaných jmen jak před reformou, tak i po ní) a rozšířenější tvary světské, u kterých docházelo, ve srovnání s oficiálními kalendáři, daleko častěji k chybám či změnám v napsání. Před reformou i po ní se při křtu zapisovalo jméno novorozeněte do jakési knihy registrací (registru - knihy, kterou měl každý kostel svou), přičemž se zapisující držel pravopisu v kalendáři či v knize bohoslužeb, které ten který kostel používal. Do rodného listu, který rodiče dostávali (ve městě to bylo ve zvláštní instituci při biskupství - konsistorii; na venkově pak u zapisovatele, k tomuto úkonu pověřeného), se jméno nepřepisovalo přesně podle kalendáře, ale většinou podle toho, jak chtěli rodiče, či jak to považoval za nutné sám zapisovatel. Tím se do oficiálních dokumentů dostávaly většinou tvary vlastní národnímu jazyku, takzvané světské, tedy tvary sice kanonických jmen, změněných však tak, aby odpovídaly ruské výslovnosti. Ve své době tyto písemné tvary jmen neměly žádnou právnickou váhu. Výchozí byl tvar církevní, avšak pouze co se týkalo výslovnosti, pravopis si pak bylo možné ověřit v církevním kalendáři, které se však, jak zmiňuji výše, značně lišily. Později, jelikož šlo skutečně o oficiální dokumenty, došlo k tomu, že tyto písemné tvary byly přijaty za oficiální (паспортные) varianty, a to nehledě na některé pravopisné a s tím spojené i výslovnostní rozdíly. V národním jazyce tak sice procházely tvary neustálými změnami (např. *Евдокия - Евдокея - Авдотья*, od nestálé varianty *Авдокья*), ovšem jelikož se i archaické, téměř nepoužívané, tvary dostaly do oficiálních záznamů, musely být považovány za oficiální.

3.3.4.1 Příklady změn v pravopisu

Vztah těch, kteří jména zapisovali, například k používání zdvojených hlásek, byl různý. Jelikož ruský jazyk uznává souhlásky, které jsou dlouhé při výslovnosti a zdvojené v napsání jen v místě styku plnovýznamových částí slov (*рассказ, конник*), což nebylo u převzatých jmen možné rozlišit, docházelo k zjednodušení těchto tvarů. Lidé vyslovovali a psali *Архип, Филип, Агрипина, Кирил* (*Кирила, Кирило* viz 3.1.3.1). Po Nikonově reformě byla mnohá zdvojení souhlásek, která měla jména v původním jazyce (řečtině), obnovena (*Архипп, Филипп, Агриппина, Кирилл*). Ve svém důsledku došlo k tomu, že se do dokumentů dostávaly tvary s oběma typy napsání (v závislosti na církevnich knihách, které byly v tom kterém kostele používány při obřadu křtu).

Od 17. století se například místo samohlásky *у* /u/, ve jméně *Кузьма*, psalo *о*, a namísto souhlásky *з* /z/ se začalo psát *с* /s/, čímž vznikl tvar: *Косма*. Jedná se o případ, podobný tomu předešlému, kdy se reformátoři snažili přiblížit jméno řeckému originálu, v tomto případě spojenému se slovem kosmos. Přičemž tyto změny byly prováděny opět nehledě na tvary, které vznikly na základě přirozených procesů v jazyce.

Posledním zajímavým příkladem jsou tvary jmen, jako například *Пагкратий, Асигкрит, Агафаггел* a jiné, které vznikly během reforem proto, aby se napsáním (ne výslovností) přiblížily svým řeckým originálům. Ovšem řecká spojení *гг* a *гк* se vyslovovala jako *нг* a *нк*. V ruském národním jazyce v tuto dobu již dlouho existovaly tvary těchto jmen, které měly k řecké výslovnosti daleko blíže - *Панкратий, Асинкрит, Агафангел*. Změny či ‚opravy' tvarů těchto jmen tedy neměly žádný důvod, ani historický, ani lingvistický, nakonec ani logický, jelikož se vzdálily výslovností prostým vrstvám obyvatelstva i samotnému řeckému originálu, čímž utrpěla hlavně jména samotná, jelikož se přestala zcela používat. Později se sice v seznamech opět objevil tvar s písmeny *нк*, což ovšem jejich návratu do aktivního jazyka nepomohlo.

Zde je vidět, že rozhodující slovo, i přes všechny reformy, měly vždy ty nejširší vrstvy obyvatel - prostí Rusové. Na těchto příkladech je rovněž možné pozorovat nakolik nestálým byl pravopis jmen a jak často se měnil. Proto dnes existuje hned několik tvarů původně jednoho jména. Vznikly a přetvářely se totiž různě v lidové mluvě, za církevních reforem, v literatuře, místně atd. Tyto tvary se pak liší nejen napsáním, ale i výslovností.

3.4 Historické a sociální pozadí vzniku a vývoje jmen v 18. - 19 .století

Spojení dvou forem pojmenování - církevního a světského (viz bod 3.2) - se používalo až do 18. století, kdy za vlády Petra I. začala být do oficiálních dokumentů vyžadována úplná jména, která se shodovala ve tvaru s církevními kalendáři. Existovalo pouze několik výjimek, které se týkaly několika málo jmen, jejichž běžně používané tvary se značně vzdálily od tvarů kanonických: *Иван, Егор, Осип, Авдотья* a několik dalších. Obecně však nebylo povoleno tato staroruská jména, respektive jejich neoficiální tvary, používat v oficiálním stylu. Některá staroslovanská a staroruská jména se dochovala již jen jako málo používaná příjmení, například *Ждан, Останец, Крикун, Примак* a pak také ve kmeni příjmení s tradičně ruskými rodinnými příponami *-ов, -ев, -ин*: *Жданов, Крикунов, Истомин*.

Na konci 19. století církev znovu přehodnotila obsah církevních knih se seznamy svatých a církevními svátky s těmito jmény spojenými ‚*святцы*', jelikož si to vyžádala nutnost zbavit se nesouladu v psaní jmen, který existoval v těchto rukou psaných a starým způsobem vydávaných církevních knihách - šlo i o tzv. *месяцесловы* a *минеи*. Tento nesoulad či rozpor vyšel najevo po zavedení knihtisku a dále se rozšiřoval vydáváním církevních kalendářů, psaných původně v různých klášterech různými pisci, ve velkém.

Aby byl tento nesoulad překonán a aby seznamy svatých získaly větší váhu, bylo nutné je sjednotit, k čemuž došlo v roce 1891 v Petrohradu. Tehdy byl synodální typografií vydán nový oficiální kalendář - *месяцеслов*, který byl rozeslán do všech koutů Ruského impéria. Všem křtěným osobám musela být nadále dávaná jména podle tohoto jediného církevního kalendáře.

3.4.1 Pravopis křestních jmen v 19. století

V 19. století, během kterého se podstatně zvýšil počet převzatých slov ze západních jazyků (převážně z německého a francouzského, což bylo spojeno s napoleonskými válkami), častěji pak s udržením výše zmíněných zdvojených souhlásek (v této době se dokonce psalo *литтература, оффицер*), se rozmáhají v psaném jazyce právě tvary se zdvojenými souhláskami, které byly v této době považovány za správnější a patřící spíše k vyššímu stylu. Jeden takový příklad můžeme najít v komedii Gribojedova *Hoře z rozumu*.

Скалозуб

Ну, я не знал, что будет из того

Вам ***ирритация****. Опрометью вбежали.*

Мы вздрогнули. Вы в обморок упали,

И что ж? - весь страх из ничего.[8]

(Грибоедов, 1961, s. 53)

Pročež tento trend měl svou odezvu nejen u nově převzatých jmen, ale zasáhl i jména, pro které toto zdvojení do té doby nebylo typické: *Агафангелл, Елиссей, Илларион, Маркелл, Савва*. Postupně se tyto tvary opravovaly i v církevních kalendářích, přičemž je zajímavé, že v různých místních

[8] V poznámce pod čarou je napsáno - (*от франц.* Une irritation) – *волнение.*

kalendářích se zdvojené souhlásky psali u jiných jmen. Jediné jméno, které prošlo touto změnou, a psalo se od poloviny 19. století bez dalších změn, je *Савва*. Těmto změnám nepodléhaly pouze kalendáře starověrců (psané v době rozkolu - viz 3.3.2), které si uchovaly stejná jména bez zdvojených souhlásek.

Dnes tedy, díky rozporuplnému vývoji, existují v ruštině nejméně dva oficiální písemné tvary téměř všech původně církevněslovanských jmen: *София - Софья, Сава - Савва, Наталия - Наталья, Фадей - Фаддей* atd.

Některé tvary, ačkoliv patří původně k jedinému typu oslovení, jsou považovány za samostatná jména *Рюрик - Рюрий, Дарья - Дарина.* Veškerá pravidla, podle kterých je možné odlišit varianty téhož jména od jmen plnohodnotných, viz Суслова, А. В. - Суперанская, А. В. *О русских именах.* Ленинград 1991, Лениздат, s. 58.

3.5 Frekvence a statistika užívání jmen.

Ve srovnání se starými církevními kalendáři, ve kterých nebyl počet jmen příliš velký (asi 330 mužských a 64 ženských), v knize nazvané *Месяцеслов* z roku 1891 je jich možné napočítat až 900 mužských a kolem 250 ženských. (Суслова – Суперанская, 1991, s. 73)

3.5.1 Sociální hledisko frekvence používání mužských a ženských vlastních jmen

Ze sociálního hlediska je jistě zajímavá tato nevyrovnanost mezi počtem mužských a ženských ruských jmen, což bylo odnepaměti dáno rozdílným společenským postavením obou pohlaví, a to nejen na Rusi. Většinou to byl právě muž, který zastupoval rodinu v životě větší sociální skupiny tedy v životě společenském. Muž byl považován za takzvaně ‚právnickou osobu', což s sebou neslo práva rozhodovat o hospodářství a financích, včetně možných obchodních

dohod, byl však také povinen účastnit se bojů, ať už po boku knížete, či později v pravidelné armádě. Tím, že se pohyboval ve společnosti daleko častěji a to ještě při nejrůznějších příležitostech, bylo mu často přiřknuto, kromě jména získaného v rodině (rodného či později křestního) i jméno, které se týkalo buď jeho služby pro stát (knížete, cara), nebo členství v nějaké organizaci, případně práce, kterou vykonával. Žena častěji zůstávala v kruhu rodiny, čímž jí nejčastěji po celý život zůstávalo jen jméno, kterým byla pokřtěna, v některých případech pak přijala jméno svého muže. Historické dokumenty, včetně těch, které se týkaly způsobu života, proto obsahují hlavně mužská jména.

Toto je možné si ověřit v seznamech staroruských jmen v nejrůznějších slovnících ruských vlastních jmen. Například ve slovníku N. M. Tupikova (1903) se nachází ve srovnání s 5300 mužskými jmény jen něco kolem 50 ženských. Je možné se dohadovat, zda se později do církevní i světské literatury nedostala ženská jména proto, co bylo řečeno výše, tedy byla tam jakási spojitost s jejich sociálním postavením, nebo zda jich ve společnosti existovalo skutečně tak málo. Spíše bych se klonil k prvnímu, daleko logičtějšímu a daleko pravděpodobnějšímu závěru. V seznamu jmen publikace *Справочник личных имён народов РСФСР* (1987) je mužských jmen 316 a ženských 180; *Орфографический словарь русского языка* S. G. Barchudarova (2004) uvádí 362 mužská jména a 185 ženských. Ve všech těchto soupisech se pak většinou opakují stále stejná jména, a i vztah a rozdíly mezi ženskými a mužskými jmény jsou tu vysvětleny stejně jako v tomto bodě.

3.5.2 Méně frekventovaná vlastní jména v soupisech jmen konce 19. století

Církevní soupisy jmen konce 19. a začátku 20. století zahrnují všeobecně známá jména, která jsou používána dodnes. Jsou v nich však i jména, která jsou pro mnohé zcela neznámá, ačkoliv některá z těchto řídce používaných jmen jsou pro rusky mluvící zcela přijatelná z hlediska jejich lehké výslovnosti a až téměř

eufonického znění: *Вевея, Евлалия, Илария, Кирин, Мариан, Мелания* a jiná. Asi již jen těžko bude možné dohledat, proč se právě tato jména na území Ruska dále nerozšířila a bez problémů se uchytila v jazyce jako systému i lidové mluvě jiných slovanských národů. Na druhou stranu se v seznamech nacházejí i těžko vyslovitelná jména, jejichž vyloučení z národního jazyka je pochopitelné: *Асклипиодот, Варипсав, Псой, Хуздазат*, a ženská *Голиндуха, Проскудия* a jiná.

V ještě starších knihách se dochovala mužská jména jako *Витал, Грант, Монтан, Наполеон, Татиан, Том, Тиль*, která jsou očividně spojena s některou z historických událostí, které měly bezprostřední vliv na ruskou společnost (patří sem i literární postavy v prvních přeložených textech, které přišly na Rus s křesťanstvím - např. *Пчела - Melissa, Александрия - Alexandreida* spojené s prvním popisem antiky, popřípadě přeložená jména samotných autorů této doby; cizí vojáci v řadách námořnictva a vojska Petra I.; napoleonské války). Z dochovaných ženským jmen to jsou: *Ираклия, Леонида, Ливия, Манон, Модестина, Фея* a jiná.

Přitom k těm nejstarším patří i taková jména, která zdánlivě připomínají novotvary - *Апрель, Атом, Мелан, Камаз, Родон, Фото*.

Všechna tato jména, ačkoliv dnes téměř neznámá, byla přijata a používala se i v hovorovém jazyce, stejně jako jména křesťanská. Stejně jako ona se v určité etapě historického vývoje změnila v přijmení.

3.6 Neoficiální, zdrobnělé a domácké formy oslovení

V tomto bodě bych se rád velice krátce zabýval tvary křestních jmen, která ačkoliv nejsou považována za oficiální, jsou patrně používána vůbec nejčastěji - jde o tvary, kterými jsme oslovováni přáteli či členy rodiny, popřípadě v práci a ve škole. Tato jména vznikla ve všech kulturách, aby ulehčila a zkrátila výslovnost některých křestních jmen, popřípadě, aby je bylo možné použít

k vyjádření citu a emoce vzhledem k oslovenému. Například jména *Катя, Маша, Петя, Серёжа* vznikla jako domácí tvary (hypokoristika) k *Екатерина, Мария, Пётр, Сергей*. Tyto tvary se vytvářely od samého počátku vzniku jazyka a jmen, pročež by se rozbor jejich vývoje hodil ke každé z etap, podle kterých je tato práce rozdělena.

Stejně jako v jazyce českém i v ruštině jsou různé možnosti, jak takový tvar vytvořit. Jedna z možností je zkrátit původní jméno. Tyto zkrácené tvary jsou tvořeny od kmene původního tvaru vlastního jména, ovšem jejich závislost na něm je podmíněna hlavně tradicí (*Наташа*). V současném ruském jazyce jsou pak tyto tvary považovány za stylisticky neutrální. Toto nelze říci o dalším druhu, což je zkrácenina s použitím přípony s mazlivým významem (*Наташенька*), přičemž těchto přípon existuje velký počet. Zmíněné přípony se mohou připojit jak k celému kmeni, tak i k jeho základu. Kmeny a přípony, od kterých jsou tvořeny zkrácené tvary jmen, jsou pro tuto část onomastiky specifické. Je však ještě nutné dodat, že tyto zkrácené tvary se používaly pouze pro jména křestní (příklady možných přípon jsou dány v příloze č. 2, 3, s. 241-244).

3.6.1 Vývoj a příklady tvoření zkrácených tvarů křestních jmen

Zkrácené tvary oslovení existovaly ještě před přijetím křesťanství, pročež je nyní zpětně složité dohledat, zda některá zkrácená vlastní jména byla odvozena od staroruských či církevněslovanských jmen. Například jméno *Люба* by mohlo být jak od církevního *Любовь*, tak i od staroruského *Любава* či *Любим*; *Сёма* - jak od *Семён*, tak i od *Седьмой*. Ať již to bylo jakkoliv, byly to právě zkrácené tvary ‚pohanských' jmen, které pomohly asimilovat cizojazyčná církevní jména do jazyka. Následně podle vzoru těchto zkrácených tvarů staroruských jmen byly tvořeny zkrácené tvary i později přejatých cizích jmen.

Zkrácené tvary se používají při nejrůznějších příležitostech, pokud pomineme všechny oficiální. Jako příklady jednoho ze způsobů tvoření těchto tvarů nám mohou sloužit jména: *Василий - Вася, Ефим - Фима; Ольга - Оля, Елена - Лена.* Použití části celého jména a jeho doplnění o konečné *-а, -я* je nejjednodušší způsob, jak zkrátil křestní jméno. Vzniká tak otevřená koncová slabika, která se jednoduše vyslovuje: *Петя, Дима.*

Mimoto existuje mnoho neutrálních přípon, které mohou být připojeny k neúplnému kmeni, ve kterém zůstanou jen dvě tři původní hlásky tak, aby vzniklo plnohodnotné slovo: *(-ш-а) - Маша; (-н-я) - Маня; (-к-а) Гека* a mnohá jiná. Přičemž například zkrácené *Шура* je celé tvořeno z pouhých přípon: *Александр - Саша - Сашура - Шура.* (další příklady tvarů tohoto jména viz příloha č. 3, s. 244)

Zkrácený tvar jména je někdy totožný hned s několika úplnými tvary jmen a naopak se někdy stává, že jedno plnohodnotné jméno se shoduje s několika zkrácenými tvary jiných jmen. Například jméno *Феня* je na jedné straně plnohodnotné jméno a na druhé pak i zkrácený tvar hned pro dvě jména *Феодосия* a *Агафена.* Dalším dobrým příkladem, tentokrát zkráceného tvaru mužského jména, je *Дима*, které je možné tvořit hned od deseti známých jmen (např. *Будимир, Ладимир, Радим* atd.), zkrátka od všech s *-дим* v kmeni. Stejně frekventovaný je například i tvar *Слава* (tvořené od *Ярослав, Святослав, Станислав* atd.). Totéž platí i pro kalendářní jména (*Кирик*) a některá nově přejatá (*Эрик*, které by mohlo být považováno jako zkrácený tvar pro jméno *Эдуард*).

Tím se dostáváme ke zkráceným tvarům mužských jmen s koncovým *-ик*, které je morfologickým homonymem pro zdrobňující příponu v slovech jako *-носик, коврик* atd. Některé zkrácené tvary jmen takto tvořených pak skutečně jsou emocionálně zabarvené - *Марик* (*Марк*). Mnoho je jich však zcela neutrálních - *Владик* (*Владислав*), tím spíš, že tvary *Стася, Владя* nemohou být v tomto případě použity, jelikož se jedná o ženské ekvivalenty rovněž

zkrácených tvarů těchto jmen. Přípona *-ик* je pak považována za čistě městskou, používanou hlavně v západní části Ruska, jejíž vznik byl tedy patrně ovlivněn polským jazykem, kde se podobná přípona rovněž vyskytuje.

V současnosti je u nových jmen těžké utvořit zkrácenou formu, jelikož všeobecná pravidla, ošetřující tuto problematiku, nejsou. Není to sice jediný důvod, ale i toto je jeden z důvodů proč si rodiče pro své dítě i dnes vybírají rozšířené, ale hlavně ověřené, starší jméno.

Co se týče zmíněných nových, přejatých či málo používaných jmen, pak je jen těžké najít k nim možný zkrácený tvar (*Эраст, Товий, Иоиль*). V jednoslabičných jménech se pak vychází z koncovek tvarů, vzniklých skloňováním. (*Дан - Дана, Мар - Мара, Том - Тома*). Přičemž mužský tvar od zkráceného tvaru pro ženský rod by mohl být *Даня* (podle vzoru *Ваня*).

Jak je vidět, tak ruské zkrácené tvary jmen jsou často zakončeny *-а, -я*, pročež jsou si mužské a ženské tvary podobné. Proto, aby se možné záměně rodů předešlo, se v poslední době stále častěji používá pro chlapce tvrdé *-а*, pro dívky pak měkké *-я*. Pokud byl tedy ve dvacátých letech chlapec v rodině oslovován *Геня* (*Геннадий*), pak dnes je používán tvar *Гена* a *Геня* je odvozen od ženského jména *Гения, Генриетта*. Namísto mužských *Эдя, Геля, Аля, Адя* se používají *Эдик, Гелик* atd. Pak je tu ovšem i možnost používat koncového *-ик* pro rodinné oslovení děvčat: *Светик (Светлана), Леник (Елена)* atd. Tyto tvary pak svědčí o laskavém a něžném vztahu k oslovované osobě a jsou tedy emocionálně silně zabarveny. V tomto smyslu sem patří i další velice produktivní tvar s koncovým *-ок*, které je rovněž hypokoristické a tudíž opět silně zabarvené: *Алёк, Нинок, Дунёк, Танёк* - pro ženy; *Димок, Игорёк* - pro muže; pro oba rody - *Сашок, Шурок* atd.

Z hlediska dnešního stavu zkrácených tvarů je ještě nutné zmínit zajímavý proces, který je způsoben hlavně novým trendem přisvojování si tzv. nicků[9] (v

[9] Z anglického nickname – původně od eke-name (eke – ze střední angličtiny ve významu rozšířit, tedy rozšířené jméno).

češtině spisovně *uživatelské jméno*; v ruštině *имя, ник*) v rámci působení na internetu a je rozšířen hlavně u mladé generace. Stále více ruských dětí má přístup k internetu a tudíž i k velkému počtu webových fór, online her, chatovacích místnostní apod. Pro tento ‚virtuální' svět si volí přezdívku, popřípadě si ponechávájí své vlastní křestní jméno a různými způsoby ho mění. Nejrozšířenějším způsobem pak je prosté zkrácení, které je mnohdy pod vlivem anglické tradice. Z mnoha příkladů je zajímavé vybrat: *Кирилл – Кир*, místo *Киря*; *Дмитрий – Дим*, místo *Дима*; *Ярослав – Яр*, místo *Ярик, Слава*; *Станислав – Стан* atd. Tato zkrácená jména se pak tvarově blíží spíše zkráceným hovorovým tvarům oslovení a mnohdy s nimi výslovností i napsáním splývají, nejde však o totéž, jelikož se tato používají i v písemném styku, popřípadě v hovoru o třetí osobě atd. Tento způsob je v současnosti velice produktivní a přelévá se jeho vliv i na běžnou mluvu a komunikační akty.

3.6.1.1 Jména tvořená příponou vyjadřující opovržení či nepřátelství

Dalším typem jsou jména, která vyjadřují opovržení. Dříve sem patřily i tvary s *-ка* - *Петька, Лёнька*. V současnosti se tyto tvary používají jako zdrobnělé pro nazývání dětí v rozhovoru mezi dospělými či jako lichotivé (*Маринка*). V tomto případě se nejedná o tvar s negativním významem. V současnosti je to tvar se zvláštním statutem, jelikož adresant, který ho používá si uvědomuje jeho minulost, což platí i o adresátovi. V každém případě to byl tvar, který se používal k vyjádření opovržení, a i dnes, nehledě na možný subjektivní záměr hovořícího, nese tyto prvky společně s prvky familiárnosti.

Po dlouhou dobu, až do nařízení Petra I., se používal zvláštní tvar pro osoby z nižších vrstev, vzhledem k vyššímu stavu: *Клеоничко Татаринов, Малафейко Тимофеев, Абрашко Абрамов, Ивашка Пересветов* atd. Přičemž tato jména se někdy v ruštině nazývají *полумена* (neplnohodnotná jména - doslova jména jen napůl). V běžném životě prostých lidí tato jména zněla

neutrálně, někdy dokonce s odstínem dobroty a srdečného vztahu, avšak v oficiálních dokumentech do 18. století se použití tohoto jména v dopise vykládalo jako upadnutí v nemilost vzhledem k odesílateli, popřípadě bylo adresátu jen naznačeno do které vrstvy patří - zkrátka šlo o oslovení člena nižší vrstvy členem vrstvy vyšší, popřípadě výše postaveným. Šlo o jasně danou hierarchii, což je možné ukázat na dopisu carovi, ve kterém se velice významní lidé snižovali před carským majestátem svými podpisy - *Ивашка, Федка* (Суслова – Суперанская, 1991, s. 118). Etiketa, co se týče ponižování, vyžadovala, aby se osoba nižšího postavení ponižovala, aby tak povýšení osoby výše stojící byl ještě větší.

Tyto tvary jmen se vyskytovaly do 18. století ve všech vrstvách obyvatelstva - v církvi se mniši podepisovali (*старище Нефёдище, Абрамище*), nevolníci v prosbách svému pánovi (*людишки твои, холопишка твой челом бьёт*). Po reformách Petra I. se ve městech začaly upevňovat oficiální, úplné tvary jmen, což nebylo tak rychlé ve vzdálených oblastech, kam se reformy z Moskvy vždy dostávaly jen velmi pomalu (v 19. století se na Sibiři stále používala oslovení *Ивашка, Митька* atd.).

V ústním jazyce byl osud těchto tvarů jiný. Po zákazu jejich používání v oficiálních dokumentech a vůbec v písemné formě došlo v jejich ústním podání k posunu ve významu. Nyní se již neponižovali tím, že by se tak sami nazývali prostí občané vzhledem k vyšším vrstvám, naopak docházelo k situaci, kdy vyšší vrstvy používaly tato oslovení k vyjádření opovržení až výsměchu vzhledem k nižším. Změna ve významu a použití těchto tvarů byla podmíněna sociálními vztahy ve společnosti, hlavně pak nevolnictvím.

V. G. Bělinskij píše rozčíleně ve známém dopisu Gogolovi o svém vztahu k těmto posměvačným oslovením a situaci, kdy se vlastně lidé mezi sebou nenazývají jmény, ale přezdívkami - *„Россия представляет собой ужасное зрелище страны, где люди сами себя называют не именами а кличками: Ваньками, Стешками, Палашками.“*

Až po zrušení nevolnictví došlo k posunu i v běžné, živé mluvě. Tyto demokratické procesy se projevovaly i v literatuře - v Čechovově *Дом с мезонином* se při oslovení rolníků pány již objevují jména *Анна, Мавра, Пелагей*, tedy plnohodnotná jména.

Tvar s příponou *-к-* a koncovkou *-а*, vyjadřujících hlavně opovržení, používal ve své době i Puškin, který jím nepohrdal a používal ho často, například i k oslovování svých dětí *Машка, Сашка, Гришка, Наташка.* Což je jedna z mála výjimek, kdy se tento tvar používá i dnes. Druhým příkladem může být oslovení mezi dětmi, kdy se rovněž tvary *-ка* nepovažují za neslušná či nepřátelská.

Rovnoprávné a slušné oslovení mezi dospělými však zcela vylučuje tvary *Васька, Машка* a jim podobné, které nepatří ke kulturním formám oslovení.

3.7 Historické a sociální pozadí vývoje jmen po otci do konce 19. století

Jména po otci se do konce 14. století v dokumentech obvykle používala společně se slovem *сын*: *Пятунька сын Киселев*. Od 15. století slova *сын, дочь* mění v oslovení místo a začínají se používat až po jméně po otci: *Варлам Михалев сын*, pročež se následně zcela přestávají používat. To mělo za následek, že se takto tvořená jména po otci postupně přetvořila v příjmení, která používali všichni členové rodiny. Tato jména pak přecházela z generace na generaci.

V ústní řeči se od samého počátku tyto přivlastňovací tvary tvořené od *-ов, -ин* používaly bez doplnění slov *сын, дочь* a zněly stejně jako dnešní příjmení. Ve své podstatě to tedy byla jména, která zahrnovala jak jméno po otci tak příjmení. Jména po otci se rovněž mohla tvořit pomocí zvláštní staroruské přípony *-jь* [10] - *Ярослав - Ярославйь - Ярославль*, a rovněž za pomoci přípony -

[10] Jedná se o takzvaný jotovanou příponu (podle názvu latinského písmene jot, s jehož pomocí se ve fonetické transkripci označuje souhláska *j*).

ич - *Ярославич, Владимирович* (srovnejme *князь-княжич, царь-царевич*). V této souvislosti není shoda mezi slovotvornými prostředky jmen a plnovýznamových slov ve výše uvedených příkladech náhodná. V obou případech přípona *-ич* ukazuje nejen na příbuzenský vztah či vztah k hlavě rodiny, ale i na povahu vztahu: *княжич, королевич* - nejsou jen syny, ale i následníky titulů a statků, které jim budou předány otci. Proto i jména po otci s příponou *-ич (-ович)* byla napřed omezena jen na šlechtu či určité stavy. V 15. století jimi byla pojmenovávána jen knížata, od dob Petra pak všechny vysoce postavené osoby.

Přímý vztah k hlavě rodiny tedy v běžném životě vyjadřovala přípona *-ов*. Jména po otci s touto příponou tedy až do konce 19. století byla považována za oficiální pro většinu obyvatel: *Иван Петров Скобликов, Василий Никифоров Суслов*. Dokonce i většina z vysokých carských úředníků při vyplňování dokumentů používala svá jména po otci bez *-ич*. Do oficiálních dokumentů mohli psát své jméno po otci s příponou *-ович* pouze ti, kterým to bylo dovoleno zvláštním výnosem cara. Pokud car vyslyšel prosebné dopisy toho kterého úředníka či vojáka, pak následně získané právo užívat tuto příponu platilo pro celou jeho rodinu.

V běžném životě se však obyvatelé Ruska, zvláště pak úředníci ve městech, oslovovali s použitím přípony *-ич* či *-на* běžně (*-ович, -евич, -овна, -евна, -инична*) - srovnejme se jmény použitými v literárních dílech, z nichž některá budou dále rozebrána - Грибоедов, А. С. *Горе от ума - Александр Андреич Чацкий, Софья Павловна;* Пушкин, А. С. *Капитанская дочка - Савельич*. V některých případech se používala jména po otci i namísto celého jména, pokud se podtrhoval přátelský, uctivý, někdy i milostný vztah k člověku - například právě v případě *Савельич*.

V některých případech se tento typ oslovení odvozoval i od ženských vlastních jmen - *Пётр Ольгович*, o čemž svědčí i některá dnešní příjmení - *Аннушкин*.

V běžném životě docházelo často i k tomu, že výše postavení (od statkářů po majitele hostinců) oslovovali své podřízené pouze křestním jménem či přezdívkou, totéž platilo později i při oslovování mezi dělníky v makulaturách a mezi zemědělci na vesnicích, a to s jedinou výjimkou, která se vztahovala na starší a vážené osoby.

Aby na základě určitého jména mohlo být utvořeno jméno po otci je potřeba se držet určitých pravidel. Na prvním místě je to tradice, dále sem patří i postavení přízvuku a typ koncovky. Například starý tvar jména po otci od jména *Вавила* je *Вавилич, Вавилична*, ovšem tradiční ruské příjmení je *Вавиловы*, pročež odtud plyne, že daleko častěji používané jméno po otci bylo *Вавилович, Вавиловна*. Vliv na tvorbu jmen po otci měly i změny, kterými v lidové mluvě procházela církevněslovanská jména *Васи́лий - Василе́й, Го́рдий - Гордей́*. Tento proces se týkal téměř všech kalendářních jmen končících na *-ий*. Místo *Василиевич, Го́рдиевич*, které by od těchto církevních jmen měly vzniknout došlo k tomu, že se všechna jména po otci tvořila od jmen přetvořených v národním jazyce - *Васильевич, Гордéевич*. Po reformě v 17. století, kdy byly některým jménům vráceny původní (řecké) tvary, došlo k tomu, že pokud se některý tvar uchytil a zaměnil ten původní (církevní, avšak již přetvořený v národním jazyce), od kterého bylo již dříve odvozeno jméno po otci, dostal se tvar křestního jména a jména po otci do protikladu co se týče slovotvorby (příkladně již zmíněné jméno po otci, které vzniklo za pomoci přípony *-ей* - *Васильевич* a bylo i nadále používáno, bylo v protikladu k poreformnímu křestnímu jménu *Василий*, jelikož správný tvar by měl znít *Василиевич*). K tomu však došlo jen v případě několika jmen. Většinou se po reformě i nadále používala křestní jména přetvořená již před ní.

Od některých jmen, jedná se hlavně o nedávno přejatá či po dlouhou dobu nepoužívaná, je těžké utvořit jméno po otci. Jsou to jména bez tradice v ruském prostředí, tudíž se netvoří od konečného *-ей*, typického pro národní jazyk, s následným vypadnutím samohlásky a její změny na *ь* jako ve jméně

Васильевич. Tvoří se tedy od konečného *-ий* - *Милий* - *Милиевич, Гарий* - *Гариевич*. Nejde zde ani tak o to, které hlásky předcházejí konečnému *-ий*, jako spíše o zvyk, což je možné dokázat v minulém odstavci zmíněným rozporem mezi tvarem jména po otci a křestním jménem, od kterého by měl být tvořen. Od těchto nových jmen zatím neexistují tvary příjmení.

3.8 Historické, sociální a etymologické pozadí vzniku a vývoje příjmení v Rusku

3.8.1 Vymezení pojmu příjmení (фамилия)

Současným ekvivalentem pro příjmení je v ruském jazyce slovo *фамилия* - název, který byl převzat z latinského familia[11] (rodina), a má tudíž daleko blíže než české slovo ‚příjmení' (jméno stojící při jméně) ke skutečnému významu tohoto třetího, a prozatím posledního, typu oficiálních ruských vlastních jmen. Jedná se totiž, na rozdíl od ostatních dvou typů oficiálních antroponym, o jména, která osobu zařazují do určité rodiny či rodu. Pojmenovaný pak navazuje na rodovou tradici a je mu tak dána spojnice nejen s jeho předky, mnohými současníky (příbuznými) patřícími do rodiny, ale i potomky, což na základě předešlých nebylo možné. Pouze jméno po otci je výjimkou, ve kterém je však vyjádření příslušnosti omezeno jen na jednu generaci a osobu otce.

Фамилия – наследственное имя семьи, первичной ячейки общества. (Никонов, 1988, s. 5)

[11] Latinské slovo familia existovalo mnoho století před vznikem příjmení. Tehdy vyjadřovalo vztah sounáležitosti mezi všemi členy rodiny a jejich otroky, či jinými osobami závisejícími na této rodině. Později v Západní Evropě označovalo toto slovo rodinu v dnešním slova smyslu. V tomto významu bylo slovo familia (фамилия) přejato do ruského jazyka za vlády Petra I. (1703). Dále získalo toto slovo v ruštině jiný význam - už to nebyla rodina, ale název konkrétního jména. V češtině i v jiných jazycích získalo pak toto slovo ironický nádech (famílie).

Vymezení pojmu *příjmení* však není v ruském jazyce tak jednoduché. Slovo *фамилия* se začalo používat ve významu *příjmení* až ve dvacátém století, do té doby existovalo pouze ve významu *rodina* a příjmení se v ruském jazyce označovalo slovem *прозвище* (v dnešním překladu ve významu přezdívka). V carském nařízení o všeobecném sčítání lidu se pak doslova píše, že je nutné zapsat osoby žijící v určitém místě, a to *по именам с отцы и с прозвищи*, tedy podle křestního jména, jména po otci a příjmení (přezdívky).

3.8.1.1 Rozdíl mezi příjmením a přezdívkou

M. Kamińská (1958) píše, že neexistují jisté metody, či znaky na základě kterých by bylo možné odlišit příjmení od přezdívky. Jediný rozdíl tedy patrně bude možné nalézt ve významové složce obou antroponym - příjmení původní význam přezdívky ztratila, přezdívky naopak jsou na původním významu, popřípadě nově získaném (sociálním, politickém atd.) významu slova bytostně závislé. Navíc, přezdívka se většinou vztahuje pouze na jednoho člověka, a to ne vždy po celý život. Příjmení je tedy možné popsat jako zděděnou přezdívku, která se udržela alespoň ve třech za sebou jdoucích generacích jedné rodiny. Toto je vymezení ruského Institutu etnografie, ke kterému se ve své knize hlásí i Nikonov (1988).

Příjmení tedy nemůže být přezdívkou a naopak, na druhou stranu se mnohé přezdívky postupně staly jmény po otci a dále pak i příjmeními a ztratily tak své původní významy.

3.8.1.2 Rozdíl mezi jmény po otci a příjmeními

Někteří jazykovědci počítají mezi příjmení i antroponyma, která Nikonov považuje za druhé jméno po otci, respektive po dědovi. V roce 1834 byl

v Simbirské gubernii zapsán státní zemědělec *Иван Захаров Меркелов*. Považovat poslední jméno za příjmení by však bylo chybou, jelikož v zápisu z roku 1897 byl jeho syn zapsán jako *Степан Иванов Захаров*. Je tu tedy jistá podobnost s knížecími jmény před přijetím křesťanství, kdy se ke jménu knížete zapisovalo hned několik jmen, která však patřila zpětně jen několika předkům knížete. V případě jména *Меркелов* jde tedy patrně rovněž o jméno po dědovi. Později se i tato jména stala výchozími pro příjmení, a to ať již byla původně po otci či dědovi, avšak v této etapě ještě nesplňují předpoklad, který je základem vymezení pojmu příjmení v bodě 3.8.1, a sice, že příjmení je nezávislé na svém původním nositeli a nadále v několika generacích dědičně označuje všechny členy blízké rodiny.

3.8.2 Vznik a vývoj příjmení ve světě

První příjmení vznikla pravděpodobně na severu Itálie, tedy v ekonomicky nejrozvinutější části tehdejší Evropy, v 10. až 11. století. Jména se dále rozšiřovala po Evropě velice pomalu - ve Francii se objevila z Itálie na počátku 11. století, v roce 1066 se tato příjmení, při dobytí Anglie Normany, dostala i na Britské ostrovy. Co se týče střední a východní Evropy, pak například v Německu, Polsku a Maďarsku se příjmení začala rozšiřovat až od 14. století. Ovšem to jsou pouze první zprávy o příjmeních na těchto územích. Skutečný proces pojmenovávání obyvatelstva příjmeními, který zahrnoval všechny vrstvy obyvatel, skončil v některých Evropských zemích až koncem 19. století (například právě v Maďarsku). V Čechách je podle J. Svobody možné mluvit o příjmeních až ve spojitosti s vydáním výnosu Josefa II. v roce 1780, i když je možné dát příklady jmen, která byla předávána z generace na generaci, již ze 14. a 15. století. (Svoboda, 1964, s. 187)

3.8.3 Vznik příjmení v Rusku a specifika jeho vývoje do konce 18. století

Není možné přesně stanovit dobu, kdy se příjmení začala zavádět v Rusku, a to hlavně proto, že na tuto problematiku mají jazykovědci různé názory. Podle mínění V. A. Nikonova, I. A. Sobolevskij patrně mylně považuje za příjmení rodová jména bojarů ze 14. století. Za první skutečná příjmení je však považují i Superanskaja a Suslovová. Podle Nikonova se jedná pouze o knížecí tituly (*Шуйские, Курбские*), které se však skutečně následně samy staly příjmeními, popřípadě sloužily jako vzory pro příjmení. O tom, že se patrně ze začátku nejednalo o příjmení, svědčí podle Nikonova příklad z první poloviny 14. století, kdy jeden z bojarů *Андрей Иванович Кобыла* měl tři syny, z nichž nejstarší se však jmenoval *Семён Жеребец*, a byl tedy i zakladatelem rodu *Жеребцовы*, jeho pravnuk je pak zapsán jako *Игнатий Жеребец-Кобылин*; druhý syn se jmenoval *Александр Ёлка Кобылин* - pokračovatel rodu; třetí, nejmladší, syn se jmenoval *Фёдор Кошка* a stal se tak zakladatelem rodu *Кошкины*, od kterých vedli svůj rodokmen Romanovci - budoucí carská a imperátorská dynastie. Díky dalšímu dělení bojarských rodů v 16. století docházelo ke vzniku nových jmen jednotlivých oddělených větví - rodů či rodin (podle Nikonova se až tehdy naplňuje význam slova *фамилия* - příjmení). Někteří jazykovědci předpokládají, že se častěji štěpily ty rody, které neměly dostatečné rodokmeny. Například od rodu *Монастыревы* se jen za čtyři generace oddělily tři nové větvě - *Блиновы, Цыплетевы, Бурухины*. Členové nejvýznamnějších rodů, kteří se chtěli chlubit svou genealogií, si připojovali ke svým příjmením ještě jedno: rod *Самарины* se přejmenoval na *Квашнины-Самарины*.

Pojmenování, která již můžeme považovat za plnohodnotná příjmení, se v Rusku začínají používat tedy až v 16. století. Mezi 16. - 18. století byl vývoj a rozšíření příjmení stimulovány vytvořením nové vládnoucí sociální vrstvy - statkářů (*помещики*). Na přelomu 17. a 18. století, kdy tato šlechta vládla již jak

ekonomicky tak i politicky, si mohl Petr I. vyžádat příjmení od všech šlechtických rodů.

Nebyli to však jen **statkáři**, tedy **šlechta**, která v Rusku rozšířila používání příjmení. Rovněž i **kupci** byli mezi prvními, kteří, díky svým obchodním stykům se západem, začali používat rodová jména. Ta jim pomáhala dodat svým firmám vážnosti a důležitosti v očích západoevropanů. V 16. století bylo však jen málo takových kupeckých příjmení, většinou je používali jen ti nejbohatší (např. *Строганов*). Počet kupeckých příjmení se nezvyšoval ani později v 18. století, jelikož většina nových kupců pocházela z řad rolnických rodin, či rodin řemeslníků. Podle revize (jednalo se o počítání obyvatelstva), provedené v roce 1816, až 25% kupců stále nemělo příjmení. Je pak zajímavé, že se tyto seznamy obyvatel později v rychlém sledu chybějícími příjmeními doplňovaly. Často se stávalo, že bylo ke křestnímu jménu a jménu po otci jiným rukopisem vepsáno příjmení: „*...получил фамилию Шапошников 1816 года июля 10 дня.*" (Суслова – Суперанская, 1991)

K těmto prvním a zároveň největším propagátorům příjmení v Rusku patří i **duchovenstvo**. Způsoby tvoření příjmení u těchto tří a jiných vrstev obyvatel jsou v dalších bodech popsány detailněji. (bod 3.8.4.2)

Začátkem 18. století se proces utváření nového typu jména (příjmení) v Rusku ukončil, což však byl teprve začátek dalšího dlouhého procesu, jelikož pojmenováni tímto jménem byli zatím jen členové šlechty, kupeckého stavu a osoby ve státních službách včetně duchovenstva. Většina ruského obyvatelstva příjmení ještě neměla. Jedním z hlavních důvodů bylo, že po dlouhou dobu bylo příjmení (tedy označení rodových vztahů) výsadou šlechtických rodin.

3.8.3.1 Sociální a etymologické hledisko rozdělení příjmení

Z výše zmíněného vyplývá, že první příjmení můžeme rozdělit z hlediska sociálního, respektive z hlediska jejich prvotního výskytu v různých

společenských vrstvách, na příjmení **šlechtická, kupecká** a **církevní**. Vedle nich pak existovala i takzvaná **přezdívková příjmení** (*уличные имена*), která byla spojena s nižšími vrstvami obyvatelstva.

Z etymologického hlediska je pak možné tato antroponyma rozdělit na příjmení vzniklá od **jmen po otci** (která sama pak vznikla buď od rusifikovaných církevních jmen, či svébytných ruských přezdívek a rodných jmen) a na příjmení **přejatá z cizích jazyků** (sem patří i řecká jména, která sice původně byla v prvních pravoslavných církevních kalendářích, avšak k jejich asimilaci na Rusi nedošlo, což však nebránilo tomu, aby se některá z nich stala kmeny současných ruských příjmení).

3.8.4 Způsoby tvoření příjmení

Ze všech již zmíněných antroponym je posledním článkem jejich vývoje právě příjmení, které ze všech předchozích vývojových etap a druhů vlastních jmen vychází.

Za příklad tvoření příjmení v ruském jazyce nám poslouží příjmení *Юрченков*, které je, ač se to může zdát nepravděpodobné, odvozeno postupně od řeckého křestního jména *Георгиес* (zemědělec), které bylo převzato v tzv. druhé etapě vývoje antroponym (po přijetí křesťanství) z Byzance. Již během prvních let se však začalo měnit, a to hlavně proto, že neodpovídalo fonetickému systému jazyka - v živém ruském jazyce souhláska *р* /r/ téměř nikdy nestojí před jinou souhláskou. V národním jazyce se tudíž okamžitě změnilo na *Егор* či *Юрий*. Příjmení *Георгиев*, na rozdíl od bulharského jazyka, v ruštině neexistuje, zatímco tvarů dále odvozených od *Егор* je hned několik (*Егоркин, Егоршин, Егорушкин* atd.). Ukrajinská přípona *-енко* (s významem ‚syn') dotvořila ukrajinské příjmení *Юрченко*, které pak dále bylo doplněno ruskou příponou *-ов* (se stejným významem jako ukrajinské *-енко*) a vzniklo ruské příjmení *Юрченков*. (Суслова – Суперанская, 1991, s. 165)

Je zde tedy jasně daný postupný proces, pročež není možné např. příjmení *Воронин* označit za jméno odvozené od plnovýznamového *ворона*, jelikož jde ve skutečnosti o odvozeninu od jména po otci (syn osoby s křestním jménem *Ворона*), která pak je onou odvozeninou od slova *ворона*. Pro srovnání je možné uvést ještě jeden stručný příklad řetězce tvorby příjmení: *Зайцев* (příjmení) ← *Зайцев* (syn osoby s křestním jménem *Заяц*) ← *Заяц* (přezdívka, popřípadě rodné jméno) ← *заяц* (název zvířete) ← *заяти* (sloveso ve významu ‚skákat').

Tento způsob tvoření příjmení pak Superanskaja a Suslovová (Суслова – Суперанская, 1991, s. 164) označují za **standardní**, jelikož jsou jím příjmení tvořena ruskými příponami *-ов (-ев)*, *-ин (-ын)*, *-ский (-цкий)*, *-ской (-цкой)*. V ruských příjmeních pak převládají formanty *-ов* (s alofónem *-ев*), které jsou součástí 2/3 všech ruských příjmení. Příponami *-ов*, *-ин* je pak tvořeno 9/10 ruských příjmení (pro srovnání - u Srbů je 90% příjmení tvořeno příponou *-ić/ -ичь*). V těchto a mnohých dalších slovanských jazycích je příjmení tvořeno pomocí přípony. Přípona, která se postupně stala pevnou součástí příjmení, svůj etymologický význam ztrácí, stejně jako ho ztratil i kmen. Například ruské jméno *Кузнец*, podobně jako české *Kovář* je dnes jméno kterékoliv osoby, která může kdekoliv pracovat. Později i přípona *-ов (-ев)* ztratila svůj původní význam a za slovotvorný element již nebyla považována, což vedlo k dalšímu vrstvení přípon na takto utvořený vzor příjmení.

Druhý způsob, tedy způsob **nestandardní** tkví v tom, že nedochází k tvoření příjmení pomocí afixace, což je specifické pro některá nově převzatá či neasimilovaná příjmení (Суслова – Суперанская, 1991, s. 165).

Za příklad takových neasimilovaných jmen, která jsou však dnes ve kmeni standardních příjmení, nám mohou posloužit původně řecká církevní jména: *Архимед - Архимедов, Вир - Виров, Палат - Палатов*. Jsou však mezi nimi i taková jména, která příponu (*-ов, -ин*) nemají a ačkoliv se změnila jejich úloha, ponechaly si své původní tvary, pročež patří k příjmením nestandardním: *Басс,*

Бурр, Вир, Грант, Иордан, Секунда (jedná se vesměs o jména převzatá či vzniklá od převzatých slov). Jak je možné vidět při srovnání těchto příkladů, několik jmen se používá v obou tvarech, jak s příponou, tak bez ní.

3.8.4.1 Příklad změny ve standardním tvoření příjmení

Základem příjmení *Яковлев* je tedy jméno po otci od jména *Яков* (Тихонов - Бояринова – Рыжкова, 1995, s. 373). Zde je však jeden rozdíl od podobných jmen, kde jde o pouhé připojení přípony *-ов, - ин* (*Петров*). Je tu vložená hláska *l*, která má své kořeny v původních normách staroslovanského jazyka: tehdy byla přivlastňovací přídavná jména tvořena příponou *-j* (*сын Володимирь*, tedy Vladimírův syn), avšak pozměněné fonetické normy později nedovolily její přímé připojení k retné souhlásce, proto mezi nimi vzniklo měkké *l* - *Святославль - Сятославов сын, Ярославль - Ярославов сын (город)*.

3.8.4.2 Specifické způsoby tvoření příjmení u kupců, šlechty a duchovenstva

Kupecká příjmení nijak nevybočovala z běžných způsobů tvoření. Častěji pak byla odvozena od toponym, respektive názvů měst, ze kterých kupci pocházeli - *Ростовец, Москвичев, Веневитинов, Смолянинов* atd. (Суслова - Суперанская, 1991, s. 159)

U statkářů se velice často jednalo o příjmení pocházející z východu, jelikož mnozí šlechtici přijížděli sloužit carovi z cizích zemí: *Кантемир, Каныко, Курака* z turkotatarského jazyka. Byly i případy, kdy se v příjmení statkáře, odvozeném od pohanského ochranného jména (*Дурной, Плохой*), měnilo postavení přízvuku, aby se tak při vyslovování potlačila podobnost s plnovýznamovým slovem. Ve jménech s příponou *-ово* byl pak přízvuk na konci - *Суховó, Плоховó*; ve jménech na *–его/-аго* byl přízvuk na předposlední slabice *Бурáго, Рыжáго*.

Většina tehdejších šlechtických příjmení je pak tvořena od jmen po otci (od jmen předkřesťanských či církevních), méně již od názvů jejich panství (ti se pak inspirovali u bojarů a polské šlechty).

Na konci 18. století bylo u šlechty obvyklé dávat nemanželským dětem jména tvořená jen částí původního příjmení rodu - *Пнин* od *Репнин*, *Лицын* od *Голицын*. Některá příjmení vznikala i tím, že se použila pouze některá ze slabik - *Го* od *Голицын*. (více o jednoslabičných příjmeních viz. 4.7.1.2 - Nestandardní příjmení) K podobným příjmením, která vznikala v některých panských rodinách pro pojmenování dětí, které se narodily v nemanželských svazcích, patří i příjmení tvořená od kmene cizojazyčných slov: *Шеров* (od franc. *cher* - milý), *Амантов* (od franc. *amant* - milovaný).

Stejně jako statkáři i členové vyšší dědičné šlechty byli velice často cizinci, kteří pak často sloužili v ruské armádě a před vstupem do smíšeného manželství s Ruskou se nechali pokřtít (změnili své vyznání na pravoslavné). Jediné, co mohlo zpětně signalizovat cizí původ, byl rusifikovaný slovní základ příjmení. Toto probíhalo i ve všech dalších společenských vrstvách, čímž se jazyk značně obohacoval právě o cizojazyčná příjmení.

Ve stejné době, kdy vznikala příjmení u šlechty, se začala měnit příjmení církevních osob. Aby nedocházelo k tomu, že se některý kněz jmenoval *Собакин* nebo *Свиньин*, se utvořil systém, kdy, před závěrem studia připravujícího budoucí kněze, přijížděl do seminářů nejvyšší duchovní eparchie a docházelo k přejmenování seminaristů. Jména byla odvozena buď od názvu kostela, chrámu, kláštera (*Архангельский, Троицкий*, v některých případech dokonce *Крестовоздвиженский, Духосошественский*), popřípadě od toponyma, tedy místa, kde se církevní instituce nacházela. V Kazaňské eparchii dostávali duchovní jména muslimská, což bylo spojeno s blízkými národy muslimského vyznání. Jiní dostávali jakási ozdobná příjmení (podle názvů drahokamů - *Алмазов, Аметистов*; podle květin - *Гиацинтов, Розанов*; podle zvířat - *Лебедев, Голубев*). Církevní hodnostář vybraný k úkonu pojmenování

nových knězů většinou čerpal ze starořeckého a latinského jazyka. Vznikla tak příjmení *Беневоленский* (ruský kalk zní - *Добровольский*), z antické historie a mytologie (příjmení daná na počest pohanských postav - *Гераклитов, Диогенов*, či dokonce pohanských božstev - *Минервин, Палладин, Купидонов*). Za špatné chování pak seminaristé dostávali jména jako *Геростратов, Авессаломов*. Sami seminaristé si vymysleli vtipnou narážku na jejich pojmenování:

По церквам, по цветам,
По камням, по скотам,
И яко восхощет его преосвященство.
(Никонов, 1988, s. 23)

Některá příjmení byla vytvořena od ruských jmen, a to tím, že se kmeny jmen přeložily do latinského jazyka a k nim se pak připojovaly ruské přípony -*ов*, nebo -*ск* s koncovkou -*ий*: *Бобров - Касторский, Гусев - Ансеров, Орлов - Аквилев*. V některých případech se slovní základy jmen překládaly do řečtiny: *Хлебников - Артоболевский, Петухов - Алекторов*. Zajímavá změna příjmení se uskutečnila v roce 1838 v církevní instituci s názvem *Московская духовная академия*, kdy bylo seminaristovi přisvojeno příjmení *Собриевский* (lat. *собриус* znamená střízlivý), místo jeho dosavadního *Пьянков*. (Суслова – Суперанская, 1991, s. 159)

Duchovenstvo bylo velice tvůrčí a potomci duchovních významnou měrou působily na další rozvoj příjmení. Sami pak tvořili značnou část obyvatelstva, pročež jsou dnes takto vzniklá příjmení velice rozšířena.

3.8.4.3 Původ příjmení u nižších vrstev a specifika jeho tvoření

V druhé polovině 17. století se prostí občané nejčastěji oslovovali a byli oslovováni (jak ústně tak i písemně) jen křestním jménem v ponižujícím tvaru s příponou *-ка*. Jména se zapisovala do oficiálních seznamů, které existovaly v každém městě. Nikonov uvádí příklady takových záznamů (Никонов, 1988, s. 20-30), z kterých vychází najevo, že k většině zápisů patřil i druh zaměstnání osoby, bydliště, jméno po otci (od kanonizovaného, tedy církevního jména), popřípadě jiné otcovo jméno - obě ve tvaru přivlastňovacího přídavného jména; pokud tato informace chyběla, pak se psalo jen jméno po otci ve druhém pádě, jeho pracovní náplň, popřípadě jméno po matce; pouze několik osob bylo zapsáno jen na základě nějakého výrazného tělesného znaku (*Федка, Андреев сын, гнида; Васка, сапожник; Горбун, нищий*). V těchto zápisech sice ještě příjmení chybí (šlechta se zapisovat nemusela), ovšem právě jména popsaná v seznamech se stala základem pro průnik příjmení i do života nižších vrstev obyvatelstva.

U státem zaměstnávaných zemědělců, zvláště pak na severu, kde neexistovalo nevolnictví, se příjmení patrně v 17. století již objevila. Z této doby jsou známy rodiny *Артемьевы* a *Хлызовы*. Příjmení se u obyvatel města a vesničanů sice šířila pomalu, a to hlavně kvůli špatné informovanosti a byrokracii, což však tento proces nebrzdilo tak jako nevolnictví.

Příjmení, která se vyskytovala u těch osob, které nepatřily ani k duchovenstvu, kupectvu či šlechtě, nebyla stálá. Nikonov ve své knize předkládá několik příkladů, kdy se příjmení několikrát měnila: *Севастьян Петров Тудаков*, tedy osoba s plnohodnotným příjmením, měl syna, který se jmenoval *Григорий Севастьянов*, jehož syn se však jmenoval *Алексей Григорьевич Севастьянов*. Vzniklo tedy, neznámo proč, zcela nové příjmení. Možná to bylo spojeno i se zmíněnou carskou byrokracií, která nebyla schopna příjmení sepsat a prohlásit je za oficiální.

Hlavně kvůli byrokracii existovala již zmíněná **přezdívková příjmení** - *уличные имена*, která byla velice rozšířená zvláště mezi nevolníky a drobnými

zemědělci, avšak většinou je nikdo nezapisoval, a tak stejně jak živelně vznikala, tak i mizela. Častěji jich měla jedna rodina hned několik. Do oficiálních zápisů se tato jména dostávala jen v případě, kdy bylo nutné spočítat obyvatelstvo.

Tento zvláštní typ antroponym nebyl stabilní, za prvé proto, že jich jedna rodina měla více, za druhé proto, že se často měnila. Například členy jedné rodiny oslovovali *Гавриловы* na počest hlavy rodiny, jehož jméno bylo *Гаврила*. Stejný *Гаврила* se mohl stát plukovníkem v armádě a celá rodina byla najednou nazývána *Полковниковы*. Později mohl být *Гаврила* zraněn ve válce a stát se invalidou, pročež celá jeho rodina dostala další přezdívkové příjmení - *Инвалидовы*. Pokud byl *Гаврила* navíc vyučen kovářem, pak jeho stálé *уличное имя* znělo *Кузнецовы*. V tomto případě tedy jde o jména (druh příjmení) tvořená od přezdívek, které se, jak již bylo zmíněno v druhé podkapitole, jako neoficiální druh antroponym na vesnicích udržely již z dob před přijetím křesťanství.

Pouze když chtěl někdo vesnici opustit, pak mu byl vystaven dokument, ve kterém bylo použito většinou toho nejrozšířenějšího přezdívkového příjmení, totéž platilo o průkazu totožnosti (*паспорт*), který mu musel být vydán pokud se rozhodl přestěhovat do města. Takto oficiálně potvrzená jména se již stávala skutečnými příjmeními, jelikož přecházela z generace na generaci a tudíž již nezáleželo jen na stávající hlavě rodiny. Pokud se však někdo vrátil či přistěhoval do vesnice, většinou dostával kromě oficiálně uznaného i jedno či více přezdívkových příjmení. Zde je možné najít způsob, jak se bývalí nevolníci oprošťovali od chyb úředníků, kteří leckdy celé vesnici dali jen jedno oficiální příjmení, odvozené od jména jejich bývalého pána. Podle Nikonova tedy docházelo k tomu, že o rodině říkali, že se jmenují, dejme tomu *Игнатьевы*, ale zapisují se jako *Новиковы*.

3.8.5 Vývoj příjmení v Rusku do konce 19. století

19. století je, co se týče tvorby a upevňování příjmení v jazyce, v Rusku označováno za vůbec nejplodnější, což je spojeno s novou společenskou vrstvou vznikající ve 40. letech, v ruském jazyce nazývanou *разночинцы*. Šlo o osoby z nižších vrstev, které po absolvování vysoké školy mohly dostat za zásluhy pro stát šlechtický titul. Patřili sem například *Мичурин, Лебедев, Ладыгина, Можайский, Циолковский.*

Na druhou stranu tu neustále existovalo nevolnictví, které proces šíření příjmení značně brzdilo.

3.8.5.1 Zapisování příjmení během nevolnictví

Z roku 1840 existuje zápis v místní matrice Moskevské gubernie, kde jsou zapsáni *Осип, Антон, Трофим, Филипп Назаровы* se ženami i dětmi. K jejich příjmení je připsáno ještě jedno, a sice *Гавриловы*. V roce 1834 jsou však ještě bez příjmení. Jelikož šlo patrně o nevolníky, pak jim při sčítání lidu bylo dáno příjmení patřící jejich pánům (jedná se o to první), to druhé bylo odvozeno od křestního jména jejich prapradědečka, respektive jména po otci jejich pradědečka, který se jmenoval *Иван Гаврилов* a žil v 18. století.

Do zrušení nevolnictví však nevolníci vlastní příjmení mít nesměli, pročež je možné se domnívat, že ono druhé příjmení (jimi vybrané a používané) bylo do oficiálních záznamů doplněno až po roce 1861. Pokud se jich do tohoto roku někdo zeptal na příjmení, většinou odpovídali jménem rodiny statkářů, které patřili – *„Мы оболенские.“* - tedy, patříme rodině Obolenských. Zde je vidět jak moc nevolnictví šíření příjmení omezovalo.

3.8.5.2 Proces pojmenovávání příjmeními po zrušení nevolnictví

Od roku 1861, kdy bylo oficiálně zrušeno nevolnictví, začaly reformy, jejichž cílem bylo pojmenovat příjmeními veškeré obyvatelstvo země. Desítky miliónů osvobozených nevolníků měly co nejrychleji dostat příjmení, což bylo pro špatně fungující státní aparát téměř nesplnitelný úkol. Úředníci tedy využili tři velice rychlé a lehké způsoby - za prvé, příjmení byla tvořena od jmen po otci, či po dědovi. Například rekruti, kteří byli povoláni do Pokrovské armády ve Vladimírské gubernii v roce 1889, neměli v přijímacích dokumentech ještě žádná příjmení - *Петр Федоров, Андрей Александров*, ale po přidělení k jednotkám již příjmení mají - *Федоров, Петр Федоров*; *Александров, Андрей Александров*; za druhé, v mnohých oblastech zapisovali nevolníkům příjmení jejich bývalých pánů. Všichni obyvatelé vesnice tak mnohdy dostávali stejná příjmení - *Репьев, Пушкарев, Трубецкой* atd.; za třetí, pokud bylo k dispozici přezdívkové příjmení, pak bylo rovněž použito. Ve spěchu však bylo většinou zapsáno tak, jak ho zapisující slyšel, což dávalo mnoho prostoru komolení.

3.8.5.3 Oficiální a neoficiální příjmení

Jak se zmiňuji v bodě 3.8.5.1, v 19. století je velice časté použití dvou příjmení, a to i v oficiálních dokumentech (např. *Калашниковы, они же Афанасьевы*; *Бакановы, они же Герасимовы*). Nikonov k tomu ještě dodává, že se někdy dokonce objevovala příjmení tři. Důvody mohou být nejrůznější. Může se jednat o podobný jev, jako u kupců, kdy nositel byl hrdý na své předky. Pravděpodobnější však bude, že jedno příjmení bylo **oficiální** (zapsané v rodném listě, matrice atd.) a to druhé **neoficiální** (byli tak například oslovováni v místě bydliště), přičemž to druhé příjmení mělo patrně blíže k přezdívce, tedy k typu příjmení nazývanému *уличное*.

3.8.6 Důvody pomalého šíření příjmení v Rusku

Carské vládě se nepodařilo dosáhnout toho, aby se příjmení rychle rozšířila mezi všemi vrstvami obyvatelstva. Naopak docházelo k tomu, že vznikali **noví bezejmenní**, což mělo hned několik důvodů.

Byly tu rovněž i důvody **ekonomické, sociální, politické** a jiné.

3.8.6.1 Bezejmenní

Důvodů, proč mnozí obyvatelé tehdejšího Ruského impéria stále neměli svá příjmení, mnohdy pak ani nebyli pokřtěni, bylo hned několik. Za prvé, to byl vysoký počet nemanželských a podvržených dětí. Rovněž patrně není možné spočítat všechny utečence a jiné, kteří své příjmení tajili, čímž na druhou stranu vznikala, zvláště pak na Sibiři, i nová příjmení, odvozená od zápisu, připojeného k záznamu z výslechu takové osoby v policejních knihách (*непомнящий родства*) - *Непомнящий, Непомнящих, Бесфамильных.*[12] V roce 1897 pak byly při přepisování jmen do seznamů nalezeny desítky vesničanů, u jejichž křestního jména a jména po otci bylo doplněno jen *без фамилии*. Nestálost příjmení je pak možné sledovat na příkladech, kdy členové jedné rodiny měli dvě a někdy i tři příjmení. Dalším velice závažným důvodem bylo to, že celé národy, zvláště pak na severní Sibiři a Dálném Východě, příjmení vůbec neznaly. Nikonov v této spojitosti cituje A. V. Smoljaka, který píše o tom, jak osmitisícovému rybářskému národu Nanajců (*нанайцы*) byla příjmení rozdána třikrát za sebou - v roce 1897, před první světovou válkou a v roce 1926, vždy se

[12] V anglosasské kultuře existuje podobné jméno *John Doe*, které je dnes používáno v policejních záznamech pro osoby bez jména. Původně šlo o právnický termín, jímž byl označován tajný žalobce u soudního přelíčení vedeného proti neplatičům půjček.

stejným výsledkem - příjmení nepotřebovali, tak je zapomněli. (Никонов, 1988, s. 26)

3.8.6.2 Sociální, ekonomické a politické důvody pomalého šíření příjmení

Jak je vidět na výše uvedeném příkladu Nanajců a bohatých městských států Itálie (viz bod 3.8.2), je vývoj příjmení těsně spojen se sociálními a ekonomickými podmínkami a rychlostí rozvoje, které jsou pro každou zemi specifické. Totéž platilo pro Rusko, kde se příjmení, ve srovnání s většinou Evropských států, objevilo později. V menším měřítku pak tatáž otázka rozvoje platila i v rámci Ruska. První příjmení se napřed objevovala ve větších městech a oblastech sousedících se zeměmi, kde již příjmení existovalo (Polsko, Švédsko). Až později během dlouhého, tři století trvajícího, procesu se rozšířila i na vesnice a dosáhla východních národů, patřících k Rusku.

Příjmení je do značné míry sociálním jevem. Vzniká v určitých vrstvách obyvatelstva, jejichž zájmům slouží. Příjmení se dokonce stalo v jistém smyslu stavovskou relikvií či výsadou. Stavy proto zabraňovali tomu, aby se příjmení dále šířila. Pouze v centralizovaných státech s ústřední vládou, policejními, daňovými a administrativními složkami pak proces pojmenovávání příjmeními byl produktivní. V Rusku, kde byrokracie mnohdy zabraňovala, aby mohl tento proces probíhat (mnozí úředníci byli spojeni rodinnými, častěji však i jinými pouty se statkáři), docházelo k tomu, že statkáři měli svá příjmení již v 18. století, kdežto jejich nevolníci na konci 19. století příjmení stále ještě neměli.

V žádné ze sociálních vrstev nedocházelo k tomu, že by všechny rodiny, patřící k té či oné vrstvě, dostávaly příjmení najednou. Byl to proces zdlouhavý a do značné míry diferencovaný, což souvisí s tím, co bylo řečeno výše v tomto bodě.

Fixace jmen v oficiálních záznamech značně pokulhávala za skutečným stavem ve společnosti. Zmíněné příjmení *Гаврилов* bylo sice oficiálně zapsáno

v roce 1840, ale existovalo (tedy předávalo se v dané rodině z generace na generaci) již od roku 1747. Téměř sto let to tedy bylo plnohodnotné příjmení, které však, jelikož nebylo zapsáno v oficiálním seznamu, bylo považováno za příjmení neoficiální, jinak řečeno přezdívkové (*уличное*).

Byl značný časový rozdíl mezi přijetím zákona, který označoval příjmení za povinnou součást vlastního jména a oficiálními dokumenty, do kterých se ‚některá' příjmení zapisovala již dlouho před tímto výnosem. (V Rusku za vlády Petra I., v Bavorsku roku 1677, v Rakousku roku 1776, v Prusku 1794, ve Francii až výnosem Napoleona I.). (Никонов, 1988, s. 27)

4. Sovětský svaz a současnost

4.1 Historické a sociální pozadí reformy roku 1918

Třetí etapa vývoje ruských jmen, která pokračuje s menšími obměnami dodnes, začíná podle Suslovové a Superanské vydáním dekretu Sovětu Lidových Komisařů RSFSR 23. ledna roku 1918, který se týkal oddělení církve od státu a školy od církve (Суслова - Суперанская, 1991, s. 62). Toto rozhodnutí bylo v mnohém spojeno s nastávající novou politickou situací v Rusku a později v Sovětském svazu. Dekret ve své době položil základy pro svobodný výběr jmen rodiči a obsahoval bod, který se týkal občanské registrace namísto dosavadního církevního křtu. Od té doby se začala používat ve větší míře i cizojazyčná jména - *Жанна, Инесса, Эдуард, Тимур* a vznikala i zcela nová ruská jména, spojená s euforií revolučních let a s tím spojenou změnou ve společnosti.

Tento dekret tedy v podstatě zcela zavrhl po staletí udržovanou normu dávání jmen a je ho tedy možné považovat za jedno z mála liberalizujících rozhodnutí nového režimu, podle kterého církev ztratila původním zákonem podporovanou

moc nad lidmi, stejně tak jako nad jejich jmény. Přesto se novorozenci stále pojmenovávali tradičními kalendářními jmény a členové starší generace, někdy i mladší starověrci, žijící pak zvláště na vesnici, dávali stále své děti pokřtít v kostele. Na druhé straně tu byly výsledky rozsáhlé proticírkevní kampaně, která dosáhla toho, že mnoho rodin již nechtělo dávat svým dětem jména podle ‚svatých' a vymýšlely si zcela nová jména, popřípadě docházelo k přejímání cizojazyčných jmen. Často je ani nenapadlo, že u převzatých jmen jde vlastně, co se týče významu, o jména zcela stejná, jen s jinou výslovností a pravopisem. K vymýšlení novotvarů pak docházelo hlavně ve městech, kde byla propaganda nejsilnější a jejichž obyvatel se revoluce a její ideologie dotkla nejvíce.

4.2 Způsoby tvoření nových křestních jmen vzniklých po reformě

Jeden z příkladů o děvčátku se jménem Tiksi (*Тикси*), který uvádějí Superanskaja a Suslová, se vztahuje k třicátým létům 20. století, kdy se v Sovětském Svazu projevila snaha ovládnout Severní námořní cestu. Osidlovalo se tehdy pobřeží Severního ledového oceánu:

„Нашлось тогда много энтузиастов, выехавших на жительство и в бухту Тикси, на море Лаптевых. У одной из отважных матерей родилась дочь. Её назвали Тикси. Девочка выросла, поступила на работу. „Как вас будем звать? - спросили её будущие сослуживцы. Ведь Тикси странное и некрасивое имя." Но девушка гордо ответила: „Я привыкла к нему и люблю это имя. Тикси - место моего рождения, и я хочу, чтобы меня звали только так." (Суслова - Суперанская, 1991, s. 63)

Toto je tedy příklad jména-toponyma, kterých je však daleko více: *Алдан, Амур, Ангара, Витим, Волга, Лена, Нева, Париж, Флоренция, Эльбрус* a mnohá jiná.

Během revoluce se objevila i taková jména jako - *Воля, Идея, Искра, Коммунар, Марат, Октябрина*, která vyjadřovala nové pohledy a sympatie ruských lidí k revoluci, což je nejvíce patrné u těch jmen, která vznikla jako zkráceniny tehdy nejrozšířenějších slov, týkajících se tohoto období - *Интерна, Рем* (toto slovo je akronym - složenina z prvních písmen tří slov - *революция, единение, марксизм*). (Суслова - Суперанская, 1991, s. 65)

Ve dvacátých letech vznikala i jména, která jazykovědci spojují s osobou Lenina: *Владлен, Владилен* a jejich ženské ekvivalenty (jména složená z prvních slabik jména Vladimír Iljič Lenin), *Вилор, Вилора* (jména složená z iniciál Lenina a prvních písmen sousloví *Октябрьская революция*).

V polovině dvacátých let dosáhlo tvoření nových jmen vrcholu. Nová jména se okamžitě vydávala v kalendářích, dokonce i v běžně používaných (trhacích), a to v miliónových nákladech. Vedle obvyklých a známých to byla i taková jména, jako *Ампер, Вольт, Дэвис* (původně významní vědci), *Босфор, Волга, Евразия* (zeměpisné názvy), *Гомер, Гораций* (antičtí představitelé literatury a kultury), *Гарибальди* (cizí revolucionáři), *Воля, Дума, Наука, Партия, Комиссара, Мопр, Луначар, Национал, Пролеткульта* (jména bezprostředně spojená s revolucí a zkratkami nových politických a kulturních organizací).

Seznamy jmen, které se dostaly do tehdejších kalendářů, byly jen nepatrným zlomkem všech jmen, která se tehdy objevila. Většina z nich se však příliš dlouho neudržela a rozmach v tvorbě nových jmen z let dvacátých se později pomalu vytrácel.

Ve čtyřicátých letech, zvláště pak po druhé světové válce, se znovu začala používat pro pojmenování dětí nejrozšířenější staroruská a slovanská jména. Počet těchto jmen však byl velice nízký, jelikož mnozí byli stále ještě ovlivněni předsudky k jménům církevním, a ta se proto nedlouho po revoluci stala na dlouhou dobu archaickými.

Některá z nových jmen dvacátých let se dochovala a pevně se uchytila v běžném životě, jiná zůstala jen jmény své doby a z běžného slovníku prozatím zmizela. Dnes jsou tato jména spojena s členy současné nejstarší generace Rusů.

4.3 Problematika frekvence používání jmen ve 20. století

V matrice ze začátku let sedmdesátých se můžeme setkat s celkem malým počtem starých ruských jmen, z nichž však některá byla značně frekventovaná. Podle informací, které z *Leningradského paláce slavností registrace novorozenců* - *Малютка* získaly Suslovová a Superanskaja, vyplývá, že v roce 1973 72,8% děvčátek a 62,6% chlapců dostali všeho všudy 10 různých jmen. Nejčastějšími jmény, nehledě na deset nejčastějších, pak byla ta, která se do té doby považovala za zastaralá - *Елена, Иван, Пётр, Тимофей, Степан, Фёдор*, a pak také některá nová - *Адольф, Жанна, Эдуард* (Суслова - Суперанская, 1991, s. 65).

Jedno z nejvyšších míst, co se týče počtu nových jmen u novorozeňat, zaujímala jména převzatá z jazyků tehdejších států SSSR - tatarská, uzbecká, lotyšská, estonská a jiná. Své místo mezi ruskými jmény zaujímala i jména přejatá od slovanských národů - *Станислав, Янина.* Daleko řidčeji se pak používala jména západní provenience - *Альберт, Артур, Марат, Ренат, Анжелика, Диана.*

Všechna cizojazyčná jména celkem zaujímají v jmenném seznamu jen něco kolem 2-3%.

Používání stále stejných jmen pro pojmenování novorozeňat je však problém, který omezuje další vývoj všech druhů vlastních jmen. Dochází k jednotvárnosti, což již není jen problém lingvistický, ale i sociální. V průměrné základní škole v Sovětském Svazu bylo na konci 80. let v každé třídě o třiceti žácích nejméně pět děvčat se jménem *Наташа* a dalších pět chlapců se jménem *Саша.* Tato situace však byla a stále ještě přetrvává být v přímém rozporu s původní úlohou

vlastních jmen, kterou je pluralita a diferenciace osob. V době, kdy se ve světě mluví o tom, že by se brzy měl zavést, z důvodu přelidnění a tudíž i zvýšení počtu stejně pojmenovaných, další druh pojmenování, by bylo nelogické dále snižovat počet variant každého z druhů současných jmen. Ačkoliv se dnes v Ruské federaci stále mluví, a to nejen ve spojitosti s antroponymy, o liberálnosti, nebude lehké tento trend, který začal již bezprostředně po konci druhé světové války, rychle překonat. Mladší členové generace Sašů a Nataš se totiž teprve pozvolna dostávají do mladšího dospělého věku.

Vrací se do aktivního používání některá dlouho zatracovaná kalendářní jména a jiná, nově vytvořená jména, mizí. V šedesátých létech byly například oblíbenými jmény *Жанна* a *Эдуард*, která později přešla do řad málo používaných. Pravděpodobně se budou i nadále vracet jména církevněslovanská a některá cizojazyčná budou přejata do aktivního slovníku ruského obyvatelstva. Jak však bylo již několikrát v historii vidět a v této rigorózní práci znovu a znovu podtrhováno, vždy bude záležet jen a jen na obyvatelstvu, sociálním postavení jednotlivců a na tradicích, zda a která z těchto jmen přijmou za svá.

V současnosti je z hlediska statistiky zajímavé, že převážná většina ruského obyvatelstva středního a staršího věku je nositelem starých ruských jmen, a to i těch, která byla považována jen za řídce používaná - *Афанасий, Герасим, Капитон, Аграфена, Матрёна, Прасковья* a jiná.

Mnohá z těchto jmen jsou dnes používána i k pojmenování (či v současnosti opět i k církevnímu pokřtění) novorozenců. Vážnou roli zde hraje informovanost obyvatelstva a jeho seznámení se všemi možnostmi, které ruský jazyk dovoluje a nabízí ohledně pojmenování osob. Potenciál starých ruských jmen, který z větší části není využit, je obrovský. K starým ruským jménům přitom patří všechna kalendářní jména pocházející původně z řečtiny, latiny, starověké hebrejštiny a jiných jazyků, která se používala v nejrůznějších tvarech po celá staletí. Mnohá kalendářní jména byla při vytvoření jednotného řádného seznamu v roce 1891 zcela opomenuta. A přitom všechna tato jména prošla dlouhým

procesem přizpůsobení se ruským podmínkám - *Георгий - Егор, Дамиан - Демьян, Ексакустодиан - Кустодий (фамилия Кустодьев), Иоанн - Иван - Иоанн* a zpět *Иван.*

Do této bezedné studnice jmen, ze které současná ruská generace může bez zábran čerpat, patří i svébytná staroruská pojmenování zděděná již od slovanského dávnověku. Ve většině případů se sice stala součástí příjmení, některá z nich se však dochovala v původních tvarech a jsou zaregistrována jako jména některých novorozenců - *Бажен, Добрыня, Ждан, Любим, Любава.*

4.4 Současná ruská křestní jména

Za současná ruská křestní jména se tedy považují:

1) **Původní (před i porevoluční) jména** - nejvýmluvnějším příkladem může být jméno *Светлана*, které dosáhlo vrcholu své obliby až po revoluci 1917 a je velice rozšířené i dnes. Avšak jméno se stejným významem se již v ruském pravoslavném církevním kalendáři nacházelo (*Фотина* - řec. *фос, фотос - свет*). Je možné, že toto a jiná jména (*Весна, Тайна*) byla vytvořena jako významové ekvivalenty cizojazyčných (původně řeckých, latinských a jiných) jmen z církevních kalendářů, která byla tehdejší vládní mocí zavrhována. K původním ruským jménům této etapy patří i jména-toponyma. (*Лена*) V tomto ohledu je zajímavý jeden název města, a sice *Киев*, který prý byl odvozen od jména *Кий*, jména jednoho ze tří sourozenců, kteří podle pověsti založili město na místě dnešního Kyjeva. Později se tímto odvozeným jménem nazývali někteří jeho obyvatelé. K tomuto typu jmen patří i abreviatury a složeniny - *Рем, Любистина*, které však vznikly až po revoluci v roce 1917.
2) **Modernizovaná i původní staroruská jména** (*Дарьяна* od *Дарья*; *Богдан, Ждан*).

3) **Původní církevní tvary jmen** i jména restaurovaná z těchto tvarů (*Бонифатий* od *Вонифатий, Иван* od *Иоанн*), patří sem i lidové tvary církevních jmen (*Егор, Юрий* vytvořené od církevního *Георгий, Настасья* od *Анастасия*).

4) **Odvozeniny od starých kalendářních jmen** - mužské od ženských a naopak (*Аврелия* od *Аврелий* - *Ксений* od *Ксения*).

5) **Praslovanská jména**, která byla církví zakázána (*Велислав, Станислав, Брониславa, Любава*).

6) **Jména některých národů** bývalého SSSR a republik současné Ruské federace (*Айвар, Вахтанг, Омар, Суламифь*), přičemž i tato jména byla přizpůsobena ruskému jazyku.

7) **Zkrácené tvary jmen**, které se staly plnohodnotnými jmény (*Феня, Ася*).

8) **Jména odvozená od cizojazyčných slov** během revoluce (*Интерна, Юманита*), kterých však zůstalo v živé řeči jen několik.

9) **Převzatá cizojazyčná jména**, která se integrovala do ruského jazyka po revoluci (1917) a po společenských a politických změnách v 80. a 90. letech 20. století (*Виолетта, Жанна, Инесса, Эдуард, Гарри*).

Ke křestním jménům, která sice patřila do církevních kalendářů, ale dnes nejsou příliš rozšířena v ruském prostředí patří:

1) Jména, která se v ruštině těžko vyslovují (*Хуздазат, Асклипиодота*), ale s jejichž novotvary se můžeme setkat.

2) Jména - homonyma, jejichž znění je blízké nebo se zcela shoduje s již existujícími slovy s negativními konotacemi, či dokonce se slovy pejorativního obsahu (*Гад*).

4.4.1 Sociální a historické důvody používání či opomíjení některých jmen

Důvod proč jsou opět používána stará kalendářní jména je prostý, ta nejpoužívanější totiž prošla staletími změn a mají proto nejlepší předpoklady, aby se od nich bez problémů tvořily neoficiální zkrácené tvary, stejně tak jako jména po otci (pokud nedochází ke smíšení obou možností jako v bodě 4.6.3). Tato jména mají, pro dobu svého vzniku, nejblíže k historii Ruského státu: k nositelům těchto jmen patřili významní vojenští velitelé a knížata (*Александр* Невский - kanonizován v roce 1547), cestovatelé (*Афанасий* Никитин), církevní hodnostáři a jiní. Díky tomu, že byla tato jména používána již desítkami generací, získala hluboký sociální smysl.

Některá, rovněž původně řecká, jména, ačkoliv je jejich dnešní výslovnost blízká normě ruského jazyka, se však dnes nepoužívají ze zcela jiných důvodů, a sice, že byla spojena s některými historickými událostmi, které naopak těžce zasáhly obyvatelstvo a tudíž i proces pojmenovávání v Rusku (církevní reformy, války, revoluce a sociální rozvrstvení společnosti, které s tím souviselo, předsudky atd.). Právě předsudky, například proti ‚vesnickým' jménům, měly za následek zmizení hned několika desítek jmen, považovaných buď za vesnická, či dokonce nevolnická. Ať tak či onak byla a stále jsou tato jména spojena s velice negativními konotacemi. Ve své době A. S. Puškin nazval jména *Агафон, Филат, Федора* a *Фёкла* eufonicky znějícími, původem řeckými, jmény a projevil nesouhlas a smutek nad tím, že jsou jim připisovány jakési negativní vlastnosti. Jeden z příkladů, které uvedl, byl nesmyslný předsudek proti některým jménům, že jsou používány jen mezi hlupáky a prosťáčky - *„...только между простолюдинами"* (Пушкин, т. 3, 1994, s 193).

Právě vinou představitelů moci se často některá jména stávala jakýmisi cejchy pro zařazení do té které vrstvy a až dnes se velice pomalu vracejí do běžného používání.

Je zajímavé, že dnes mnohá děvčata dostávají jméno *Ярославна*, což je pak většinou spojeno s prvním poetickým popisem ženy v literatuře - *Ярославна* byla ženou knížete *Игоря Святославича* ve *Slově o pluku Igorově* (*Слово о полку Игореве*), jednom z nejvýznamnějších památníků ruského písemnictví. Paradoxně to však nebylo křestní jméno této ženy, ale její jméno po otci Jaroslavu Vladimiroviči Galickém. Její pravé jméno pak znělo *Евфросиния*, tedy opět jedno z méně používaných kalendářních jmen. Zde však nebude fungovat ono vysvětlení, týkající se sociálních otřesů, či válek. Dalším důvodem tedy bude neznalost, respektive neochota seznámit se se všemi možnostmi, které ruský jazyk předkládá.

4.5 Současné trendy v oblasti vlastních jmen s oporou na jména křestní

Dnes, ve více méně liberální ruské společnosti, se pluralita názorů a otevřenost Ruska vnějším vlivům přenesla i na velkou tvůrčí činnost a rozmanitost, co se týče některých nově vzniklých, ale hlavně nově přejatých a starých, opět se vracejících, jmen do běžného slovníku ruského obyvatelstva. Někteří jazykovědci tento proces přirovnávají k procesu v době přijetí křesťanství, ačkoliv dnes díky moderním médiím a technologiím se nové trendy rychleji rozšiřují do celého Ruska. Hlavními katalyzátory jsou pak opět města, zvláště pak Moskva a Petrohrad. Historie se však do značné míry opakuje, jelikož dnes, stejně jako před deseti stoletími, se obyvatelé odlehlých koutů země a menších měst a vesnic stále přidržují tradice, jejímž středem jsou tentokrát právě ta církevní (původně řecká) jména, která tak vehementně jejich dávní předci odmítali.

Za pomoci dlouhodobých výzkumů se tedy dochází k závěru, že se v posledních dvou desetiletích situace rychle mění a ačkoliv frekvence používání nejrozšířenějších ruských jmen je stále vysoká, tak přece dochází k větší liberalizaci co se týče přejímání cizojazyčných jmen, ale hlavně i

k návratu ke starším, po dlouhou dobu (hlavně od revoluce 1917) nepoužívaným, ruským jménům. (Суслова – Суперанская, 1991, s. 128) To je spojeno opět s novou politickou a hospodářskou situací Ruska. Posledních osm let je tak možné považovat v jistém smyslu za další zlom v ruské onomasiologii. Ve všech médiích se stále více objevují cizojazyčná jména upravená pro ruské účely (mnohdy za pomoci pouhé transliterace - *Барбра Стрейзанд (Стрейсанд), Артур С. Кларк* a jiná). Co se týče těchto jmen, pak v jejich používání většinou opět dochází, jako dříve v době přijetí křesťanství či za vlády Petra I., k jejich zkreslování.

4.5.1 Porovnání období po přijetí křesťanství se současností z hlediska způsobu přejímání cizojazyčných vlastních jmen

Je možné nalézt zásadní rozdíl mezi první reformou po roce 988 a dneškem. Tehdy byla do Ruska jména přivezena v písemné formě na seznamech v církevních kalendářích, připojených ke knihám s kázáními a Biblí, což je možné považovat za formu ústní. Dnes jsou většinou přepisovány na základě pouhé formy ústní v jednotlivých rodinách, pročež právě dochází k jejich komolení. Vznikají tedy patrně až desítky písemných tvarů téhož jména, respektive přepisů jeho výslovnosti, většinou pak čistě subjektivně pojaté. Několik příkladů ukazujících na variantnost písemných tvarů nových jmen - *Даниэль - Даниель, Роджеро - Руджеро, Лионард - Леонард, Рондольф - Рандольф, Гельберт - Гильберт* (Суслова - Суперанская, 1991, s. 135).

Největším problémem současnosti, alespoň co se vytváření tvarů jmen týče, je nevyváženost mezi právem na tvořivost a přidržování se kritérií rozdělení jmen (historicky i jazykově). Pro tuto nevyváženost dnes vznikají tvary, které se někdy pouze jednou hláskou liší od již existujících v jazyce tvarů (např. *Даниил* - původně starořecké jméno, které se stalo církevněslovanským a existovalo v ruských kalendářích již od 10. století a jeho současný tvar, převzatý

z anglosasských zemí *Даниель*). Dnešní jazykovědci si však kladou otázku - Je možné tyto tvary považovat za nová plnohodnotná jména a ne jen za nové tvary již existujícího jména? Tady bych se vrátil k tomu, co jsem již několikrát v různých souvislostech v této práci napsal, a sice, že záleží na osobě, které toto jméno bylo dáno a na těch, kteří ji tak pojmenovali, jelikož přes všechna nařízení, zákazy a pravidla vždy záleželo jen a jen na oblibě toho kterého jména v národě. Na druhou stranu, vždyť i v minulosti docházelo ke zcela stejným situacím, kdy i jen jedna hláska či slabika odlišovala tvary původně jednoho jména (*Мария - Марея, Георгий - Горгий*) (Петровский, 1996, s. 98, 189). Tyto tvary se pak buď udržely a staly se novými jmény, jelikož odpovídaly vzorům skloňování, posloupností samohlásek a souhlásek, typům slabik a přízvuku jim podobných, daleko rozšířenějších v jazyce, jmen a bylo od nich lehké tvořit zkrácené tvary, zdrobněliny či jména po otci, nebo se přestaly, z podobných či dalších možných příčin, zcela používat. Tyto příčiny je pak možné na základě předešlých bodů dohledat, dokázat a pochopit. Jedinou možností pro současné lingvisty tedy je počkat, který z tvarů se udrží.

Dnes již nejde ani tak o to, aby jméno mělo nějaký význam, jako tomu bylo například před přijetím křesťanství či po reformně v roce 1918 (*Первак, Воля*), ten se v obou případech během let používání tak jako tak vytratil. I jména starořecká původně ve svých jazycích měla význam, který však po přijetí na Rusi okamžitě ztratila (*Пётр* - s významem kámen). V současnosti jde tedy spíše o zvučnost než o význam.

4.5.2 Původ současných ruských křestních jmen

Přejímání cizích, v současnosti hlavně anglických a angloamerických jmen, souvisí nejen se zvučností jako takovou, ale i s její zvučností v přeneseném smyslu tohoto slova, tedy se současnými trendy. Patří sem jména i příjmení významných osobností kultury (zvláště pak filmu), vědy a politiky. (*Аллегро,*

Минора - slova z hudební teorie; *Вольт, Вольфрам* - jména vědců a prvků; *Мессалина, Нимфа, Вила* - jména z děl literatury; *Гренада, Флорида* - toponyma (přičemž druhé jmenované bylo v minulosti tvořeno od latinského florida - v květu, dnes je považováno původem za název poloostrova v Severní Americe); *Гаррисон* - od příjmení amerického zpěváka (v tomto případě je zajímavé, že se od tohoto křestního jména v ruském jazyce utvořilo jméno po otci *Гаррисонович*, přičemž vznikl paradox, jelikož již samo toto jméno původně v angličtině znamenalo Harryho syn) a mnohá další.

Mnohá nová jména obsahují v kmeni, opět stejně jako v minulosti před změnami v jazyce a po Nikonových reformách, dvě souhlásky vedle sebe: ženská - *Златта, Исанна*; mužská - *Роллан, Гаррис, Вилль.*

Pak to jsou souhlásky *ж* a *дж* (hlavně z francouzského jazyka): *Джанна, Жоржетта, Джеральд, Жерар*. Někdy se v přejatých jménem vyskytuje э: *Рэд, Эстелла*. Je těžké říci jak dlouho se tato jména udrží, jelikož se většinou nedají porovnat se žádnými z církevních či staroruských jmen a hlavně nejsou v souladu se současným pravopisem ruského jazyka, ve kterém je jasné pravidlo, že se po souhlásce nikdy nepíše písmeno э, ale *е*.

4.5.3 Pravopis současných ruských křestních jmen a souhrn jeho pravidel

4.5.3.1 Pravopis současných ruských křestních jmen

Dnes již není možné, aby církevní kalendáře sloužily jako vzor, podle kterých by se kontroloval pravopis jmen. Stejně tak není možné, aby se písemný tvar vlastního jména řídil pravopisem výchozího plnovýznamového slova, jelikož tato souvislost již dávno byla překonána. Důvod je jasný - je již příliš mnoho tvarů původně od jednoho jména, ať již kalendářního či odvozeného od plnovýznamového slova, ale hlavně již existuje mnoho cizích jmen, která ani do jedné z těchto skupin nespadají. Mnohá jména se stala oficiálními, ačkoliv se

jejich písemné tvary neřídily pravidly ruského pravopisu. Je tedy nutné jména hodnotit samostatně a snažit se najít, na základě podobné výslovnosti a napsání, historické a sociální souvislosti, podobný znak či znaky (příklady správného a nesprávného napsání křestních jmen viz příloha č. 5, s. 246).

Co se týče odvozenin od staroruských či církevněslovanských jmen, pak jejich původní tvary jsou známé a je možné se jich držet, avšak v dnešním ruském jazyce je to hlavně problém přílišné variantnosti přejatých cizích jmen: *Гарри - Гари - Гаррик - Гарий - Гаррей - Гарик - Гаррий, Нелли - Неля - Нэла - Нэлла - Нэлли - Нелина.* Podle příkladů nejrůznějších změn, které proběhly během vývoje, a jsou rovněž uvedeny v této práci, je možné předpovědět to, že se patrně uchytí jen dva tvary od obou vzorových jmen:

1) Tvar, který má blízko původnímu cizojazyčnému jménu *Гарри, Нелли* (ani písmeno э, ani zdrobnělé *-ик, -я* se patrně jako oficiální dlouho neudrží jelikož jsou příliš vzdálené, popřípadě přímo porušují fonetická i ortografická pravidla ruského jazyka).
2) Zcela rusifikované - *Гарий, Нелина* (srovnejme s příkladem starořeckého jména *Георгий*, které se v ruském jazyce přetvořilo na *Юрий*)

4.5.3.2 Stručná pravidla pravopisu ruských křestních jmen

Ruská ortografie je postavena na fonematickém principu, což znamená, že písemný tvar slova velice často není totožný se zvukovým profilem (u jmen *Николай, Глеб* je to výslovnost */Никалай/, /Глеп/*). Proto se nepřízvučné samohlásky nebo sporné souhlásky ověřují podle jejich výslovnosti ve tvarech, kde se nacházejí v takzvané silné pozici. Samohlásky (zkrácené tvary): *Никóла, Кóля*; souhlásky v pozici před samohláskou (například při skloňování): *Глеба.*

Během vývoje ruského jazyka byly sykavky *ж, ш* původně měkké a až později se staly tvrdými. Sykavky *ч, щ* jsou v ruském jazyce měkké. Na rozdíl

od jiných souhlásek ruského jazyka, které mají jak tvrdé, tak i měkké ekvivalenty (*мыл - мил, мот - мёть*), sykavky takové páry nemají (*ж, ш* - jsou pouze tvrdá, *ч, щ* - pouze měkká), pročež se po nich ve valné většině nepíší samohlásky *я, э, ы, ю*, pouze *а, е, и, у*. Co se týče písmen *о, ё, е* pak je jejich napsání po sykavkách spíše věcí tradice. Ve starých ruských jménech téměř nebylo jmen se sykavkami. Pravopis nových ruských jmen se pak orientuje podle pravopisu jazyka, ze kterého byly přejaty: *Жорж, Анжелика* (Суслова - Суперанская, 1991, s. 215). Ovšem, jak jsme si ukázali výše, je to pravidlo, které se téměř zcela opomíjí a jména se dostávají do jazyka pouhou transliterací, která se mnohdy vymyká většině pravidel ruské ortografie.

4.6 Vývoj jmen po otci ve 20. století

4.6.1 Historické a sociální změny ve vztahu k jménům po otci

Po revoluci 1917 se sociální vztahy značně změnily a jména po otci se stala povinnou součástí jmen v Rusku. Ačkoliv je i dnes povoleno tvořit tato antroponyma jak od jména otce, tak i matky, přesto se většina současných ruských rodin přidržuje tradice, která tkví v minulosti (sociální pozadí ženských a mužských jmen je zmíněno v této části, v bodě 3.5.1), kdy byl otec jediným živitelem rodiny a jejím zákonným představitelem, tudíž byla všechna jména dětí doplňována právě jménem po otci (odvozeném od jeho křestního jména). Ve 20. století se tedy tento typ antroponym tvořil a nadále i tvoří použitím přípon *-ич* či *-на*. Historické otřesy a změny neměly na způsob tvoření jmen po otci žádný vliv. Jména po otci jsou pak plně závislá na jménech křestních, od kterých jsou tvořena, a na jejich změnách, které jsou vysvětleny v předešlých bodech.

4.6.2 Současné trendy ve výslovnosti a používání jmen po otci

V současném jazyce existuje několik variant výslovnosti stejných jmen po otci. Za spisovnou je považována výslovnost - *Михáлыч, Михáлна, Семёныч, Семённа, Алексéич, Алексéвна*, s pravopisem *Михайлович, Михайловна, Семёнович, Семёновна* atd. Vyslovování všech hlásek ve jméně po otci je ve spisovném jazyce považováno za knižní a nepřirozené. Existuje i tradice jediného jména po otci hned pro několik variant křestních jmen. Například pro jména *Гавриил, Гаврил, Гаврила, Гаврило* existuje pouze jedno jméno po otci *Гаврилович, Гавриловна*, pro jména *Михаил, Михайла, Михайло*, to jsou *Михайлович, Михайловна.*

Významným trendem posledních několika desetiletí je pak hlavně u známých ruských osobností používat jejich jména bez patronyma, ačkoliv tyto osobnosti taková jména mají a při jejich přímém oslovení by se takové vypuštění jména po otci považovalo nejen za nespisovné, ale hlavně za velmi hrubé. Nicméně se v současné ruštině můžeme běžně setkat s tím, že se o takových významných osobnostech hovoří a píše právě bez jména po otci. Můžeme si uvést několik případů z různých oborů lidské činnosti: humoristé – *Геннадий Хазанов, Евгений Петросян, Михаил Задорнов*; spisovatelé – *Ирина Борисова, Михаил Веллер, Владимир Богомолов*; sportovci – *Светлана Кузнецова, Максим Афиногенов, Андрей Николишин*; politici – *Борис Ельцин, Владимир Путин, Григорий Явлинский*; zpěváci – *Алла Пугачёва, Владимир Высоцкий, Булат Окуджава* a mnoho dalších. Jedná se o trend, který patrně vznikl především pod vlivem západních sdělovacích prostředků a celkově rozvojem masmédií, jehož ‚epicentrem' je stále ještě převážně publicistický styl.

4.6.3 Komolení současných tvarů jmen po otci

Ve spojitosti se jmény po otci dochází k tomu, že tvary jsou dokonce i v oficiálních dokumentech různě komoleny, což má důsledky nejen pro tu kterou osobu, ale i pro další generace, a nejde v tomto případě jen o problémy právnického charakteru, ale i lingvistického. Za příklad nám může sloužit zkomolené jméno po otci *Сашевич*. Pokud je v rodném listě napsáno *Саша*, pak je od něj odvozeno jméno po otci příponami *-ович, -евич* stejně, jako by bylo odvozeno od úplného tvaru *Александр*. Vznikne tedy pro jazykovědce nepřijatelný tvar *Сашевич*. Stejným způsobem mohou vzniknout i jiná zkomolená jména po otci - *Рудикович - Рудольф, Васевич - Василий* atd. Někdy se dětem dokonce dávají i cizojazyčné ekvivalenty existujícího ruského jména, které se pak pro ruské jméno příliš nehodí *Жан - Иван, Жак - Яков*. K tomu však nedochází příliš často, a když, tak většinou jen v některých republikách Ruské federace.

4.7 Pozadí vývoje příjmení ve 20. století

Po revoluci 1917 byla zrušena všechna omezení, ať již církevní či společenská, týkající se příjmení i ostatních antroponym, čímž se značně obohatila zásoba ruských jmen.

Většina soukromých drobných zemědělců neměla příjmení až do reformy roku 1918 a někteří získali právnicky potvrzená příjmení teprve ve 30. letech 20. století, kdy bylo v Sovětském svazu nařízeno všeobecné vydávání občanských průkazů. Na druhou stranu je logické, že zemědělci oficiálně schválená příjmení z praktického hlediska nepotřebovali, jelikož po celý život neopouštěli svou vesnici.

Proces pojmenování příjmeními v Rusku byl tedy dokončen až v první polovině 20. století, což však platí jen pro evropskou část dnešní Ruské

federace; vesnice, města, či dokonce celé národy na dálném severu či východě stále ještě svá příjmení nemají. Důvodů je hned několik: ekonomický (jsou daleko od hlavních tepen obchodu), sociální (ve své komunitě mají své tradice pojmenování - nejčastěji přezdívkami), jsou na příliš nízké úrovni rozvoje a jejich zeměpisná poloha jim mnohdy nedovoluje styk s jinými národy a kulturami.

4.7.1 Příjmení používaná v současnosti, jejich původ a rozdělení

4.7.1.1 Standardní příjmení

Nejvíce příjmení je tvořeno příponami *-ов (-ев)*, *-ин (ын)*, *-ский (-цкий)*, *-ской (-цкой)*. Takto tvořená příjmení je možné nazvat standardními: *Иванов, Ванин, Пшеницын* atd.

Tato příjmení mají původ v církevních (z církevních kalendářů - křestní jména) nebo světských (rodná jména) jménech, respektive jsou tvořena od jmen po otci, která jsou mezičlánkem v jejich vývoji. Jako příklad je možné použít následujících příjmení: *Гедеонов, Дариев, Исеев, Майоров, Филонов, Электров*, která patrně vznikla od křestních či rodných jmen *Гедеон, Дарий, Иессей, Леандр, Майор, Филон, Электор*, a to přechodem do role druhého jména (jména po otci) za pomoci přípony *-ов* (s významem potomek osoby daného jména). Později se takto vzniklá jména po otci stala příjmeními.

K méně rozšířeným patří příjmení mající sociální nebo územní (místní) omezení, tvořená příponami *-ово, -аго, -их (-ых), -ич, -ович (-евич)*: *Дурного, Хитрого* (jména nižší šlechty), *Легких, Седых, Белых* (přípona *-их* byla často používána v jihoruských a severoruských oblastech, nejvíce však na Uralu a na Sibiři, kam se mezi 17. a 18. stoletím přestěhovali mnohé rodiny právě ze zmíněných oblastí), *Фомич, Смидович* (přípony *-ич, -ович (-евич)* byly dříve používány pro označení potomka, stejně jako ruské *-ов*, a jsou charakteristické

pro západní oblasti /židovská komunita/, hraniční s běloruskými a dříve i polskými oblastmi).

4.7.1.2 Nestandardní příjmení

Příjmení, která nejsou tvořena těmito příponami jsou pak považována za nestandardní. Většinou jde o cizojazyčná příjmení, popřípadě o některá slovanská, která nebyla zcela asimilována. Nejvíce nestandardních jmen je pak zapsáno v seznamech obyvatel Moskevské oblasti ze 17. století, což souviselo s nejpřísnějšími pravidly, které v hlavním městě panovaly vzhledem k právnickému ověření příjmení.

Dalším zdrojem nestandardních příjmení se staly nejrůznější přezdívky a přezdívková vlastní jména, která byla ve 30. letech 20. století hromadně zapisována všem těm, kteří neměli průkazy totožnosti.

Často docházelo k tomu, že nositelé těchto nestandardním příjmení si svá jména měnili za standardní, a ačkoliv se tedy, například, nikdo z jejich předků nejmenoval *Иван*, přijali příjmení *Иванов*.

K nestandardním příjmením patří i ta vůbec nejkratší, která jsou někdy stejná jako názvy písmen: *Ге, Де, Е, Эль, Эм, Эн, Ро* (řecké písmeno). Příjmení složených ze dvou písmen je několik desítek. Některá příjmení pak patrně vznikla od názvů staroruské abecedy - *Азов* (*аз* - а), *Букин* (*буки* - б), *Глаголев* (*глаголь* - г), *Юсов* (*юс* - у, ю). Některá z takto krátkých jmen byla vytvořena od plnovýznamových slov či od místních názvů (*Ик, Оя* - řeky na Sibiři). Nemají pak daleko k jednoslabičným příjmením, tvořeným třemi písmeny: *Дуб, Гуд, Жар, Жук, Кус, Мак, Ром* atd. Některá tato krátká příjmení mohou mít i cizojazyčný původ: *Ан* (franc. *âne* - osel), *Аш* (franc. *hache* - sekera; angl. *ash*, něm. *ashe* - popel), *Е* (franc. *haie* - plot, ohrada), *Эль* (franc. *elle* - ona, *aile* - křídlo). V ruštině pak pochopitelně existují významové ekvivalenty těchto cizojazyčných jmen (původně přezdívek), která jsou považována za standardní

(např. *Крылов*) (Суслова - Суперанская, 1991, s. 166, 167). Tyto příklady nám však slouží i jako srovnání a podporují domněnku, že většina vlastních jmen byla původně přezdívkami a to ve všech jazycích.

Ruská příjmení jsou však tvořena nejen od podstatných jmen, ale i citoslovcí, částic, zájmen, příslovcí: *Благо, Бойко, Ведь, Жив, Набок, Ничего, Юбут, Раз* atd.

Příjmení jako *Жидкó, Яркó* jsou pak znějí jako příslovce, ačkoliv jsou tvořena od zkrácených jmen pomocí přípony *-ко*: *Жаровник (Пожар)* → *Жар* → *Жарко (Жарок), Ярослав* → *Яр* → *Ярко (Ярок).*

Zajímavá jsou i příjmení tvořená od přezdívek, která původně byla slovesy: *Бей, Брей, Клюй, Мигай, Тронь* atd. Tato jména však v současné antroponomastice nejsou zastoupena. Některá existující příjmení tohoto typu jsou tvořena příponou *-ко*: *Наливайко, Помилуйко*. Původně to tedy patrně byly přezdívky - *Наливай, Помилуй*, odvozených rovněž od sloves.

V současné ruštině existuje poslední příjmení tvořené od příčestí konečným *-им* (podle vzoru křestních jmen *Радим, Любим*) - *Нещадим*.

Dochovala se i příjmení tvořená od pojmenování místa bydliště, a to buď s neodpovídající jménu příponou: *Беломорец, Быховец, Уралец, Москвич*, atd., nebo bez přípony *Астрахань, Америка, Польша.*

Zajímavou skupinu tvoří příjmení s příponou *-ец*: *Антонец, Иванец, Миронец, Яковец*, což jsou zdrobnělá pojmenování dětí, vztahující se k hlavě rodiny (syn nebo vnuk *Ивана, Якова*).

Tuto skupinu však nelze spojovat s příjmeními tvořenými staroslovanskou příponou *-овцы* vyjadřující hromadnost: *Гавриловцы, Павловцы. Гавриловец* či *Павловец* by pak byli členy těchto rodů.

Existují i příjmení s příponou *-онок (-ёнок)*: *Михайлёнок, Наделёнок, Иванёнок.* Což jsou oslovení původem ze západních oblastí Ruska, kde se tak označovali nejmladší synové rodu a později jejich potomci.

K nestandardním příjmením patří i taková, od kterých se za pomoci přípony -*ов* utvořila příjmení standardní: *Богатырь, Богач, Ермак, Карп.*

Do skupiny nestandardních patří i taková příjmení, která nepatří do spisovného jazyka, vyskytující se pouze v dialektech: *Аргун* (z Vladimirské obl. - v původním významu *truhlář*), *Бузун* (z Vologdské obl. - v původním významu - *výtržník*). Rovněž sem patří i příjmení tvořená od slov spisovného jazyka, která se však již nepoužívají (viz tato kapitola, bod 4.7.2.1).

4.7.2 Metody etymologického rozboru příjmení

Pokud se chceme zpětně dobrat slova (jeho významu), od kterého bylo příjmení původně vytvořeno, pak je nutné provést rozbor, jehož základními metodami, které používají ve svých pracích i renomovaní ruští jazykovědci jako Nikonov (Никонов, 1988) či Superanskaja a Suslovová (Суслова - Суперанская, 1991), jsou:

1) morfologická (slovotvorná) analýza - oddělení přípon od kořene a kmene (viz tato kapitola, bod 3.8.3)
2) lexikologická analýza přípon a kmene příjmení + analýza přejatých příjmení
3) analýza příjmení z hlediska historické fonetiky
4) historická, sociální a geografická analýza

4.7.2.1 Lexikologická analýza kmenů příjmení

Na rozdíl od ostatních lexikálních jednotek, žijí vlastní jména svým vlastním životem, což se následně obrazí v jejich specifických mluvnických pravidlech. Jelikož dochází při tvorbě jména k následné ztrátě významu původního nemotivovaného slova, dochází někdy k dalšímu odchýlení i od tvoření jednotlivých tvarů jména. Je proto složité se zpětně dobrat původních slov a

jejich významu, pokud sama tato slova z běžného použití zcela zmizela, například: *Лихарев, Маклаков, Откупщиков, Ряхин, Суслов, Швецов, Шлыков*.

V jednom případě zmizely reálie (přestal se nosit *шлык*, zmizeli *маклаки, откупщики*), v jiných pak došlo ke změně pojmenování (*швец* byl zaměněn slovem *портной*, místo *ряха* se dnes označuje pečlivý člověk přídavným jménem *аккуратный*, ačkoliv se na druhou stranu udrželo antonymum *неряха*).

Co se týče příjmení, u kterých se zdá, že najít původní slovo a jeho význam je lehké, to není vždy pravda - např. *Заказчик* totiž dříve nebyla osoba, která by si něco objednávala, jelikož toto, patrně praslovanské, sloveso *заказать* znamenalo (stejně jako dnes v češtině) zakázat, tudíž šlo o člověka, který měl právo o něčem rozhodovat. *Бортников* pak není odvozeno od slova *борт* (paluba), ale *борть* (úl v dutině stromu). Nositel tedy původně nebyl námořníkem, či stavitelem lodí, ale včelařem.

I u těch příjmení, kde jsou původní slova jasná, jako například *Воронов*, není zcela jisté, proč se objevily hned dva tvary (kromě *Воронов* i *Воронин*).

Hlavně příjmení vzniklá původně z přezdívek si uchovala názvy dnes již neexistujících profesí: *Балакирщиков, Бортников, Коновалов, Мечников, Окладников, Трапезников, Целовальников* a mnohá jiná.

Tehdejší životní styl zanechal stopu v příjmeních, jejichž lexikální kmeny vyjadřovaly sociální vztahy (*Батраков, Баскаков*), oděv (*Лаптев,Ноговицын*), jídlo (*Сбитнев, Шангин*), obyčeje a obřady (*Ряженых, Панихидин*). Mnohá příjmení hovoří i o tehdejších pověrách (kmeny viz tato kapitola, bod 2.2.1.3): *Найденов, Дураков, Некрасов, Негодяев*. Tato jména neměla urážet, ale spíše chránit osobu před tím, co vyjadřovalo slovo, které bylo vloženo do základu jména. K tomuto folklóru patří i jména, která nečisté síly přímo označují - *Ожгибесов, Обернибесов*.

Některá další příjmení sice mohou mít ve kmeni rovněž profesi, obyčej a jiná původně plnovýznamová slova, avšak jelikož se jejich původní význam nedochoval, je dnes již těžké ho zpětně dohledat.

4.7.2.2 Příklad rozboru pomocí historické fonetiky

Kromě historické lexikologie a slovotvorby je však, při analýze příjmení, nutné něco vědět i o historické fonetice. Až po tomto rozboru je totiž možné pochopit, jak byla tvořena jména *Есенин* a *Езерский*. Staroruské počáteční písmeno *е* se změnilo na *о*: *един - один, елень - олень, езеро - озеро, есень - осень*. Dále pak došlo i k změkčení *к*, které se změnilo na *ч*. Jméno *Лучников* tedy není původně od slova *луч* (paprsek), ale *лук* (luk), a označoval tedy patrně syna výrobce luku.

4.7.2.3 Geografická analýza příjmení

Podle tvaru příjmení je možné zpětně dohledat, kde osoba toho jména pravděpodobně žila. (např. příjmení *Анцуповы* pocházejí spíše ze západu, což je možné dokázat podle písmene *-ц-* v kmeni místo *-т-* - белорусское *Анцуп* z *Антип*). Sem patří i toponyma.

Mnohá příjmení jsou pak tvořena od slov z dialektu, což je rovněž do značné míry závislé na zeměpisné poloze - např. *Дрогач* - je původně z rjazaňského dialektu a znamená *škubající sebou, cukající sebou* (*дёргающийся*).

4.7.2.4 Příjmení převzatá z cizích jazyků

Častá jsou cizojazyčná příjmení - z německého jazyka *Фонвизин, Фурманов*; z polského *Боратынский, Скуратов, Циолковский*; z turkotatarského *Мамаев, Карамзин, Булатов* atd.

Mnohé ruské rodiny mají příjmení germánského původu, což je spojeno s cizinci, kteří přišli do Ruska ještě dávno před narozením Petra I. Jako příklad nám může posloužit takzvaná *Немецкая слобода* nedaleko Moskvy, kam mladý carevič Petr rád po řece jezdíval. Zde je nutné podotknout, že slovo *немец* mělo v ruštině význam *němý člověk* a bylo obyvateli Ruska používáno k označení všech cizinců, kterým nešlo rozumět. Právě v tomto městečku, nazvaném sice *Německé sloboda* nežili jen Němci, ale i Holanďané a jiné národnosti. Dokonce již za Ivana Hrozného se hovoří o německých lékárnících a lékařích (nešlo však jen o Němce, ale obecně o lékaře z ciziny). Za vlády Petra I. byly do Ruska zvány celé rodiny cizích specialistů - zlatníků, stavitelů lodí, metalurgů, lékařů, architektů. Tyto rodiny dostávali půdu a zakládali v Rusku kolonie. Mnozí pak studovali na univerzitách v Moskvě a Petrohradě a postupně byli asimilováni do ruské společnosti. Jako svědectví o jejich původu se dochovala jen příjmení (*Брудер, Винтер, Зонне, Кёниг*), jelikož, nejčastěji již po dvou generacích, se křestní jména i jména po otci zcela rusifikovala (Суслова - Суперанская, 1991, s. 164).

4.8 Zkomolené tvary příjmení

Vznikala rovněž nová příjmení, která byla pouze zkomoleným tvarem toho stávajícího - blízkost samohlásek *e* - *и* zapříčinila spojení dvou původem zcela odlišných příjmení *Вишняков, Вешняков.* (*вишняк* - višňový porost a *вешняк* - rybář od Bílého moře, který každé jaro (*весна*) vyjížděl na moře.

Zkomoleniny vznikaly také proto, že lidé nerozuměli některým slovům či jménům a pozměňovali je. Příjmení *Сенофонов* (spojení slov *сено* - *фон*) bylo původně starořecké jméno *Ксенофонт.* Stejně tak jména *Селиванов* (*селить* - osidlovat), *Селиверстов* (*верста* - versta), původně latinská, zněla *Сильван, Сильвестер.* Za vlády Petra I. docházelo k tomu, že byli cizinci v jeho službách přejmenovávání - Němec Garrach na *Горох* (jeho potomci založili rodinu

Гороховы), skotský generál Hamilton na *Хомутов*. K témuž však vzhledem k ruským jménům docházelo v zahraničí *Антонышев* se změnil na Intonation (*Интонейшн*).

Totéž se děje i dnes. Tento proces nazývá Nikonov *hyperkorekcí* (*гиперкоррекция - сверхправильность*) - tedy opravováním něčeho, co není nesprávné. Například příjmení *Родионов* od řeckého křestního jména *Родион* (v původním významu růže) se dnes daleko častěji píše s hláskou *a* - *Радионов*, jelikož tvar s *-o-* je považován za písemné vyjádření místního (dialektového), výrazného vyslovování hlásky *o* (za tzv. „*окание*"), a to zvláště proto, že daleko bližší se zdá být dnešní výraz *радио*.

Jako další příklad komolení, nám mohou sloužit jména, která se během vývoje jazyka stala homonymy (homofony) k existujícím plnovýznamovým slovům, jako například: *Милион - миллион*, *Мароз - мороз*, *Климатий - климат*. Zde docházelo často ke komolení písemných tvarů, pročež je dnes v mnoha případech dovoleno používat oba typy napsání. V případě jména *Морозов* došlo k tomu, že tento tvar téměř zcela nahradil původním *Марозов*.

4.9 Shrnutí původu a vývoje příjmení

Není tedy možné říci přesné datum, kdy se příjmení objevila. Šlo o postupný proces během kterého se jména po otci a přezdívky stávaly příjmeními. Je však chybou považovat všechna druhá či třetí jména v pořadí, i kdyby byla podobná těm současným, za příjmení. Jak již bylo zmíněno, šlo, v závislosti na etapě historického a jazykového vývoje, buď o jméno světské připojené k církevnímu, popřípadě druhé jméno po otci či jméno, které od jména po otci vzniklo a v další generaci skutečně jako rodové vystupovalo, ale ihned v té další se změnilo. Až jména, která přecházela z jednoho pokolení na druhé po několik generací s nezměněným tvarem je možné považovat za příjmení.

Dále pak, ať již jde o příjmení standardní či nestandardní, původem církevní či světská, převzatá či původní, oficiální či neoficiální - všechna připomínají sociální vztahy a historické události. Každé z nich něco vyjadřuje: třídní rozdíly, hierarchii, profese, společenské nešvary, naděje, sny. Vždy pak budou etymologicky jejich součástí popisy různých historických etap od nejstarších (*Смердов, Князев*) po nejnovější (*Гаррисонов*).

Všechna příjmení se tedy dávala při nejrůznějších příležitostech. Například osoba s příjmením *Губернаторов*, mohla, na základě výše uvedených možností, být buď synem gubernátora, popřípadě jeho nevolníkem či sloužícím. Takových příjmení jsou pak stovky: *Дворников, Мальчиков, Поваров.* Jiná příjmení dokazují, že církev měla dříve značný vliv na obyvatele Ruska: *Дьяконовы, Поповы, Богодуховы*. Příslušnost osob či jejich rodin k nejrůznějším profesím vyjadřují příjmení: *Полковниковы, Солдатовы, Заводчиковы, Писаревы, Механиковы, Мельниковы, Живодеровы* (*живодер* - pracovník stahující kůži ze zvířat). Některá příjmení vyvolávají různé historické asociace: *Драгуновы, Кадетовы, Гренадеровы*. Jiná popisují těžký život jejich nositelů: *Худокормов, Нуждин, Бездомников*. Základem mnohých příjmení jsou pak současná slova a pojmy: *Аптекаров, Докторов, Почтарев, Гвоздев, Эфиров.* Některá vyvolávají vzpomínky o nedávné minulosti: *Пятилеткин, Советов, Коммунаров.*

Příjmení jsou proto skutečnou etnografickou encyklopedií každého národa.

III. Literárně onomastická analýza antroponym ve vybraných dílech ruské literatury

Pokud jde o hlediska výběru literárních textů, vlastních jmen a autorů pro literárně onomastickou analýzu v této kapitole a tudíž i v části následující, pak ta částečně vyplývají ze stanovených cílů a metod zpracování této rigorózní práce a dále pak i z kapitoly o ruských jménech v literatuře a v jazyce.

Rozhodl jsem se neanalyzovat jen jeden ruský literární text, ale vydat se cestou analýzy několika textů různých žánrů a hlavně různých epoch ruské literatury. Důvody jsou nasnadě, analýza děl jednoho spisovatele, jednoho díla či jednoho období nedovoluje dostatečně podpořit cíle práce a hypotézu, tedy nepokryje nejrůznější způsoby užití vlastních jmen, jejich funkce a způsoby pojímání antroponym v literárním textu obecně. Taková analýza jednoho textu by také nestačila při hledání různých typů antroponym, zmíněných v předešlé analýze vývoje ruských antroponym, v literárním textu a obě tyto části by se tak staly velmi nevyváženými. Spisovatele jsem pak vybíral podle vlivu, který měli a mají oni a jejich literární počiny na společnost a jazyk. U takových autorů jako A. S. Puškin, A. S. Gribojedov, L. N. Tolstoj a N. V. Gogol je tento výběr daný dobovým, popřípadě pozdějším vlivem obsahu jejich děl (tedy i antroponym v nich použitých) na apelativní slovní zásobu, dále pak rozmanitostí různých typů antroponym, jejich nejrůznějšími funkcemi a také tím, že to bylo právě 19. století, kdy se ruská literatura od dob A. S. Puškina plně zařadila k literatuře světové se všemi žánry, literárními vlivy apod. V. Vysockij a S. Lukjaněnko jsou pak představiteli 20., respektive 21. století, kteří mají značný vliv na současnou ruskou generaci, V. Vysockij na tu starší, S. Lukjaněnko pak na tu mladší. Tento výběr je daný logickým předpokladem vlivu jejich umělecké činnosti na současnou slovní zásobu ruského jazyka a zajímavé pak srovnání jejich přístupu k literárním antroponymům s autory 19. století. Analýza těchto

vybraných děl by pak měla být z hlediska pokrytí nejdůležitějších způsobů apelativizace antroponym v literárním textu dostačující. V jednotlivých rozborech pak dále vysvětluji výběr jmen při sestavování slovníčku ve čtvrté části práce.

1.1 Tajemství Taťjány a Oněgina

Tento bod je zcela věnován analýze antroponym vyskytujících se v ‚románu ve verších' A. S. Puškina - *Evžen Oněgin* (*Евгений Онегин*), napsaném mezi lety 1823-31. V této analýze se soustředím na jména dvou hlavních postav *Татьяна Ларина* a *Евгений Онегин*, jejichž analýzu doplním o některá další zajímavá jména. Většina jmen je však sepsána ve slovníčku, který se nachází ve čtvrté části této rigorózní práce. V tomto případě se ve slovníku omezuji jen na některá jména skutečně existujících osob, kterých je v díle zmíněno velké množství, ale do děje samotného příliš nezasahují, jelikož se nejedná o postavy. Zde je vidět, že Puškin používal reminiscence skutečných žijících autorů, literárních postav, herců, politiků atd.

Jméno hlavního hrdiny - Evžen Oněgin (*Евгений Онегин*) nebylo Puškinem vybráno náhodně, což připouští sám autor přímo v textu poémy:

„Я думал уж о форме плана,
И как героя назову..“
(Пушкин, т. 3, г. I, LX, 1994, s. 37)

Výběr byl v mnohém závislý na pojetí syžetu, místních a časových souvislostech, s čímž souviselo i očekávání čtenářů. Puškin použil nejen křestní jméno, ale i příjmení, což komentuje M. J. Lotman následovně: *„Включение в название не только имени, но и фамилии героя, притом не условно-*

литературных, а реально-бытовых, возможно было лишь в относительно небольшом круге жанров, ориентированных на современное содержание и создающих иллюзию истинности происшествия." (Лотман, 1994, s. 284)

Takové jméno bylo většinou používáno v povídce, která obsahovala prvky satirického mravního ponaučení (většinou pak se spojkou *aneb* - *или* v názvu) – В. Т. Нарежный *Российский Жилблаз, или Похождения князя Гаврилы Симоновича Чистякова*, popřípadě šlo (bez aneb) o psychologicky ladění příběh – L. Stern *Život a názory pana Tristrana Shandyho* nebo dobrodružný žánr - анонимно *Странные приключения Дмитрия Магушкина, дворянина.* Použití křestního jména spolu s příjmením hlavního hrdiny jako názvu díla tedy nebylo v době vydání *Evžena Oněgina* obvyklé. Do nadpisu romantických děl se ve valné většině dostalo jen křestní jméno hlavního hrdiny. Po *Evženu Oněginovi* se však úplná jména či příjmení v názvech stala běžnými (jméno i příjmení u L. N. Tolstého *Anna Kareninová /Анна Каренина/*, pouze příjmení - I. A. Gončarov *Oblomov /Обломов/*).

Samotné křestní jméno Evžen (*Евгений*) mělo v ruské literatuře z hlediska možných asociací s ním spojených tradici, pročež mělo pro ruského čtenáře jasný smyslový a emocionální podtext. Je nutné zmínit, že ačkoliv toto jméno vzniklo původně od řeckého slova *eugenēs*, tedy šlechetný a ušlechtilý, a patrně přišlo na Rus v církevních kalendářích společně s křesťanstvím, počínaje satirickými díly A. Kantěmira bylo toto jméno spojováno s postavami většinou zápornými, satiricky vykreslenými, velice často se pak jednalo o mladého šlechtice, který se honosí zásluhami svých předků, ačkoliv vlastní nemá. Podobně satirické vyplnění původně vcelku neutrálního až pozitivního jména používá i A. Izmajlov *Евгений, или Пагубные следствия дурного воспитания и сообщества* (1801). Jeho postava se jmenuje - *Евгений Негодяев* (*негодяй* - ničema), což jasně charakterizuje dobové pojetí a osvětlí pozdější úlohu jména,

které se stalo, na základě těchto děl, jakýmsi pojmem. Tento proces přeměny jména v pojem jsem zmínil v první části, v bodě 3.2 a 3.2.1.

Totéž jméno dal A. S. Puškin i svému hrdinovi v *Měděném jezdci* (*Медный всадник*). Již zde však bylo vidět, že se jeho Evžen poněkud odlišuje od postav stejného jména vyskytujících se v moralizujících dílech 18. století. Zatímco tam to byl stále vážený, ale charakterem nízký člověk, v *Měděném jezdci* je to zchudlý potomek vznešených předků.

Lotman o použití křestního jména Evžen dále píše: *„Литературная семантика имени Евгений была сатирической и расходилась с бытовой. Здесь „Евгений" воспринимался как в известной мере „монашеское" имя, которое давалось при пострижении <...> Евгений („монашеское имя" в бытовой традиции) - Евгений („сатирическое" имя в литературе).* (Лотман, 1994, s. 285)

Evženovo příjmení vytvořil A. S. Puškin, na svou dobu, značně neobvykle. Pokud měl hrdina příjmení (což ho okamžitě zasazovalo do celonárodních souvislostí a spojovalo ho to s kulturou vzniklou během vlády Petra I. a po ní), pak byla pravidla pojmenovávání jasná: kořen slova, od kterého příjmení vzniklo, byl plnovýznamový, přičemž tento význam byl spojen s charakterem popisované postavy. Přípona a koncovka pak byly používány jako známky ruského příjmení: *Негодяев - негодяй* (pro mizeru) u Izmajlova, *Ничтович* (pro skeptika), *Стрелинский* a *Гремлин* (pro husary) u A. Bestuževa-Marlinského.

Puškin se však rozhodl, že se nebude tohoto nepsaného pravidla držet a ačkoliv patrně chtěl, aby šlo v tomto případě o příjmení, které by připomínalo skutečné jméno, tak na druhou stranu nechtěl vytvořit příjmení, které by mohlo existovat vně uměleckého textu. Vytvořil tedy *Oněgina* a *Lenského* (*Онегин, Ленский*), což jsou jména tvořená od názvů řek *Oněga* a *Lena*. Zde je vidět, že

se Puškin nechal inspirovat některými členy nižší šlechty (statkáři), jejichž jména byla tvořena od názvů jejich měst a polností, hydronym (jezer), popřípadě jiných zeměpisných názvů. Příjmení tvořená od názvů velkých řek však v Rusku tradici neměla, takže je možné tato příjmení nazvat uměle vytvořenými pro potřeby uměleckého textu. Je zde však další možná asociace, a sice s heroickými přívlastky, které dostávali významní bojovníci za své hrdinství - *Александр* ***Невский***, *Дмитрий* ***Донской***. Ruští čtenáři jasně cítili stylizaci těchto příjmení, která se častěji používala v komediích a dramatech, někdy i jako pseudonymy herců. Jejich místo tedy bylo především ‚na prknech' divadel.

Není to však jen křestní jméno a příjmení, která pomáhají dokreslovat charakter postavy, jsou to rovněž i již zmíněné reminiscence nejrůznějších postav z jiných děl, autorů těchto děl, významných filozofů a politiků, dokonce řeckých a římských bohů a narážky na jejich souvislost s postavou Oněgina.

Jeden z příkladů popisu rysů charakteru Oněgina za pomoci postavy z díla jiného autora můžeme najít již v první kapitole:

„Недуг, которого причину
Давно бы отыскать пора,
Подобный английскому сплину,
Короче: русская хандра
Им овладела понемногу;
Он застрелиться, слава Богу,
Попробовать не захотел,
Но к жизни вовсе охладел.
Как ***Child-Harold****, угрюмый, томный*
В гостиных появлялся он;..“
(Пушкин, т. 3, г. I, XXXVIII, 1994, s. 26)

Puškin zde přirovnává Oněgina k titulnímu hrdinovi poémy G. G. Byrona *Child Haroldova Pouť*, což je melancholický, zklamaný samotář, který se uzavírá do sebe, jelikož je přesvědčen, že svůj život již prožil. V ruské literatuře 19. století je tento typ dále označován jako *zbytečný člověk* (*лишний человек*) - většinou šlo o nadaného, čestného a atraktivního člověka ze statkářsko-šlechtické vrstvy, který však byl velice poznamenán bujarým, příživnickým životem. Tímto názvem byli označováni lidé, kteří neměli odvahu k jednání a činu, popřípadě nedokázali dostatečně projevit lásku ženám. První takový zbytečný člověk je popisován na konci 18. století N. M. Karamzinem v novele *Ubohá Líza* (*Бедная Лиза*). Je však na tomto příkladě vidět, kde si ruští spisovatelé brali inspiraci. I Puškin se snažil různými náznaky přiblížit svého hrdinu Oněgina spíše kladnému pólu a liberálně smýšlejícím hrdinům pozdějších Byronových děl.

Další srovnání, tentokrát s existující osobou, použil Puškin při popisu Oněginova způsobu odívání:

„...Второй ***Чадаев,*** *мой Евгений,*
Боясь ревнивых осуждений,
В своей одежде был педант
И то, что мы назвали франт.
Он три часа по крайнер мере
Пред зеркалами проводил
Подобный ветреной ***Венере,***
Когда, надев мужской наряд,
Богиня едет в маскарад.“

(Пушкин, т. 3, г. I, XXV, 1994, s. 20)

Petr Jakovlevič Čaadajev (1794-1856) byl veřejný činitel a filozof, se kterým se Puškin dobře znal. Čaadajev byl znám nejen svým volnomyšlenkářstvím, nezávislostí názorů či až rytířskou citlivostí v otázkách cti, ale i delikátním aristokratismem a pedantstvím v otázkách oděvu a odívání. M. P. Žicharev, blízký přítel Čaadajeva, o něm napsal: „...*искусство одеваться Чаадаев возвел почти на степень исторического значения...*“ (Жихарев, 1871, s. 183)

Další způsob vykreslení postav bylo porovnání jejich rysů s pohanskými (řeckými či římskými) bohy. *Evžen Oněgin* je přímo protknut těmito přirovnáními. V případě minulého citátu jde o starořímskou bohyni jara a krásy Venuši (*Венера*), která byla později ztotožněna s Afroditou jako bohyně lásky a manželství. Nás však zajímá její původní božství.

V jednotlivých kapitolách je rovněž zmíněno, jaké autory četl či čte, což rovněž nepřímo napovídá čtenáři:

„Стал вновь читать он без разбора.
Прочёл он Гиббона, Руссо,
Манзони, Гердера, Шамфора,
Madame de Staël, Биша, Тиссо,
Прочёл скептического Беля,
Прочёл творенья Фонтенеля,
Прочёл из наших кой-кого,
не отвергая ничего:...“
(Пушкин, т. 3, г. VIII, XXXV, 1994, s. 185)

Autor zde používá skutečných jmen autorů jako metonymií jejich děl. Není zcela jasné, proč v některých případech používá azbuku a v jiných původní

latinský tvar. Většinou se jedná o dodržení rytmu, což však nelze vztáhnout na všechny případy.

Stejně jako křestní jméno Evžen i jméno Taťjána (*Татьяна*) mělo v ruské společnosti určité místo, nebyly však s ním, co se týkalo umělecké literatury, spojeny tak výrazné negativní konotace. Z hlediska jména této postavy se spíše jednalo o historický a sociální podtext, který byl pro tento Puškinův výběr tím nejhlavnějším měřítkem. Jaký byl tedy vztah Puškina k tomuto jménu:

„Её сестра звалась ***Татьяна****...*
Впервые именем таким
Страницы нежные романа
Мы своевольно освятим.
И что ж? Оно приятно, звучно,
Но с ним, я знаю, неразлучно
Воспоминанье старины
Иль девичей. Мы все должны
Признаться, вкуса очень мало
У нас и в наших именах...“
(Пушкин, т. 3, г. II, XXIV, 1994, s. 53)

Na tomto příkladu je vidět, že i křestní jméno, nejen příjmení, neslo jasnou sociální ‚pečeť'. To dokazuje i poznámka Puškina k této strofě:
„Сладкозвучнейшие греческие имена, каковы, например: Агафон, Филат, Федора, Фекла и проч., употребляются у нас только между простолюдинами.“ (Пушкин, т. 3, 1994, s. 193)

Součty V. A. Nikonova ukazují, že až do revoluce existovalo dosti přísné dělení na ‚šlechtická' a ‚obyčejná' jména. K šlechtickým patřila - *Александра,*

Елизавета, Ольга, Юлия, k obyčejným (*крестьянские*) - *Агафья, Акулина, Ирина, Марина.* Jméno Taťjána se vyskytovalo v obou vrstvách, což patrně byl záměr autora. Stále více se však toto jméno vytrácelo ze šlechtických kruhů a ve větší míře se začalo používat v kupeckých rodinách a rodinách zemědělců. To, že rodina Larinových silně dodržuje tradice může být vysvětlení, proč v této době jeden z jejích členů dostal toto jméno. V každém případě to byl patrně právě Puškin, který díky úspěchu *Evžena Oněgina* znovu zpopularizoval toto jméno, jinak ho podle Nikonova mohl stihnout stejný osud jako jména - *Агафья, Фекла.* (Никонов, 1974, s. 54)

K nejoblíbenějším jménům té doby patřila jména francouzského původu či alespoň znění - Puškin podtrhuje nepřirozené až komické zasazení tohoto jména do verše francouzského básníka:

„И смело вместо belle ***Nina***
поставил belle ***Tatiana...“***
(Пушкин, т. 3, г. V, XXVII, 1994, s. 118)

Je totiž nutné vědět, že se při takové změně ruské jotované hlásky *a* - /ja/ mění na dva samostatné fonémy samohlásek /i/ a /a/, což zní Rusovi velice nepřirozeně.

Příjmení Larinovi (*Ларин -а*) pak žádný skrytý význam nemá. Je tvořeno od křestního jména *Ларион* - hovorového tvaru jména *Иларион* (od řeckého slova chilaria - veselí).

Stejně jako v případě Evžena i postava Taťány je dotvářena příměry k jiným postavám z knih, srovnáním s bohyněmi, tím, jaké autory čte:

„Она влюблялась в обманы
И Ричардсона и Руссо.“

(Пушкин, т. 3, г. II, XXIX, 1994, s. 56)

Puškin má na mysli díla anglického spisovatele Samuela Richardsona (1689-1761) - představitele sentimentálního románu, psaného formou dopisů - *Pamela*, *Clarissa* a francouzského prozaika a filozofa Jean-Jacques Rousseaua (1712-1778) - autora milostného románu v dopisech *Nová Heloisa*. Toto jsou díla, která na počátku 19. století byla stále velice oblíbena v řadách vesnické šlechty, zvláště pak romantických mladých dívek.

Je tu rovněž i porovnání s postavou z díla jiného autora:

„Скажи: которая Татьяна?
- Да, та, которая грустна
И молчалива, как Светлана..“
(Пушкин, т. 3, г. III, V , 1994, s. 64)

Zde se patrně jedná o reminiscenci balady Žukovského *Světlana* (*Светлана*), což bylo volné přepracování syžetu balady *Lenora* G. A. Bürgera (1747-1794). Jméno Světlana bylo považováno za typický příklad lidové slovesnosti v době romantismu. Toto přirovnání patrně bylo vyvoláno změnou pozice jména Taťjána a jeho přiblížení prostému lidu, na druhou stranu tu byl veliký rozdíl v pojetí obrazů: jméno Světlana vyjadřovalo romantiku - Taťjána, z hlediska její popisované povahy, je rovněž romanticky založená, avšak jméno samo bylo pojímáno z hlediska zpracování postavy jako celku, a tam šlo o reálnou psychologickou ‚sondu' do běžných problémů. (Лотман, 1994, s. 386)

Mnoho literárních vědců hledalo prototypy obou hlavních postav, Taťjána patrně vznikla spojením hned několika blízkých přítelkyň Puškina, jejichž jména jsou - *Мария Волконская, Евпраксия Вульф*. O Evženovi bylo řečeno, že ho sám Puškin spojoval s *Childe Haroldem*, tedy Byronovským hrdinou,

popřípadě s filozofem Čaadajevem. Je jasné, že Puškin musel vycházet z osob, které znal nebo o kterých četl, celkově však lze z hlediska složitosti struktury postav tvrdit, že šlo hlavně o autorovu fantazii, tedy výtvor samotného Puškina.

Z hlediska ostatních postav, které jsou použity v tomto díle, jsou některé výpůjčkami od jiných autorů a jejich jména jsou trochu pozměněna. Například:

*„**Гвоздин**, хозяин превосходный,*
Владелец нищих мужиков;
Скотинины, чета седая,
С детьми всех возрастов, считая
От тридцати до двух годов;
*Уездный франтик **Петушков**,*
*Мой брат двоюродный **Буянов**...“*
(Пушкин, т. 3, г. V, XXVI , 1994, s. 117)

Gvozdin (*Гвоздин*) je pozměněné jméno kapitána Gvozdilova (*Гвоздилов*) z komedie *Brigadýr* D. I. Fonvizina. Samotná změna tvaru je z hlediska slovotvorby, lexikologie a etymologie velice zajímavá, jelikož příjmení *Гвоздин* bylo utvořeno následujícím způsobem - *Гвоздин* (příjmení) - *Гвоздин* (jméno po otci) - *Гвоздь* (přezdívka) - *гвоздь* (hřebík), zatímco při použití podobné analýzy příjmení *Гвоздилов* dojdeme k minulému času slovesa *гвоздить* (mlátit ze všech sil).

Ve jméně Petuškov (*Петушков*) o takovou změnu nejde, jelikož patrně nejde ani o postavu z jakéhokoliv jiného soudobého či staršího díla. Z hlediska etymologického jde o zajímavý příklad způsobu pojmenování syna v rodině. Podobný příklad je pak uveden v druhé části této práce v bodě 3.8.3. Vývoj byl tedy následující - *Петушков* (příjmení) ← *Петушков* (jméno po otci) ←

Петушок (rodné jméno/ syn osoby se jménem *Петух*) ← *Петух* (přezdívka/ rodné jméno) ← *петух* (kohout).

V případě příjmení Bujanov (*Буянов*) se pak nejedná o pozměněné jméno postavy, ale o její jméno původní. Jedná se o hrdinu poémy V. L. Puškina, strýce (bratra otce) A. S. Puškina, *Опасный сосед*. Tak se dá vysvětlit i to, že o této postavě mluví, jako o svém bratranci, a to i později:

„...*Буянов, братец мой задорный...*"
(Пушкин, т. 3, г. V, XLIII/XLIV, 1994, s. 123)

I na základě této krátké analýzy je možné postavy v *Evženu Oněginovi* rozdělit na ‚centrální' (vymyšlené autorem - *Евгений, Татьяна*) a ‚periferní' (na základě prototypů - *Гвоздин, Буян*). Nakonec i Lenský (*Ленский*) je na pomezí mezi postavou vzniklou na základě prototypu a vymyšlenou Puškinem, jelikož i on je několikrát přímo spojován s existujícími autory a literárními postavami. Puškin tedy své centrální postavy obklopil známými jmény, o čemž Lotman píše: „*Пушкин создает особый тип литературного фона: в него включены общеизвестные герои произведений, ставшие к этому времени литературными масками, одно упоминание которых оживляет в сознании читателей целый художественный мир.*" (Лотман, 1994, s. 401)

Lotman dále srovnává A. S. Puškina s A. S. Gribojedovem, který rovněž umístil své hrdiny do skupiny jasně rozpoznatelných prototypů.

Ovšem u Gribojedova je to poněkud jiné, jelikož jeho postavy jsou ‚průzračné' díky svým jménům, kdežto u Puškina jsou nutné určité znalosti o postavách nejrůznějších děl, k tomu, aby čtenář pochopil všechny souvislosti. Samotné možné odhalení původního významu slov, od kterých byla jména utvořena, může čtenáře jen zmást.

Jiný pohled na jména v tomto díle poskytuje ve svých úvahách Alfréd Bem, který si všímá hlavně rytmického potenciálu jmen a tvrdí o něm: *„Я почти уверен, что очень часто общий ритмический рисунок определяет собою выбор того или иного имени.“* (Бем, 1972, s. 258)

Příkladů rýmu s použitím vlastních jmen můžeme v *Evženu Oněginovi* skutečně najít několik, například:

„С своей супругой дородной
Приехал толстый ***Пустяков****;*
Гвоздин, хозяин превосходный,
Владелец нищих ***мужиков****..“*
(Пушкин, т. 3, г. V, XXVI, 1994, s. 117)

A. V. Solovjev pak rozděluje příjmení z tohoto díla podle rytmu na trochejská - *Ле́нский, Ру́дин*, jambická - *Гринёв*, amfibrachická - *Оне́гин, Печо́рин, Лавре́цкий.* (Соловьев, 1931, s. 52) Na těchto příkladech je vidět, že jména v tomto díle měla, kromě výrazně charakterizujících a asociativních funkcí, i značně estetizující funkce.

1.2 L. N. Tolstoj - přesný obraz doby

V tomto bodě se budu zabývat postavami románu epopeje L. N. Tolstého - *Vojna a mír* (*Война и мир*), jelikož jejich pojetí je ve značné míře odlišné od ostatních děl rozebíraných v této části. Jde o ideální příklad toho, jak autor používá prototyp - tedy bere si vzor ve skutečné žijící osobě - a pak použije její lehce pozměněné jméno.

Je skutečně jen velice málo děl, která by na jedné straně obsáhla tolik místa a času a na druhé straně svůj popis zvládla do takových detailů jako právě *Vojna a mír*. Jsou zde popsány rozsáhlé popisy bitev spojené s osudy jednotlivých postav. Jazyk i popisy jsou velice bohaté a dostatečně výmluvné, což shrnuje V. Katajev v článku, vydaném v roce 1953, kde píše: „... *У Толстого каждое слово несёт предельную смысловую нагрузку <...> Всё подчинено единственному закону - закону правды жизни.*" (Катаев, 1953, s. 11)

Toto tvrzení lze jistě vztáhnout i na použití vlastních jmen v tomto románě. Otázka však zní, jakým způsobem byla antroponyma pro toto dílo vybírána či tvořena.

Obecně se vlastní jména ve *Vojně a míru* liší od těch v jiných románech Tolstého, jako například *Anna Kareninová*, tím, že jen zlomek z nich představují vymyšlená jména, ještě méně je pak v tomto románě zastoupeno jmen s nějakým významovým pozadím. Sám L. N. Tolstoj poukázal ve svých poznámkách nazvaných - *Несколько слов по поводу книги Война и мир* na vztah příjmení jeho postav se skutečnou historickou antroponomastikou: „*Имена действующих лиц: Болконский, Друбецкой, Билибин, Курагин и др. напоминают известные русские имена. Сопоставляя действующие не исторические лица с другими историческими лицами, я почувствовал неловкость для уха заставлять говорить графа Растопчина с князем Пронским, с Стрельским или какими-нибудь другими князьями или графами вымышленной, двойной или одинокой фамилией. Болконский или Друбецкой, хотя не суть ни Волконский, ни Трубецкой, звучат чем-то знакомым и естественным в русском аристократическом кругу. Я не умел придумать для всех лиц имён, которые мне показались бы не фальшивыми для уха, как Безухов и Ростов, и не умел обойти эту трудность иначе, взяв на удачу самые знакомые русскому уху фамилии и переменив в них некоторые буквы. Я бы очень сожалел, ежели бы*

сходство вымышленных имён с действительными могло бы кому-нибудь дать мысль, что я хотел описать то или другое действительное лицо; в особенности потому, что та литературная деятельность, которая состоит в описывании действительно существующих или существовавших лиц не имеет ничего общего с тою, которою я занимался..." (Толстой, 1955, s. 9)

Není tedy z hlediska rozmanitosti antroponym a jejich typů nutné rozebírat všechna vlastní jména tohoto díla, jelikož některé příklady postačí. Delší rozbor je v rámci jedné diplomové či rigorózní práce téměř nemožný i proto, že v románu *Vojna a mír* je více než 550 postav. Z nich 468 postav má jména nebo příjmení, jméno po otci nebo přezdívku, tedy jsou nějak pojmenovány (častěji pak s variantami tvarů v souvislosti se scénou v románu, účastníky dialogu atd.). Více než dvě stě postav představuje existující osoby - od vládních činitelů, armádních velitelů, herců, muzikantů, lékařů, kočích, kuchařů až po samotného imperátora Alexandra I.. Vystupují zde i spisovatel V. L. Puškin, ministr vnitra hrabě Kočubej (*Кочубей*), ředitel imperátorských divadel Naryškin (*Нарышкин*), opat Fotij (*Фотий*), generál Bagration (*Багратион*), moskevský doktor Mudrov (*Мудров*) atd.

Tolstoj se podrobně seznámil s životopisy a autobiografiemi první třetiny 19. století, což však nebyly jen záznamy či zápisky, dopisy či poznámky účastníků občanské války roku 1812, šlo i o memoáry kupců, kuchařů, úředníků atd. Z dostupných materiálů té doby tedy vycházel při výběru jmen a příjmení pro své postavy, což bylo nutné vzhledem k časové a místní ohraničenosti děje jeho díla.

V tomto případě jde tedy o ideální příklad jedno z typů zpracování jmen sepsaných v první části této práce, v bodě 3.2, a sice použití prototypů pro postavy díla s použitím jejich nepatrně pozměněných původních jmen. Podle

rozdělení M. Knappové se pak jedná o převážně evokační a asociační pojetí takového antroponyma spojené s prvky sociálně kvalifikujícími.

Vlastní jména, která Tolstoj použil ve *Vojně a míru*, je pak možné rozdělit na tři hlavní skupiny: původní vlastní jména, nepatrně pozměněná původní vlastní jména a zcela nová vlastní jména, vytvořená podle vzoru původních jmen.

První jmenovaná použil Tolstoj pro mnohé epizodní či dějově okrajové postavy. Pro tyto účely to byla zvláště šlechtická rodová příjmení: *Разумовские, Мещерские, Грузинские, Лопухины, Архаровы* a jiná. Takový postup vyvolával v ruském čtenáři 19. století odpovídající představu o takto pojmenovaných postavách, patřících k světské společnosti. Ještě před Tolstým takto zpracovával šlechtická jména i A. S. Puškin *Арап Петра Великого* či V. F. Odojevský *Чёрная перчатка* a jiní autoři. K těmto původním antroponymům je však možné uvést i příjmení prostých lidí (kuchařů, vojáků, poddůstojníků, raznočinců, kupců) - *Тушин, Федотов, Селиванов, Комаров* a jiná. Z těch nejvýznamnějších původních a nezměněných jmen jich již pár bylo uvedeno výše, z dalších to jsou například: *Наполеон, Обер-Шальме* (majitelka vyhlášeného obchodu), *Иогел* (taneční mistr).

Tolstoj hojně používal, z hlediska vlastních jmen, zvláště druhého postupu, kdy nepatrně měnil tvary jmen, aby tak skryl svou inspiraci, tedy své prototypy. Důvodem takové změny tvaru byla na jedné straně ochrana těchto vzorů či jejich možných jmenovců, protože, i když Tolstoj většinou skutečně měl původně na mysli určitou osobu, vykreslil postupně jen některé její vlastnosti a rysy a podle potřeby je doplnil o jiné. Na druhou stranu se snažil o co nejpřesnější popis událostí a tuto věrnost obrazů podtrhovala právě téměř autentická vlastní jména.

Změna tvaru se týkala například souhlásek - (*Волконский - Волхонский - Болконский, Трубецкой - Друбецкой, Дорохов - Долохов*), v jiném případě šlo o změnu zvukového spojení v kmeni příjmení, kde se uchovala pouze první a

poslední slabika - (*Вильегорский - Вилларский*). Tolstoj používal i postup, při kterém vyměnil příponu skutečného příjmení současně s vypuštěním některých zvuků. Patrně právě tímto způsobem Tolstoj vytvořil příjmení *Ростов*. Ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že se jedná o jméno motivované toponymem, G. A. Silajevová s tímto názorem nesouhlasí a zvláště o tomto jméně se vyjadřuje následovně: *„В одной из рукописей романа поверх зачёркнутой фамилии* ***Простой*** *написано* ***Ростов****. Видимо, фамилия* ***Ростов*** *возникла из* ***Простой*** *путём отпадения первого звука (буквы) и замены суффикса фамилии на более типичный - ов. Фамилия Ростов казалась самому писателю „нефальшивой", вероятно, потому что напоминала известную русскую княжескую фамилию Ростовские (см. родословные книги: Лобановы-Ростовские, Касаткины-Ростовские).* (Силаева, 1977, s. 175)

V souvislosti s tímto jménem existuje i jedna zajímavá myšlenka, kterou vyslovil M. S. Altman. Tento lingvista tvrdí, že Tolstoj nemusel o zmíněném jméně příliš dlouho přemýšlet, jelikož dobře znal ruská rčení. Jedno z nich totiž zní: *„По ягоду, по клюкву, по хорощу, крупну: я из города Мурома, я барина бурого; я из города Ростова, я барина толстова!"* (Альтман, 1959, s. 81)

Dalším, tentokrát z jiného hlediska zajímavým, je jméno francouzského zajatce, bubeníka Vincenta Bosse. Toto jméno je zajímavé hlavně proto, že tvary vymyšlené a používané v tomto románu partyzány k pojmenování této postavy jasně ilustrují, jak bylo v hovorové řeči běžně nakládáno s cizojazyčnými jmény. Docházelo k několika zkomoleninám křestního jména - *Весенний* (podle vzoru - *Арсений*), *Весеня* (hypokoristický tvar vzniklý podle vzoru *Ваня, Дуня*), autor tedy dává příklad tvoření přezdívek pomocí národní etymologie. Křestní jméno a příjmení rovněž i této postavy vzniklo změnou tvaru původního jména: během napoleonských válek skutečně byl v Rusku zajat

Francouz podobného jména - *Викентий Бод*. Tuto informaci získal Tolstoj z deníku Denise Davidova *Дневник партизанских действий*, který zde občanskou válku popisuje. Samotný autor tohoto deníku se patrně stal prototypem pro postavu románu, jejíž jméno vzniklo vyměněním funkcí dvou komponentů původního jména, a sice původní *Денис Васильевич Давыдов* se změnilo na *Василий Денисов.*

Jako třetí postup, z těch které Tolstoj používal při vytváření jmen postav, je možné uvést ten, při kterém autor vymýšlel vlastní antroponyma na základě skutečných, tedy za pomoci dobových přípon a koncovek - *Перонская, Чатров, Телятин, Макарин, Десаль, Седморецкий.*

Na začátku tohoto bodu bylo zmíněno, že ve *Vojně a míru* téměř nejsou zastoupena jména s významem, na rozdíl například od románu *Anna Kareninová*, ze kterého za všechny pak uveďme jméno manžela hlavní hrdinky *Алексей Александрович Каренин*, které syn Tolstého ve své knize označuje jako jméno se skrytým významem, jelikož toto jméno vzniklo postupně z řeckého *karenon* (hlava - *голова*) a postava Karenina je skutečně vykreslena jako člověk nesrdečný, dříve v ruštině *головной.* (Толстой, С. Л., 1968, s. 40) Z těch jmen s nápovědí, které Tolstoj skutečně ve *Vojně a míru* použil, uveďme například jméno - *Обер-Шальме*. Toto vlastní jméno, zmíněné již sice jako nezměněné původní příjmení, však v ději postupně získává význam. Toto jméno majitelky francouzského obchodu, včetně slovní hříčky, spojené s ním, si Tolstoj podle M. V. Gorbaňevského půjčil z deníku S. P. Žichareva. (Горбаневский, 1988, s. 40) Příklad použití tohoto příjmení a s ním spojené slovní hříčky z textu *Vojny a míru*:

„...Ну, а их, - она указала на барышень, - завтра свожу к Иверской, а потом и к ***Обер-Шельме*** *заедем...“ <...> „На другой день утром Марья Дмитриевна свозила барышень к Иверской и т-те* ***Обер-Шальме****, которая*

так боялась Марьи Дмитриевны, что всегда в убыток уступала ей наряды, только бы поскорее выжить её от себя." (Толстой, 1978, s. 351)

Pro srovnání pak vezměme úryvek z knihy *Записки современника* S. P. Žichareva, kterou Tolstoj patrně znal: „*Много денег оставлено в магазине мадам Обер-Шальме!.. Недаром старики эту* ***Обер-Шальме*** *переименовали в* ***Обер-Шельму.***" (Жихарев, 1859, s. 9)

Slovní hříčka je založena na spojení německého *ober* (vrchní, vyšší) a ruského *шельма* (*машенник*, *плут* - podvodník).

Jméno druhé dámy (*Шерер*), pracující rovněž v salónu, však takto motivované není. Toto příjmení je pak možné připojit k typu těch vlastních jmen, která byla tvořena podle vzoru existujícího antroponyma (např. *Шефер*). Pravděpodobnější však bude jiný zdroj inspirace, o kterém píše ve své knize *Творческий путь Л. Н. Толстого* N. N. Ardens:

„*По воспоминаниям С. А. Толстой, возвращаясь от какой-то высокопоставленной дамы, у которой бывала вся знать и которая всем расточала салонные любезности с непременными „мон шер" и „ма шер", Толстой, смеясь, говорит, что его важная собеседница становилась всё шерее и шерее.*" (Арденс, 1962, s. 199)

Je možné, že toto jméno bylo, na rozdíl od ostatních v románu, vytvořeno právě na základě takových zvukových variací.

Z hlediska ostatních typů antroponym je pak zajímavé, že Tolstoj, ačkoliv pozměnil či vymyslel zcela nová příjmení, ponechal svým postavám původní křestní jména a jména po otci jejich prototypů. Starý hrabě *Rostov* (*Ростов*) se v románu jmenuje *Илья Андреевич*, jehož prototypem patrně byl dědeček autora *Vojny a míru* - *Илья Андреевич Толстой*, což je možné potvrdit, zvláště pokud přijmeme výše zmíněnou Altmanovu hypotézu. Je tu také chůva kněžny

Marie (*Мария*) - *Прасковья Савишна* - tak se ve skutečnosti opravdu jmenovala chůva samotného Lva Tolstého; prototypem kněžny Marie, jejíž celé jméno zní *Марья Николаевна Болконская*, byla matka L. N. Tolstého *Марья Николаевна Волконская*. Zajímavý je i původní vzor pro postavu se jménem - *Наташа Ростова*, jelikož zde, právě vyložené, pravidlo selhává. Za prototyp této postavy je považována sestra S. A. Tolsté - *Татьяна Андреевна Берс*. Podle M. V. Gorbaněvského (Горбаневский, 1988, s. 45) nebylo použito pro postavu stejné křestní jméno proto, že ‚postavení' tohoto křestního jména (*Татьяна*) se podstatně změnilo a v románem zachyceném časovém období již bylo považováno za jméno žen z nižších vrstev. Nataša Rostovová je sice současnicí Taťjány Larinové, ovšem podle Gorbaňevského Puškin, na rozdíl od Tolstého, záměrně vybral jméno Taťjána, jelikož mělo svůj význam vzhledem k postavení rodiny Larinových. N. N. Gusev pak potvrzuje domněnky Gorbaňevského ve své knize o Tolstém následovně: „*...Имя Наташа могло быть дано Толстым Ростовой ещё и в связи с тем, что Татьяна Андреевна Берс уже фигурировала под этим именем как персонаж другого литературного произведения - повести „Наташа", написанной С. А. Берс в 1862 г.*" (Гусев, 1957, s. 771)

Alfréd Bem píše o Tolstém jako o jednom ze spisovatelů bez hudebního sluchu, čímž vysvětluje nepříliš povedené ‚kosmetické' změny existujících jmen: „*Есть писатели без музыкального слуха к имени, часто механически воспринимающие эту весьма существенную задачу. Такой своеобразной глухотой отличался, напр. Л. Н. Толстой. Он охотно прибегал к приёму незначительного звукового сдвига действительно существовавщих фамилий, как напр. Болконский - Волконский, Курагин - Куракин и т п. При этом он часто не чувствовал, как его новообразования чужды духу*

русского языка (напр., в имени Друбецкой, созданном по аналогии с Трубецкой).“ (Бем, 1972, s. 252)

Z hlediska etymologického rozboru jsou zajímavá mnohá jména z tohoto díla. Jako příklad vezměme příjmení *Друбецкой*, které vzniklo změnou neznělé první souhlásky *T* na její znělý ekvivalent *Д*. Trubeckoj (*Трубецкой*) pak bylo rodové příjmení šlechtické rodiny, které byl odvozeno od názvu města, jež vlastnila - *Трубецк* (dnes *Трубчевск - Брянская область*). Příjmení *Болконский* je tvořeno velice podobně jako předchozí vlastní jméno, a sice od příjmení *Волконский* (původně od názvu řeky, která patřila rodu Volkonských - *Волконь*). Poslední příklad je řecké jméno *Фотий*, které na Rus přišlo po přijetí křesťanství v církevních kalendářích - původně bylo vytvořeno od řeckého slova *phos* (2.p. *photos*) - světlo.

Z tohoto hlediska nejzajímavější ale asi bude příjmení *Разумовский*. J. Fedosjuk o něm poutavě píše: *„История графов Разумовских такова. Украинского казака Григория односельчане прозвали Рóзумом за то, что в пьяном виде он любил похваляться своей особой: „Що то за голова, що то за розум!“ Сын Григория - Алексей унаследствовал прозвище Розум, но, попав а петербургскую певческую капеллу, был записан Разумовским; позднее императрица Елизавета приблизила его ко двору и произвела в графы. Прозвище и фамилия Розум - не редкость на украине. От него могли произойти и другие Разумовские. Наконец, была и семинарская фамилия Разумовский, присваиваемая разумным, способным ученикам.“* (Федосюк, 1981, s. 166)

Posledním zajímavým příkladem je příjmení *Лопухин*, které původně vzniklo od názvu nemoci *лопуха* (neštovice, spála), což je jasný znak předkřesťanského rodného jména, v tomto případě šlo o jméno, které mělo dítě chránit před touto

nemocí, jelikož patrně byla v rodině rozšířena, popřípadě jí samo dítě onemocnělo. Postupně se pak toto příjmení tvořilo následovně: *лопуха* (název nemoci) → *Лопуха* (rodné jméno) → (po přijetí křesťanství neoficiálně používané) → *Лопухин* (příjmení, které se vytvořilo připojením přípony *-ин* někdy koncem 18. či začátkem 19. století). V samotném díle je však toto jméno použito pouze na základě vzoru z národního jazyka. Rozbor ostatních vybraných vlastních jmen se nachází ve slovníčku ve čtvré části této rigorózní práce.

1.3 Gribojedův Čackij

Jedním z nejvýznamnějších děl, co co do frekvence použití vlastních jmen ‚s nápovědí', je jistě komedie *Hoře z rozumu* (*Горе от ума*) A. S. Gribojedova. Autor zde používá nomen omen téměř pro všechny popisované postavy. Na výběr těchto jmen či jejich vytvoření měl jistě velký vliv i vřelý vztah Gribojedova k Fonvizinovým komediím, ze kterých pravděpodobně pro komedii *Hoře z rozumu* čerpal inspiraci. Byl to před Gribojedovem, Puškinem a ostatními, právě Fonvizin, jehož komedie obsahovaly postavy, jejichž jména byla jakousi ‚otevřenou branou' do duší postav, popřípadě otevřeně vyjádřeným označeních jejich fyzického či osobnostního nedostatku. I. V. Gogol pak tuto ‚hozenou rukavici' zvedl a jeho postavy, jejichž jména se stala symboly, například v komedii *Revizor*, to dokazují.

Postavy v *Hoři z rozumu* lze obecně rozdělit do tří druhů - k jádru patří hlavní hrdina *Čackij* (*Чацкий*) společně se *Sofií* (*София*), vnější okruh je tvořen ‚typy' lidí patřících k tehdejší vládnoucí vrstvě, jako například *Molčalin* (*Молчалин*), a jakýmisi spojujícími články jsou pak sloužící a nevolníci, například *Lizaňka* (*Лизанька*).

Čackij je jméno dobře vystihující způsob, kterým si tato postava dovolí mluvit s představiteli šlechty a statkářů. Nebojí se říci *Skalozubovi* (*Скалозуб*), *Molčalinovi* (*Молчалин*) a jiným do očí, co si o nich skutečně myslí, což způsobí, že jsou jeho úsměšky později vykládány jako výraz šílenství. Je tedy skutečně *hrdinou* - což je původní význam praslovanského přídavného jména *чацкий*. Tato kniha je často spojována s děkabristy a samotná postava Čackého se stala jakýmsi prototypem nového ruského liberálně smýšlejícího člověka. Jeho jasně vyslovené názory pak ke konci komedie shrnuje ten, kdo proti němu brojí nejvíce - *Фамусов*:

Фамусов

(входя)

„О чём? О Чацком что ли?

Чего сомнительно? Я первый, я открыл!

Давно дивлюсь я, как никто его не свяжет!

Попробуй о властях, и невесть что наскажет!

Чуть низко поклонись, согнись ка кто кольцом,

Хоть пред монаршим лицом,

Так назовет он подлецом!...“

(Грибоедов, 1961, s. 96)

Tento příklad by bylo možné použít i jako důkaz o tom, že příjmení *Фамусов* rovněž vyjadřuje rysy charakteru svého nositele. Jde totiž o příjmení, které vzniklo původně od latinského slova *fama*, jehož význam je fáma, kleveta, pomluva. Famusov není člověk, který by fámy záměrně šířil, ale naopak se jich sám velice bojí. Chraň bůh, aby byl spojován s rozšiřováním nějaké protistátní fámy! To, jak se o dobové situaci vyjadřuje Čackij a jaký to má vliv na Famusova je možné ukázat na následujícím úryvku:

Фамусов

„Ах! Боже мой! он карбонари!“

Чацкий

„Нет, нынче свет уж не таков.“

Фамусов

„Опасный человек!“

Чацкий

„Вольнее всякий дышит

И не торопится вписаться в полк шутов.“

Фамусов

„Что говорит! И говорит, как пишет!“

Чацкий

„У покровителей зевать на потолок,

Явиться помолчать, пошаркать, пообедать,

Подставить стул, поднять платок.“

Фамусов

„Он вольность хочет проповедать!“

Чацкий

„Кто путешествует, в деревне кто живёт...“

Фамусов

„Да он властей не признаёт!“

(Грибоедов, 1961, s. 36, 37)

Čackij vyslovuje své názory a Famusov jako by se snažil ho ani neposlouchat, aby mu to náhodou neuškodilo.

Vlastní jméno Sofie je rovněž možné považovat za jméno motivované jeho původním významem, jelikož postava se ke konci knihy skutečně začíná dívat na věci kolem sebe jinak, jinými slovy *zmoudří.* Toto jméno totiž bylo utvořeno od řeckého slova *sophia*, které znamenalo moudrost. Podobně hodnotí chování Sofie ke konci komedie i N. K. Piksanov ve svém úvodu ke knize: *„...наконец сцена разоблачения низости Молчалина, когда раскрывается ошибка сердца Софьи, прозрение и душевная сила героини....“* (Грибоедов, 1945, s. 13)

Přímo v textu je pak možné toto ‚probuzení‘ či ‚zmoudření‘ najít v předposlední scéně, kde Sofie mluví s Molčalinem:

София

„Иначе расскажу

Всю правду батюшке, с досады.

Вы знаете, что я собой не дорожу,

Подите. - Стойте, будьте рады,

Что при свиданиях со мной в ночной тиши

Держались более вы робости во нраве,

Чем даже днём, и при людях, и в яве.

В вас меньше дерзости, чем кривизны души.

Сама довольна тем, что ночью всё узнала;

Нет укоряющих свидетелей в глазах,

Как давиче, когда я в обморок упала,

Здесь Чацкий был...“

(Грибоедов, 1961, s. 123)

Z hlediska tvarů je pak zajímavé, že tvar *София* se nachází v poznámkách a jménech vystupujících postav. Druhý tvar *Софья* je pak používán v přímé řeči, což znamená, že měl blíže ke skutečné výslovnosti. Oba písemné tvary pak byly přijatelné a správné. Z hlediska vývoje však na Rus přišel, po přijetí křesťanství, napřed tvar *София*, který se později, právě při nekoordinovaném zapisování v kalendářích a rodných listech (zmíněném ve druhé části v bodě 3.1.3), přiblížil národnímu, tedy běžně používanému tvaru, bližšímu skutečné výslovnosti.

Dalším zajímavým vlastním jménem postavy, které rovněž nebylo vybráno náhodně je příjmení *Molčalin* (*Молчалин*). Následují jen některé vybrané pasáže, ve kterých se jasně ukazuje, že jméno a povaha do sebe zapadají:

Молчалин

„Нет, Софья Павловна, вы слишком откровенны.“

<...>

„Не повредила бы нам откровенность эта.“

<...>

„Ах! Злые языки страшнее пистолета.“

(Грибоедов, 1961, s. 56)

„Мне завещал отец:

Во-первых, угождать всем людям без изъятья -

Хозяину, где доведётся жить,

Начальнику, с кем буду я служить,

Слуге его, который чистит платья,

Швейцару, дворнику, для избежанья зла,

Собаке дворника, чтоб ласкова была.“

(Грибоедов, 1961, s. 121)

„В мои лета не должно сметь

своё суждение иметь.“

(Грибоедов, 1961, s. 72)

Чацкий

„..Молчалины блаженствуют на свете!..“

(Грибоедов, 1961, s. 124)

Je to postava dobře zapadající mezi místní ‚lepší‘ společnost - úředníček bez názoru a skutečné odpovědnosti, člověk plný bázně a nerozhodnosti. Člověk, který dokáže svým pokrytectvím a sobectvím, nemluvnost nevyjímaje, ublížit ostatním, ale hlavně sobě. Čackij přímo říká, že takových lidí je mnoho, ale používá k tomu jeho jméno, čímž ho poprvé přijímá jako jakýsi symbol těchto ‚bezpáteřných‘ úředníčků - *Молчалины*. Vznikl tak pojem - *молчалинство*.

Dalším ‚doplňkem‘ podivné společnosti je *Skalozub* (*Скалозуб*) - příjmení tvořené od dvou kmenů - *скала* a *зуб*. Hrubý plukovník Skalozub již, podle vlastních slov, leccos prožil a „ustál“. Je skutečně schopný udržet se ve svém postavení a neměnit nic na svých názorech. Jde o člověka až nezvykle konzervativního, který na rozdíl od Famusova nemá z jakýchkoliv fám strach. N. K. Piksanov o něm píše: *„Не менее значителен тип Скалозуба; скалозубовщина и молчалинство охватили собою обширные круги общественной жизни. Индивидуальный портрет недалёкого, грубого*

армейского полковника путём обобщения возводится Грибоедовым в символ." (Грибоедов, 1945, s. 8)

Velice otevřeně se o sobě zmiňuje sama postava, čímž potvrzuje to, proč nosí příjmení *Repetilov* (*Репетилов*).

Репетилов

„...Я жалок, я смешон, я неуч, я дурак.."

(Грибоедов, 1961, s. 107)

Nejenže se hodnotí přesně, jelikož svým projevem skutečně na ostatní působí hloupě, zvláště pak na Čackého, jelikož místní jsou ochotni to přehlédnout, ale i to, jak o sobě mluví, jasně podtrhuje symboliku jeho příjmení, které vzniklo z latinského slova *repeto* - opakuji. Nejenže neustále opakuje stejnou myšlenku různými způsoby (*жалок, смешон, неуч*), ale opakuje i to, co si myslí někdo jiný.

„...Вслух, громко говорим..."

(Грибоедов, 1961, s. 109)

„...Сердечный друг! Любезный друг! Mon Cher!..."

(Грибоедов, 1961, s. 106)

Čackij, poté co si vyslechl jeho monolog, říká:

„Да полно вздор молоть."

(Грибоедов, 1961, s. 106)

Dalším zajímavým příjmením a současně i typem je *Загорецкий*. Toto příjmení patrně vzniklo od slovesa *загореть*, které v přeneseném významu znamená pro něco se nadchnout, něco chtít. Tato postava je vskutku velice zapálená:

Загорецкий

"Позвольте вам вручить, напрасно бы кто взялся

Другой вам услужить, зато

Куда я ни кидался!

В контору - всё взято,

К директору, - он мне приятель, -

С зарёй в шестом часу, и кстати ль!

Уж с вечера никто достать не мог;

К тому, к сему, всех сбил я с ног..."

(Грибоедов, 1961, s. 83)

Sám autor, ve scénické poznámce, jasně poukazuje na spojitost mezi jménem a charakterem postavy:

Загорецкий

(с жаром)

Нет-с, бочками сороковыми.

(Грибоедов, 1961, s. 95)

Z ostatních antroponym bych pak uvedl poslední výmluvný příklad, který lze vysvětlit, stejně jako u Repetilova, přímo i obrazně. Jedná se o příjmení *Тугоуховский*, které je tvořeno od přídavného jména *тугоухий* (člověk, který

trpí částečnou ztrátou sluchu - podst. jm. *тугоухость*). Příklad autorem jasně vyjádřeného významu tohoto vlastního jména:

Князь

(к ней оборачивает слуховую трубку)

О-хм!

(Грибоедов, 1961, s. 79)

Ten zmíněný přenesený význam jasně vyjde najevo, pokud porovnáme liberální cítění Čackého a zbytku společnosti. I kníže Tugouchovskij a jeho žena patří do této společnosti, která je doslova hluchá k čemukoliv novému.

Některé tvary antroponym použité v tomto díle potvrzují informace o jiných formách oslovení vyložených v bodě 3.6.1.1 ve druhé části této práce. Jedná se o způsob oslovení nevolníků a sloužících v době před zrušením nevolnictví, který se opíral o změnu tvaru jejich jména pomocí přípony *-к- a* (*Феодосий - Федька*). V komedii *Hoře z rozumu* pak takto pojmenované postavy sloužících vystupují: *Лизанька* (*Луиза → Лиза → Лизанька*), *Петрушка* (*Пётр → Петруша → Петрушка*).

Je zde možné najít i zkomolení slova *ланкастерский*, čímž se zprostředkovaně komolí i cizojazyčné příjmení anglického pedagoga, od kterého toto slovo bylo odvozeno *Ланкастер* (Lancaster - 1771-1838).

Хлёстова

<...>

Да от ***ланкартачных*** *взаимных обучений.*

(Грибоедов, 1961, s. 95)

N. K. Piksanov hovoří o typizaci postav v Gribojedově *Hoři z rozumu* následovně: *„Грибоедов обладал особым даром, каким располагают далеко не все писатели: даром типизации. Он мастерски создаёт индивидуальные образы - персонажи. Но он не только индивидуализирует образ, но часто так его обобщает типом, даже символом. Так, мы говорим не только о Фамусове, но и о фамусовщине, не только о Молчалине, но и о молчалинстве, о скалозубовщине, о репетиловщине.*

Сочетаясь с идейной насыщенностью, такая типизация образов даёт им силу крылатых символов, общественно-политических формул. Они применими к тем или иным характерным явлениям разных эпох.“
(Грибоедов, 1945, s. 11)

1.4 Živí mrtví

Další rozbor se bude týkat patrně nejzajímavějšího díla z hlediska frekvence použití antroponym, jehož stránky jsou plné nejrůznějších přezdívek a jiných typů staroruských, církevních či převzatých vlastních jmen. Jedná se o první díl, původně plánované třídílné, románové epopeje *Mrtvé duše* (*Мёртвые души*) N. V. Gogola, dopsaný v roce 1842.

Obecně lze antroponyma použitá v tomto díle rozdělit na tři skupiny, jsou to: příjmení statkářů (významově silně zabarvená, jelikož jde o typizaci postav), přezdívková příjmení (*уличные имена*) nevolníků a nakonec křestní jména a jména po otci, která, až na výjimky, zůstávají významově neutrální, a mají tedy kromě základních onymických funkcí jen textové funkce apelační a deiktické.

Zajímavé, z hlediska rozboru, je příjmení hlavního hrdiny Čičikov (*Чичиков*), které je v tomto bodě rozebíráno jako první a zvlášť od ostatních skupin.

Bem předpokládá, že toto jméno bylo vytvořeno záměrným opakováním slabik, tedy že základem byla melodičnost (Бем 1972, s. 258). Další možností, z hlediska původu příjmení, je jeho odvození od onomatopoeického slova - *чи - рик* (cvrlikání, štěbetání ptáků). Je však rovněž možné najít souvislost mezi sémantikou jednoho slova, od kterého takové jméno mohlo vzniknout, a chováním postavy. Jde o slovo, které má blízko zvuku, od kterého samo vzniklo - *чик* (šmik). Mohlo by vyjadřovat to, s jakou rychlostí Čičikov objíždí vesnice a jak rychle se snaží dosáhnout svého - koupit mrtvé duše. To je mimo jiné potvrzeno i tím, jakým způsobem žil celý svůj život. Na konci knihy je zmíněno, že vždy když se mu nepodařilo dosáhnout svého, pokud možno rychle, pak začal úplně od začátku někde jinde, jinými slovy - zanechal, tedy ‚přestříhnul' svůj svazek, svá pouta s minulostí.

Prvním, výše zmíněným, typem antroponym jsou příjmení statkářů připomínající spíše přezdívky. Jde tedy patrně o jména s nápovědí, kterých je v *Mrtvých duších* skutečně velké množství. Jsou tvořena od plnovýznamových slov a ve většině případů dotvářena standardní příponou a koncovkou používanými pro tvorbu ruských příjmení (viz bod 4.7.1.1, v části II). Mnohá z těchto příjmení se později v ruské společnosti stala symboly pro určitý druh charakterové či jiné vady - např. *маниловщина* (člověk až příliš dobrácký, avšak nudný a lenivý). V tomto rozboru jsou vybrána jen nejvýraznější z těchto příjmení, většinu ostatních je pak možné najít ve slovníčku v následující části této rigorózní práce. Mnohá z těchto příjmení statkářů byla odvozena od názvů měst či vesnic, které vlastnili, u některých však tento proces probíhal jinak - příjmení vzniklo jiným způsobem (od přezdívky, jména po otci atd.) - a jejich vesnice byly jejich příjmením až dodatečně pojmenovány (viz. bod 3.8.5.2, v části II).

Jako jeden z příkladů je možné uvést statkáře Manilova (*помещик Манилов*), jehož vesnice byla rovněž pojmenována po něm, popřípadě on po ní

(*Маниловка*). Manilov je velký snílek a dobrák, což je spojeno do jisté míry i s jeho příjmením, jelikož je tvořeno od přeneseného významu slovesa - *манить* (vábit, lákat). I samotný autorův popis Manilova svědčí o tomto vztahu mezi jménem a charakterem postavy:

„*Помещик Манилов, ещё вовсе человек не пожилой, имевший глаза сладкие, как сахар, и щуривший их всякий раз, когда смеялся было от него без памяти. Он очень долго жал ему руку и просил убедительно ему сделать честь своим приездом в деревню, к которой, по его словам, было только пятнадцать верст от городской заставы...*“ (Гоголь, 1956, s. 13)

Na rozdíl od Manilova, který se k Čičikovovi vždy chová velice přátelsky, někdy až příliš, je statkář Sobakevič úplný opak. Tito dva statkáři jsou skutečně dva zcela opačné charaktery, jelikož na rozdíl od Sobakeviče, je Manilov milý, přátelský, ale nudný, nezajímavý a ke svému hospodářství lhostejný, od čehož vznikl již zmíněný typ - *маниловщина*:

„*Один бог разве мог сказать, какой был характер Манилова. Есть род людей, известных под именем: люди так себе, ни то ни сё; ни в городе Богдан ни в селе Селифан, по словам пословицы. Может быть, к ним следует примкнуть и Манилова. На взгляд он был человек видный; черты лица его были не лишены приятности, но в эту приятность, казалось, чересчур было передано сахару;в приёмах и оборотах его было что-то заискивающее расположения и знакомства.Он улыбался* ***заманчиво****, был белокур, с голубыми глазами. В первую минуту разговора с ним не можешь не сказать: „какой приятный и добрый человек!“ В следующую за тем минуту ничего не скажешь, а в третью скажешь: „чёрт знает что такое!“ - и отойдёшь подальше; если же не отойдёшь, почувтсвуешь*

скуку смертельную. <...> у всякого есть своё, но у Манилова ничего не было. Хозяйством нельзя сказать чтобы занимался.." (Гоголь, 1956, s. 19)

Sobakevič je tedy naopak nepřátelský pedant, který většinou mlčí. To se projevuje již přitom, když se s ním Čičikov seznamuje, což je ve stejnou chvíli, kdy se seznamuje s Manilovem, pročež je možné přístup obou statkářů porovnat:

„*Собакевич тоже сказал несколько лаконически: „И ко мне прошу...*" (Гоголь, 1956, s. 13)

To, že Sobakevič skutečně není snášenlivý, s čímž je spojen i přenesený význam slova, od kterého bylo jeho příjmení odvozeno, tedy - *собака* (pes - být na někoho jako pes), můžeme potvrdit hned několika citáty z knihy, kdy mluví s Čičikovem o městské radě:

- *Да, я не был тогда у председателя, - отвечал Собакевич.*
- *А прекрасный человек!*
- *Кто такой? - сказал Собакевич, глядя на угол печи.*
- *Председатель.*
- *Ну, может быть, это вам так показалось: он только что масон, а такой дурак, какого свет не производил.*

(Гоголь, 1956, s. 78)

- *Конечно, всякий человек не без слабостей, но зато губернатор какой превосходный человек!*
- *Губернатор превосходный человек?*
- *Да, не правда ли?*

- Первый разбойник в мире!

(Гоголь, 1956, s. 78)

- Впрочем, что до меня, - сказал он, - мне, признаюсь, более всех нравится полицмейстер. Какой-то этакой характер прямой, открытый; в лице видно что-то простосердечное.

- Мошенник! - сказал Собакевич очень хладнокровно.

(Гоголь, 1956, s. 79)

После таких похвальных, хотя несколько кратких биографий Чичиков увидел, что о других чиновниках нечего упоминать, и вспомнил, что Собакевич не любил ни о ком хорошо отзываться.

(Гоголь, 1956, s. 79)

V jednom případě dokonce nepřímo zmiňuje vztah mezi svým jménem a zvyky:

„Ну, нечего с вами делать, извольте! Убыток, да уж нрав такой ***собачий****: не могу не доставить удовольствия ближнему.“*

(Гоголь, 1956, s. 86)

Není to však jen příjmení, které charakterizuje tuto postavu. Na rozdíl od ostatních postav autor použil i křestní jméno Michal (*Михаил*), respektive jeho zkrácený tvar Míša (*Миша*), který má v ruštině význam zdrobněliny pro slovo medvěd, tedy medvídek:

„Прошу прощенья! Я, кажется, вас побеспокоил. Пожалуйте, садитесь сюда! Прошу! - Здесь он усадил его в кресла с некоторою даже

ловкостию, как такой ***медведь****, который уже побывал в руках, умеет и перевёртываться и делать разные штуки на вопросы: „А покажи,* ***Миша****, как бабы парятся" или: „А как, Миша, малые ребята горох крадут?"*
(Гоголь, 1956, s. 85)

„А Чичиков от нечего делять занялся, находясь позади, рассматриваньем всего просторного его оклада. Как взглянул он на его спину, широкую, как у вятских приземистых лошадей, и на ноги его, походившие на чугунные тумбы, которые ставят на тратуарах, не мог не воскликнуть внутренно: „Эх наградил-то тебя бог! Вот уж точно, как говорят, неладно скроен, да крепко сшит!..Родился ли ты уж так ***медведем****, или омедведила тебя захолустная жизнь..."*
(Гоголь, 1956, s. 86)

V případě této postavy je to zajímavé spojení příjmení, které vyjadřuje rysy charakteru, a křestního jména, popisujícího vnější fyzické rysy. Nakonec je Sobakevič srovnáván i s Kostějem (Кощей/Кащей Бессмертный), tedy s jednou z nejzápornějších pohádkových postav východních Slovanů:

„Собакевич слушал всё попрежнему, нагнувши голову, и хоть бы что-нибудь похожее на выражение показалось на лице его. Казалось, в этом теле совсем не было души, или она у него была, но совсем не там, где следует, а, как у бессмертного ***кощея****, где-то за горами и закрыта такою толстою скорлупою, что всё, что ни ворочалось на дне её, не производило решительно никакого потрясения на поверхности."*
(Гоголь, 1956, s. 82)

Z faktického hlediska je nutné dodat, že u Kostěje v pohádce byla duše rovněž schována někde za horami, nejčastěji na stromě či uvnitř nějakého opeřence, a to ve vejci jako jehla, kterou musel hrdina, nejčastěji zachraňující dívku, kterou Kostěj předtím unesl, zlomit, aby tak Kostěje zahubil.

Jako poslední příklad příjmení statkářů je možné uvést příjmení Korobočková (*Коробочка*). Zde je zajímavé, že jakmile k tomuto nestandardnímu ruskému příjmení připojíme českou koncovku feminina užívanou pro příjmení *-ová*, ztratí toto příjmení nejen význam, ale získá standardní tvar. K tomuto příjmení, na rozdíl od ostatních, totiž autor nepřipojil příponu a koncovku, které by toto slovo označovaly za příjmení či jiný oficiální typ ruských antroponym. Jde tedy původně spíše o přezdívkové příjmení, jelikož to, že se skutečně o příjmení jedná, je možné potvrdit na základě uvedení dvou předcházejících jmen této postavy - *Настасья Петровна*. V každém případě je toto příjmení tvořeno od zdrobnělého tvaru slova - *коробка* (*коробочка*) ve významu krabička. Z hlediska děje a popisu postavy je pak možné tvrdit, že spojitost mezi příjmením a rysy charakteru postavy jsou velice výrazné. Jde totiž o statkářku, která je skutečně neustále zavřená na svém statku jako v nějaké krabici, kde počítá své utržené peníze a nerada je ze své letargie vytrhávána. Je nezdravě podezřívavá a tvrdohlavá, je dokonce možné použít výstižné české hovorové slovo ‚zabedněná'. Hlavní hrdina se o ní vyjadřuje následovně:

„Ну, баба, кажется, ***крепколобая!*** *" - подумал про себя Чичиков.*
(Гоголь, 1956, s. 41)

„Эк её, ***дубинноголовая*** *какая!" - сказал про себя Чичиков.*
(Гоголь, 1956, s. 42)

Další možná interpretace použití tohoto příjmení je spojení významu slova krabička s mnohými krabicemi, krabičkami, rozvěšenými hloupostmi po světnici a všude v domě této podivné stařeny, tedy s jejím zlozvykem vše si uschovávat a hromadit:

„Минуту спустя вошла хозяйка, женщина пожилых лет, в каком-то спальном чепце, надетом наскоро, с фланелью на шее, одна из тем матушек, небольших помещиц, которые плачутся на неурожаи, убытки и держат голову несколько набок, а между тем набирают понемногу деньжонок в пестрядевые мешочки, размещённые по ящикам комодов. В один мешочек отбирают всё целковики, в другой полтинники, в третий четвертачки, хотя с виду и кажется, будто бы в комоде ничего нет, кроме белья, да ночных кофточек, да нитяных моточков, да распоротого салопа, имеющего потом обратиться в платье, если старое как-нибудь прогорит во время печения праздничных лепёшек со всякими пряженцами или поизотрётся само собой.“

(Гоголь, 1956, s. 36)

Ohledně ostatních příjmení je možné říci, že jsou tvořeny stejným způsobem, tedy od plnovýznamového slova s připojenou příponou a koncovkou - *Плюшкин* (*плюшка* - facka, brioška), pravděpodobnější však bude odvozenina od slovesa *плюхнуть* - v přeneseném významu těžko dosednout, dopadnout. Další je příjmení *Ноздрев* (*ноздря* - nozdra) je člověk, který má nos na to, kde se dobře opít a kde koho zmlátit či okrást. Jsou tu i jiná příjmení statkářů použitá v knize sice pouze jednou, avšak ‚průhledná' co se týče významu slov, od kterých byla utvořena - *Бобров, Свиньин, Канапатьев, Харпакин, Трепакин, Плешаков, Блохин, Почитаев, Мыльной, Черпаков,*

Кувшинников, Мижуев, Хвостырев, Завалишин, Полежаев. Tato a další antroponyma je možné najít ve slovníku v příloze této diplomové práce.

V knize je použito i jméno, které je výborným příkladem toho, jak se během nevolnictví, i přes svá přezdívková příjmení, sami mužici museli představovat (více o příjmeních během nevolnictví viz část II, bod 3.8.5.1):

*„Еремей **Карякин**, Никита **Волокита**, сын его Антон **Волокита** - эти и по прозвищу видно, что хорошие бегуны. Попов, здоровый человек, должен быть грамотей: ножа, я чай, не взял в руки, а проворовался благородным образом. Но вот уж тебя беспашпортного поймал капитан-исправник. Ты стоишь бодро на очной ставке. „Чей ты?“ <...> „Где твой пашпорт?“ - „У хозяина, мещанина Пименова.“*

(Гоголь, 1956, s. 112)

Nikdo se ho neptal na jeho jméno, ale na to kterému pánovi patří. Jeho odpověď, ačkoliv v textu není přímo uvedena, by tedy zněla - *Пименов.*

Zde se dostáváme k dalšímu typu jmen použitých v tomto díle, a sice k přezdívkám a přezdívkovým příjmením nevolníků, která si nevolníci dávali mezi sebou, popřípadě jim je dávali jejich vlastníci, a to podle vzezření, chování, schopností a dovedností (více o přezdívkových příjmeních viz část II, bod 3.8.3.1). Je jich v knize opravdu mnoho, takže i v této části rozboru je vybráno pouze několik z nich.

Na začátku minulého citátu je možné vidět příklady takových přezdívkových příjmení, dokonce i s autorovou poznámkou, že tato jména sama vyjadřují některou z vlastností či schopností člověka - *Карякин* - (patrně od názvu národa žijícího na Kamčatce - *Каряки*), popřípadě od slova *карявый* (možné volně přeložit jako křivý, popřípadě pajdavý); *Волокита* - od slovesa *волочиться* (ve významu vláčet se, trmácet se).

K těm nejzajímavějším přezdívkám tohoto typu patří ta nejdelší - *Пётр Савельев Неуважай-Корыто* nebo *Григорий Доезжай-не-доедешь*. Při překladu přezdívkového příjmení (*Неуважай-Корыто*) vyjde najevo, že jde o člověka, který si nevážil ‚dobrého bydla'. V případě druhého jména se čtenář od Čičikova, který o koupených mrtvých a zběhlých nevolnících přemýšlí, dozvídá, co se mohlo s nevolníkem tohoto jména stát. Je to právě jeden z těch, kteří utekli:

„*Григорий **Доезжай-не-доедешь**! Ты что был за человек! Извозом ли промышлял и, заведши тройку и рогожную кибитку, отрёкся навеки от дому, от родной берлоги, и пошёл тащиться с купцами на ярмарку...*"
(Гоголь, 1956, s. 111)

Z těch ostatních je možné uvést - *Степан Пробка - плотник* (tesař - *пробка* - korek, kůra stromu), *Абакум Фыров* (od slovesa *фыркать* - obrazně znamená smát se, veselit se). Většina těchto jmen se nachází ve slovníku.

Z ostatních křestních jmen, jmen po otci či přezdívek je možné uvést jména, která jsou běžně používána v rámci fráze ve významu, který získala ve společnosti. Pochopení takových jmen je pro čtenáře, který čte knihu v originále, patrně vůbec nejtěžší, ačkoliv je přibližný význam možné pochopit z kontextu.

První je křestní jméno Sofron, které je v textu použito ve významu hlupák, v češtině pak existuje obdobné jméno - Matěj.

„- *Да ведь ты был в то время на ярмарке.*
- *Эх ты, **Софрон**! Разве нельзя быть в одно время и на ярмарке и купить землю?*"
(Гоголь, 1956, s. 60)

Velice podobně je zde použito i křestní jméno Akim, které je však na rozdíl od Sofrona méně zabarvené. V češtině pak existuje podobné jméno s téměř stejnou konotací - Janek.

„*Эх я* ***Аким*** *простота - сказал он сам в себе...*“
(Гоголь, 1956, s. 196)

Další podobný příklad je negativní konotace příjmení vojevůdce a francouzského císaře Napoleona Bonaparta, který v roce 1812 napadl Rusko. Zde je jeho příjmení použito jako nadávky pro koně.

„*Здесь он опять хлыснул его кнутом, примолвив: „У, варвар!* ***Бонапарт*** *ты проклятый!*“
(Гоголь, 1956, s. 32)

Zvláštní postavení v ruské společnosti měla dokonce i jedna hláska, a sice Θ, takzvaná *фита*. Její použití bylo v 19. století, podle Gogola, považováno za hrubé (Гоголь, 1956, s. 62 - poznámky). Zajímavé je však její použití ve jméně *Фетюк*, které bylo považováno za urážlivé. V tomto díle je toto jméno použito jako nadávka:

„*...Ну чёрт с тобою, поезжай бабиться с женою,* ***фетюк!***
- *Нет, брат, ты не ругай меня фетюком, - отвечал зять..*“
(Гоголь, Н. В., 1956, s. 62)

Zajímavé jsou rovněž dvojice jmen, kterých je v díle hned několik - Gog a Magog (*Гог и Магог*) - srovnání s těmito motivy z bible používá Sobakevič,

když urážlivě mluví o gubernátorovi a vicegubernátorovi (Гоголь, 1956, s. 79); Karp a Polykarp (*Карп и Поликарп*) - dvojice popů (je zde komické spojení původních významů slov, od kterých křestní jména vznikla - plod a plodný) (Гоголь, 1956, s. 105); Miňaj a Miťaj (*Миняй и Миняй*) - dvojice starých nevolníků (Гоголь, 1956, s. 74); Zavališin a Poležajev (*Завалишин и Полежаев*) - jména tvořená od sloves - *завалиться* (hov. lehnout si), *полежать* (poležet). Autor sám odkrývá jejich význam: „*..знаменитые термины, произведённые от глаголов 'полежать' и 'завалиться'...*" (Гоголь, 1956, s. 155); Sopikov a Chrapovický (*Сопиков и Храповицкий*) - obě příjmení jsou tvořena od sloves, která původně označovala zvuky, které člověk vydává při spánku - *сопеть* (sípat), *храпеть* (chrápat). Předchozí spojení příjmení Zavališin a Poležajev je podle autora podobné druhé dvojici příjmení, která je součástí fráze - *заехать к Сопикову и Храповицкому*, a označuje druh neklidného spánku, při kterém člověk vydává právě zmíněné zvuky. (Гоголь, 1956, s. 155)

V *Mrtvých duších* je i mnoho jmen zvířat (zoonym). Jména psů (*клички собак*) jsou zde tvořena hlavně od sloves v rozkazovacím způsobu:

„*Вошедши на двор, увидели там всяких собак, и густопсовых, и чистопсовых <...> Тут были все клички, все повелительные наклонения: стреляй, обругай, порхай, пожар, скосырь, черкай, допекай, припекай, северга, касатка, награда, попечительница...*"
(Гоголь, 1956, s. 59)

V knize můžeme najít i jména koní, z nichž jedno je velice zajímavé tím, že je tvořeno od názvu lidské činnosti, respektive pracovního zařazení, které měl bývalý majitel koně:

„Этот чубарый конь был сильно лукав и показывал только дав вида, будто бы везёт, тогда как коренной гнедой и пристяжной каурой масти, называвшийся ***Заседателем****, потому что был приобретён от какого-то заседателя...“*

(Гоголь, 1956, s. 32)

Jsou zde opět široce zastoupeny tvary křestních jmen nevolníků s koncovým *-ka* (příponou *-к-* a koncovkou *-а*), vyjadřujícím vztah statkářů k nevolníkům: *Машка, Петрушка, Андрюшка.*

Použití jmen po otci v této knize je velice zajímavé a dokazuje, že byl tento typ jmen používán po dlouhou dobu pouze mezi vyššími vrstvami (viz část II, bod 3.7). Zde si úředníci navzájem dokazují svou velikost a důležitost tím, že se těmito jmény oslovují a záměrně se tak oddělují od nižších vrstev či nevolníků, které oslovují přezdívkami:

„- Это у ***Ивана Антоновича***

- А где же Иван Антонович? <...>

- Да что же вы не скажете ***Ивану Григорьевичу****, - отозвался Собакевич, - что такое именно вы приобрели; а вы Иван Григорьевич, что вы не спросите, какое приобретение они сделали? Ведь какой народ! Просто золото. Ведь я им продал и каретника* ***Михеева****.“*

(Гоголь, 1956, s. 119)

Z cizojazyčných jmen je jedno velice zajímavé, jelikož jde o pěkný příklad komolení převzatých jmen. MacDonald Karlovič (*Макдональд Карлович*) (Гоголь, 1956, s. 155) - v případě uvedeného jména MacDonald se má patrně jednat o jméno křestní, což je v přímém rozporu s rolí anglického, či původně skotského, vlastního jména MacDonald. Jde totiž o příjmení, obdobu rodového

jména, původně tedy, stejně jako v ruském případě (viz část II, bod 3.8), o jakési mezistádium mezi křestním jménem, rodovým jménem a stabilním příjmením. Rozhodně však nemůže toto jméno nikdy být použito jako jméno křestní.

Nakonec je možné zmínit několik příkladů jmen, která se stala symboly ve více kulturách: Prométheus (*Прометей*) - symbol pro megalomanské chování (Гоголь, 1956, s. 41); Themis (*Фемида*) - bohyně práva a zákonnosti, jejího jména je zde obrazně použito pro označení úředníků *жрецы Фемиды* (Themidini kněží) (Гоголь, 1956, s. 114).

Jako příklad toho, že spisovatelé používali jmen z děl jiných spisovatelů svědčí pasáž z *Bratrů Karamazových* F. M. Dostojevkého, kde se objevují statkáři z *Mrtvých duší*. Alfréd Bem to komentuje následovně:

„В „Братьях Карамазовых" имеется интересный эпизод, несколько приоткрывающий отношение самого Достоевского к гоголевским именам. Максимов, эпизодическое лицо романа, уверял, что он тот самый „помещик Максимов" из „Мёртвых душ", которого Ноздрев высек в пьяном виде. В связи с этим он рассказывает своими словами эпизод из „Мёртвых душ" о пьянстве с Кувшинниковым. При этом он от себя прибавляет: „У Гоголя все это только в виде аллегорическом, потому что все фамилии поставил аллегорические: Ноздрев - то ведь был не Ноздрев, а Носов, а Кувшинников - это уже совсем даже и не похоже, потому что он был Шкворнев..." (Бем, 1972, s. 266)

1.5 Antroponymikon Vladimíra Vysockého

„Мне кажется, что у моих песен очень русские корни, и по-настоящему они могут быть понятны только русскому человеку."

Vlastní jména v tvorbě V. Vysockého, ať se jedná o jeho písně, či lyrická díla, jsou z velké většiny pojímána asociativně, sociálně klasifikují, jménům s nápovědí se Vysockij však také zcela nevyhýbá. V. Vysockij vždy důsledně vychází při vypracování svých uměleckých obrazů z reálných životních osudů, ať už svých vlastních, jeho blízkých a obecně lidských. Z tohoto důvodů vysoký styl často spojuje s nízkým, což platí i o použití tvarů vlastních jmen.

„*Стихи и песни Владимира Высоцкого прежде всего о людях и для людей, поэтому в них автор не мог не использовать разнообразный состав имен собственных.*" (Маленицкая, 2002, s. 8)

Při zpracování této analýzy vycházím ze sborníku *Четыре четверти пути*, a do slovníku zařazuji všechna nalezená literární jména. Zde jsou jak písně, tak i jeho básnická tvorba.

Celkově je možné rozdělit nalezená antroponyma na dva převládající typy: reálná vlastní jména, tedy stejně jako u A. S. Puškina na jména periférní (mající funkce sociálně klasifikující, asociační a evokační) a nereálná, popřípadě centrální (jinými slovy antroponyma s expresivní, estetickou, popřípadě charakterizační funkcí). Toto rozdělení je podmíněno vztahem pojmenovaných denotátů k reálnému světu na jedné straně (*Пушкин, Сталин, Наполеон*) a ke světu literatury, náboženství, mytologie, folklóru a fantazie autora (*Гамлет, Офелия, Кассандра, Христос, Суэтин*).

K asociativně pojatým antroponymům tedy patří hlavně jména existujících osobností, k druhé skupině pak různé druhy autorem vymyšlených jmen, personifikací (zoonyma a názvy lidských cností a necností psané velkými písmeny), dále pak jména postav jiných literárních děl, jména z mýtů a

náboženství. Jsou to pak zvláště tato ‚nereálná' vlastní jména, jejichž významová složka se v písních a básnické tvorbě autora obohacuje.

„Различна и смысловая нагрузка, которую несут реальные и нереальные онимы. Реальные используются Высоцким для создания картинки реальной действительности. Нереальные онимы имеют более широкий диапазон смысловой нагрузки.“ (Маленицкая, 2002, s. 12)

Z hlediska složení antroponym je pak nutné zmínit fakt, že V. Vysockij nepoužívá oficiální ruský tříčlenný systém pojmenování osob ve svých literárních textech. Naopak se mu vyhýbá a dokonce se v jeho dílech téměř nesetkáme se spojením křestní jméno a jméno po otci.

Vlastní jména skutečných osobností se u Vysockého omezují vlastně jen na jeden typ – příjmení. Jsou to příjmení historických osobností: *Бонапарт, Сталин, Берия, Грозный, Калигула, Молотов*, která jsou čtenářské obci dobře známa a Vysockij využívá konotací, které tato antroponyma nesou a evokuje jimi kladné či záporné ladění obsahu jeho básní či písní, dějinné události, popřípadě společenskou situaci apod. V případě mnoha těchto jmen dokonce používá příjmení k jakési honorifikaci ‚na ruby'. Používá stejná hesla, v jakém ruští čtenáři byli zvyklí tato jména v první polovině 20. století vídat, ale kontext je záporný. Z dalších příjmení zde můžeme nalézt představitele ruské a evropské literatury, jejichž jména mají za úkol konotovat jejich díla, myšlení, přesvědčení a umělecké směřování: *Блок, Байрон, Толстой, Метерлинк, Данте, Гоголь, Достоевский.* Z ostatních jsou tu vědci: *Эйнштейн, Ньютон*; malíři: *Леонардо Да Винчи, Дали*; mořeplavec: *Кук*; šachisté: *Фишер, Таль*. Výběr příjmení Vysockým je, vzhledem k minulé části práce, kde se pojednává mimo jiné i o nezaměnitelné funkci tohoto typu vlastních jmen v běžné mluvě, pochopitelný. Čtenář Vysockého brzy zjistí, že postavy pojmenované jen

příjmeními nejsou skutečnými hrdiny jeho děl, vytvářejí pouze společenské a historické pozadí.

Výjimkou v tomto případě je jen několik antroponym: křestní jména *Володя* a *Марина* s jejich různými tvary, a patronymum *Макарыч*. Nicméně bez kontextu by pro čtenáře v těchto případech bylo nemožné pochopit, o které osobnosti se jedná.

"... Вот пишут голос мой неодинаков.
То хриплый, то надменный, то глухой.
И просит население бараков.
«Володя», ты не пой за упокой. „
(Высоцкий, 1988, s. 337)

Již na základě tohoto prostého čtyřverší je však jasné, že *Володя* je zde křestní jméno samotného autora.

Vlastní jméno ženy Vysockého Mariny Vladi se v jeho básních objevuje jak v oficiálním tvaru, tak i v hypokoristickém, autor však vždy používá i v jejím případě pouze jméno křestní a pouze kontext čtenáři napoví, že se skutečně hovoří o ni.

„Нет рядом никого, как ни дыши.
Давай с тобой, организуем встречу!
Марина, ты письмо мне напиши –
По телефону я тебе отвечу."
(Высоцкий, 1988, s. 222)

Jen pro vysvětlení - Marina Vladi žila v Paříži a Vladimir Vysockij v Moskvě, neměli tedy možnost se setkávat často a ve styku je udržovaly tedy jen telefonáty a korespondence.

Oslovení, tvořené od jména *Марина* příponou *–к*, pak v další básni rovněž patří ženě V. Vysockého.

„Маринка, слушай, милая Маринка,
Кровиночка моя и половинка.“
(Высоцкий, 1988, s. 222)

Jméno po otci ve tvaru *Макарыч* je pak přátelské oslovení Vasilije Makaroviče Šukšina. V básni *Памяти Василия Шукшина* V. Vysockij vyjadřuje bolest nad ztrátou této výrazné osobnosti ruského filmu, literatury a umění obecně, nad ztrátou člověka, kterého osobně znal, kterého si vážil a měl rád. Velmi zajímavé je použití patronyma *Макарович* ve tvaru *Макарыч*, což je vlastně přepis výslovnosti tohoto jména po otci v běžné mluvě. Ačkoliv je výslovnost *Макарыч* považována za spisovnou, vzhledem k tomu, že Vysockij v textu používá pouze samotné jméno po otci v tomto tvaru a nikoliv křestní jméno či příjmení, jsou konotace vyjadřované takovým použitím velmi silné. Z takového patronyma je pak cítit pevné přátelské pouto, jde tu až o familiární oslovení blízkého člověka (více viz část II, bod 4.6.2).

„Коль так, Макарыч, не спеши,
Спусти колки, ослабь зажимы,
Пересними, перепиши,
Переиграй, останься живым.“
(Высоцкий, *Памяти Василия Шушкина,* 2006, s. 1)

Je zde pak i malá skupina křestních jmen s příjmeními, o kterých rovněž platí, že jim mohou být předlohou skutečné žijící osoby: *Слава Голубев, Слава Фомин, Мишка Шифман.*

Где ты, Валя Петров? – что за глупый вопрос.

Ты закрыл своим танком брешь.

Ну а в сводках прочтем: враг потери понес,

Ну а мы – на исходный рубеж.

(Высоцкий, 1988, s. 68)

Některá skutečná antroponyma se u Vysockého opakují častěji, než jiná. Příjmení *Пушкин* se objevuje ve třech případech. Dialog s A. S. Puškinem se objevuje hned v několika jeho básních, ve kterých používá obrazy a postavy z Puškinových děl, např. *Лукоморья больше нет* (1967). Dochází tu však k přehodnocení těchto Puškinových obrazů a jejich střetu s realitou v Rusku 60. a 70. let 20. století.

V *Песне о сумасшедшем доме* však Vysockij nepoužívá příjmení známých ruských spisovatelů 19. století F. M. Dostojevského a N. V. Gogola v honorifikujícím pojetí, ale jako pojítka s jejich díly, tedy s funkcemi asociativními:

"Куда там Достоевскому с Записками известными,

Увидел бы, покойничек, как бьют об двери лбы!

И рассказал бы Гоголю про нашу жизнь убогую, -

Ей богу, этот Гоголь бы нам не поверил бы."

(Высоцкий, 1988, s. 71)

Příjmení obou spisovatelů jsou zde použita Vysockým jako reminiscence jejich konkrétních děl - oba spisovatelé totiž ve své době napsali *Zápisky šílencovi*. Tímto způsobem, tedy pomocí dvou příjmení významných ruských

osobností, Vysockij metaforicky charakterizuje dobovou společenskou situaci v sovětském Rusku.

Příjmení Stalin pak u Vysockého symbolizuje celou jednu epochu dějin Ruska včetně válečného nadšení a vystřízlivění v podobě represí. Je tu napřed honorifikující a ideologizující pojetí tohoto antroponyma.

„Пусть много говорил белиберды
Наш Тамада – вы тамаду не троньте, -
За Родину был тост алаверды,
За Сталина, - я думал – я на фронте.“
(Высоцкий, 1988, s. 217)

Ve jiné básni se objevuje v tragickém kontextu represí, strachu a lidského neštěstí.

„Сколько веры и лесу повалено,
Сколько изведано горя и трас!
А на левой груди – профиль Сталина,
А на правой – Маринки анфас.“
(Высоцкий, 1988, s. 165)

Z mnohých příjmení existujících osobností v dílech Vysockého je možné vybrat ještě zajímavé použití jména známého britského mořeplavce Jamese Cooka, pomocí kterého Vysockij v písni *Одна загадка или почему аборигены съели Кука* poukazuje, stejně jako v mnoha jiných svých dílech, na analogii mezi historií a současností. Jedná se o zdánlivě vtipnou historku o tom, jak původní obyvatelé snědli Cooka a potom toho velmi litovali. Je velmi pravděpodobné, že lidojedy zde Vysockij myslí obecně ‚dav', který se ve všech

dobách a všech kulturách chová stejně a může se jednoduše zbavit člověka a Vysockij před takovým davovým chováním a ztrátou lidských práv a lidského chování ať už z jakýchkoliv důvodů důrazně varuje.

„А дикари теперь заламывают руки,
Ломают копья, ломают луки,
Сожгли и бросили дубинки и бамбука, -
Переживают, что съели Кука!“
(Высоцкий, 1988, s. 265)

‚Reálných' (periférních) antroponym je ve sborníku možné celkově najít 35 ve 40 různých kontextech. Při srovnání s počtem ‚nereálných' (centrálních, vymyšlených) antroponym, kterých je 39, pak vychází najevo, že tato asociativní vlastní jména hrají v poezii V. Vysockého přinejmenším stejně důležitou roli jako antroponyma charakterizující a estetizující.

Na rozdíl od jmen existujících osobností, která jsou označována převážně příjmeními, jsou jména vybraná Vysockým z ruského antroponymikonu pro estetické a charakterizační potřeby jeho děl zastoupena převážně jmény křestními.

1. Jsou to křestní jména v oficiální formě: *Никодим, Сергей, Марья, Аграфена, Иван.*

„Личность в штатском – парень рыжий,
Мне представился в Париже,
Будем с вами жить, я – Никодим. „
(Высоцкий, 1988, s. 65)

2. Křestní jména v neoficiálních tvarech jsou pak dvojího druhu:

   a) hypokoristikum se zkráceným kmenem: *Клава, Тома, Федя, Вася, Надя.* V jednom případě je možné objevit dva domácké tvary jednoho jména: *Серёга, Серёжа.*

„Их восемь – на двое, - расклад перед боем
Не нам, но мы будем играть!
Сережа, держись. Нам не светит с собою,
На козыре надо равнять.“

(Высоцкий, 1988, s. 153)

„Считай по-нашему, мы выпили не много –
Не вру, ей-бога, - скажи, Серега!
И если б водку гнать не из опилок,
То че б нам было с пяти бутылок!“

(Высоцкий, 1988, s. 279)

Navíc jsou některá z těchto domáckých tvarů používána v hovorovém tvaru dalším zkrácením kmene a mají tak blíže ke skutečnému znění oslovení: *Вань, Зин.*

„Ой, Вань, смотри, какие клоуны,
Рот – хоть завязочки пришей...
Послушай, Зин, не трогай шурина,
Какой ни есть, а он – родня!“

(Высоцкий, 1988, s. 48)

b) oslovení tvořená příponou *–к* se subjektivními konotacemi (vesměs negativními nebo familiárními): *Верка, Нинка, Машка.*

„Машка, вредная натура, -
Так и лезет на скандал,
Разобиделася, дура, вроде, значит, - помешал.“
(Высоцкий, 1988, s. 96)

Další příponou, kterou Vysockij používá s podobným efektem je *-юх/ех*: *Валюха, Надюха, Алёха.*

„Мне очень-очень не хватает вас, -
Хочу увидеть милые мне рожи!
Как там Надюха, с кем она сейчас
Одна? – тогда пускай напишет тоже.“
(Высоцкий, 1988, s. 49)

Zvláště zajímavé je použití Vysockým jednoho křestního jména - *Марьюшка*, které má svým lidovým a dnes již archaickým domáckým tvarem oslovení patrně vyvolat u čtenáře kladné konotace ve vztahu k této postavě.

„Отчего не бросилась, Марьюшка, в рекруты,
Что же не замолкла-то навсегда ты,
Как забрали милого рекруты, в рекруты,
Как умел твой суженный во солдаты.“
(Высоцкий, 1988, s. 185)

Převaha použití pouhých křestních jmen v různých tvarech u Vysockého souvisí i s tím, že ani Vysockij sám neměl rád oficiální typ oslovení, kterému se tudíž vyhýbal. Lidé v jeho okolí a dokonce ani neznámí lidé ho tedy ve většině případů neoslovovali oficiálním ruským spojením křestního jména a patronyma - Vladimíre Semjonoviči (*Владимир Семёнович*), ale pouze hypokoristickým tvarem křestního jména Voloďo (*Володя*). Dalším možným důvodem je trend několika posledních desetiletí s vypouštěním jmen po otci v publicistickém textu a stále více i v obecném jazyce (více viz část II, bod 4.6.2).

„Сам Высоцкий не любил официальности при обращении. Можно это заметить тогда, когда автор выбирает именования для персонажей своих стихотворений. Среди них мы не найдем ни вежливого «имени+отчества», ни официального «имени+отчества+фамилии». Высоцкий дает имена своим героям такие какие можно услышать в реальной повседневной жизни.“ (Маленицкая, 2002, s. 44)

Neoficiální tvary křestních jmen dodávají pak tvorbě Vysockého zamýšlený efekt hovorovosti a obecné mluvy, který je zcela v souladu s hrdiny jeho písní a poezie – bežnými představiteli ruského národa. Sám Vysockij o tom říká:
„Героев я не ищу, в каждом из нас похоронено по крайней мере тысяча персонажей... Я не знаю, это трудно объяснить, где я беру героев для песен – вот они здесь, вы все здесь передо мной сидите.“
(Высоцкий, *Монологи Высоцкого*, 2006, s. 1)

Příjmení je v této skupině antroponym (vymyšlených Vysockým) jen několik, ačkoliv jejich zařazení do této skupiny je sporné, vzhledem k tomu, že již není

možné dohledat původní vzor, od kterého patrně Vysockij při jejich výběru vycházel: *Берёзкин, Борисов, Леонов.*

Antroponymum *Суэтин* je pak možné považovat za jedno z mála opravdových nomen omen v díle Vysockého. Objevuje se v písni *Том, который не стрелял.*

„Судьба моя лихая
Давно наперекос:
Однажды языка я
Добыл, да не донес, -
И особист Суэтин,
Неутомимый наш,
Еще тогда приметил
И взял на карандаш.

Он выволок на свет и приволок
Подколотый, подшитый материал...
Никто поделать ничего не смог.
Нет - смог один, который не стрелял.“
(Высоцкий, 1988, s. 201)

I přes změnu písmene *е* na э v napsání tohoto antroponyma je možné z kontextu pochopit, že vytvoření tohoto jména bylo motivováno od apelativa *суета* (shon, spěch; rovněž však i nízkost, bezvýznamnost). Zvláště pak to potvrzuje v dalším verši použité spojení *неутомимый наш* (náš neúnavný). Toto příjmení je pak tvořeno příponou *–ин*, tedy tímto procesem: *Суэтин* (příjmení) ‹ *Суэтин* (jméno po otci) ‹ *Суэта/Суета* (rodné jméno/ přezdívka) ‹ *суета* (apelativum). Příjmení samotné se však stalo obecně symbolem pro zbabělost a nelidské jednání. Jedná se totiž o politruka, který se bojí velení a

posílá na smrt vlastní vojáky, kteří se nesprávně vyjádřili o válce, politice, popřípadě dali najevo ochotu dezertovat. Je to tedy patrně zajímavý způsob využití obou významů tohoto mnohovýznamového slova, od kterého toto příjmení vzniklo. Jedná se o neúnavného, ale velmi nízkého ve svém jednání, člověka.

„Неужели можно заставить людей стрелять в своего? Да, Суэтины смогли это сделать, отвечает Высоцкий. Сделать и выжить, а те, кто не стреляли, погибли или от рук тех же Суэтиных, или от пули немецкого снайпера... и больше нет таких людей, что наносит лирическому герою страшную моральную рану. А расстреливавшие - кто знает, скольких из них мучила мысль, что они трусы...“ (Фельдман, 2006)

Zde opět vidíme, jak autor v literárním textu dokáže apelativizovat vlastní jména, nicméně si tu ověřujeme i ten fakt, že na základě kontextu díla žije takové jméno ve společnosti svým vlastním životem, tedy mohou se mu čtenáři přisuzovat další, třeba i na autorově záměru nezávislé, konotace.

Velmi zajímavou skupinu antroponym u Vysockého tvoří vlastní jména přímo použitá v literárním textu jako jména obecná s výrazně sociálně a národnostně klasifikačními funkcemi. Například *Рабиновичи, Гуревичи*, tvořená od kmenů *Рабин* (z biblické hebrejštiny *rav* – velký, významný; později *rabbi* – učitel) a *Гурий/Гурей* (od hebrejského *gur* – zvířátko, lvíče) postupným připojením přípon *–ов*, respektive *-ев* a následně *–ич* (více viz část II, bod 4.7.1.1).

Запретили все цари всем царевичам
Строго – настрого ходить по Гуревичам ,
К Рабиновичам, не сметь, тоже – к Шифманам, -
Правда, Шифманы нужны лишь для рифмы нам.

(Высоцкий, 1988, s. 68)

Popřípadě podobně použitá příjmení známých osobností:

Товарищи учённые, Эйнштейны драгоценные,
Ньютона ненаглядные, любимые до слёз.
(Высоцкий, 1988, s. 85)

Takové použití vlastních jmen je založeno na metonymii, kdy příjmení ve skutečnosti zastupují určitou typickou vlastnost či klasifikaci takto původně pojmenovaných. Místo národnostního označení Židé – *Рабиновичи*, místo označení inteligenti – *Эйнштейны*.

Další rozsáhlou skupinu antroponym u Vysockého tvoří jména z mýtů, pohádek a ruských ‚bylin'. Tato jména již v literatuře i společnosti prošla procesem apelativizace a spisovatelé je pochopitelně pro jejich výrazné konotace vyhledávají. *Баба-Яга*, *Оборотень* (Vlkodlak), *Муза*, *Соловей-Разбойник* (Slavík loupežník), *Русалка*, *Леший* (Lesní muž)[1], *Лешачиха* (Lesní žena), *Нептун*, *Ведьма*. A ačkoliv v převážné většině případů Vysockij vychází z obecně známých konotací těchto jmen, s mnohými pracuje tvůrčím způsobem a tyto významy přehodnocuje. U Vysockého jsou tyto pohádkové postavy konfrontovány s realitou sovětského Ruska druhé poloviny 20. století. Jedná se opět o spojení vysokého a nízkého stylu, kdy humoristické, komické a satirické prvky Vysockij spojuje s prvky tragickými.

[1] Zlý duch lesa u východních Slovanů. Jedná se o pána lesů a zvěře, který je někdy zobrazován v kůži s rohy a kopyty. Podle mytologie umí měnit svou výšku – jednou může být menší než stéblo trávy, podruhé vyšší než nejvyšší stromy. Může svým smíchem děsit lidi a unášet děti.

Například o zmíněném Slavíku loupežníkovi, který je čtenářům ruských bylin znám ze střetnutí s bohatýrem Iljou Muromcem jako záporně laděná postava, píše jako o osvoboditelovi od nečistých sil:

Соловей-разбойник тоже был не лыком шит, -

Гикнул, свистнул, крикнул: «Рожа, ты, заморский паразит!

Убирайся без боя, уматывай.

И Вампира с собою прихватывай!»

(Высоцкий, 1988, s. 95)

O vodníkovi a lesním muži píše následovně, tedy způsobem, který odpovídá nízkému stylu a obecnému jazyku, který se velmi liší od toho, jak hovoří pohádkové postavy.

„Я старый больной, озорной Водяной,

Но мне надоела, квартира

Лежу под корягой простуженный, злой,

А в омуте мокро и сыро.“

(Высоцкий, 1988, s. 313)

„Нету мочи, нету сил, -

Леший как-то недопил –

Лешачку свою бил и вопил...“

(Высоцкий, 1988, s. 113)

Jméno Rusalka se pak u Vysockého stává symbolem pro určitý druh chování a životní situaci některých žen. Toto použití je pak zcela v souladu se zápornými konotacemi, které má toto proprium v slovanských mytologiích, kde rusalky vábí muže svými písněmi a dalšími svody do záhuby.

„И Русалка – вот дела!
Честь недолго берегла –
И однажды, как смогла, родила, -
Тридцать три же мужика
Не желают знать сынка, –
Пусть считается пока – сын полка.“
(Высоцкий, 1988, s. 112)

Dalším příkladem může být velice známá postava z řeckých bájí - Ariadna (*Ариадна*), jejíž nit pomohla Théseovi (*Тесей*) projít labyrintem Minotaura a stala se tak symbolem nalezení správné cesty. U Vysockého se s tímto jménem a rovněž i podobným motivem setkáváme nejednou v básních *Нить Ариадны* a *Мой Гамлет*.

„С друзьями детства перетерлась нить,
Нить Арианды оказалась схемой
Я бился над словами «быть, не быть».
Как над неразрешимой дилеммой.“
(Высоцкий, 1988, s. 294)

Celý pohádkový svět dobra a zla Lewise Carrolla uvádí pak v jediném jméně *Alenka* (*Алиса* - z anglického *Alice*), jméně hrdinky moderní pohádky *Alenka v říši divů* (*Алиса в стране чудес – Alice in wonderland*)

„Этот рассказ мы с загадки начнем –
Даже Алиса ответит едва ли
Что остается от сказки потом –
После того, как ее рассказали.“
(Высоцкий, 1988, s. 170)

Použití jmen z pohádek je pak pro Vysokého, který se snažil zobrazit ve své tvorbě mentalitu ruského národa, typické a řekl bych i zásadní. B. A. Makarovová píše o použitých pohádkových motivech u Vysockého: *„Это <...> обращение к нравственно-психологическим истокам, к тем художественным формам, в которых нашел свое отражение национальный характер.“* (Макарова, 2000, s. 10).

Poslední podskupinou apelativizovaných vlastních jmen u Vysockého jsou antroponyma literárních hrdinů zapůjčených jím z děl jiných autorů. Nejčastěji se setkáváme s hrdiny neruské literatury: *Робин Гуд, Дон-Жуан, Грей, Алиса, Арлекин, Ричард, Офелия, Гамлет.* I zde tvůrčím způsobem přistupuje ke ztvárnění těchto hrdinů. Třeba právě *Hamlet*, kterého Vysockij představoval ve stejnojmenné inscenaci na prknech divadla *Na Tagance*, je jeho životní rolí a přece to není úplně stejný *Hamlet*, kterého známe z Shakespearova díla. *„Гамлет Высоцкого – это Гамлет изнутри, это исповедь поэта, работающего Гамлета, он пахнет потом профессии, житейской судьбой.“* (Маленицкая, 2002, s. 29)

V šesti baladách napsaných k filmu *Стрелы Робин Гуда* Vysockij svým posluchačům přibližuje anglický romantický středověk s pozitivním hrdinou pověsti *Robinem Hoodem*, a pomáhá tak k přenosu konotací tohoto jména do jiného kulturního prostředí.

„Но вздыхают от разлуки –
Где-то дом и клок земли –
Да поглаживает луки,
Чтоб в бою не подвели,
И стрелков не сыщешь лучших!
Что же завтра, где их ждут –
Скажет первый в мире лучник
Славный парень Робин Гуд!“
(Высоцкий, 1988, s. 245)

Méně často pak Vysockij využívá ruskou klasickou literaturu: *Черномор, Людмила, Поп, Лукоморье, Балда.* Většinu z nich si pak půjčuje právě od A. S. Puškina i s jejich charakteristikami.

„Введение пушкинских сказочных героев в ткань своих стихотворений было необходимо Высоцкому для того, чтобы достигнуть сатирической полноты, чтобы на основе сказки выстроить смелую и решительную антисказку.“ (Новиков, 1991, s. 6)

V. Vysockij pak, při srovnání dobové skutečnosti s pohádkovým světem, reálný svět odsuzuje.

„В общем, значит, не секрет

Лукоморья больше нет,

Все, про что писал поэт, это – бред.“

(Высоцкий, 1988, s. 114)

Co je na díle Vysockého unikátní, kromě jeho hlubokého sociálního cítění, je jeho všestrannost. Spojuje v sobě několik uměleckých rovin – je zpěvákem, básníkem i hercem a to vše je v jeho případě podpořeno tím, co bychom u nás nazvali klasickým vzděláním - sečtělost. Vysockij si svými písněmi vytvořil pevné vazby se svými posluchači, kterými se postupně stala většina obyvatelstva Ruska. O této vazbě píše O. Malenickaja:

„Такую связь в творчестве Высоцкого можно проследить и на чисто лингвистическом уровне. В частности, на примере использованием автором универсальной функционально-семантической категории имен существительных, как собственные имена.

Собственные имена в песенной поэзии Высоцкого представляют особый, индивидуальный мир, на который накладывают отпечаток личность, мировоззрение, талант, стиль автора.“

(Маленицкая, 2002, s. 33)

Některé onymické lexémy z Vysockého písní se staly pro jeho ruské posluchače symboly, podle kterých i bez kontextu toho kterého konkrétního díla jsou schopni identifikovat Vysockého a konkrétní báseň, popřípadě píseň. V tomto tvrzení se opírám o výzkum provedený mezi ruskými studenty a učiteli různých fakult Kemerovské státní univerzity (*КемГУ*), o kterém se zmiňuje i O. Malenickaja.

„С кем из советских авторов второй полоны 20 века ассоциируется следующий набор собственных имен: Вань, Зин, Кук, Магадан, Жираф,

Антилопа, Попугай?» Для большинства опрошенных (196 человек из 200) оказалось достаточным перечислением первых трех онимов, чтобы узнать Высоцкого." (Маленицкая, 2002, s. 34)

Křestní jména, patronyma a příjmení, která používá Vysockij, dotvářejí jasné obrazy a asociace a tedy i díky nim získávají básně a písně Vysockého hluboce sociální podtext, který je podpořen i tvary jmen, patřícími mnohdy k nízkému stylu. U Vysockého tedy převažují antroponymické funkce evokační, asociativní a konotativní.

1.6 Sergej Lukjaněnko – antroponyma ve fantasy a vědeckofantastickém žánru

Pro poslední analýzu jsem si vybral povídku *Týden neúspěchů* (*Неделя неудач*) jednoho z nejčtenějších ruských autorů v době psaní této rigorózní práce. Jedná se o Sergeje Lukjaněnka, autora vědeckofantastického a fantasy žánru, který v současnosti oslovuje hlavně mladší generaci Rusů a na jehož motivy knih byly natočeny i celosvětově velmi úspěšné filmy. Jeho vliv na současnou ruskou mládež je proto nesporný. Na rozdíl od Vysockého pak Lukjaněnko, zcela v souladu s žánrem, který představuje, používá pro své postavy převážně jména vymyšlená, která pak vycházejí z ruského antroponymikonu, tvořená pomocí ruských přípon. Vzhledem k velké tradici vědeckofantastického žánru v Rusku, jehož historie sahá až k počátku dvacátých let 20. století, je mnoho jmen postav s jejich konotacemi Lukjanenkem převzato i z děl jiných významných autorů.

Z jeho nejznámějších děl – *Denní hlídka, Noční hlídka, Šerá hlídka* (*Ночной Дозор, Дневной Дозор, Вечерний Дозор*) se mnohá jména postav stala v ruském prostředí už dnes symboly, například *Завулон* (*Zavulon*) - symbolem temnoty. Autor však jen uvedl do ruské čtenářské komunity mytologická jména,

která takové významy již původně nesla, a jen je ‚oprášil'. Sám autor mi v krátké e-mailové korespondenci vysvětlil výběr jmen, který je u něj často založen na prostém prolistování mytologického slovníku a slovníku vlastních jmen.

Вопрос: Каково происхождение имени "Завулон"?

С.Л.: Это один из двенадцати сыновей Иакова, последний из шести сыновей, рожденный Лией, родоначальник-эпоним одного из "колен Израилевых". В песне Деворы, относящейся к древнейшим частям Ветхого завета говорится: "Завулон - народ, обрекший душу свою на смерть" (Суд. 5, 14 и 18). Является ли Завулон из Дневного Дозора Москвы тем самым Завулоном, или одним из его потомков - не знаю...

Вопрос: Каким образом были выбраны именно такие имена для глав Дозоров а также для других ваших произведений, например Недели неудач?

С.Л.: Методом научного тыка. Я взял "Мифологический словарь", открыл один раз - и посмотрел, на кого упадет взгляд. Это был Гесер. Прочитал - вполне вписалось в роль.

Открыл второй раз - это был Завулон.

Честно.

Я решил, что после подобных совпадений придумывать что-то уже нет смысла.

Lukjaněnko pak spojuje ve svých jménech hned několik metod při jejich tvorbě či výběru, popřípadě zachovává původní tvary jmen postav od jiných spisovatelů. Jména mají v převážné většině funkce expresivní/estetické, asociační, evokační a charakterizační.

Ve většině jeho děl, včetně povídky, kterou jsem si vybral k literárně onomastické analýze, je pak děj zasazen do, různými způsoby pozměněné, ruské současnosti. Tvarově jsou pak antroponyma používána stejně jako v současné obecné mluvě a novotvary, založené na novodobých trendech přejímání a zkracování, zcela v souladu se současnou ruskou realitou.

Děj a mnohá antroponyma v povídce *Неделя неудач* vycházejí z děl bratrů Strugackých (Аракадий и Борис Стругацкие). Kromě různých tvarů jmen hlavních hrdinů, která Lukjaněnko převzal právě od Strugackých, najdeme v této povídce mnohá nová jména a tvary, které Lukjaněnko sám vytvořil. V antroponymikonu díla pak převažují domácké tvary křestních jmen (*Витька, Эдик, Сашка*), popřípadě spojení křestních jmen s příjmeními (*Витька Корнеев, Эдик Амперян, Сашка Привалов*). Pouze v případě vysoce postavených ‚mágů' je oslovení oficiální, tedy je tvořeno křestním jménem, patronymem a příjmením. Stejně jako v mnohých současných dílech fantasy a vědeckofantastické literatury, i Lukjaněnko často používá mluvící jména (*Выбегалло, Седловой, Камноедов, Клоп Говорун*).

Lukjaněnko vybírá tvary jmen pro své postavy z hlediska vztahů jeho hlavního hrdiny ke svému okolí, což je velmi zajímavé vzhledem k sociálnímu postavení takových tvarů v obecném ruském jazyce a ruské společnosti jako takové, která se ‚zrcadlí' v té fiktivní v této povídce. Přátele jsou pojmenování pomocí domáckých a familiárních tvarů *Васька, Сашка*, popřípadě ještě ve spojení pouze s příjmeními. S vysoce postavenými ‚mágy', a ve většině případů i o nich, se hovoří jen pomocí jmen křestních ve spojení s patronymy. Nedůležité postavy pak mají familiární neoficiální tvary antroponym.

Použité tvary jmen postav, kromě toho, že pojmenovávají, současně přímo rýsují společenské vztahy takto pojmenovaných.

- *Вы что-то хотите предложить,* ***Привалов****? - спросил Невструев.*

- Я? Нет... в общем-то...

Янус Полуэктович кивнул.

- Хорошо. Мы выслушали мнение ***профессора Выбегалло****... теперь, полагаю, для чистоты эксперимента надо повторить его независимому эксперту. Предлагаю кандидатуру* ***Привалова****. Вы против,* ***Амвросий Амбруазович****?*

Выбегалло заколебался.

- Эта... молодежь... она...

- Могу я! - привстал Корнеев. Выбегалло замахал руками:

- ***Привалов*** *вполне, вполне... Юноша талантливый, пуркуа бы не па?*

- ***Александр Иванович****, вы согласны посетить мир, где имеются подобные... технологии? - Невструев пристально посмотрел на меня. И едва*

заметно подмигнул.

Я поднялся. Витька пихнул меня в спину и прошептал:

- Что хочешь делай, но если ***Выбегалло*** *поддержишь - ты мне больше не друг!*

- ***Саша,*** *на тебя надежда, - сказал вслед Эдик Амперян.*

(Лукьяненко, 1998, s. 29)

Oslovování pouhým příjmením je i v ruském jazyce považováno za nestandardní a familiární, nicméně je v současnosti tím nejspecifičtějším pojmenováním, takže v malé sociální skupině při jeho použití nedochází k nedorozumění. Pro čtenáře jsou takovou sociální skupinou postavy čteného díla, autor na druhou stranu nemůže do sociální skupiny nezahrnout své čtenáře. Proto se v literárním textu v nepřímě řeči často používají pouhá příjmení, u kterých však nelze jejich použitím hledat nějaké skryté konotace nebo symboliku. Na druhou stranu, všechny tvary jmen v přímé řeči mají jasné

sociální konotace, což je vidět i na předchozím příkladě. K tomuto je nutné dodat, že v ruské škole je zcela běžné oslovovat žáky příjmeními a jelikož se děj této povídky odehrává v jakémsi fakultním ústavu mágské univerzity, tak je tento způsob oslovování pochopitelný. Mág nižší úrovně (student) je jeho představeným oslovován pouze příjmením (*Привалов*), kdežto vyučující titulem s příjmením (*профессор Выбегалло*), popřípadě křestním jménem s patronymem (*Амвросий Амбруазович*). Vztah ostatních nižších mágů k tomuto neoblíbenému vyučujícímu je pak vyjádřen rovněž pouhým příjmením (*Выбегалло*). Přátelský vztah mezi dvěma nižšími mágy pak vyjadřuje domácké oslovení (*Саша*).

Na různé neoficiální tvary jednoho antroponyma je povídka opravdu bohatá a vysoká frekvence přímé řeči a převážně dialogický typ vyprávění takové bohatosti přímo nahrává a odkrývá nejrůznější funkce vlastních jmen nejen v literárním textu, ale v tomto případě i v komunikačním aktu.

- П-полагаю, следует п-попробовать еще раз, - сказал Федор Симеонович и стал делать пассы. На него внимательно смотрели.
*- Не так, **Федор Симеонович**, не так, - быстро проговорил Ойра-Ойра, увидев, что Киврин старательно рисует в воздухе задом наперед букву "Е". - Это получается цифра "3".*
- Ах ты г-господи! Да неужто? - сказал Киврин, разглядывая слабо светящийся в воздухе след. - С моей с-стороны - так все н-нормально!
*- Любезный **Теодор**, заклинание ваше должно быть ориентировано вовне, а не на вас самих, - сообщил Хунта.*
(Лукьяненко, 1998, s. 15)

V případě křestního jména *Teodor* se jedná o zajímavý způsob použití tvaru, který se považuje v současném ruském jazyce za oficiální, nicméně do konce

20. století se pomalu vytrácel z obecného jazyka. Jedná se o kalendářní tvar řeckého jména, který se objevil ihned po přijetí křesťanství a později opět po Nikonově reformě, nicméně v obecném jazyce se neudržel, jelikož jeho ruská varianta *Фёдор* se jednodušeji vyslovuje. Oslovovaný a oslovující tímto jménem jsou vážení představitelé ústavu a oslovující sotva znatelně kárá svého kolegu, tento tvar jména takový komunikační akt jen podtrhuje mírně negativními konotacemi.

Z hlediska významů slov, od jejichž kmenů byla příjmení v této povídce vytvořena, je možné uvést několik příkladů jasně charakterizujících (mluvících) antroponym – *Выбегалло, Привалов, Седловой, Проницательный, Питомник.*

Příjmení *Выбегалло* je patrně tvořeno od kořene *бег* připojením předpony s významem dokončení činnosti *вы-* a dalším připojením přípon *–а* a *–лло* (italská přípona). Vskutku se jedná o člověka, který je velmi energický v tom, co mu prospívá, ale před odpovědností vždy utíká. Další hledisko hodnocení vztahu netradičního jména s charakterizací postavy je způsob, kterým tato postava hovoří.

- О чем вы? - предельно вежливо спросил Витька. Выбегалло поежился и пробормотал, обращаясь только к Седловому и начисто нас игнорируя:
*- **Де рьен** [не стоит благодарности (фр.)], Луи Иванович. Приходите завтра на ученый совет. **А демэн** [до завтра (фр.)].*
(Лукьяненко, 1998, s. 23)

Francouzský jazyk velmi připomíná některé postavy u A. S. Gribojedova a dalších spisovatelů 19. století, které se rovněž snažily být zajímavé tím, že

hovořily francouzsky. Zde však to, jak se postava stylizuje, působí velmi směšně a bezohledně ve vztahu k ostatním postavám. Tento charakterizační prvek je proto rovněž velmi důležitý a tvar příjmení tuto charakterizaci ještě podtrhuje. Přímo v textu však dochází i ke změně kmene příjmení a tudíž i jeho konotací, které jsou zcela v souladu s činností postavy, která hrabivě vynesla velké množství věcí z paralelní reality.

Выбегалло взмахнул рукой, и два его лаборанта, скромно стоящие в углу, подтащили к столу большие, закрытые мешковиной, носилки.
Корнеев крякнул и шепнул:
*- Вот ведь натаскал... **Выносилло** наш недюжинный!*
(Лукьяненко, 1998, s. 27)

Příjmení *Привалов*, tedy proprium hlavní postavy povídky, nesouvisí příliš s povahovými rysy postavy jako takové, jako spíš se způsobem, kterým byla tato postava přijata do ústavu, ve kterém se děj povídky odehrává. Antroponymum totiž vzniklo od přezdívky *привал* (z tzv. ‚нижегородцких говоров' s významem – зять, принятый в дом), případně *привалить* (перен. появиться, прийти).

Луи Иванович Седловой je pak velmi mírný člověk, kterého jednoduše každý ‚obalamutí' a zneužije. Odtud tedy charakterizace postavy pomocí přeneseného významu kmene jeho příjmení – *седло* (sedlo), *седлать* (osedlat).

- Все-таки, уважаемый Амвросий Амбруазович не совсем прав, полагаю, - робко сказал Седловой. - Не так ли, молодые люди?
Корнеев посмотрел на него и вздохнул:
- Таких как Выбегалло, надо брать за воротник и рвать шерсть из ушей.

Это однозначно, Луи Иванович. На вашем месте...

Седловой густо покраснел.

(Лукьяненко, 1998, s. 23)

Проницательный a *Питомник* jsou pak vedlejšími postavami, nižšími mágy, kteří nemají vlastní názor a pro své okolí jsou buď zcela neviditelnými, nebo jsou považováni za druhořadé. Velmi zajímavé je proto patrně záměrné použití příjmení *Проницательный* (*наблюдательный, многое замечающий* – bystrý, vnímavý), místo daleko lépe se hodícího *Проницаемый* (*пропускающий сквозь себя что-н.* – propustný, prostupný). V případě příjmení *Питомник* (*место для разведения растений или животных* – školka, obora), se toto spíše blíží prostému způsobu myšlení pojmenovaného.

„Питомник и Проницательный громко засмеялись. Им явно не доводилось заниматься поисками недостающего слова, данный в начальных классах запас их вполне устраивал.“

(Лукьяненко, 1998, s. 26)

V dvou posledních případech se tedy nejedná o čistě charakterizující jméno, ale spíše o spojení prvků charakterizačních s prvky expresivními, kdy se jejich významový základ mění a obohacuje během děje.

Z příjmení, která získávají jasné konotace až v textu samotném, je možné uvést honorifikující užití proprií, která jsou mimo tento literární text zcela neutrální - *Быковы, Юрковские.*

Космические корабли бороздят просторы галактики, но что вынуждены есть наши героические звездопроходцы, покорители

Марса и Венеры, наши славные ***Быковы*** *и* ***Юрковские****? Всяческую водоросль и иную консерву!*

(Лукьяненко, 1998, s. 26)

Na povahové rysy jedné postavy, které se staly pevnou součástí konotací příjmení, použitého v ději povídky pro jinou z postav, je skrze metonymii poukázáno v textu následovně:

- Жизнь - отчеканил Корнеев, - есть форма существования белковых тел! Бел-ко-вых! А дубли у нас - кремнийорганические, ну или германиевые... Я разозлился.

- Витька, ***ты мозги не пудри****! Тоже мне...* ***Амперян****...*

(Лукьяненко, 1998, s. 17)

Zvláštní skupinu tvoří antroponyma obyčejných ‚nemagických' pracovníků tohoto podivného ústavu, o kterých se mluví a jsou oslovováni pouze pomocí jejich křestních jmen, popřípadě od nich odvozených domáckých tvarů. Nejsou pro vyšší představitele ústavu ani tak důležití, aby byli oslovováni příjmením, jako v případě nižších mágů. Zajímavé je, že sami tito pracovníci používají těchto jmen, když mluví o sobě (*Кеша, Гена, Васек, Геннадий*).

Výraznou rytmičnost jmen postav, kterou jsme viděli v případě N. V. Gogola a F. M. Dostojevského, je pak možné nalézt i u Lukjaněnka - ***Амвросий*** *Амбруазович Выбегалло,* ***Ойра-Ойра****,* ***Модест*** *Матвеевич,* ***Жиан*** *Жиакомо.*

Tvary patronym v textu povídky jsou zajímavé tím, že jsou tvořeny od kmenů převážně přejatých křestních jmen připojením ruských spisovných přípon *-ович/ -евич*. Problematika tvoření takových patronym je pak v současné ruštině,

vzhledem k přejímkám cizojazyčných křestních jmen, velmi aktuální (více viz část II, bod 4.6.3). Z mnohých je možné uvést: *Полуэктович, Хозевич, Амбруазович, Маркович, Баалович.*

Podobný příklad, jako v případě patronyma *Макарыч* u V. Vysockého, je možné najít i v této povídce Lukjaněnka. Jedná se o familiární oslovení kolegy jedním z vyučujících na ústavu – *Иваныч.* Takové zkrácení kmene se sice v přímé řeči při oslovení považuje za spisovné, avšak vzhledem k tomu, že Lukjaněnko v textu používá pouze samotné jméno po otci v tomto tvaru, a nikoliv křestní jméno či příjmení, jsou konotace (familiárnost), vyjadřované takovým použitím, velmi silné.

- Амвросий Амбруазович... мне тоже очень интересно... чем обязан вашему визиту... - слабо сказал Седловой.

- Хорошо! Мы от прямых вопросов не уходим, а достойные ответы имеем на все происки! - Выбегалло положил руку на плечо Седлового, и тот слегка присел.

*- Шер мой ами, **Иваныч**! Как вы помните, мы с вами еще в прошлом году договаривались о совместных экспериментах и использовании оборудования друг друга!*

(Лукьяненко, 1998, s. 22)

IV. Slovníček vlastních jmen z vybraných ruských literárních textů

JMÉNA/PŘÍJMENÍ	AUTOR A DÍLO	PŮVOD A VÝZNAM JMÉNA	MOŽNÉ VÝKLADY POUŽITÍ JMÉNA V LITERÁRNÍM DÍLE
A			
Агафон	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(греч.) - *agathon - благо, добро*; использовалось в простом крестьянском быту.	Глубокий социальный подтекст, столкновение романтичесих переживаний и простонародного имени (хотя отношение самого Пушкина к этим греческим именам было положительным - он называл их 'сладкозвучнейшими').
Агашка	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(греч.) - от *agate* (*хорошая, добрая* – эпитет Зевса) → *Agatos* (одно из греческих мужских имён) → *Agata/Agatoc* (заимств. имя) → *Агаша* (умень.) → *Агаш-ка* (униж./ умень.).	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа. Есть связь между социальной позицией (в этом случае ключница - крепостная) и конечным *-ка* (для унижения крепостных).
Аграфена	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(лат.) *agreuo* (*схватывать*) и *pus* (*нога*) → *Agrippa* (римское фамильное имя) → *Агрипна* (редк. заимств. имя) → *Агриппина* (женская форма) → *Аграфена* (народная форма)	Высоцкий пользуется личными именами для названия 'анонимных' героев, простых русских. Нет никакой связи между персонажем и подлинным значением основы.
Адам Смит	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(др.-евр.) *Адам* - человек, в библии имя первого человека (англ.) - Smith (*кузнец* - kovář) → *Смит*	Англ. экономист (1723-1790), чьи работы оказали сильное влияние на идеи декабристов.
Аким	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(др.-евр.) – *ehoiakim* (*бог поставил*) или (арабского) – *hakim* (*учёный, врач*) → *Иаким* (заимств. имя) → *Аким* (разг. форма).	*Эх я Аким простота...* - в значении глупец (чешск. to jsem ale Janek). Эта форма и значение имени используется в разговорном языке.
Алеко	А. С. Пушкин - Цыганы	(греч.) – *alexo* (*защищать*) → *Алексий* (заимств. имя со значением *защитник*) → *Алеко* (производное).	Убийца из-за страсти. Обратное поведение персонажа, чем значение слова-основы.
Алёха	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.) – *alexo* (*защищать*) → *Алексий* (заимств. имя со значением *защитник*) → *-ёх* (умень.).	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для описания 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Алина	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(др.-герм.) - *adal* (*благородный*) или (лат.) - *albus* (*белый*) → *Аделина* или *Альбина* (заимств. имя) → *Алина* (умень.)	*...но в старину княжна Алина* - здесь интересно то, что в святцах такого имени нет, так что таким именем не мог быть, по правилам церкви, член

			дворянской семьи крещен. Зероятно это было имя *Аделина*, потому что *Альбина* в церковных календарях не числится.
Алиса	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-герм.) *adal* (*благородный*) и *heid* (*состояние, сословие*) → *Adelaida/e* (нем. имя) → *Аделаида* (заимств. имя) → *Алиса* (умень). Заимствованное имя ставшее в России календарным в 20-ом веке.	Высоцкий пользуется в своих песнях и лирических произведениях именами этих литературных героев с юмористическими, комическими и сатирическими характеристиками для выражения русского национального характера и русского быта в 20-ом веке в целом. При помощи одного лишь имени Высоцкий предствляет весь мир сказки Кэрролла *Алиса в стране чудец.*
Алкид	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(греч.) - *alke* (*мужество*) → *Alkidos* (греч. имя) → *Алкид* (редк. заимств. имя)	В этом произведении это имя сына *Манилова*. Но такого имени в святцах нет. Похоже, что это имя выбрано супругами *Маниловыми*, в стиле предхристианских внутрисемейных имён, основной которых было желание, чтобы ребёнок стал таким, каково его имя.
Амперян, Эдик	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Амперян** – (др.-герм.) *Amper* (кислый) или от мотивированного *Amper* (единицаизмерения силы электрического тока) с армянским суффиксом *–ян* (аналогия русского *–ов/-ин*) **Эдик** – (др.-герм.) *ed* (*собственность*) и *vardan* (*охранять*) → *Edward* (нем. имя) →*Эдуард* (заимств. имя) → *Эд-ик* (умень.)	Все эти имена студентов магии или младших магов и друзей главного героя рассказа выступают без отчеств, причём их фамилии построением напоминают клички и уличные имена, хотя нет непосредственной связи между значением слов-основ их имён и чертами характера персонажа. У их личных имён исключительно гипокористические формы.
Анна	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(др.-евр.) *hen* (*грация, миловидность* - půvab) → *Hanna* → *Анна* (заимств. после принятия христианства)	„...имел на шее Анну“ - метонимически использованное имя для названия ордена святой Анны.
Ариадна	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.) *Ariadne – ari* (*очень*), *handako* (*нравиться*) (греч. миф.)дочь критского царя, которая помогла герою *Тесею*, убившему чудовище (*Минотавра*), выйти из лабиринта, снабдив его клубком ниток.	Высоцкий пользуется в своих песнях и лирических произведениях именами этих мифологических героев с юмористическими, комическими и сатирическими характеристиками для выражения русского национального характера и русского быта в 20-ом веке в целом.
Архаров	Л. Н. Толстой -	(рус.) - *архар* (*горный баран*).	Существующее имя стало

	Война и мир	Может быть сокращённая форма имени *Аристарх* (по греч. - *высший начальник*). В обоих случаях развитие следующее: *архар* → *Архар* (прозвище) → *Архаров* (сын Архара) → *Архаров* (отчество) → *Архаров* (фамилия).	прототипом имени персонажа.
Б			
Баба Яга	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	В славянской мифологии лесная старуха-волшебница, ведьма. Согласно сказкам восточных и западных славян, Баба Яга живет в лесу в избушке на курьих ножках, пожирает людей. В печи Баба Яга старается изжарить похищенных детей. Связь с дикими зверями и лесом позволяет выводить ее образ из древнего образа хозяйки зверей и мира мертвых. Вместе с тем такие атрибуты Бабы Яги, как лопата, которой она забрасывает в печь детей, согласуются с интерпретацией сказок о ней как о жрице в обряде инициации. Она-антагонист героя сказки. В некоторых сказках Баба Яга (Яга Ягишна, словенск. Ежи-баба) - мать змеев, противников богатыря. Персонажи, сходные с Бабой Ягой, известны в германской (Фрау Холле в нем. сказках), греческой (Калипсо) и других мифологиях.	Высоцкий пользуется в своих песнях и лирических произведениях именами этих сказочных героев с юмористическими, комическими и сатирическими характеристиками для выражения русского национального характера и русского быта в 20-ом веке в целом.
Багратион	Л. Н. Толстой - Война и мир	(груз.) - член грузинской дворянской семьи.	Реально существовавшее лицо.
Баян	А. С. Пушкин-Руслан и Людмила	(ст.-сл.) - *баяти* (*говорить, рассказывать*) или из (монг.) (*богатый*) → *Баян* (редк. имя)	Боян - легендарный древне-русский певец.
Бегушкин	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - *бегать*. Кличка была оформлена суффиксом *-ин* так, чтобы стать стандартной русской фамилией.	Автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Здесь это фамилия чиновника, которого считают лишним - „..они всё даром бременят землю.“
Безухов Пьер	Л. Н. Толстой - Война и мир	**Безухов** (рус.) - кличка означающая физический недостаток - *человек без уха* - *Безуха* → *Безухов* (отчество - сын человека без уха) → *Безухов* (фамилия)	Без скрытого значения - существовавшее лицо или прототип личного имени.

		Пьер (франц.) - то же, что и *Пётр* (рус.) - возникло от греч. *petra* (*скала, утёс, каменная глыба*)	
боливар	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	От имени *Симон Боливар* - вождь восстания в Лат. Америке - фамильярно-метонимическая замена шляпы именем политического деятеля - в франц. языке используется в жаргоне.	Пушкин носил шляпу a là боливар.
Болконский	Л. Н. Толстой - Война и мир	От фамилии *Волконский* (рус.) - от названия реки *Волконь*, которая находилась на территории имущества этой дворянской семьи.	Реально существовавшее лицо.
Бонапарт	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(франц.) - имя существующего лица - *Napoleon Bonaparte* (1769-1821).	Имя известного французского полководца, который в 1812 напал на Россию. Здесь его имя было, в это время (в нач. 19 века), символом войны и уничтожения. В этом произведении его имя используется в роде этото символа: „У, варвар! Бонапарт проклятый!“
Булкин, Юрик	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Булкин** (др.-рус.) - *булка* (хлебец из пшеничной муки – bíle pečivo) → *Булка* (уличное имя/кличка) → *Булк-ин* (сын человека по имени *Булка*) → *Булкин* (фамилия) **Юрик** (греч.) - *georgos* (*земледелец*) → *Georgios* (греч. имя) → *Георгий* (заимств. имя) → *Юрий* (народная форма) → *Юр-ик* (умень.)	Все эти имена студентов магии или младших магов и друзей главного героя рассказа выступают без отчеств, причём их фамилии построением напоминают клички и уличные имена, хотя нет непосредственной связи между значением слов-основ их имён и чертами характера персонажа. У их личных имён исключительно гипокористические формы.
Буянов	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(рус.) - взятое из поэмы В. Л. Пушкина - дяди А. С. Пушкина - *Опасный сосед*.	Персонаж из одного произведения используется в другом, куда с собой приносит свои черты и расширяет литературный фон.
В			
Валюха	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(лат.) - производное от *valeo* (*быть сильным, здоровым*) → *Valerius* → *Валерий* (заимств. имя) → (умень. -юх) *Валюха*	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для названия ‘анонимных’ героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Вань	В. С. Высоцкий - Четыре четверти	(греч.) - *Iohanan, lĕhohanan* (*Яхве - бог смилостивился, бог*	Высоцкий этими формами пользуется для названия

	пути	помиловал → *Иван* (заимств. имя) → *Ваня* (умень.) → *Вань* (усечение основы при обращении)	'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого. В этом случае письменная форма соответствует разговорной форме обращения, при которой происходит усечение основы.
Вася	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.) - *basileus* (*царь*) → *Basil* (греч. имя) → *Василий* (заимств. имя) → *Вася* (умень.)	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для описания 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Верка	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(ст.-сл.) - калька греч. *pistis* (*вера*) → *Вера* (ст.-сл. имя) → *Вер-ка* (униж./ умень.).	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для названия 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Вертер и Шарлотта	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	Герои сентиментального романа В. Гете - *Страдания молодого Вертера.*	Эти персонажи появляются во время чтения стихов Гете. Нет скрытого значения или символа.
Виргилий	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	В поэме *Божественная комедия* Данте Алигиери (1265-1321). *Вергилий* (лат.) - древний римский поэт - является проводником ватора по аду.	Одного из чиновников, который должен *Чичикова* провести к другому чиновнику, сравнивает автор с Вергилием. Так как у этого персонажа нет другого имени в произведении, то он дальше так и называется *Виргилий* (изменённое имя прототипа).
Владимир-солнце	А. С. Пушкин - Руслан и Людмила	(др.-рус.) - *Владимир* – *владеть* и *мир*	Историческое лицо - великий князь Киевский.
Володя	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-рус.) - Владимир – *владеть* и *мир* → Володя (умень.)	В многие свои произведения Высоцкий включает себя используя гипокористическую форму своего личного имени – *Володя*. Этот антропоним можно считать исключением, так как реальные личности Высоцкий называет в подовляющем большинстве только лишь по фамилии

Волокита, Никита и сын его Антон	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - кличка/ уличное имя от глагола *волочиться* - тощиться, тянуться по земле (vláčet se)	Чичиков говорит об этом и других именах: *беглые души Плюшкина <...> эти и по прозвищу видно, что хорошие бегуны...* Писатель отнёс имена к поступку мужиков, и тем самым сделал их полнознаменательными.
Воронская, Нина	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	**Воронский, Воронцов** (слав.) - от клички, которая обозначала брюнетов по цвету воронова крыла (*-ий* - западнорусское окончание) **Нина** (грузинское от греч.) - *Ninos* - *Нин* (имя основателя Ассирийского государства).	Прототипом этого персонажа стала жена финляндского генерала-губернатора - Аграфена Федоровна Закревская.
Выбегалло, Амвросий, Амбруазович	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Выбегалло** – придуманная автором фамилия – от корня *бег*, оформленная префиксом – *вы* и суффиксами *–а* и *–лло* (итальянский суффикс) **Амвросий** (греч.) - *Ambrosios* (*бессмертный, божественный*) → *Амбросий* (др.-церк. форма заимствованного имени) → *Амвросий* (церк.) **Амбруазович** (греч.) - *Ambrosios* (*бессмертный, божественный*)→ *Амбросий* (др.-церк. форма заимствованного имени) → *Амвросий/Амбруазий* (церк.) → *Амбруаз-ов* (сын человека по имени *Амбруазов*) → *Амбруазов-ич* (отчество)	Выбегалло – один из профессоров института магии. Все обращаются к нему с уважением по имени и отчеству, хотя студенты и младшие сотрудники о нём говорят при помоши фамилии. Причём у всех членов руководства состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог. Есть связь между значением слова-основы фамилии и чертами характера персонажа – человек уклоняющийся от забот и ответственности. В случае этой 'говорящей' фамилии в тексте происходит ещё и её переосмысление – *Выносилло* (персонаж действительно обогащается вынося товар из параллельной вселенной)
Г			
Гавриил (архангел)	А. С. Пушкин- Гавриилиада	(др. -евр.) – *gabri* (*сильный*) и *el* (*бог*) → *Gabriel* (евр. имя) → *Гавриил* (заимств. имя)	Библейское лицо.
Гамлет	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-гер.) – *Amleth* (*дом, родина*). В английском языке в форме *Hamlet* использовано Шекспиром в качестве имени главного героя трагедии.	Имя, взятое Высоцким у Шекспира. Пример одного из имён других писателей, которыми Высоцкий пользовался и коннотации которых, при творческой обработке таким именем названного персонажа, по-новому наполнял.

Гвоздин	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(др.-рус.) - *гвоздь* (нариц. имя) → *Гвоздь* (кличка) → *Гвоздин* (отчество) → *Гвоздин* (фамилия).	Трансформированное имя капитана Гвоздилова из *Бригадира* Д. И. Фонвизина, которое раскрывает методы хозяйствования *Гвоздина*.
Гильо	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(франц.) - *Guillot*	Французский наёмный слуга.
Гимен	А. С. Пушкин - Руслан и Людмила и Евгений Онегин	(др.-греч.) - *Гименей* (бог брака)	Греческий бог.
Гирей	А. С. Пушкин - Бахчисарайский фонтан	(тюрк.) - *Гирей*	Видимо, хан *Крым-Гирей*.
Гог и Магог	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	Князь *Гог* - предводитель разбойничьего народа *Магог* (библейская легенда).	Один персонаж (*Собакевич*) говорит о губернаторе и сравнивает его с этим князем, говоря о нём: *И лицо разбойничье*. Вице-губернатора сравнивает с народом Магог.
Гоголь	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(ст.-сл.) – или от нарицательного *гоголь* (*хохлатая утка, нырок*), или от переносных значений слова *гоголь* (*франт, щеголь - гордый, бодрый, стройный человек*) Имя существующего лица – Н. В. Гоголь.	Фамилия русского писателя Н. В. Гоголя появляется у Высоцкого в качестве реминисценции его произведений.
Гомер	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(греч.) - *Омир* - византийская форма имени, воспринятая русской средневековой традицией и перешедшая в 18 веке в высокий стиль.	Гомер - греческий народный поэт, автор произведений - *Илиада*, *Одиссея*. Позже интересны во время предромантизма.
Гуревич	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-евр.) – *gur* (существительное со значением *зверёныш, львёнок*) ⟶ *Gur* (евр. имя) → *Гур* (заимств. имя) → *Гурей* (внутрисемейное имя) → *Гурев* (имя сына Гура или Гурея) → *Гуревич* (фамилия)	Высоцкий пользуется этими фамилиями в качестве метонимий. В этом случае фамилия *Рабинович* замещает слово Еврей, т. е. выступает в социально-ассоциативной функции.
Гюльнара	А. С. Пушкин- Евгений Онегин	(франц.) - персонаж из поэмы Байрона *Корсар*.	*...певцу Гюльнары подражая..* - при описании Онегина.
Д			
Денисов, Василий	Л. Н. Толстой - Война и мир	**Денисов** (греч.) - *Dionys* (жизненных сил природы, бог вина) → *Dionysios* (греческое личное имя) → *Денис* (заимств. церковное имя) → *Денисов* (сын Дениса) → *Денисов* (отчество) → *Денисов* (фамилия) **Василий** (греч.) - *basileus* (*царь*) → *Basil* (греч. имя) →	Автор в этом случае изменил компоненты личного имени прототипа героя - *Денис Васильевич Давыдов* (существовавшее имя партизана) изменился в *Василия Денисова*.

		Василий (заимств. имя)	
Дельвиг	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	Дельвиг, Антон Антонович (1798-1831) - лицейский друг Пушкина, который на пирах выступал с поэтическими импровизациями.	При жизни Дельвига было печатано только Д, причём стих был не полон для тех, кто не знал фамилию. Здесь можно раскрыть интимную сторону отношений Пушкина. Это странный приём, при котором, только самым близким друзьям можно было понять текст и любоваться рифмой.
Доезжай-не-доедешь, Григорий	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка/ уличное имя) - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии. Это образовано от русской фразы, обозначающей отдалённое место (příliš daleko).	В произведении имеют эти имена роль примеров тогдашних кличек. Когда Чичиков думает об именах мёртвых крепостных, которых он купил, то об этом мужике думает: *..отрекся навеки от дому, от родной берлоги, и пошёл тащиться с купцами на ярмарку*?
Достоевский	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(бел.) - первоначально с ударением на о: *Достóевский*, как и в названии топонима, от которого образовано село *Достóево* в Белоруссии, которым владели предки писателя Ф. М. Достоевского. Имя существующего лица – Ф. М. Достоевский.	Фамилия русского писателя Ф. М. Достоевского появляется у Высоцкого в качестве реминисценции его произведений и мировоззрения.
Друбецкой	Л. Н. Толстой - Война и мир	От фамилии *Трубецкой* (рус.) - дворянская фамилия - родовое прозвание, которое возникло по находившемуся в их владении городу Трубецку, ныне Трубчевску, Брянской области.	Изменённая, реально существовавшая фамилия.
Дуня	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(греч.) - *eudokia* (*благоволение*) или *Яздундокта* (редкая старая форма) → *Евдокия* → *Дуня* (умень.разг.)	Уменьшительная форма *Дуня*, вместе с тем, что эта женщина разливает чай, имеет роль иронизировать эту провинциальную барышню.
Е			
Елена	А. С. Пушкин - Гавриилиада	(греч.) - *hele* (*солнечный свет*) → *Helene* (греч. имя) → *Елена* (другие формы - Алёна, Гелена, Хелена, Илона, Элен, Нелли, Элла).	Нет настоящей связи между подлинным значением слова-основы имени и чертами персонажа. Может быть красота, которая свела *Иосифа* - мужа *Марии*.
Ж			
Жиакомо, Жиан	С. В. Лукьяненко -	**Жиакомо** (итальянское) - *Giacomo* (от др.-евр. *Iaqob* – он	Транслитерация инстранного имени без его изменения.

	Неделя неудач	следует за кем-л.) → *Жиакомо* (не числится в словарях фамилий русского языка) **Жиан** (итальянское) - *Gian* (аналогия *Иван* из др.-евр. *Iohanan*) → *Жиан* (редк. заимств. имя)	Характеризующая и эстетическая функции этого антропонимы заключаются в его иностранном происхождении и звучании.
З			
Завалишин	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - кличка, образованная от глагола *завалиться* (mít dostatek, lehnout si) по правилам образования русских фамилий (суффиксом *-ин*).	Сам автор открывает значение этого имени, когда о нём пишет: *...знаменитые термины, произведённые от глаголов „полежать" и „завалиться", которые в большом ходу у нас на Руси...*
Загорецкий	А. С. Грибоедов - Горе от ума	От глагола *загореться* - (перен.) неудержимо захотеться (být zapálený pro něco). Фамилия, наверное придуманная автором, хотя такая кличка могла в русском народном языке существовать. Присоединено конечное *-цкий*, что является официально принятым сочетанием суффикса и окончания для обозначения русских фамилий.	Видимо, автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Обозначает черты персонажа, который является слишком старательным, увлечённым чиновник того времени.
Задека, Мартын	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	**Задека** – придуманная фамилия **Мартын** (лат.) - *martius* (*посвященный Марсу, воинственный*) → *Mars* (лат. имя) → *Мартин/Мартын* (редк. заимств. имя)	Придуманное в Европе имя, якобы живущего в XI в. человека - пророка. Татьяна любила эти гадательские книги, что помогает пооткрыть загадки её характера.
Зарецкий	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	По-видимому от слова *заря* - (svítání, úsvit, počátek).	Убийца Ленского на дуэли (нет внутреннего отношения между именем и персонажем).
Заседатель	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	Прозвище, которое не образовано по правилам русского языка. Это кличка, образованная от названия профессии, которая в свою очередь от глагола *заседать* (zasedat).	Интересная кличка лошади, которую она получила по названию профессии её прежнего владельца.
Зизи	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	Детская домашняя (ласкательная) форма имени Евпраксия конкретного живущего лица Евпраксии Николаевны Вульф (1810-1883) - подруги Пушкина.	Реминисценция горячего отношения А. С. Пушкина с Е. Н. Вульф.
Зин	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.) - *Zeus* (в родительном падеже *Zenos*) → *Зенон* (заимств. имя) → *Зина* (заимств. редк. мужское имя)	Высоцкий этими формами пользуется для названия 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним.

		→ *Зина* (употребление мужского имени Зина в качестве женского) → *Зин* (усечение основы при обращении)	Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого. В этом случае письменная форма соответствует разговорной форме обращения, при которой происходит усечение основы.
Золотуха	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка/ внутрисемейное имя) - образовано или от названия болезни *золотуха* (детская болезнь, одна из форм проявления туберкулёза), тогда это внутрисемейное имя на охрану от болезни, или от слова *золото* (с фам. суфф. *-уха*).	В случае первого способа образования (болезнь), нет скрытого смысла (кличка, служащая для охраны ребёнка от болезни), но в этом случае связь скорее с образоввнием этой фамилии от слова золото, потому что у персонажа наверное много денег, потому что он большой взяточник: *..первейший хапуга в мире.*
Зяблова	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - от глагола *зябнуть* - испытывать чувство холода, страдать от холода (mrznout, pociťovat zimu). Глагол был оформлен суффиксом *-ова* так, чтобы напоминал русскую фамилию. Но это могла быть и существующая фамилия возникшая следующим способом - *зябнуть* (полнознаменательное слово) → *Зябл* (кличка) → *Зяблов/ -а* (сын/ дочь Зябла - позже отчество).	Видимо, автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Так как эта фамилия актёрши приводится на афише, то это может быть псевдоним.
И			
Иван Андреич	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Иван** (греч.) - *Iohanan, Iĕhohanan* (*Яхве - бог смилостивился, бог помиловал* → *Иван* (заимств. имя) **Андреич** (греч.) - *andreios* (*мужественный, храбрый*) → *Andreios* (греч. имя) → *Андрей* (заимств. имя) → *Андре-ев* (сын человека по имени Андрей, позднее фамилия) → *Андреев-ич* (отчество) → *Андреич* (разг.)	Нейтральных обращений именем и отчеством в этом произведении много, но здесь это интересное сочетание макаронизма и имени и отчества для создания рифмы. К почмейстеру - „шпрехен зи дейч, Иван Андреич?“.
Иван	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.)- *Iohanan, Iĕhohanan* (*Яхве - бог смилостивился, бог помиловал* → *Иван* (заимств. имя)	Высоцкий пользуется личными именами для названия ‘анонимных’ героев, простых русских. Нет никакой связи между персонажем и подлинным значением основы.
Иосиф	А. С. Пушкин- Гавриилиада	(др.-евр.) - *iosef* (*приумножить, добавить*) → *Iosef* (евр. имя) → *Иосиф* (заимств. имя)	Муж *Марии* (персонаж из библии).

		(*другие формы - Осип, Жозеф, Юзеф, Хусепе, Джозеф*).	
К			
Камноедов, Модест Матвеевич	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Камноедов** (др.-рус.) - от двух основ *камень* и *есть*. Писателем придуманная фамилия, образованная по всем правилам образования русских фамилий присоединением суффикса *–ов*. **Модест** (лат.) - *Modestus* (*скромный* – эпитет бога Марса) → *Модест* (заимств. имя) **Матвеевич** (др.-евр.) - *Mattitiahu* (дар бога Яхве) → *Матвей* (заимст. имя) → *Матве-ев* (сын человека по имени *Матвей*) → *Матвеев-ич* (отчество)	Камноедов – один из заведующих института магии. Все обращаются к нему с уважением по имени и отчеству, хотя студенты и младшие сотрудники о нём говорят при помоши фамилии. Причём у всех членов руководства состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог.
Карп и Поликарп (отцы)	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Карп** (греч.) - *karpos* (*плод*) **Карпос** (от греч.) - *polykarpos* (*обильный плодами, плодородный*)	Своего рода игра слов - сочетание плодородный и плод. Это имена, которые часто получали монахи при пострижении.
Карякин, Еремей	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка) - или от глагола *корявый* (*искривленный*), но скорее всего от названия народа - *Каряки* (народ живущий на Камчатке) → *Карыкин* (фамилия)	Чичиков говорит об этом и других именах: *беглые души Плюшкина <...> эти и по прозвищу видно, что хорошие бегуны...* Писатель отнёс имена к поступку мужиков, и тем самым сделал их полнознаменательными.
Киврин, Фёдор Симеонович	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Киврин** (рус.) - *кивер* (высокий жёсткий военный головной убор – Kiver) → *Кивр-ин* (фамилия) **Фёдор** (греч.) - *theos* – бог и *doron* – дар → *Theodoros* (греч. имя) → *Феодор* (заимств. имя) → *Фёдор* (народ. форма) **Симеоновч** (др.-евр.) - *Simon* (бог слышащий) → (греч.) *Simonos* → *Симон/Симеон* (замиств. имя) → *Симеон-ов* (сын человека по имени *Симеон)* → *Симеонов-ич* (фамилия)	Киврин – один из заведующих института магии. Все обращаются к нему с уважением по имени и отчеству, хотя студенты и младшие сотрудники о нём говорят при помоши фамилии. Причём у всех членов руководства состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог. У этого имени появляется ещё и интересное использование устаревшей формы – *Теодор*, которая выражает большое почтение и снижает таким

			образом негативное содержание реплики одного из колег адресата коммуникационного акта.
Кифа Мокиевич и Мокий Кифович (его сын)	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Кифа** (арам.) - *kefa* (*скала*) - от него образовалось имя и позже, после заимствования на Руси, и отчество Кифович. **Мокиевич** (греч.) - *mokos* (*насмешник - posměváček*) → *Мокий* (заимст. имя) → *Моки-ев* (сын человека по имени *Мокий*) → *Мокиевич* (отчество).	Пример одного из способов переноса рода, но только между двумя, тремя генерациями. До образования настоящей фамилии, в семье сыну было дано имя образованное от отчества отца и отчество по правилам.
Клава	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(лат.) - *claudus* (*хромой*) → *Claudius* (лат. имя) → *Клавдий* (заимств. имя) → *Клавдия* (женский вариант) → *Клава* (умень.)	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для описания 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Колесо, Иван	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) кличка - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии. (от сущ. *колесо*).	В произведении имеют эти имена роль примеров тогдашних имён крепостных. В этом случае это человек, который, скорее всего, был хорошим кузнецом или плотником - так или иначе хорошо чинил или изготовлял колёса.
Копейкин (капитан)	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) кличка - фамилия образована от слова *копейка* - мелкая монета, при помощи суффикса для образования фамилий *-ин*.	Кличка связана с финансовой ситуацией персонажа: *..у капитана Копейкина весь ассигнационный банк, понимаете, состоит из каких-нибудь десяти синюх.*
Корнеев, Витька	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Корнеев** (лат.) - *Cornelius* (римское родовое имя, в переводе – рогатый) → *Корней* (заимст. имя) → *Корне-ев* (сын человека по имени *Корней*) → *Корнеев* (фамилия) **Витька** (лат.) - *Vitalis* (жизненный) → *Виталий* (заимств. имя) → *Витя* (умень) → *Вить-ка* (умень.-униж.)	Все эти имена студентов магии или младших магов и друзей главного героя рассказа выступают без отчеств, причём их фамилии построением напоминают клички и уличные имена, хотя нет непосредственной связи между значением слов-основ их имён и чертами характера персонажа. У их личных имён исключительно гипокористические формы.
Коробочка, Настасья Петровна	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Коробочка** (рус.) кличка - уменьшительное от имени существительного *коробка*. Не образовано на основе принятых правил (аффиксации) образования	*...иной и почтенный, и государственный даже человек, а на деле выходит совершенная Коробочка. Как зарубил что себе в голову, то уж ничем его не пересилишь...* Фамилия в

		фамилий. **Настасья** (греч.) - *anastas (воскресший, возрождённый)* → *Анастасия* (женск. к Анастасий) → *Настасья* (разг.) **Петровна** (греч.) - *petra (скала, утёс, каменная глыба)* → *Petros* (греч. имя) → *Пётр* (заимств. имя) → *Петровна* (отчество)	форме клички со значением, которое описывает черты характера помещицы (hov. zabedněná).
Коровий кирпич	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) кличка - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками по их поведению, физическим чертам или профессии.	Кличка, прицепленная к имени мужика. (Появляется в тексте, когда *Чичиков* переписывает имена мужиков из списка.)
Коцебу	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	Фамилия немецкого реакционного драматурга.	Имя существовавшего лица.
Кощей Бессмертный	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	Отрицательный персонаж, выступающий во многих русских сказках. Мифологический персонаж, который есть у всех восточных славян - царь или богатырь, злой, долговечный, похититель девиц. Есть много теорий о происхождении слова-основы - *костенеть* (*замерзать*), *костить и костерить* (*бранить*), *кощи* (из тюрк. *пленник*). У Пушкина этот персонаж пишется через а. Сегодня правильны оба варианта.	Сам автор посредством Чичикова сравнивает Собакевича с Кощеем, у которого тоже нет души.
Кувшинников	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - от имени существительного *кувшин* (*džbán*). Кличка, которая была оформлена суффиксом *-ов* так, чтобы она напоминала русскую фамилию.	Автором, видимо, придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Здесь это имя основано на кличке и связано с чертами персонажа - пьяница.
Кук	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(англ.) - James Cook (1728-1779) – известный английский мореплаватель. Убит и съеден гавайцами.	Интересное использование Высоцким фамилии реальной личности. Антропоним выступает в качестве символа. В шутливой манере повествования звучат серьезные ноты предостережения о том, что толпа во все времена может с легкостью расправиться с одним человеком, а потом переживать по этому поводу
Куку	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(франц.) - *Coucou* (*кукушка*), или от междометия (звук, который издаёт)	Интересное имя, которое как в русском, так и во французском основано на звукоподражании. Интересна и с точки зрения

			транслитерации иноязычных имён.
Курагин	Л. Н. Толстой - Война и мир	(тюрк.) - *курак* (*высохший, пустой, бессодержательный, скупой, жадный*) → *Курак* (заимств. имя) → *Куракин/Курагин* (отчество) → *Курагин* (фамилия). Распространено в старину.	Прототип имени, без скрытого значения.
Л			
Ланкастер	А. С. Грибоедов - Горе от ума Н. В. Гоголь - Мёртвые души	*Ланкастерова школа взаимного обучения* - обучение по системе английского педагога Ланкастера (1778-1838), по которой педагог обучает только лучших учеников, а те в свою очередь обучают других учеников.	У Грибоедова искажение названия школы - *ланкартный*. В обоих произведениях упомянуто наверное потому, что эту систему одобряли декабристы.
Ларина, Татьяна	А. С. Пушкин-Евгений Онегин	**Ларина** (греч.) - *hilaria* (*веселье*) → *Hilarion* (*греч. имя*) → *Иларион* (заимств. имя) → *Ларион* (прост.) → *Ларина* (принадлежащая *Ларину*) → *Ларина* (фамилия) **Татьяна** (от греч.) - *tatto* (*устанавливать, определять, назначать*), или (лат.) – *Tatius* (имя сабинского царя) → *Татьяна* (заимств. имя)	Здесь есть, в основном, социальный подтекст вложенный в имя Татьяна. Другого, скрытого или иного, смысла нет. В некоторых строфах использовано уменьшительное Таня.
Лафонтен	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(франц.) - *Лафонтен Август* (1759-1831) - немецкий писатель.	*Роман во вкусе Лафонтена* - сравнение домашней и семейной жизни Татьяны и Ленского с семейственными романами немецкого автора.
Левшин	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(тюрк.) - *лаваш/леваш* (*разновидность лепёшки*), или от (др.-рус.) *левша* (*леворукий человек*), или от *Левша* (уменьшительной формы имени *Лев*). Встречаются два варианта фамилии: *Левшин* или *Левшин*, на письме неразличимые.	„Вы, школы Левшина птенцы“ Левшин, Василий Алексеевич (1746-1826) - писатель и фольклорист, экономист, масон, сотрудник Новикова. Автор „Всеобщего и полного домоводства...“ „птенцы“ - имеется в виду поместные дворяне, сельские хозяева (метафора).
Лемнос	А. С. Пушкин-Руслан и Людмила	(греч.),- название греческого острова, где в древности был действующий вулкан (оттуда миф о обиталищи древнего бога подземного огня и кузнечного ремесла Гефеста)	Хромой кузнец - соотношение очевидно.
Ленский, Владимир	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(рус.) - от названия реки Лены	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа.

Леший, Лешачиха	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	В мифологии восточных славян хозяин леса, покровитель лесных зверей и птиц. *Леший* (lesní muž) происходит из проклятых людей, некрещеных или обмененных детей, из нечистых покойников. Согласно легенде, лешими стали сброшенные с неба ангелы, которые упали в леса.	Высоцкий пользуется в своих песнях и лирических произведениях именами этих сказочных героев с юмористическими, комическими и сатирическими характеристиками для выражения русского национального характера и русского быта в 20-ом веке в целом.
Лизанька	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(др.-герм.) – *luisa* (*слава и сражение*) → *Луиза* (нем. имя) → *Луиза* (заимств. имя) → *Лиза* (умень.-ласк.) → *Лизанька* (унижитель./ фам.). Другой способ образования имени в следующем отделе таблицы.	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа. Есть связь между социальной позицией - служанка, и фамильярным конечным -ка.
Лизанька	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(др.-евр.) - *Eliseba* (*Бог - моя клятва; почитающая бога*) → *Елисавета* (заимств. имя) → *Елизавета* (преобраз. имя) → *Лиза* (умень.-ласк.) → *Лизанька* (унижитель./ умень.). Другой способ образования имени в предыдущем отделе таблицы.	Манилов обращается так к своей жене - здесь, видимо, речь не идёт об оскорблении, потому что в тексте написано - *Лизанька - сказал Манилов с несколько жалостным видом...*
Лихачев	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(др.-рус.) кличка - фамилия, которая возникла от названия профессии - *лихач* (*извозчик с щегольским экипажем на хорошей лошади - kočí*). Процесс образования: *лихач* (полн. слово) → *Лихач* (кличка/ уличное имя) → *Лихачев* (сын лихача/ сын человека с кличкой Лихач) → *Лихачев* (фамилия).	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа.
Лопухин	Л. Н. Толстой - Война и мир	(др.-рус.) - от народного названия болезни *лопуха* (*оспа или скарлатина - neštovice, spála*). Лопухом или Лопухой называют также растения с большими листьями, то есть репейник, чертополох.	Существующее имя стало прототипом имени персонажа.
Людмила	А. С. Пушкин- Руслан и Людмила	(ст.-сл.) - *милая людям*.	Нежная, красивая.
Людмила	А. С. Пушкин- Евгений Онегин	(ст.-сл.) - *милая людям*, в этом случае реминисценция романтических персонажей в *Руслане и Людмиле*.	Молодая девушка, любящая романтических героев.

М			
Макарин	Л. Н. Толстой - Война и мир	(греч.) - *makarios* (*блаженный, счастливый*) → *Макарий* (заимств. церков. имя - 988г.) → *Макар* (народная форма имени) → *Макарий* (имя после никоновской реформы) → *Макаров, Макарин* (в 18-19 веках образовались фамилии, при помощи суффиксов со значением сын *-ин, - ов*).	Существовавшее имя стало прототипом имени персонажа.
Макарыч	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.) - *makarios* (*блаженный, счастливый*) → *Макарий* (заимств. церков. имя - 988г.) → *Макар* (народная форма имени) → *Макарий* (имя после никоновской реформы) → *Макаров, Макарин* (в 18-19 веках образовались фамилии, при помощи суффиксов со значением сын *-ин, - ов*).→ Макарович (отчество) → Макарыч (обращение)	Дружеское обращение к выдающейся личности русской культуры, которую Высоцкий глубоко уважал и любил. Этот антропоним можно считать исключением, так как реальные личности Высоцкий называет в подовляющем большинстве только лишь по фамилии
Макдональд Карлович	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Макдональд** (шотландс./ англ.) - имя, которое выражало отношение между отцом и сыном в роде русского *Иванов*. *Мас* (*сын*), тоже, что и суфф. - *ов* (*сын*). Позже это прозвище превратилось, без изменения формы, в фамилию. **Карлович** (др.-герм.) - *Karl* (*мужественный, мужчина + человек*). Процесс образования: *Карл* (заимств. имя) → *Карл-ов* (сын *Карла*) → *Карлов-ич* (отчество).	Парадокс - имя собственное шотландского произхождения - *Макдональд* в тексте выступает как крещённое имя, но оно в языке-источнике не может занимать такое место, из-за дополнительного *Мак* (сын). Рядом стоят заимствованная фамилия (в позиции имени) и отчество.
Манилов	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - *манить* (*соблазнять, звать, призывать - vábit, lákat*). Глагол в прошедшем времени был оформлен суффиксом *-ов*, чтобы напоминал русскую фамилию.	Существовавшая или автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Обозначает черты характера персонажа, который заманчиво улыбается, но о котором скоро можно сказать, что он скучный. Он пытается вести себя в соответствии со своей фамилией. На основе черт харатера этого персонажа стала его фамилия символом - *маниловщина* (мечтательное, бездеятельное отношение к окружающему, беспочвенное благодушие).
Марина	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(лат.) - *marinus* (*морской*) → (кличка/родное имя) → *Марин/а* (заимств. имя) →	Личное имя жены Высоцкого - Марины Влади. В разных песнях и стихах автора мы встречаемся

		Марин-ка (униж./ умень.).	с гипокористической формой этого имени – Маринка. Этот антропоним можно считать исключением, так как реальные личности Высоцкий называет в подовляющем большинстве только лишь по фамилии
Мария	А. С. Пушкин-Гавриилиада	(др.-евр.) - *Miriam* (*возвышенная, или упорная, или любимая*) → *Мария* (заимствованное имя)	Святая дева-мать господа - здесь наоборот сводит ангела и бога.
Мария	А. С. Пушкин - Бахчисарайский фонтан	(др.-евр.) - *Miriam* (*возвышенная, или упорная, или любимая*) → *Мария* (заимствованное имя)	По легенде о польской княгине Марии, которой якобы были посвящены мавзолей и фонтан в Бахчисарае.
Марья	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-евр.) - *Miriam* (*возвышенная, или упорная, или любимая*) → *Мария* (заимствованное имя) → *Марья* (разг. форма)	Высоцкий пользуется личными именами для названия 'анонимных' героев, простых русских. Нет никакой связи между персонажем и подлинным значением основы.
Машка	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(др.-евр.) - *Miriam* (*возвышенная, или упорная, или любимая*) → *Мария* (заимствованное имя) → *Маша* → *Маш-ка* (униж./ умень).	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа. Есть связь между социальной позицией - служанка, и оскорбительным конечным *-ка*.
Машка	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-евр.) - *Miriam* (*возвышенная, или упорная, или любимая*) → *Мария* (заимствованное имя) → *Маша* → *Маш-ка* (униж./ умень).	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для описания 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Ментор	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(греч.) - имя в *Одиссее* Гомера - воспитатель сына Одиссея Телемаха - в нарицательном смысле - *воспитатель, наставник*.	Использование имени в нарицательном смысле - воспитатель.
Мещерский	Л. Н. Толстой - Война и мир	(татар.) - *мещера* (древнее племя, живущее в первом тысячилетии по среднему течению реки Оки; *мещерин* - человек из этого племени). В конце XV века земли Мещеры (нынешняя Мещера, Мещерская низменность) были подарены выходцам из Казанского царства, перешедшим на службу к царю, которых тоже стали называть мещерой или касимовскими татарами. Мещерой называли и русских, живущих в Мещере.	Существовавшее имя стало прототипом имени персонажа.

Милушкин	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) кличка/ уличное имя - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии. Милушкин - или от глагола *миловать* (*щадить, прощать* - *odpouštět*), или *миловáть* (в народной словесности со значением *ласкать* - *mazlit se*).	В произведении эти имена имеют роль примеров тогдашних имён. В этом случае персонаж был по профессии кирпичник, но с этим его имя не связано. Наверное человек, который часто прощал остальным или любил своих близких.
Минерва	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(греч.) - *Minerva* (греческая и римская дева-богиня мудрости)	Сравнение тёти Софии с Минервой. Использование, находящегося в обществе, имени-символа.
Митяй и Миняй	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Митяй** (греч.) - *Demetrios* (притяж. прил. к Demeter - относящийся к Деметре. В античной мифологии: Деметра - богиня плодородия и земледелия) → *Димитрий* (заимств. имя) → *Дмитрий* → *Митра* (разг.) → *Митя* (умень.)→ *Митяй* (умень. разг.) **Миняй** (др.-евр.) – *Mikael* (*равный богу Яхве*) → *Михаил* (заимств. имя) → *Миха* (разг.) → *Миня* (умень.) → *Миняй* (умень. разг.)	Дяди - мужики. Пример, как называли мужиков. Нет соотношения между персонажами и их имена с точки зрения семантики, есть только социальное отношение.
Моисей	А. С. Пушкин- Гавриилиада	(еврейский) - взятый из воды	Подлинное имя библейского лица.
Молчалин, Алексей Степанович	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(рус.) - от глагола *молчать* (*ничего не говорить*). Глагол был оформлен автором так, чтобы напоминал русскую фамилию.	Автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Обозначает черты характера персонажа, который по настоящему боится что-либо сказать против властей и у него нет собственных незаурядных идей. И даже если бы были, то он бы их не высказал.
Мстислав	А. С. Пушкин - Кавказский пленник	(др.-рус.) - славный мститель	Историческое лицо - удельный князь Тмутаракана.
Н			
Надюха	В. С. Высоцкий - Четыре четверти	(ст.-сл.) калька греч. *elpis*	Высоцкий этими гипокористическими формами

	пути	(*надежда*) → (др.-рус. форма имени) *Надежда* → (умень. -юх) *Надюха*	пользуется для названия 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Надя	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(ст.-сл.) калька греч. *elpis* (*надежда*) → *Надежда* (др.-рус. форма имени) → *Надя* (умень. -юх)	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для названия 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Назон	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(лат.) - *(Ovidius) Naso (Publius)*	Овидий Назон - римский поэт (43 г. до н. э. - 16 г. н. э.). Ссылка на Овидия как создателя „любовной науки" (Ars ametoria). Пушкин проводит парраллели между своей судьбой и судьбой Овидия.
Наина	Пушкин-Руслан и Людмила	(финский) - *nainen* (*женщина*) → *Наина* (редк. заимств. имя)	Ревнивая жена. Есть общая связь между именем и персонажем.
Нарышкин (князь)	Л. Н. Толстой - Война и мир	(татар.) - дворяне Нарышкины называли своим родоначальником крымского татарина *Нарышку*. Это имя, в свою очередь, является уменьшительной формой имени *Нарыш* (*мужественный*).	Существовавшее лицо.
Невструев, Янус Полуэктович	Лукьяненко, С. В. - Неделя неудач	**Невструев** (др.-рус.) - *неустрой, нестрой* (*беспорядок, беспокойство, неурядица*) – звук у после гласной в говорах может звучать как в или вообще исчезать, а ударный звук у мог изменяться в о – отсюда варианта *Невструев* → кличка *Неустрой* была очень распространено на Руси во всех социальных слоях как охранная от нечистой силы → *Неустро-ев/Невстру-ев* (фамилия) **Янус** (лат.) - *Januarius* (Притяж. прил. к Janus – принадлежащий Янусу. Янус – древнее италийское божество, боф солнца и цвета) → *Янус*	Невструев – один из заведующих института магии. Все обращаются к нему с уважением по имени и отчеству, хотя студенты и младшие сотрудники о нём говорят при помоши краткой формы - У-Янус. Причём у всех членов руководства состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог.

		(заимств. редк. имя) **Полуэктович** (греч.) - *poly* (много) и *bios* (жизнь) → (греч. имя) → *Полувий* (заимств. редк. имя) → *Полуевкт/Полуэкт* (народ. формы) → *Полуэктович* (отчество)	
Нереида	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(др.-греч.) - нимфа, дочь бога моря *Нерея*	Существовавшее имя богини.
Неуважай - Корыто, Пётр Савельев	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка) - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками по их поведению, физическим чертам или профессии. *Неуважать своё корыто* - это фразеологизм, значение которого - не уважать то, что есть.	В произведении эти имена имеют роль примеров тогдашних имён. В этом случае это человек, который почему-то не уважал своего корыта. (в переносном смысле - не уважать всё приобретённое - nevážit si dobrého bydla).
Неунывай-Дубино, Перун Маркович	Лукьяненко, С. В. - Неделя неудач	**Неунывай-Дубино** (рус.) - сочетание основ слов *неунывать* (*nebýt sklíčený*) *Дубино* (*топоним*). Придуманная автором фамилия. **Перун** (ст.-слав.) - в славянской мифологии бог грозы → *Перун* (редк. заимств. имя) **Маркович** (лат.) - *Marcus* (римское личное имя, от *мартиус – родившийся в марте, месяце бога Марса*) → *Марк* (заимств. имя) → *Марк-ов* (сын человека по имени *Марк*) → *Марков-ич* (отчество)	Неунывай-Дубино – один из заведующих института магии. Все обращаются к нему с уважением по имени и отчеству, хотя студенты и младшие сотрудники о нём говорят при помоши фамилии. Причём у всех членов руководства состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог.
Никодим	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.) *nike* (*победа*) и *demos* (*народ*) → *Никодим* (заимств. имя)	Высоцкий пользуется личными именами для названия ‘анонимных’ героев, простых русских. Нет никакой связи между персонажем и подлинным значением основы.
Нинка	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(ассир.) *Ninos* → *Нин* (заимствованное имя основателя Ассирийского государства иназвание столицы Ассирии) → *Нина* (груз. имя) → *Нин-ка* (униж./ умень.).	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для названия ‘анонимных’ героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует

			низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Ноздрев	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - от имени существительного *ноздря* (*одно из двух наружных отверстий носа*). Имя существительное было оформлено суффиксом *-ев*, чтобы напоминало русскую фамилию.	Автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Обозначает черты персонажа, который по словам самого автора: *Чуткий нос его слышал за несколько десятков верст, где была ярмарка со всякими съездами и балами: он уж в одно мгновение ока там был...* Он всегда знал, где ему лучше всего находиться, чтобы узнать новые сплетни, купить подешевле или поиграть в картишки. (*nozdra* - měl dobrý čuch) .
Нулин (граф)	А. С. Пушкин - Граф Нулин	(др.-рус.) - внутрисемейное имя *Нуль*, которое превратилось в отчество присоединением конечного *-ин* и позже стало фамилией.	Нет настоящего скрытого смысла, но некоторые намёки можно найти.
О			
Оберь-Шальме	Л. Н. Толстой - Война и мир	Скорее всего имя собственное немецкого происхождения - в романе оно меняется на *Оберь-Шельма*, чтобы раскрыть значимость и каламбур - *обер* (нем. *найбольший, наивысший*) и *шельма* (*мошенник*).	Почти единственное имя со значением в этом романе, но взятое автором от С. П. Жихарева *Записки современника*. Можно соотнести имя владелицы модного салона с чертами её характера, которые выражены изменением формы имени.
Оборотень	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	В славянской мифологии оборотень (*vlkodlak*)- это человек, обладающий способностью превращаться в волка. Самый удивительный и таинственный герой русского эпоса, Волх Всеславлич, умел превращаться в волка и рыскать по дремучим лесам. Мощь волкодлаков бывает такова, что они вызывают лунные затмения во время своих превращений! Оборотням помогает чудодейная тирлич - трава. А еще, чтобы превратиться в волка, надо слева направо перекинуться через двенадцать ножей, воткнутых в осиновый пень. Чтобы снова стать человеком — перекинуться через них справа налево. Но беда, если кто-то уберет хоть	Высоцкий пользуется в своих песнях и лирических произведениях именами этих сказочных героев с юмористическими, комическими и сатирическими характеристиками для выражения русского национального характера и русского быта в 20-ом веке в целом.

		один нож: никогда уже волкодлак потом не сможет обернуться человеком.	
Один, Саваоф Баалович	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Один** (рус.) - кличка от числительного *один* → *Один* (кличка/уличное имя) **Саваоф** (греч.) - *Savaoph* имя бога – владыки небесных воинств → *Саваоф* (редк. заимств. имя) **Баалович** (ассир.) - *Bel* (имя бога) → *Бал/Баал* (редк. заимств. имя) → *Баал-ов* (сын человека по имени *Баал*) → *Баалов-ич* (отчество)	Один – один из великих магов. Все обращаются к нему по имени и отчеству и говорят о нём с уважением. Причём у всех членов руководства состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог.
Ойра-Ойра, Роман Петрович	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Ойра-Ойра** – придуманная автором фамилия **Роман** (лат.) - *Romanus* (*римский, римлянин* – эпитет бога Марса) → *Роман* (заимств. имя) **Петрович** (греч.) - petra (*скала, утё*) → *Petros* (греч. имя) → *Пётр* (заимств. имя) → *Петр-ов* (сын человека по имени *Пётр*) → *Петров-ич* (отчество)	Ойра-Ойра – один из великих магов. Все обращаются к нему по имени и отчеству и говорят о нём с уважением. Фамилия придумана автором с ярким звучанием по эстетическим причинам, имя и отчество от заимствованных имён. У личного имени подлинное значение слова-основы – имя бога.
Ольга	Пушкин-Евгений Онегин	(др.-сканд.) *heila* (*святая*) → *Helga* (сканд. имя) → *Ольга* (заимств. имя)	Невеста Владимира Ленского - также появляются и ласкательные формы Оля, Оленька.
Онегин, Евгений	Пушкин-Евгений Онегин	**Евгений** (греч.) - *благородный.* **Онегин** (рус.) - *Онега* (название реки на север от Ст.-Петербурга)	Это имя получило в русской литературе сатирический оттенок (дворянин, который пользуется привилегиями предков, но не имеющий их заслуг). У Пушкина пародия романтического героя - лишний человек. У фамилии нет отношения к чертам персонажа.
Оноделдок, Иванович	И. В. Гоголь - Мёртвые души	Скорее всего от глагола *оподлеть* с переставлением букв и добавлением конечного *-док* возникла кличка, обозначающая человека, который стал низким, подлым (*врун - lhář*).	Ноздрев называет так Чичикова, когда он думает, что тот ему врёт.
П			
Павлушка	И. В. Гоголь - Мёртвые души	(лат.) - *paulus* (*маленький*) → *Paulus* (греч. имя) → *Павел*	Есть связь между социальной позицией - мужик, и оскорбительным конечным -ка.

		(заиметв. имя) → *Павлуша* (умень.) → *Павлушка* (унижитель./ умень.).	Здесь можно обнаружить и игру слов, потому что в отличие от подлинного значения слова, от которого имя образовалось (маленький), об этом мужике Гоголь пишет: *...парень дюжий, с которым иметь дело было совсем невыгодно.* (Павлушка вовсе не маленький.).
Пантелеймонов	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка/ уличное имя) - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии.	В произведении эти имена имеют роль примеров тогдашних кличек. Трудно сказать, какова связь между именем и персонажем, потому что в тексте находится только само имя.
Парамонов	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка/ уличное имя) - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии.	В произведении имеют эти имена роль примеров тогдашних кличек.
Паша (Pachette)	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(лат.) - *paulus* (*маленький*) → *Paulus* (греч. имя) → *Павел* (заимств. имя) → *Паша* (умень.) → *Pach-ette* (умень.)	*Княжня, mon ange! Pachette! Алина!* Само имя в древности обозначало маленького а здесь даже к сугубо русскому уменьшительному имени *Паша* прибавился французский уменьшительный суффикс *-ett.*
Петрушка	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(греч.)- *petra* (*камень, скала*) → *Petros* (греч. имя) → *Пётр* (заимств. имя) → *Петруша* (умень./ разг.) → *Петрушка* (униж./ умень.)	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа. Есть связь между социальной позицией - слуга, лакей, и фамильярным конечным *-ка.*
Петрушка	И. В. Гоголь - Мёртвые души	(греч.) - *petra* (*камень, скала*) → *Petros* (греч. имя) → *Пётр* (заимств. имя) → *Петруша* (умень./ разг.) → *Петрушка* (униж./ умень.)	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа. Есть связь между социальной позицией - слуга, лакей, и оскорбительным конечным -ка. Можно даже сказать, что эта форма имени Пётр была, чаще остальных, использована для прислуг или локеев.
Пименов	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка/ уличное имя) - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или	В произведении имеют эти имена роль примеров тогдашних кличек. Трудно сказать, какова связь между именем и персонажем, потому что в

		помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии. Видимо, от имени существительного *пимы* – (*меховые сапоги, а также валенки*).	тескте находится только само имя.
Питомник	Лукьяненко, С. В. - Неделя неудач	(рус.) *питомник* (*место разведения растений или животных – školka, obora*)	Фамилия младшего мага, которая связана с чертами этого персонажа, чьё влияние в институте незначительно и знания его на очень низком уровне. Никто его не замечает. У него нет ни личного имени, ни отчества.
Плюшкин	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка) - фамилия оформленная по законам образования русских фамилий суффиксом *-ин*. Она может быть образована от слова плюшка, со значением - *пощёчина* (*facka*), или *булка* (*briožka*), но скорее всего словом-основой стал глагол *плюхнуть* - (прост.) грузно, тяжело сесть, упасть. В таком случае изменился согласный звук в основе фамилии.	Персонаж описан автором как старый, некогда богатый и трудолюбивый, помещик, живущий в полном беспорядке, который потерял все, включая охоту жить, в то время, когда умерла его жена. На основе этого описания можно утверждать, что его фамилия образована автором от глагола плюхнуть в переносном значении (tvrdě dopadnout).
Полежаев	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка) фамилия образована от глагола *полежать* (poležet si) по законам образования русских фамилий, при помощи суффикса *-ев*.	Сам автор открывает значение этих имён, когда о них пишет: *...знаменитые термины, произведённые от глаголов „полежать" и „завалиться", которые в большом ходу у нас на Руси...*
Пономарев	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - от должности в церкви *пономарь* (*прислужник в церки, не имеющий духовного сана*). В его обязанность входило чтение вслух молитв, что делалось им обычно формально, скороговоркой. Существующая в обиходе фамилия, образованная при помощи суффикса *-ев*.	Фамилия персонажа (помещика), скорее не связанная с чертами характера. Но можно сказать, что сравнение с духовным лицом, в некотором понимании можно сделать, так как помещик этот, хотя он официально производил вино, он это делал плохо и часто в него мешал „разную дрянь" - как о нём говорит Ноздрев.
Поплёвин	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - от (прост.) *плёвый* (*о каком-нибудь деле не заслуживающем внимания*) и префикса *по-*. Имя было оформлено суффиксом *-ин* так, чтобы напоминало русскую фамилию.	Скорее всего автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Здесь это фамилия актёра, так что это может быть псевдоним.
Попов	Н. В. Гоголь -	(отчество/ уличное имя) - сын	Один из примеров имён

	Мёртвые души	*nona* (pop - pravoslavný kněz) или сын человека по имени *Поп* → *Попов* (фамилия)	крепостных. Здесь нет связи между именем и какими-либо чертами персонажа.
Поцелуев	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - от имени существительного *поцелуй* (*polibek*). Кличка была оформлена суффиксом *-ев* так, чтобы стать стандартной русской фамилией.	Видимо, автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Здесь это фамилия штабс-ротмистра, которая звучит, в сочетании с военным чином, смешно.
Почкин, Володя	Лукьяненко, С. В. - Неделя неудач	**Почкин** (др. -рус.) - *почка* (зачаток цветка) или *почки* (орган, выделяющий мочу у позвоночных) → *Почка* (уличное имя/кличка) → *Почкин* (сых человека по имени *Почка*) → *Почкин* (фамилия) **Володя** (др.-рус.) - Владимир – *владеть* и *мир.* → Володя (умень.)	Все эти имена студентов магии или младших магов и друзей главного героя рассказа выступают без отчеств, причём их фамилии построением напоминают клички и уличные имена, хотя нет непосредственной связи между значением слов-основ их имён и чертами характера персонажа. У их личных имён исключительно гипокористические формы.
Привалов, Александр Иванович	Лукьяненко, С. В. - Неделя неудач	**Привалов** (др.-рус.) – *привал* (в нижегородских говорах со значением *зять, принятый в дом*); или от *привалить* (перен. *появиться, прийти*) → *Привал* (кличка/ уличное имя) → *Привалов* (сын человека по имени *Привал*) → *Привалов* (отчество) → *Привалов* (фамилия). Кличка была автором оформлена суффиксом *-ов*, чтобы стать стандартной русской фамилией. **Александр** (греч.) – *alexo* (*защищать*) и *aner* (*муж, мужчина*) → *Alexandros* (греч. имя) → *Александр* (заимств. имя). **Иванович** (др.-евр.) *Iohanan, Iĕhohanan* (*Яхве - бог смилостивится/ помиловал*) → *Иоанн* (церк.-слав. имя) → *Иван* (русск. нар. форма) → *Иваноз* (сын Ивана - отчество) → *Иванович* (присоединением *-ич* возникло отчество).	Есть связь между значением слова-основы и фамилии *Привалов* в том, что неопытного ‘мага’, но квалифицированного программиста, недавно приняли в институт. Этот персонаж, в отличие от многих всех остальных, назван стандартным русским именем и отчеством. В тексте появляются ещё и производные формы антропонимов от личного имени персонажа *Александр* (*Саша, Сашка*). Гипокористическими формами пользуются друзья персонажа, по имени и отчеству обращется к персонажу руководство. Хотя все вышеприведёные персонажи в некоторых случаях обращаются к главному герою только по фамилии, что можно считать фамильярно-сниженной формой.
Пробка, Степан	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка/ уличное имя) - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии. *Пробка* (*наружная часть нек-рых*	В произведении эти имена имеют роль примеров тогдашних кличек. В этом случае персонаж был по профессии плотник, с чем, скорее всего, и связано его уличное имя/ фамилия.

		древесных растений – kůra, korek).	
Проницательный	Лукьяненко, С. В. - Неделя неудач	(рус.) *проницать* (*проникать во что*) → *проницательн-ый* (*наблюдательный – bystrý*)	По всей видимости нарочное полное противоречие значения слова-основы фамилии и черт характера персонажа. Похоже звучит прилагательное *проницаемый*, которое полностью соответствует чертам характера младшего мага, чьё влияние в институте незначительно и знания его на очень низком уровне. Никто его не замечает. У него нет ни личного имени, ни отчества.
Проиский	Л. Н. Толстой - Война и мир	(греч.) – *prokopos* (*схвативший меч за рукоятку*) → *Prokopos* (греч. имя) → *Прокофий* (заимств. имя) → *Проня* (умень.)	Существовавшее лицо.
Прометей	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(греч.) - мифологическое существо, титан.	Автор использует его для сравнения с чиновничеством в России. „Каждый чиновник, будь всё небольшого чина - Прометей." Но если появится чиновник чуть повыше его, то он становится мухой - Овидием.
Прошка	И. В. Гоголь - Мёртвые души	(греч.) – *prochoreuo* (*плясать впереди, вести; начальник хора*) → *Prochoros* (греч. имя) → *Прохор* (заимств. имя) → *Проха* (умень.) → *Проша* (умень./ разг.) → *Прош-ка* (унижитель./ умень.).	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа. Есть связь между социальной позицией - слуга, лакей, и фамильярным конечным *-ка*.
Пушкин	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-рус.) – от прозвища *пушка*. Имя существующего лица – А. С. Пушкин.	Фамилия русского писателя А. С. Пушкина неоднократно появляется у Высоцкого в качестве реминисценции его произведений.
Р			
Рабинович	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-евр.) – от прилагательного со значением *великий, исключительный – rav* → *rabbi* (евр. учитель) → *Rabin* (евр. имя) → *Рабин* (заимств. имя) → *Рабин-ов* (имя сына Рабина) → *Рабинов-ич* (фамилия)	Высоцкий пользуется этими фамилиями в качестве метонимий. В этом случае фамилия Рабинович замещает слово Еврей, т. е. выступает в социально-ассоциативной функции.
Разумовский	Л. Н. Толстой - Война и мир	(ст.-сл.) - укр. прозвище и от него позже возникшая фамилия *Розум*, или от семинарской фамилии, которая давалась разумным, способным ученикам.	Граф Разумовский - существовавшее лицо.
Растончин	Л. Н. Толстой - Война и мир	(рус.) - сочетание предлога *рас-* и глагола *топтать* (*šlapat po pěčet*). Кличка или мирское/ уличное имя, которое	Граф Растопчин - существующее лицо.

		превратилось в фамилию.	
Редькин, Магнус Фёдорович	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Редькин** (др.-рус.) - *редька* (*овощ со сьедобным толстым и светлым корнем – ředkev*) → *Редька* (кличка/уличное имя) → *Редькин* (сын человека по имени *Редька*) → *Редькин* (фамилия) **Магнус** (лат.) - *Magnus* (*великий – эпитет многих богов*) → *Магнус* (заимств. имя) **Фёдорович** (греч.) - *theos* (*бог*) и *doron* (*дар*) → *Theodoros* (греч. имя) → *Феодор* (заимств. имя) → *Фёдор* (народ.. форма) → *Фёдор-ов* (отчество) → *Фёдоров-ич* (фамилия)	Редькин – один из заведующих института магии. Все обращаются к нему с уважением по имени и отчеству, хотя студенты и младшие сотрудники о нём говорят при помоши фамилии. Причём у всех членов руководства состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог.
Репетилов	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(лат.) - *repeto* (*повторяю*) - слово от которого автор придумал фамилию, для чего он использовал общепринятое конечное *-ов*.	Автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Обозначает черты персонажа, который несколько раз повторяет то же самое, а также повторяет чужие мысли.
Ричардсон	А. С. Пушкин- Евгений Онегин	(англ.) - *Richardson* (*сын Ричарда*)	*... она влюблялася в обманы и Ричардсона и Руссо...* - метонимически использованное имя английского писателя периода сентиментализма Самуила Ридчардсона (1689-1761).
Робин Гуд	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(англ.) – *Robin Hood* - имя героя известного английского эпоса о романтическом разбойнике, который воровал у богатых и давал бедным.	Высоцкий использовал это имя в балладах написанных к фильму *Стрелы Робин Гуда*, картины о романтическом герое английского средневековья.
Ростов	Л. Н. Толстой - Война и мир	В этом случае сам автор придумал фамилию, когда от слова *простой* отделил первую букву и приспособил суффикс на более типичный для фамилии.	Автор подражал княжеской фамилии - Ростовские. Нет скрытого значения.
Русалка	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	В славянской мифологии происходит от слова *русый*, что означает на древне славянском *светлый, чистый*. Обитание русалок связано с близостью водоемов, рек, озер, которые считались путем в подземное царство. По этому водному пути русалки выходили на сушу и обитали уже там *Русалка* - это чаще всего девица-утопленица, которая от большой любви в	Высоцкий пользуется в своих песнях и лирических произведениях именами этих сказочных героев с юмористическими, комическими и сатирическими характеристиками для выражения русского национального характера и русского быта в 20-ом веке в целом. В этом случае есть чёткая связь между именем и чертами характера персонажа.

		воду кинулась, а там и в русалку превратилась. Женские духи вод – водяницы - заманивают прекрасными песнями путников, а потом затаскивают их в омут.	
Руслан	А. С. Пушкин - Руслан и Людмила	(арабский) - *лев* (другие формы - арслан,еруслан, услан) → *Руслан* (заимств. имя)	Князь - лев. Храбрый, сильный, герой.
Руслан	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(арабский) - *лев* (другие формы - арслан,еруслан, услан) → *Руслан* (заимств. имя), в этом случае реминисценция романтических персонажей в *Руслане и Людмиле*.	Князь - лев. Храбрый, сильный, герой. Ироническое сравнение с Онегиным.
С			
Самойлов, Пётр Петрович	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	Вплоть до конца 19 века мужское имя *Самойло* с уменьшительной формой Самоха было очень популярным. Параллельно с именем появилась и фамилия, при помощи суффикса *-ов*.	Прототипом стало нейтральное существующее имя. В этом произведении это имя управителя (správce).
Светлана	Пушкин - Евгений Онегин	(слав.) - от *светл-* (*светлый*)	Эпиграф из заключительных стихов баллады Жуковского *Светлана* (1812) - в то время считалась образцом романтического фольклоризма. Рифма - *Татьяна-Светлана* звучала шокирующе, поскольку имя Светлана отсутствует в Святцах. Имя это звучало антипоэтически. Эпиграф раскрывал параллелизм их народности, но и отличие в трактовке образов: **Светлана** - романтическая фантастика. **Татьяна** - бытовая и психологическая реальность.
Седловой, Луи Иванович	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Седловой** (рус.) - *седло, седлать* (*sedlo, osedlat*) → *Седло* (кличка/уличное имя) → *Седлов* (сын человека по имени *Седло*) → *Седловой* (фамилия) **Луи** (др.-гер.) - *hlod* (*слава*) и *wig* (*сражение*) → *Ludwig* (нем. имя) → *Louis* (франц. форма заимств. имени) → *Луи* (заимств. редк. имя) **Иванович** (греч.) - *Iohanan, Iĕhohanan* (*Яхве - бог смилостивился/ помиловал*) → *Иван* (заимств. имя) → *Иванов* (сын человека по имени *Иван*) → (отчество) → *Иванович* (фамилия)	Седловой – один из старших магов. Все обращаются к нему с уважением по имени и отчеству, хотя студенты и младшие сотрудники о нём говорят при помоши краткой формы. Причём у всех членов руководства и некоторых старших магов состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог.

			В этом случае автро пользуется переносным значением основы фамилии - *седлать*, так как у персонажа очень милый, робкий характер и он всегда подчиняется.
Селиванов	Л. Н. Толстой - Война и мир	(лат.) - *silva* (*лес*) → *Selivan* (*бог лесов, полей, стад; лесной*) → христианское имя *Сильван*, которое преобразовалось в русском просторечии в *Селиван*, или *Селифан*, и стало весьма распространённым → *Селиван-ов* (*сын Селивана*) → *Селиванов* (*фамилия*)	Существующее имя стало прототипом имени персонажа.
Селифан	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(лат.) - *silva* (*лес*) → *Selivan* (*бог лесов, полей, стад; лесной*) → христианское имя *Сильван*, которое преобразовалось в русском просторечии в *Селиван*, или *Селифан* (разг.), и стало весьма распространённым.	Нет внутренней связи между именем и чертами персонажа. Есть связь между социальной позицией (назначением) - *кучер*, и именем, потому что это имя использовалось в художественной литературе чаще всего, как раз для этого типа персонажа.
Сен-при	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(франц.) - имя существовавшего лица - графа *Сен-При Эммануила* (1806-1828) - гусара и светского карикатуриста, который покончил жизнь самоубийством.	*St.-Priest, твои карандаши.* Реминисценция карикатур этого иллюстратора.
Серёга	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(лат.) *Sergius* – римское родовое имя → *Сергей* (заимств. имя) → *Серёга* (умень.)	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для описания ‘анонимных’ героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Серёжа	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(лат.) *Sergius* – римское родовое имя → *Сергей* (заимств. имя) → *Серёжа* (умень.)	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для описания ‘анонимных’ героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Сергей	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(лат.) *Sergius* – римское родовое имя → *Сергей* (заимств. имя)	Высоцкий пользуется личными именами для названия ‘анонимных’ героев, простых

			русских. Нет никакой связи между персонажем и подлинным значением основы.
Скалозуб, Сергей Сергеевич (полковник)	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(рус.) от двух слов-основ - *скала, зуб*. Придуманная фамилия.	Автором придуманная фамилия, которая является обобщением черт характера персонажа - суровый и консервативный военный.
Скот, Вальтер	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(ирландское/ англ.) - *Scoti* (латинское название для жителей Ирландии) Walter Scott - английский писатель - романист	*Читай: вот Прадт, вот W. Scott* - интересно, что имя записано в подлиннике, во время как фамилия французского публициста *Прадта* отличается транслитерацией.
Собакевич, Михаил Семёнович	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Собакевич** (рус.) - по-видимому, образовано от имени существительного *собака*, которое было позже оформлено суффиксом *-евич*, чтобы напоминать русскую фамилию. Процесс образования: *собака* (название животного) → *Собака* (кличка/ уличное имя) → (в своё время это имя стало неофициальным) → *Собакевич* (кличка стала фамилией) **Михаил** (др.-евр.) – *Mikael* (*равный богу Яхве*) → *Михаил* (заимств. имя)	Существовавшая или автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Слово в основе использовано в переносном смысле (собака - злой, грубый человек) и обозначает черты характера персонажа, который не умеет себя вести и не любит людей. В этом случае в основу фамилии вошло существующее переносное значение слова собака. Игра со значением тоже и у имени *Собакевича*, потому что уменьшительное *Мишка* на русском обозначает медведь. Физические черты персонажа автор сравнивает неоднократно как раз с медведем.
Соловей-разбойник	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	В восточнославянской мифологии и былинном эпосе антропоморфный чудовищный противник героя, поражающий врагов страшным посвистом. Родствен Змею — рогатому Соколу (Соловью) в белорусском эпосе. Сидя в своем гнезде (на двенадцати дубах), Соловей-разбойник преграждает дорогу (в Киев); герой (Илья Муромец в русских былинах) поражает его в правый глаз; поединок завершается разрубанием Соловья-разбойника на части и сожжением его, что напоминает миф о поединке громовержца Перуна с его змеевидным противником.	Высоцкий пользуется в своих песнях и лирических произведениях именами этих сказочных героев с юмористическими, комическими и сатирическими характеристиками для выражения русского национального характера и русского быта в 20-ом веке в целом. В этом случае у Соловья, в полном противоречии с традицией, положительные черты.

		Само имя Соловей-разбойник связано если не генетической, то анаграмматической связью (намеренным звуковым сходством, сопровождавшим сходство смысловое) с именем бога Волоса, противника громовержца.	
Сопиков и Храповицкий	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Сопиков** - от глагола *сопеть* - тяжело дышать, которое оформленно по правилам образования русских фамилий суффиксом *-ов*. **Храповицкий** - от глагола *храпеть* - издавать хриплые, сопящие звкки во время сна, которое оформленно по правилам образования русских фамилий суффиксом *-цк-* и окончанием *-ий*.	Значение на страницах произведения открывает сам Гоголь: „...фраза: заехать к Сопикову и Храповицкому, означающая всякие мертвецкие сны на боку, на спине и во всех иных положениях с захрапами, носовыми свистами и прочими принадлежностями.“
Сорокоплёхин, Еремей	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка/ уличное имя) - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии. Позже могло, как в этом случае, стать фамилией.	В произведении имеют эти имена роль примеров тогдашних имён.
Софрон	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(греч.) – *sophron* (*здравомыслящий, благоразумный moudrý*). В русском народном языке это имя стало символом глупости, в роде чешского - *Matěj*.	Здесь используется как символ глупости. *Эх ты, Софрон.* - *Ty jsi ale Matěj*!.
Софья/София Павловна	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(греч.) - *sophia* (*мудрость*) → *Sophia* (греч. имя) → *София* (заимств. имя) → *Софья* (вариант литературного написания)	Имя со скрытым значением - персонаж, т.е. молодая девушка, в конце комедии прозревает и „видит истину“.
Сталин	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	**И. В. Сталин**. Фамилия - псевдоним русского государственного деятеля. Историк В. В. Похлебкин утверждает, что И. Джугашвили произвел этот псевдоним от фамилии журналиста и переводчика Е. С. Сталинского, автора произведения с детских лет любимого Сталиным.	Имя *Сталина* для русских современников и для последующих поколений людей, наверное всегда будет ассоциироваться с годами войны и годами репрессии. С этим именем связана характеристика целой эпохи, эпохи героической и трагической одновременно. И героическое и трагическое связанное с именем *Сталина*, можно увидеть в содержании стихотворений Высоцкого.
Стрельский	Л. Н. Толстой - Война и мир	(древ.-русс.) - *стрелок* (*lučištník*) → *Стрельский* (сын солдата стрелецкого войска) →	Существовавшее лицо.

		Стрельский (фамилия)	
Стреляй	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	Повелительное наклонение от глагола *стрелять*. Кличка для собаки.	У всех собак *Ноздрева* клички образованы чаще всего от глагола в повелительном наклонении - *Обругай, Порхай, Пожар, Скосырь, Черкай, Допекай, Припекай, Северга, Касатка, Награда, Попечительница.*
Суэтин	В. С. Высоцкий – Тот, который не стрелял	(рус.) *суета* (полнознаменательное слово со значением – *всё пустое, без ценности, беготня, излишняя торопливость*) → *Суэта/Суета* (внутрисемейное имя/кличка) → *Суэтин* (отчество) → *Суэтин* (фамилия)	Есть чётко выраженное отношение между онимом и чертами характера персонажа - *„И особист Суэтин, Неутомимый наш...“*. Несмотря на это прозрачное значение, произошло переосмысление этой фамилии в языке. У Высоцкого это имя сочетается с другими чертами характера персонажа – трусливость и бесчеловечное поведение.
Сысой Пафнутьевич	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Сысой** (др.-евр.) - *sisi (шестой)* → *Сисой* (редк. заимств. имя) → *Сысой* (народный вариант) **Пафнутьевич** - (егип.) *принадлежащий богу.*	Интересное сочетание очень редких имён.
Т			
Телятников, Максим	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(кличка/ уличное имя) - одно из уличных имён, которые, во время крепостного права, присваивались мужикам остальными мужиками (или помещиками) по их поведению, физическим чертам или профессии. *Телятник* - от имени существительного, обозначающего или работника, который ухаживает за телятами (в этом случае речь идёт о сыне такого человека - *-ов*), или от хлева (где он мог родиться - но тогда, это имя являлось бы внутрисемейным именем).	В произведении имеют эти имена роль примеров тогдашних имён. В этом случае или отец персонажа был телятником (ухаживал за телятами), или персонаж родился или сам работал в телятнике (хлеве).
Тесей	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.) - *Theseus* → *Тесей* указывает на силу (возможно, от догреческого	Высоцкий пользуется в своих песнях и лирических произведениях именами этих

		пеласгического: teu-, theso- (*быть сильным*). Имя героя греческого мифа, убившего чудовище (Минотавра), которому помогла дочь критского царя Ариадна выйти из лабиринта, снабдив его клубком ниток.	мифологических героев с юмористическими, комическими и сатирическими характеристиками для выражения русского национального характера и русского быта в 20-ом веке в целом.
Тома	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(др.-рус.) - *томити* (*терзать, мучить*) → *Томила* (редк. имя) → *Тома* (умень.)	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для описания 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Трике	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	Фамилия образована по типу комедийных фамилий французов в русских пьесах XVIII - начала XIX века - от (франц.) - *trichet* (*обманщик*) или *triqué* (франц. фамильяр. - *битый палкой*).	Здесь, видимо, обманщик, который использует чужие стихи, которые якобы сам написал, заменяя только лишь имя героини с Нины на Татьяну.
Трухачевский	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - или от производных форм имени *Труфан*, в диалектах *Трухан* (вариант имени Трифон, в переводе - *раскошно живущий*), или от слова труха (*остатки перегнившего дерева*) с вкладным -ч- между гласными основы и суффикса *-евский*.	Существующая или автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Оба гипотеза о словах-основах, от которых могло быть это имя образовано, сходятся на одном - лишний человек, точно так, как его описывает автор: *..они всё даром бременят землю.*
Тугоуховский (князь и княгиня)	А. С. Грибоедов - Горе от ума	Фамилия, по-видимому, придуманная автором, хотя такая кличка могла в русском народном языке существовать - от глагола *тугоухий* - страдающий тугоухостью (т. е. частичной потерей слуха). Если мы возьмём пример во времени перед принятием христианства, то эта кличка могла быть присвоена на охрану от этой болезни. Присоединено конечное *-ский*, что является официально принятым сочетанием суффикса и окончания для обозначения русских фамилий.	Автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Обозначает черты персонажа, который почти глух. Оба персонажа, и князь и княгиня, как и остальные персонажи комедии, не хотят слышать о реформах,что может тоже являться основой фамилии 'со значением'.
Тушин	Л. Н. Толстой - Война и мир	(др.-рус.) - *Туча*, *Тучко*, *Туша* - так называли тучных, полных людей.	Существующее имя стало прототипом имени персонажа.
Ф			
Фамусов, Павел	А. С. Грибоедов	(лат.) - *fama* (*сплетня, молва* -	Автором придуманная фамилия,

Афанасьевич	- Горе от ума	*pomluva*), к которому был присоединен русский суффикс со значением *сын -ов*, которым обозначались отчества, но позже его функция изменилась и с его помощью стали образовать фамилии.	которая соблюдает этимологические правила построения фамилий. Обозначает черты характера человека, который боится чужих толков.
Феб	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(др.-греч.) - *Phoibos* (*сияющий, лучезарный*) - бог солнца, поэзии.	*...и, Фебовы презрев угрозы...* - воспринимался как символ искусства классицизма, враждебного романтизму.
Федя	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	(греч.) - *theos* (*бог*) и *doron* (*дар*) → *Theodoros* (греч. имя) → *Феодор* (заимств. имя) → *Фёдор* → *Федя* (умень.)	Высоцкий этими гипокористическими формами пользуется для описания 'анонимных' героев, простых русских. Выражает ими своё сердечное отношение к ним. Выбор этих форм соответствует низкому стилю и просторечно-разговорному оттенку многих песен и стихотворений Высоцкого.
Фемида	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(греч.) - *Themis* (*богиня прав и закона и гармонии всего физического существования*). В мифологии это титан - дочь Урана, жена Зевса, мать Прометея. (в симв. значении) - право и законность.	Здесь в символическом значении для „гражданской палаты" - суда. Автор пользуется этим именем следующим способом: *Из окон второго и третьего этажа иногда высовывались неподкупные головы жрецов Фемиды...*
Фемистоклюс	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(греч.) - *Themistoklus* – от двух основ – *themistos* (*справедливый, законный*) и *kleos* (*слава*). Заимствованная форма - *Фемистоклей*, позже - Фемистокл.	В этом произведении это имя сына Манилова. Но здесь форма имени не соответствует календарьной форме, она ближе подлинной - Фемистоклюс. Похоже, что это имя выбрано супругами Маниловыми, в стиле предхристианских внутресемейных имён, основной которых было желание, чтобы ребёнок стал таким, каково его имя.
Феокрит	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(греч.) - *Theokritos*	Древнегреческий поэт (3 в. до нашей эры), автор идиллий.
Фетюк	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	*Фетюк* - слово обидное для мужчины, происходит от Θ (*фиты*), буквы, которую в своё время считали неприличной.	Ноздрев называет этим оскорбительным именем *Чичикова*, в его присутствии.
Филипьевна	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(греч.) *philippos* (*любящий коней*) → *Philippos* (греч. имя) → *Филипп* (заимств. имя) → *Филипьевна* (отчество от разговорного производного *Филипий*, так как в основе мягкое п)	Няня Татьяны - с точки зрения этимологии интересно использование только одного п в корне имени, что не было в согласии с правилами написания, введёнными в 17 веке. Само обращение по отчеству говорит о близких

			отношениях Татьяны и её старой няни.
Фоблас	Пушкин - Евгений Онегин	(франц.) - герой романа *Похождения кавалера Фобласа* Луве-де-Кувре (1760 - 1797).	Нарицательное имя женского соблазнителя.
Фыров, Абакум	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Фыров** - (кличка/ уличное имя) - придуманное, видимо, автором по образцу *Сыров* (конечное *-ов*). Может быть образовано от глагола *фыркать* (в переносном значении *смеяться, производя звук носом и губами*). **Абакум** - (др.-евр.) *Habaqquq* (имя библейского пророка; от habak - *обнимать*). Процесс образования: (евр. глагол) → (евр. имя) → *Аввакум* (заим. имя) → *Авакум* (изменение формы) → *Аввакум* (после 17 века) - со времени заимствования существовала разг. форма *Абакум.*	Автором придуманная фамилия персонажа, которая построена по правилам построения русских фамилий. Чичиков об этом персонаже говорит: „Гуляет шумно и весело..“ Возможна эта связь между именем и именуемым.
Х			
Хвостырев	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	(рус.) - от имени существительного *хвост.* Присоединено конечное *-ев*, которое является официально принятым суффиксом для обозначения русских фамилий. Скорее всего возникло от уличного имени (клички).	Автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Единственное отношение между этой фамилией и персонажом заключается в том, что один из персонажей у него украл собаку (*Ноздрев*) и хотел купить коня.
Хлёстова	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(рус.) - фамилия, наверное придуманная автором, хотя такая кличка могла в русском народном языке существовать - от глагола *хлёсткий* - (перен. - *выразительный и резкий*). Присоединено конечное *-ов* (-*ова*), что является официально принятым сочетанием суффикса и окончания для обозначения русских фамилий.	Автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Обозначает черты характера персонажа, так как Хлёстова по настоящему очень неприятная, старая женщина с резкими репликами.
Хрюмины (графиньи бабушка и внучка)	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(рус.) - фамилия, по-видимому, придуманная автором, хотя такая кличка могла в русском народном языке существовать - от глагола *хромать* или *хромать* (*становиться хромым или ходить, ковыляя из-за укорочения или болезни ноги*). Если мы возьмём пример во время перед принятием христианства, то эта кличка могла быть	Автором придуманная фамилия, которая построена по правилам построения русских фамилий. Обозначает черты персонажа. Графиня бабушка не может ходить, она хромает. Другой связи между именем и персонажем нет.

		присвоена на охрану от этого процесса. Присоединено конечное *-ин/ -ина*, что является официально принятым сочетанием суффикса и окончания для обозначения русских фамилий.	
Хунта, Кристобаль Хозевич	С. В. Лукьяненко - Неделя неудач	**Хунта** (испанское) - *junta* (в Испании и странах Латинской Америки название группировок, союзов, обьединений) → *Хунта* (транслитерация – придуманная автором фамилия) **Кристобаль** (греч.) - *Christos* (*Христос*) и *phero* (*чтящий Христа*) *Christopher* → *Cristóbal* (испанский кальк второго слова-основы) → *Кристобаль* (имя, которое не числится, ни в русском календаре, ни в словарях антропонимов русского языка) **Хозевич** (испанское) - *Хозе* (испанская форма др.-евр. имени *йосеф* – бог прибавит) → *Хоз-евич* (редк. отчество)	Хунта – один из заведующих института магии. Все обращаются к нему с уважением по имени и отчеству, хотя студенты и младшие сотрудники о нём говорят при помоши фамилии. Причём у всех членов руководства состав антропонимов похоже. Фамилия от др.-рус. клички, имя и отчество от заимствованных имён с ярким звучанием и значением слов-основ. Чаще всего у членов руководства личные имена, или языческих богов, или с подлинным значением слова-основы – бог. Здесь все основы состава имени испанского происхождения, но отчество образовано при помощи русского форманта - *евич*.
Ч			
Чадаев	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(тюрк.) *Чагатай* (от названия племени, так звали в частности второго сына *Чингисхана*) → *Чегодаев/ Чегодай*. Фамилия *Чегодаев* иногда изменялась в *Чаадаев, Чадаев*.	*Второй Чадаев, мой Евгений.* - Пушкин вводил Онегина в своё библиографическое окружение - Чаадаев Пётр Яковлевич (1794-1856) - общественный деятель, философ, известный свободолюбием и щегольством в вопросах одежды.
Чальд-Гарольд	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	*Child Harold* - герой поэмы Байрона - *Странствование Чайльд-Гарольда.*	*Чайльд-Гарольд* стал нарицательным именем для обозначения разочарованного байронического героя. Его сравнение с *Онегиным* несколько раз повторяется. Это имя, которое в себе сочетает черты персонажей этого и других произведений.
Чацкий	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(др.-рус. - ст.-сл.) - имя прилагательное со значанием *героический*. Сначала наверное кличка (уличное имя), только после стало фамилией.	Сопоставление *Онегина* с *Чацким* для тенденции восьмой главы к реабилитации героя. Здесь используется как символ.
Чацкий, Александр Андреевич	А. С. Грибоедов - Горе от ума	(др.-рус. - ст.-сл.) - имя прилагательное, со значанием *героический*. Сначала кличка (уличное имя), только после стало фамилией. (Вопрос в том, не придумал ли автор это	Скорее всего придуманная фамилия главного героя комедии, который откровенно говорит с остальными персонажами о свободе и пороках царской власти. Стал

		имя сам).	символом декабристов, символом мужества. Безусловно есть связь между чертами характера персонажа и фамилией.
Черномор	А. С. Пушкин- Руслан и Людмила	(рус.) - по-видимому, придумал Карамзин в произведении *Илья Муромец*, Пушкин переосмыслил - корень *мор* или из греч. - *moros* (*божок в греческом пантеоне, который родился ночью и связан со смертью*), или из слав. - *мор* (*чёрная смерть*).	Карлик-чернокнижник - в народной сказке добрый, у Пушкина злой.
Чичиков, Павел Иванович	Н. В. Гоголь - Мёртвые души	**Чичиков** - придуманная автором фамилия, или по принципу звукового повтора - (*чи-чи*), или по принципу звукоподражания (*чик*) - обозначает отрывистый, короткий звук, действие (*šmik*); *чи - рик* (*чирикать - звуки некоторых птиц – štěbetat*). **Павел** (лат.) *paulus* (*маленький, малый - malý*) - появилось после принятия христианства на Руси. **Иванович** (др.-евр) - *Iohanan, Iĕhohanan* (*Яхве - бог смилостивится/ помиловал*) → *Иоанн* (церк.-слав. имя) → *Иван* (русск. нар. форма) → *Иванов* (сын Ивана - отчество) → *Иванович* (присоединением *-ич* возникло отчество)	Скорее всего придуманнвя фамилия главного героя романа, которая, кажется, связана с быстротой, с которой он уезжает от помещиков, когда ему удастся купить мёртвых мужиков (чик), или это намёк на то, что он не говорит правду, объясняя, почему ему нужны мёртвые души. Скорее всего это только интересный звуковой повтор.
Ш			
Шерер	Л. Н. Толстой - Война и мир	(нем.) - *Шефер* или приём звукоподражания (*мон шер, ма шер*) - Толстой о таких, по-французски говорящих, женщинах говорил, что они тогда становятся всё ‘шерее и шерее’.	Совладелица французского модного магазина. Само имя подчёркивало это её положение.

Э			
Эйнштейн	В. С. Высоцкий - Четыре четверти пути	Фамилия выдающегося немецского физика 20-го века Альберта Ейнштейна (1879-1955)	Высоцкий пользуется этими фамилиями в качестве метонимий. В этом случае фамилия Эйнштейн замещает слово интеллигент, т. е. выступает в ассоциативной функции.
Энеида	А. С. Пушкин - Евгений Онегин	(лат.) – *Eneas* (*имя легендарного родоначальника пимлян*)	Здесь реминисценция эпической поэмы Публия Виргилия Марона (70-19 гг. до н. э.). Изучение отрывков *Энеиды* входило в начальный курс латинской словесности в Российских лицеях.

Seznam zkratek použitých ve slovníku:

англ. английское
арам. арамейское
ассир. ассирийское
бел. белорусское
греч. греческое
груз. грузинское
др.-герм. древнегерманское
др.-греч. древнегреческое
др.-евр. древнееврейское
др.-рус. древнерусское
др.-сканд. древнескандинавское
др.-церк. древнецерковное
егип. египетское, египетский
заимств. заимствованное
ласк. ласкательная форма
лат. латинское
моиг. монголское, монголский
нем. немецкое, немецкий
оскорб. оскорбительное
перен. переносное значение
преоб. преобразованное
притяж. прил. притяжательное прилагательное
прост. просторечное
разг. разговорное, разговорная форма
редк. редкое
рус. русское, русский
слав. славянское
ст.-сл. старославянское (praslovanské)
суфф. суффикс
татар. татарский
тюрк. тюркское
умень. уменьшительная форма
униж. унижительная/ сниженная форма
фам. фамильярное
франц. французское, французский
церк.-слав. церковнославянское
чешск. чешское, чешский
шотланд. шотландское, шотландский

Závěr

Cílem této rigorózní práce bylo ukázat způsoby proprializace a apelativizace vlastních jmen v ruském jazyce na materiálu ruského literárního textu. K dosažení cíle bylo nezbytné vymezit jak místo vlastních jmen, tedy jinými slovy ‚antroponym', ve studiu jazyka a v literárním textu, tak i jejich funkce ve společnosti a v literatuře, čímž se zabývala první část této práce.

Ve druhé části pak byla provedena diachronní analýza vývoje antroponym na území dnešní Ruské federace, aby tak byly odhaleny procesy proprializace ruské slovní zásoby, kdy jména obecná ztrácela postupně sémantiku kmenů, od kterých byla původně utvořena, oprostila se od obecných konotací a stávala se tak důležitým klasifikujícím a individualizačním prvkem v jazyce, a tudíž i ve společnosti.

Ve třetí části provedená kvalitativní analýza antroponym, vyskytujících se ve vybraných dílech ruské literatury, pak prokázala, že autoři velice často používali a používají taková vlastní jména, která odpovídají době a místu popisovaným v díle, rovněž pak i jejich povaze - tedy sociálním a historickým souvislostem a vztahům v určité době a na určitém místě. Tato analýza dále prokázala, že většina autorů používá rovněž i vlastní jména, jejichž kmen, tvořený od plnovýznamového slova, souvisí přímo s popisovanou postavou, jejími fyzickými či charakterovými rysy. Vlastní jméno se tak stává jedním z postupů, ne-li tím nejdůležitějším, při vytváření literární postavy. Čtenář tak o postavě získává informace na základě tohoto více či méně skrytého významu, tedy za pomoci jakési nápovědy. Takové jméno se pak nazývá ‚nomen omen'. Taková jména obecně charakterizující, ale rovněž i jména pojatá expresivně nebo asociativně, popřípadě jména honorifikujicí a sociálně klasifikující, jsou v ruské literatuře obecně hojně zastoupena a ukazují tak na velmi produktivní proces deproprializace, respektive apelativizace, slovní zásoby.

Srovnávací analýza diachronního vývoje jmen a jejich použití v ruské literatuře, která byla provedena na základě prvních tří části a vyústila v sestavení slovníčku v části čtvrté, pak potvrdila hypotézu, že ačkoliv všechna vlastní jména brzy po svém vytvoření ztratila původní význam slova, jehož kmen se stal základem takového vlastního jména, autoři literárních textů používali a používají opačného procesu, při kterém vybírají, přetvářejí či nově vytvářejí na základě plnovýznamových slov pro literární postavy vlastní jména, kterým vracejí původní význam slov, od kterých byla tvořena, popřípadě jim přisuzují v literárním textu význam zcela nový. Taková jména pak častěji vyjadřují fyzické či charakterové rysy, což bylo před přijetím křesťanství a během nevolnictví běžné pro přezdívky či takzvaná ‚přezdívková příjmení' (*уличные имена*). Tato analýza dále prokázala, že se vlastní jména použitá v literatuře mohou zpětně stát symboly ve společnosti, kde dále představují charakteristické rysy postav z děl. Taková jména mohou být případně opětovně použita v dílech stejného či jiných autorů a také takto používána jsou. Rovněž i jména, která žádné konotace ve společnosti neměla a nemají, ani nejsou tvořena od slov, která by mohla v soudobém jazyce nějaký význam mít, mohou získat nový sémantický ‚obsah', přisouzený tomu kterému jménu autorem v literárním díle, popřípadě následně čtenáři, a stát se tak plnohodnotnými jmény obecnými.

Резюме

В настоящей работе рассматривается проблематика понимания личных имён, использованных в русской художественной литературе. У многих зарубежных читателей или студентов вызывает незнание слов, от которых были образованы клички во многих произведениях, затруднения при понимании отдельной части текста, иногда даже всего сюжета. Это вызвано не только незнанием значения, чаще всего архаических, слов, входящих в основу имён, но и незнанием определённых данных, которые повлияли на привлечение коннотации к имени собственному в процессе его образования в обществе.

Целью этой работы является составление словаря имён собственных литературных персонажей, отобранных для этого из нескольких произведений выдающихся русских писателей 19 и 20 веков. Словарь составлен при помощи сопоставительного анализа имён персонажей, который основан на квалитативном диахронном историческом анализе развития имён собственных на территории сегодняшней Российской федерации и на квалитативном анализе имён, основанном в свою очередь на содержании произведения и чертах персонажей выступающих в нём.

Работа делится на четыре основные части. В первой части определяется понятие 'антропонимия', место личных имён в системе языка и в литературном тексте, их основные функции в обществе и реализация в тексте. Содержание второй части полностью опирается на теоретическое рассмотрение развития имён собственных, причём эта часть разделена на три подраздела, каждый из которых рассматривает конкретный отрезок времени (эпоху), в рамках которого происходил, определённым способом, процесс развития имён собственных (антропонимов) на территории России. Отдельные отрезки выделены на основе важнейших событий,

которые больше остальных повлияли на развитие русских антропонимов. Во всех подразделах рассматривается развитие антропонимов с языковой точки зрения (включая орфографию, грамматику, лексикологию, этимологию, фонетику), но и социальной, что необходимо для более глубокого понимания отношения русского населения к именам на конкретном этапе их развития. В этой части проводится анализ развития всех основных типов антропонимов - имени, отчества и фамилии. Дальше рассматриваютя современные тенденции в русской антропонимике, и в конце находится обобщение процесса развития всех типов антропонимов в лице последнего появившегося в истории типа - фамилии, который чаще всех остальных является основной проблемой для читателей произведений русской художественной литературы. В целом в этой части рассматривается процесс проприализации словарного состава.

В третьей части работы проводится квалитативный анализ имён собственных в отобранных произведениях русской художественной литературы. Эта часть посвящена квалитативному и сопоставительному анализам личных имён персонажей из отдельных произведений шести выдающихся русских художественных деятелей - А. С. Пушкина - *Евгений Онегин*, Л. Н. Толстого - *Война и мир*, А. С. Грибоедова - *Горе от ума*, Н. В. Гоголя - *Мёртвые души*, В. С. Высоцкого – *Четыре четверти пути*, С. В. Лукьяненка – *Неделя неудач.*

Основным заключением этой работы, к которому можно было прийти при помощи квалитативного и сопоставительного анализов, является подтверждение гипотезы, что писатели использовали и используют для своих персонажей не только имена, которые сходятся исторически и социально с описываемым в сюжете временем или местом, но придумывают собственные имена с более или менее скрытым значением,

которые связаны с физическими чертами или чертами характера персонажа, для которого были предназначены.

В словаре, составленном на основе сопоставительного анализа собственных имён персонажей и всех стадий их развития в народном языке, находятся разные типы антропонимов, каждый из которых проанализирован с точки зрения его исторического развития и соотношения между развитием и творческой обработкой имени автором, с чем связано возможное скрытое значение или другое назначение имени в литературном тексте. Иными словами, раскрываются в нём разные способы апеллативизации онимов в языке на материале литературного текста.

Seznam použité literatury a pramenů

Bem, A. *O Dostojevském - sborník statí a materiálů.* Slovanská knihovna, Praha 1972.

Davídek, V. - Doskočil, K. - Svoboda, J. *Česká jména - osobní a rodová.* Rodopisná společnost, Praha 1941.

Debus, F. *Funktionen literarischer Namen.* In: Onomastica [Zeitschrift der Polnischen Akademie der Wissenschaften Kraków] XLVIII (2003), s. 5-15.

Gogol, N. V. *Mrtvé duše.* Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.

Gutschmidt, K. *Eigennamen in der Literatur.* In: Namenkundliche Studien, Berichte 5.84, Berlin 1984, s. 7-13.

Kamińská, M. *Nazwiska a przezwiska ludności wieśniaczej w Lowieckem.* Onomastika 1958.

Knappová, M. *Funkce vlastních jmen v literárních textech,* In: Sborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, roč. 18, č. 3, Slavistika, Onomastika a škola, Prešov 1992.

Puškin, A. S. *O literatuře, o sobě a jiném.* Odeon, Praha 1974.

Svoboda, J. *Staročeská osobní jména a naše příjmení.* Praha 1964.

Šrámek, S. *Úvod do obecné onomastiky.* MU, Brno 1999.

sborník - *Onomastika jako společenská věda.* D-19 (86), SPN, Praha 1983.

Автеньева, Л. А.; Бакастова, Т. В. *Корреляция предметнологического и назывного значения антономассии в оригинале и переводе.* In: Актуальные вопросы русской ономастики, Киев 1988, с. 162-167.

Альтман, М. С. *Имена и прототипы литературных героев Л. Н. Толстого.* In: Уч. зап. Орловского пед. ин-та, Орёл 1959, т. 15.

Альтман, М. *Прыжов и Достоевский.* „Каторга и ссылка“, 1931, №8-9 /81-82/.

Арденс, Н. Н. *Творческий путь Л. Н. Толстого.* Советский писатель, Москва 1962.

Бархударов, С. Г. *Орфографический словарь русского языка.* Оникс 21-ый век, Москва 2004.

Бем А. Л. *Личные имена у Достоевского.* In: *O Dostojevském: Sborník statí a materiálů,* Slovanská knihovna, Praha 1972.

Бем, А. Л. *О Достоевском - сборник статей I.* Семинарий по изучении Достоевского, Прага 1929.

Булгаков, М. *Мастер и Маргарита.* Олма-пресс, Москва 2004.

Буштян, Л. М. *К проблеме фонетической коннотации собственных имен в поэзии.* Русская ономастика, Одесса 1984, с. 118-124.

Веселовский, С. Б. *Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища, фамилии.* Наука, Москва 1974.

Виноградов, В. В. *Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика.* Наука, Москва 1963.

Виноградов, В. В. *Школа сентиментального романтизма. Роман „Бедные люди“ на фоне литературной эвалюции 40-х годов.* In: *Эволюция русского натурализма. Гоголь и Достоевский.* Ленинград 1929, стр. 339-340.

Высоцкий, В. С. *Монологи Высоцкого.* [online] Народная библиотека В. Высоцкого.[cit. 2006-06-17] Dostupnй na www: <http://vysotsky.russian.ru/readroom/monolog.php?m_id=30>

Высоцкий, В. С. *Памяти Василия Шукшина.* [online] [cit. 2006-06-17] Dostupnй na www: <http://visotski.boom.ru/text/liric/pamyati_vasiliya_shukshina.htm>

Высоцкий, В. С. *Четыре четверти пути.* Ред.: А. Е. Крылов, Физкультура и спорт, Москва 1988.

Ганжина, И. М. *Словарь современных русских фамилий.* Астрель. Москва 2001.

Гоголь, Н. В. *Мёртвые души.* Гос. изд. худож. лит., Москва 1956.

Гоголь, Н. В. *Собрание сочинений в 7 томах.* Современник, Москва 1983.

Горбаневский, М. В. *В мире имен и названий.* Знание, Москва 1987.

Горбаневский, М. В. *Ономастика в художественной литературе.* Изд. уни. дружбы народов, Москва 1988.

Грибоедов, А. С. *Горе от ума.* Художественная литература, Москва 1961.

Грибоедов, А. С. *Горе от ума.* Художественная литература, Москва 1945.

Гусев, Н. Н. *Лев Николаевич Толстой: Материалы к биографии с 1855 по 1869.* Худ. лит., Москва 1957.

Данилевский, В. В. *Русская техника.* Газетно-журнальное книжное изд-во АН СССР, Ленинград 1949.

Достоевский, Ф. М. *Собрание сочинений в 9 томах.* Астрель. Москва 2004.

Дубов, И. В. *Новые источники по истории древней Руси.* Издательство ленинградского университета, Ленинград 1990.

Жихарев, С. П. *Записки современника с 1805 по 1819 год: ч. I (Дневники студента).* Ст.-Петербург 1859.

Жихарев, С. П. *Я. Чаадаев.* Вестник Европы, июль 1871.

Катаев, В. *Сила правды.* Лит.газета, 8 сент., Moskva 1953.

Кац, Р. С. *История советской фантастики.* Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, Санкт-Петербург 2004.

Лотман, М. Ю. *Роман А. С. Пушкина „Евгений Онегин" Комментарий.* In: Пушкин, А. С. *Собрание сочинений в пяти томах.* т. 3, Библиополис, Санкт-Петербург 1994.

Лукьяненко, С. В. *Неделя неудач.* [online] Русская фантастика. 1998 [cit. 2006-05-07] Dostupné na www: <http:// sf. convex.ru/lukian>

Макарова, Б. А. *Фольклорные мотивы в лирике В. Высоцкого.* Русская словесность, ном 2, Москва 2000.

Малинецкая, О. А. *Онимы Владимира Высоцкого.* ВППУ 2002.

Никонов, В. А. *География фамилий.* Наука, Москва 1988.

Никонов, В. А. *Имя и общество.* Москва 1974.

Новиков, В. *Высоцкий. Главы из книги.* Новый мир, Москва 2001, № 11, 12, 2002, № 1.

Ожегов, С. И. *Словарь русского языка.* Русский язык, Москва 1988.

Осипов, Н. Е. *Двойник. Петербургская поэма Ф. М. Достоевского (заметки психиатра).* In : Сборник - *О Достоевском.* т. 1, Москва 1926.

Петрова, И. А. *Парадигматические отношения имен собственных и способы ономастической номинации героев в фольклорном тексте.* Волгоград 2001.

Петровский, Н. А. *Словарь русских личных имён.* Русские словари, Москва 1996.

Петровский, Н. А. *Словарь русских личных имён.* Астрель, Москва 2000.

Пушкин, А. С. *Собрание сочинений в пяти томах.* Библиополис, Санкт-Петербург 1993.

Силаева, Г. А. *Фамилии в романе Л. Н. Толстого „Война и мир“.* - В кн.: Русская ономастика: Республ. сборник / Под ред. проф. В.Д. Бондалетова. Рязань 1977, стр. 175-176.

Соловьев, А. В. *О фамилиях у Достоевского и о фамилии Достоевского“.* Россия и словянство, Париж, № 168, от 13 февр. 1932 г.

Суперанская, А. В. *Словарь русских личных имён.* ЭКСМО, Москва 2003.

Суперанская, А. В. *Справочник личных имен народов РСФСР.* Русский язык., Москва 1987.

Суслова, А. В. - Суперанская, А. В. *О русских именах.* Лениздат, Ленинград 1991.

Тихонов, А. Н. - Бояринова, Л. З. - Рыжкова, А. Г. *Словарь русских личных имён.* Школа-пресс, Москва 1995.

Толстой, С. Л. *Очерки былого.* - 3-е изд. Приок. кн. изд-во, Тула 1968.

Толстой, Л. Н. *Война и мир.* - Соб. соч. : В 20 т., т. 5, Худож. лит., Москва 1978.

Толстой, Л. Н. *Несколько слов по поводу книги „Война и мир".* Поли. соб. соч. : в 90 т., Гос. изд. худож. лит., Москва 1955, т. 10, стр. 9.

Тупиков, Н. М. *Словарь древнерусских личных собственных имён.* Санкт-Петербург 1903.

Тургенев, И. С. *Собрание сочинений.* т. 5, Москва 1898.

Тынянов, Ю. Н. *Архаисты и новаторы.* Москва 1929.

Успенский, Л. В. *Ты и твоё имя. Рассказы об именах.* Детская литература, Ленинград 1972.

Успенский, Л. В. *Слово о словах. Ты и твоё имя.* Лениздат, Ленинград 1962.

Федоринова, Н. Н. *Словарь личных имён.* Издательство Воронежского университета, Воронеж 1996.

Федорова, М. Е. - Сумникова, Т. А. *Хрестоматия по древнерусской литературе.* Высшая школа, Москва 1974.

Федосюк, Ю. *Русские фамилии.* Детская литература, Москва 1981.

Фельдман, Г. *Эссе на тему: Тот, который не стрелял.* [online] Что для нас Высоцкий? [cit. 2006-05-15] Dostupné na www: <http://lib.gmsib.ru/data/project/vysotskii/main.htm>

Филин, Ф. П. *Русский язык - энциклопедия.* Советская энциклопедия, Москва 1979.

Формановская, Н. - Тучны, П. *Русский речевой этикет в зеркале чешского.* Русский язык, Москва 1986.

Черепнин, Л. Н. *Новгородские берестяные грамоты как исторический источник.* Москва 1965.

Шкловский, В. *Теория прозы.* Москва 1929.

Эйхенбаум, Б. М. *Повесть о декабристах Л. Толстого.* „Каторга и ссылка“, 1931, №6 /79/, стр. 138.

Янин, В. Л. *Я послал тебе бересту.* Москва 1965.

http://myfhology.narod.ru

http://photo.pagan.ruphoto.pagan.ru

www.gramota.ru

www.safety.spbstu.ru/book/hrono/hrono/biograf/bio_p/pohlebkin.html

www.wikipedia.org

Přílohy

č.1 - (s. 240) příklady zápisů na březové kůře - Дубов, И. В. *Новые источники по истории древней Руси.* Издательство ленинградского университета, Ленинград 1990, стр. 175.

č.2 - (s. 241-243) příklad všech tvarů křestních jmen začínajících na písmeno *З* ze slovníku vlastních jmen - Тихонов, А. Н. - Бояринова, Л. З. - Рыжкова, А. Г. *Словарь русских личных имён.* Школа-пресс, Москва 1995, стр. 173-177.

č.3 - (s. 244) příklady tvarů od křestních jmen Alexandr (*Александр*) a Marie (*Мария*) - Суслова, А. В. - Суперанская, А. В. *О русских именах.* Лениздат, Ленинград 1991, стр. 113.

č.4 - (s. 245) porovnání tvarů křestních jmen v národních jazyce s oficiálními tvary - Суслова, А. В. - Суперанская, А. В. *О русских именах.* Лениздат, Ленинград 1991, стр. 94, 95.

č.5 - (s. 246) porovnání správného a špatného napsání některých křestních jmen - Суслова, А. В. - Суперанская, А. В. *О русских именах.* Лениздат, Ленинград 1991, стр. 103.

Рис. 49. Грамоты 43, 49. От Бориса к Настасье и письмо Настасьи с извещением о смерти Бориса.

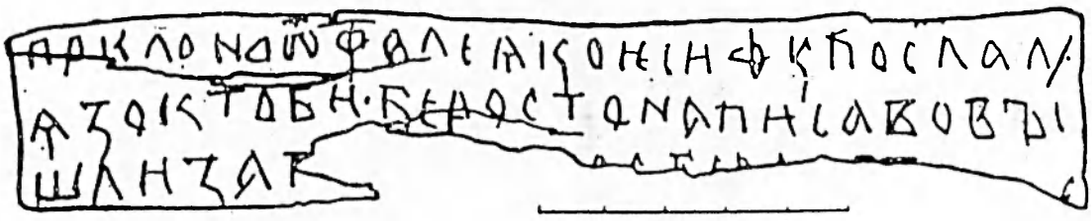

Рис. 50. Грамота № 27. «Поклонно от Фалея ко Есифу. Послало язо к тоби берости, написав. Вышли за...».

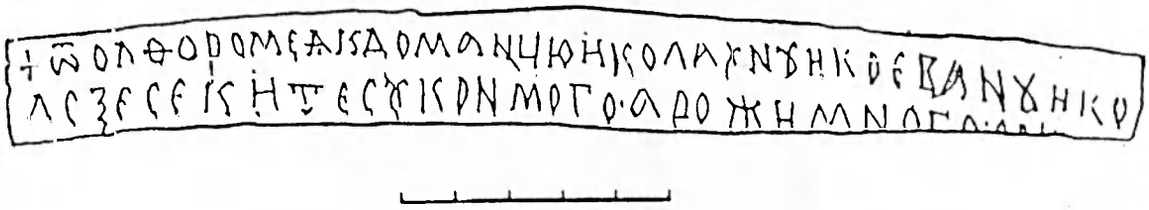

Рис. 51. Грамота 391. Письмо Варфоломея Юрьевича.

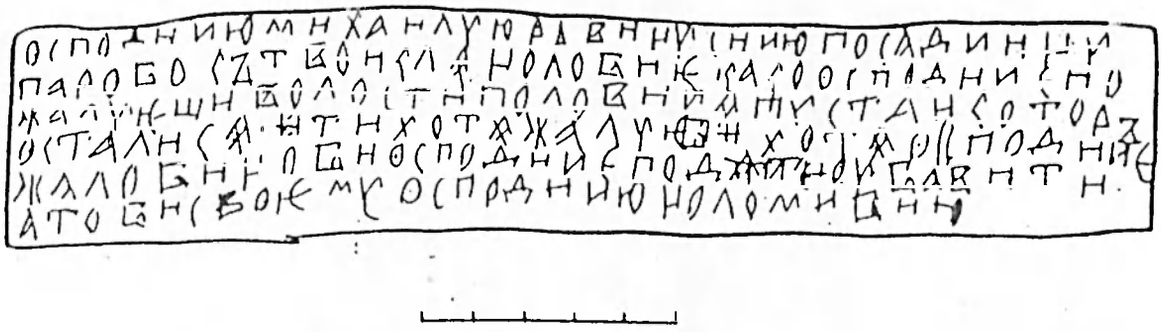

Рис. 52. Грамота № 301. Крестьянская жалоба на тяжесть боярских податей.

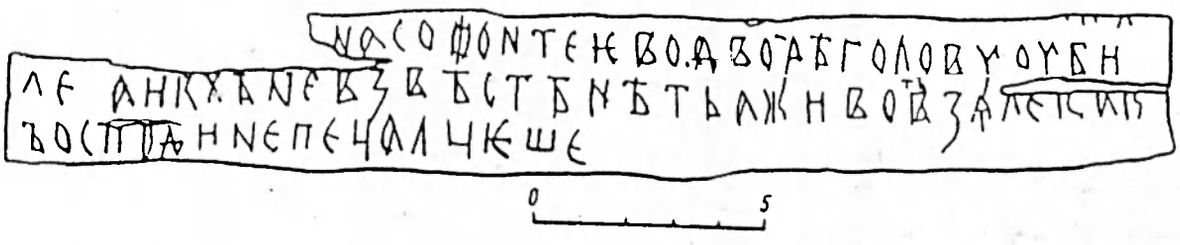

Рис. 53. Грамота № 466. Полицейское донесение — начало следствия об убийстве.

З

ЗАХАР|, а, *м* [*др.-евр.* 'Бог вспомнил'; 'память Господня']. Отчество: Заха́рович, Заха́ровна; Заха́рыч (*разг.*).

Заха́рий|, Заха́ри|я (Заха́ри[й|а]) (*разг.*). Отчество: Заха́риевич, Заха́риевна *и* Заха́рьевич, Заха́рьевна.

Заха́ри|я, Заха́ри|и (Заха́ри[и|и]) (*стар.*). Отчество: Заха́риевич, Заха́риевна *и* Заха́рьевич, Заха́рьевна.

Производные (14):

Захар 1 → Захар|к|а 1 → Захар*оч*|к|а 1
Захар|еньк|а 1, Захар|ок 1, Захар|оньк|а 1, Захар|очк|а 2, Захар|ушк|а 1

З(ах)ар → З*ор*|а 1 → Зорь|к|а 1 → Зор*еч*|к|а 1
Зор|еньк|а 2, Зор|ечк|а 2, Зор|ик 1, Зор|юшк|а 1

З*ор*|я 1 → Зор|еньк|а 2, Зор|ечк|а 3, Зор|ик 2, Зорь|к|а 2, Зор|юшк|а 2

З*ор*|еньк|а 3, З*ор*|ечк|а 4, З*ор*|ик 3, Зорь|к|а 3, З*ор*|юшк|а 3

Захари|я → **Захарий**

(Захари[й|а]) → Захар(ий) → Захар 2; Захар|еньк|а 2, Захар|к|а 2, Захар|ок 2, Захар|оньк|а 2, Захар|очк|а 3, Захар|ушк|а 2

З(ах)ар(ий) → Зор|а 2, Зор|я 2; Зор|еньк|а 4, Зор|ечк|а 5: Зор|ик 4, Зорь|к|а 4, Зор|юшк|а 4

Захар(и|я) → Захар 3

Дни ангела и святые (Захария): 24 марта, 28 августа, 5 декабря — *преподобные*; 8 февраля, 5 сентября — *пророк*.

ЗЕНО́Н|, а, *м* [*греч.* 'Зевс'; 'Зевс, Божественный']. Отчество: Зено́нович, Зено́новна; Зено́ныч (*разг.*).

Зино́н|, а (*стар.*). Отчество: Зино́нович, Зино́новна.

Производные (26):

Зенон

Зен(он) → Зена → Зен|ка 1 → Зен*оч*|ка 1
Зен|уш|а 1 → Зен*у́ш*|ка
Зен|ь|ка 1 → Зен*еч*|ка 1
Зен|юш|а 1 → Зен*ю́ш*|ка
Зен|ечка 2, Зен|ик 1, Зен|очка 2, Зен|ушка 1,
Зень|ка 1, Зен|юшка 1
Зеня → Зен|ечка 3, Зен|ик 2, Зен|ка 2, Зен|очка 3, Зен|уша 2,
Зен|ушка 2, Зень|ка 2, Зень|ка 2, Зен|юша 2,
Зен|юшка 2
Зен|ечка 4, Зен|ик 3, Зен|ка 3, Зен|очка 4, Зен|уша 3,
Зен|ушка 3, Зень|ка 3, Зень|ка 3, Зен|юша 3, Зен|юшка 3
Зинон
Зин(он) → Зина → Зин|ка 1 → Зин*оч*|ка 1
Зин|ок 1 → Зин*оч*|ек 1
Зин|уш|а 1 → Зин*у́ш*|ка
Зин|ь|ка 1 → Зин*еч*|ка 1
Зин|ечка 2, Зин|очек 2, Зин|очка 2,
Зин|ушка 1
Зиня → Зин|ечка 3, Зин|ка 2, Зин|ок 2,
Зин|очек 3, Зин|очка 3, Зин|уша 2,
Зин|ушка 2, Зинь|ка 2
Зин|ечка 4, Зин|ка 3, Зин|ок 3, Зин|очек 4,
Зин|очка 4, Зин|уша 3, Зин|ушка 3, Зинь|ка 3

С р.: *ж* Зенона.

Дни ангела и святые (Зенон): 7 мая — *преподобный*; (Зинон): 30 января, 3 марта, 28 августа — *преподобные*; 12 апреля, 18 апреля — *священномученики*; 10 апреля, 28 апреля, 22 июня, 3 сентября, 6 сентября, 17 сентября, 28 декабря — *мученики*.

ЗИНО́ВИЙ |, Зино́вия (Зино́ви|йа|), *м* |*греч.* 'Зевс' *и* 'жизнь'; 'Богоугодно живущий'|. О т ч е с т в о: Зино́виевич, Зино́виевна *и* Зино́вьевич, Зино́вьевна; Зиновыч (*разг.*).

Зиновей, Зиновей (Зиновей|йа|)(*прост.*).

П р о и з в о д н ы е (54):

Зиновий
Зин(овий) → Зина 1 → Зин|ах|а 1 → Зинаш|ка 1 → Зинаш|еч|ка 1
Зинаш|еньк|а 1, Зинаш|ечк|а 2
Зин|аш|а 1 → Зинаш|еньк|а 2, Зинаш|ечк|а 3,
Зинаш|ка 2
Зин|ка 1 → Зин*оч*|ка 1, Зин*ч*|ик 1
Зин|ок 1 → Зин*оч*|ек 1
Зин|ул|я 1 → Зинуль|ка → Зинул*еч*|ка 1,
Зинуль*ч*|ик 1
Зинул|еньк|а, Зинул|ечк|а 2,

Зинуль|чик 2

Зин|ус|я 1 → Зинусь|к|а → Зинусе*ч*|к|а 1
Зинус|еньк|а, Зинус|ечк|а 2,
Зинус|ик

Зин|ух|а 1 → Зину́*ш*|к|а 1 → Зинуше*ч*|к|а 1
Зинуше́ньк|а 1, Зинуше́чк|а 2

Зин|уш|а → Зинуш|еньк|а 2, Зинуш|ечк|а 3,
Зину́ш|к|а 2

Зинь|к|а 1 → Зине*ч*|к|а 1

Зин|ечк|а 2, Зин|ёк 1, Зин|к|о 1, Зин|очек 2,
Зин|очк|а 2, Зи́нушк|а 1, Зинь|к|о 1, Зинь|я 1,
Зин|як|а 1

Зен|а 1 → Зен|к|а 1 → Зено*ч*|к|а 1
Зен|уш|а 1 → Зену́ш|к|а
Зень|к|а → Зене*ч*|к|а 1
Зен|юш|а 1 → Зеню́ш|к|а
Зен|ёк 1, Зен|ик 1, Зе́нюшк|а 1,
Зень|я 1, Зе́н|юшк|а 1, Зен|як|а 1

Зен|я 1 → Зен|ечк|а 3, Зен|ёк 2, Зен|ик 2,
Зен|к|а 2, Зен|очк|а 3, Зен|уш|а 2,
Зе́н|ушк|а 2, Зень|к|а 2, Зень|я 2,
Зен|юш|а 2, Зе́н|юшк|а 2, Зен|як|а 2

Зен|ечк|а 4, Зен|ёк 3, Зен|ик 3, Зен|к|а 3,
Зен|очк|а 4, Зен|уш|а 3, Зе́н|ушк|а 3, Зень|к|а 3,
Зень|я 3, Зен|юш|а 3, Зе́н|юшк|а 3, Зен|як|а 3

Зин|я 1 → Зин|ах|а 2, Зин|аш|а 2, Зин|ечк|а 3, Зин|ёк 2,
Зин|к|а 2, Зин|к|о 2, Зин|ок 2, Зин|очек 3,
Зин|очк|а 3, Зин|ул|я 2, Зин|ус|я 2, Зин|ух|а 2,
Зин|уш|а 2, Зи́н|ушк|а 2, Зинь|к|а 2, Зинь|к|о 2,
Зинь|я 2, Зин|як|а 2

Зен|а 2, Зен|я 2; Зен|ечк|а 5, Зен|ёк 4, Зен|ик 4,
Зен|к|а 4, Зен|очк|а 5, Зен|уш|а 4, Зе́н|ушк|а 4,
Зень|к|а 4, Зень|я 4, Зен|юш|а 4, Зе́н|юшк|а 4,
Зен|як|а 4

Зин|ах|а 3, Зин|аш|а 3, Зин|ечк|а 4, Зин|ёк 3, Зин|к|а 3,
Зин|к|о 3, Зин|ок 3, Зин|очек 4, Зин|очк|а 4, Зин|ул|я 3,
Зин|ус|я 3 , Зин|ух|а 3, Зин|уш|а 3, Зи́н|ушк|а 3, Зинь|к|а 3,
Зинь|к|о 3, Зинь|я 3, Зин|як|а 3

Зен|а 3, Зен|я 3; Зен|ечк|а 6, Зен|ёк 5, Зен|ик 5, Зен|к|а 5,
Зен|очк|а 6, Зен|уш|а 5, Зе́н|ушк|а 5, Зень|к|а 5, Зень|я 5,
Зен|юш|а 5, Зе́н|юшк|а 5, Зен|як|а 5

Зиновей → Зиновей|к|а, Зинове|юшк|а (Зинове|й|у|шк|а)

Зин(овей) → Зин|а 2, Зин|я 2; Зин|ах|а 4, Зин|аш|а 4,
Зин|ечк|а 5, Зин|ёк 4, Зин|к|а 4, Зин|к|о 4,
Зин|ок 4, Зин|очек 5, Зин|очк|а 5, Зин|ул|я 4,
Зин|ус|я 4, Зин|ух|а 4, Зин|уш|а 4, Зи́н|ушк|а 4,
Зинь|к|а 4, Зинь|к|о 4, Зинь|я 4, Зин|як|а 4
Зен|а 4, Зен|я 4; Зен|ечк|а 7, Зен|ёк 6,
Зен|ик 6, Зен|к|а 6, Зен|очк|а 7, Зен|уш|а 6,
Зе́н|ушк|а 6, Зен|к|а 6, Зень|я 6,
Зен|юш|а 6, Зе́н|юшк|а 6, Зен|як|а 6

Ср.: *ж* Зиновия.

День ангела и святой (Зиновий): 30 октября — *священномученик.*

ЗОСИ́М|А, ы, *м* [*предположительно греч.* 'живой, живущий'; 'подпоясываться' (надевать пояс означало 'собираться в путь, готовиться к состязаниям' и под.); 'сильный жизнью']. Отчество: Зосимович, Зосимовна; Зосимыч (*разг.*).

Зо́сим|, а (*разг.*). Отчество: Зо́симович, Зосимовна; Зо́симыч (*разг.*).

Изо́сим|, а (*разг.*). Отчество: Изо́симович, Изо́симовна; Изо́симыч (*разг.*).

Производные (47):

Зосим|а 1 → Зосим|к|а 1 → Зосимо*ч*|к|а 1
Зосим|очк|а 2 Зосим|ушк|а 1

Зос(им|а) → **Зос|я 1** → Зось|к|а 1 → Зосе*ч*|к|а 1
Зос|еньк|а 1, Зос|ечк|а 2

Зо(с|я) → **Зо|и|я 1** → Зонь|к|а → Зоне*ч*|к|а 1
Зон|ечк|а 2, Зон|юшк|а

Зе|э|я 1

Зос|еньк|а 2, Зос|ечк|а 3, Зось|к|а 2

Зо(сим|а) → Зо|и|я 2, Зе|э|я 2

(Зо)сим|а → Сим|а 1 → Сим|к|а 1 → Симо*ч*|к|а 1
Сим|он|я 1 → Симо́нь|к|а → Симоне*ч*|к|а 1
Симон|ечк|а 2
Сим|ул|я 1 → Симуль|к|а → Симуле*ч*|к|а 1
Симул|еньк|а, Симул|ечк|а 2
Сим|ун|я 1 → Симунь|к|а → Симуне*ч*|к|а 1
Симун|очк|а 2
Сим|ик 1, Сим|ок 1, Сим|оньк|а 1, Сим|очк|а 2

Сим|ик 2, Сим|к|а 2, Сим|ок 2, Си́м|оньк|а 2, Сим|он|я 2,
Сим|очк|а 3, Сим|ул|я 2, Сим|ун|я 2

Зосим → Зосим|к|а 2, Зосим|очк|а 3, Зосим|ушк|а 2

Зос(им) → Зос|я 2; Зос|еньк|а 3, Зос|ечк|а 4, Зось|к|а 3

Зо(сим) → Зо|и|я 3, Зе|э|я 3

(Зо)сим → Сим|а 2; Сим|ик 3, Сим|к|а 3, Сим|ок 3,
Сим|оньк|а 3, Сим|он|я 3, Сим|очк|а 4,
Сим|ул|я 3, Сим|ун|я 3

Изосим → Изосим|к|а, Изосим|ушк|а

Изос(им) → Изос|я → Изось|к|а 1 → Изосеч|к|а 1
Изос|еньк|а 1, Изос|ечк|а 2
Изо(с|я) → Изо|л|я 1 → Изоль|к|а → Изолеч|к|а 1
Изол|еньк|а, Изол|ечк|а 2
Изо|н|я 1 → Изонь|к|а → Изонеч|к|а 1
Изон|ечк|а 2, Изон|юшк|а
(И)зо|н|я → Зон|я 4
Из(ос|я) → Из|я 1 → Изь|к|а 1 → Изеч|к|а 1
Из|еньк|а 1, Из|ечк|а 2
Из|еньк|а 2, Из|ечк|а 3, Изь|к|а 2
(И)зо(с|я) → Зо|н|я 5, Зе|з|я 4
(И)зос|я → Зос|я 3; Зос|еньк|а 4, Зос|ечк|а 5, Зось|к|а 4
Изос|еньк|а 2, Изос|ечк|а 3, Изось|к|а 2
Изо(сим) → Изо|л|я 2, Изо|н|я 2
Из(осим) → Из|я 2; Из|еньк|а 3, Из|ечк|а 4, Изь|к|а 3
(И)зос(им) → Зос|я 4; Зос|еньк|а 5, Зос|ечк|а 6, Зось|к|а 5
(И)зо(сим) → Зо|н|я 6, Зе|з|я 5
(И)зосим → Зосим 2, Зосим|а 2; Зосим|к|а 3, Зосим|очк|а 4, Зосим|ушк|а 3
(Изо)сим → Сим|а 3; Сим|ик 4, Сим|к|а 4, Сим|ок 4, Сим|оньк|а 4,
Сим|он|я 4, Сим|очк|а 5, Сим|ул|я 4, Сим|ун|я 4

Дни ангела и святые (Зосима): 30 марта, 4 апреля, 17 апреля, 4 июня, 8 июня, 8 августа, 7 ноября — *преподобные*; 4 января, 15 апреля, 19 июня, 19 сентября, 28 сентября — *мученики*.

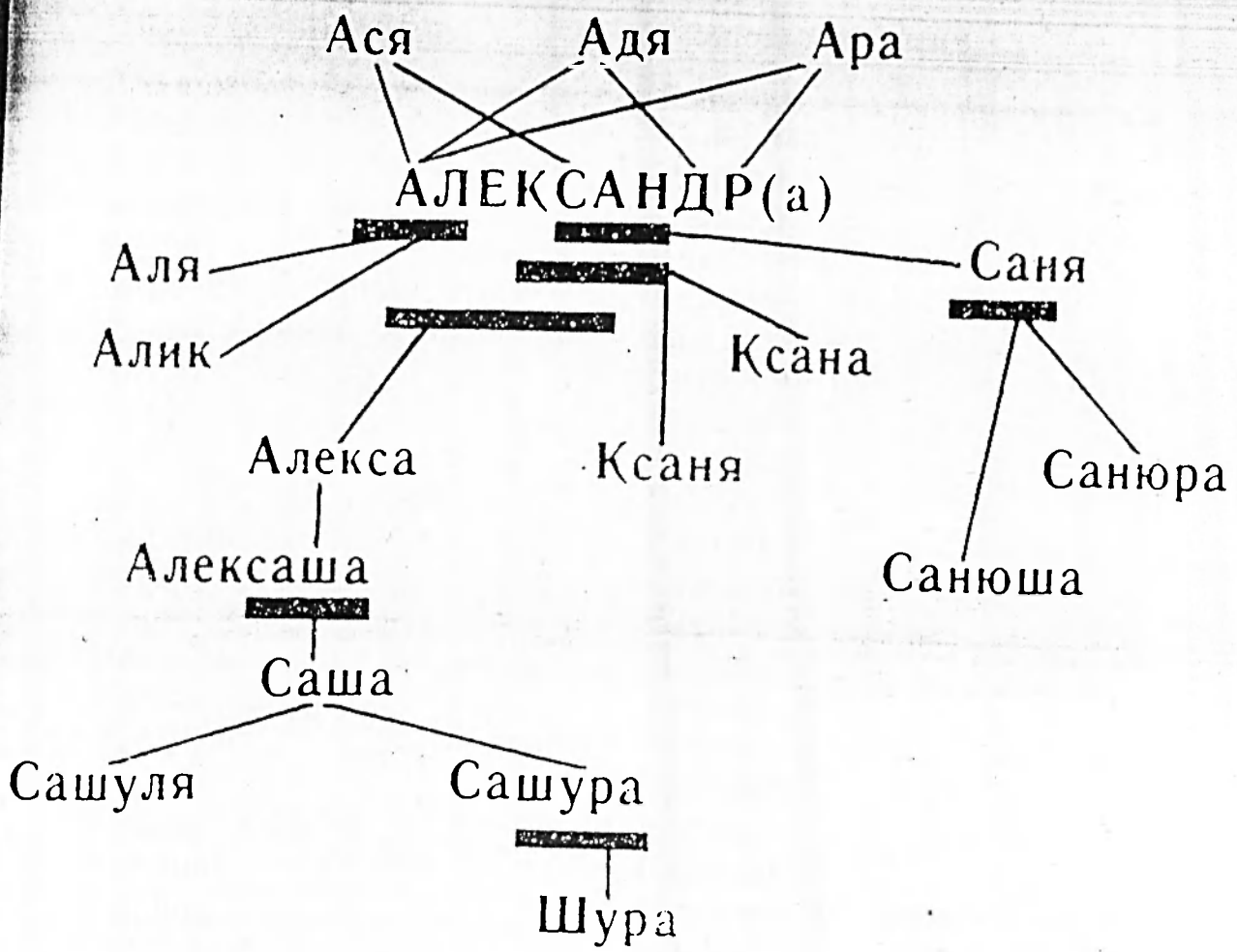
Ася
Адя
Ара
АЛЕКСАНДР(а)
Аля
Алик
Саня
Ксана
Алекса
Ксаня
Санюра
Санюша
Алексаша
Саша
Сашуля
Сашура
Шура

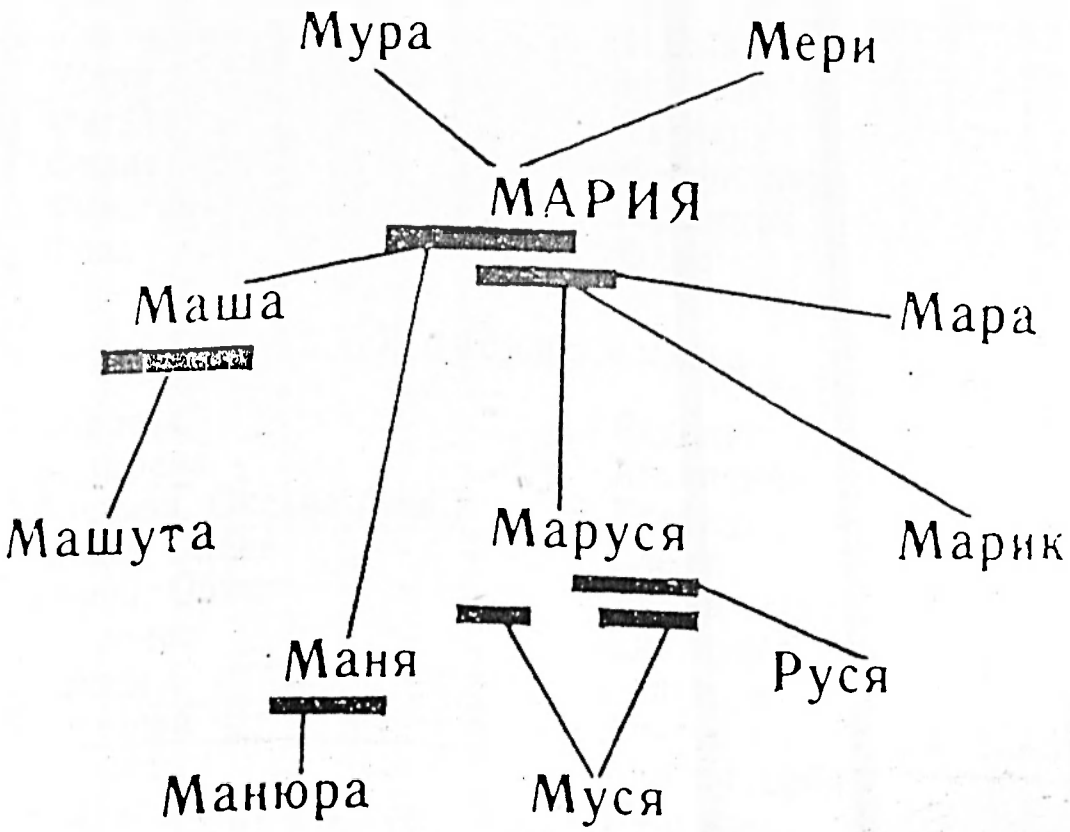
Мура
Мери
МАРИЯ
Маша
Мара
Машута
Маруся
Марик
Маня
Руся
Манюра
Муся

Мужские имена

Народный вариант	*Календарное имя*
Абакум	Аввакум
Аверьян	Валериан
Аким	Иоаким
Акинф (ий)	Иакинф
Аксён	Авксентий
Андриан, Андриян	Адриан
Аника, Аникий, Аникей	Иоанникий
Антроп, Андроп	Евтропий
Асаф (ий)	Иоасаф
Гапон	Агафон
Егор, Егорий, Юрий	Георгий
Еремей	Иеремия
Ермак	Ермолай, Германик
Есип	Елевсипп, Иосиф
Иван	Иоанн
Изосим, Зосим	Зосима
Изот, Зот	Зотик
Кирсан	Хрисанф
Кузьма, Козьма	Косма
Куприян	Киприан
Ларион	Иларион, Илларион
Осип	Иосиф
Остап	Евстафий
Садофий, Сад, Садко	Садок
Селиван, Селифан	Силван, Сильван
Сидор	Исидор
Ульян	Иулиан
Устин	Иустин
Фатьян	Татиан
Филат	Феофилакт
Финоген	Афиноген
Фрол	Флор

Женские имена

Авдотья	Евдокия
Аграфена	Агриппина
Аксинья, Оксана *(укр.)*	Ксения
Алёна, Олёна	Елена
Арина, Орина	Ирина
Катерина	Екатерина
Лукерья	Гликерия
Настасья	Анастасия
Полина	Аполлинария
Улита	Иулитта
Ульяна	Иулиана, Иулиания
Устинья	Иустина

Příloha č. 5

Общепринятое написание	Ошибочное написание
Анимаиса	Инемаиса
Вавила	Вавилла
Василид	Васплид
Елисей	Елиссей
Ларгий	Лагрий
Людмила	Людмилла
Минеон	Минсон
Нонна	Ноина
Пиама	Приама

Отзыв на работу соискателя титула доктора философии Ярослава Шароха "Vývoj ruských antroponym a procesy jejich apelativizace v literárním textu"

В предлгаемой работе рассматривается проблематика возникновения, история развития, употребление, значение русских антропонимов в обществе и их использование в русской литературе 19-го - 20-го веков. Работа состоит из четырёх основных частей. В первой части даётся определение основных понятий антропономии, подробно исследуются функции личных имён в обществе, их место в самой системе языка, их реализация в литературных текстах и роль в понимании содержания текстов. Здесь автор проявляет глубокие знания в проблематике социальной роли антропонимов, их лингвистической структурализации и художественной нагрузке в литературных произведениях.

В трёх разделах второй части даётся диахронический анализ развития русских антропонимов (личных имён, отчеств, фамилий) на территории России. В этой части автор прослеживает исторические изменения в образовании личных имён (семантические, фонетические, морфологические, орфографические и др. факторы) в сязи с историческими событиями, происходившими на территории России с докрестьянских времён по настоящее время. Здесь проявляется отличная ориентация автора в русской истории, в лингво-ономастических вопросах, а также в отечественной и зарубежной литературе по данной проблематике.

В третьей части автор даёт квалитативный анализ антропонимов в отдельных произведениях русской литературы, проводит интересное и тонкое исследование художественной "нагрузки" имён собственных в произведениях русских авторов.

Наиболее трудоёмкой, на наш взгляд, и, может быть, спорной в некоторых случаях является четвёртая часть - словарь антропонимов из литературных произведений и их толкование. Словарь содержит 37 страниц текста. Причём, почти каждая словарная статья из него могла бы быть использована в качестве самостоятельной статьи.

Все части работы достаточно уравновешены, взаимосвязаны одной целью; в работе имеются приложения, непосредственно и логично связанные с содержанием. Структура работы хорошо продумана. Работа отличается хорошей ориентацией в терминологии, написана в чётком и грамотном стиле. Может быть использована в филологических вузах прежде всего преподавателями и специалистами.

Работу рекомендую к защите.

Научный руководитель д-р философии В.Спиридонов

29.8.2006 Spiridonov